

TANCAR LA TERRA

Pràctiques de propietat i dinàmiques socials (Catalunya, 1850-1910)

LLUÍS SERRANO JIMÉNEZ

C O L · L E C C I Ó E S T U D I S 1 8

TANCAR LA TERRA

Pràctiques de propietat i dinàmiques
socials (Catalunya, 1850-1910)

Lluís Serrano Jiménez

Dades CIP recomanades pel Servei de Biblioteques de la UdG

Serrano, Lluís (Serrano Jiménez)

Tancar la terra : pràctiques de propietat i dinàmiques socials
(Catalunya, 1850-1910) / Lluís Serrano Jiménez. – Girona :
Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines :
Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història Rural :
Documenta Universitaria, 2016. -- p. 324 ; 20 cm. – (Biblioteca
d'història rural)
ISBN 978-84-9984-349-0

- I. Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines
II. Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història Rural
1. Propietat – Catalunya -- S. XIX-XX 2. Tinença de la terra –
Catalunya -- S. XIX-XX 3. Atermenament -- Catalunya -- S. XIX-XX
4. Tanques -- Dret i legislació -- Catalunya -- S. XIX-XX

CIP 347.23(467.1)"18/19" SER

Reservats tots els drets. El contingut d'aquesta obra està protegit per la Llei, que estableix penes de presó i/o multes, a més de les corresponents indemnitzacions per danys i perjudicis per a aquells que reproduïssin, plaguessin, distribuïssin o comunicuessin públicament, en la seva totalitat o en part, una obra literària, artística o científica, o la seva transformació, interpretació o execució artística fixada en qualsevol mena de suport o comunicada a través de qualsevol mitjà, sense la preceptiva autorització.

Amb el suport de

Diputació de Girona

INSTITUT RAMON MUNTANER

Aquest treball ha estat possible gràcies al suport del MINECO (projecte de recerca HAR201454891P/HIST)

GOBERNO
DE ESPAÑA

MINISTERIO
DE ECONOMÍA
Y COMPETITIVIDAD

Edita: Associació d'Història Rural, Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria

Girona, 2016

Disseny de coberta: Quim Español

Correcció lingüística: Berta Crous

ISBN: 978-84-9984-349-0

Dipòsit Legal: GI-1.687-2016

© *del text:* l'autor

© *de la Biblioteca d'Història Rural:* Associació d'Història Rural

© Documenta Universitaria

La **Biblioteca d'Història Rural** s'autofinança, en part, amb les quotes aportades pels socis de l'*Associació d'Història Rural*. Els socis reben puntualment els llibres editats, així com informació periòdica de les activitats de l'Associació (a través del seu butlletí Mestall, de periodicitat semestral). Podeu obtenir la butlleta d'inscripció a www.ddgi.cat/historiarural o a l'Arxiu Històric de Girona (plaça de Sant Josep, 1, 17004 Girona)

ÍNDEX

ABREVIATURES	5
INTRODUCCIÓ. TANCAMENTS DE FINQUES: UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ	7
1. ORÍGENS I GENERALITATS DELS ANUNCIS D'ACOTAMENTS I VEDATS EN ELS BUTLLETINS OFICIALS.....	41
2. CATEGORIES SOCIALS I PROFESSIONALS EN L'INDIVIDUALISME AGRARI DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX.....	79
3. ACOTAMENTS, FITES, VEDATS I TANCAMENTS FÍSICS.....	107
4. PRÀCTIQUES, HÀBITS, COSTUMS I CONTRAVENCIONS	137
5. CAMINS I CARRERADES: ENTRE EL DRET D'ÚS I LA PRIVATITZACIÓ	167
6. VIGILÀNCIA, REPRESSIÓ I GUARDERIA RURAL	197
7. CACERA I DRETS DE PROPIETAT, CONFLICTES I DINÀMIQUES SOCIALS.....	265
CONCLUSIONS. LA COMPLEXA CONSTRUCCIÓ HISTÒRICA DELS DRETS DE PROPIETAT	305

ABREVIATURES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACAE	Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà
ACG	Arxiu Comarcal de la Garrotxa
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
ADT	Arxiu de la Diputació de Tarragona
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHSCSP	Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau
AMN	Arxiu Municipal de Navata
AMP	Arxiu Municipal de Palafrugell
AMR	Arxiu Municipal de Roses
BC	Biblioteca de Catalunya
BOPB	Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona
BOPG	Boletín Oficial de la Provincia de Gerona
BOPL	Boletín Oficial de la Provincia de Lérida
BOPT	Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona

INTRODUCCIÓ.

TANCAMENTS DE FINQUES: UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Al voltant dels drets de propietat sobre la terra s'articulaven la major part de relacions socials que regulaven no tan sols la distribució de la riquesa sinó també el funcionament de la societat agrària en conjunt. (...) La desigualtat en l'accés a la terra i l'entramat de drets de propietat que s'articulava sobre aquest conformaven la base de les relacions de treball i de domini en el món rural¹

Eric Hobsbawm explicava que la historiografia es troba en un procés de transformació que hauria deixat els intents de construir una història global (també total). Les noves tendències tindrien un enfocament dirigit cap a uns objectius diferents i més concrets, sovint aïllats de la universalitat com a desideràtum de la disciplina històrica. Però, segons el mateix autor, el més greu era que es prescindís —cada vegada més— de la perspectiva i del model de la recerca històrica que hauria de distingir *los hechos de la ficción, lo que es averiguable y lo que no, y la realidad de los deseos.*² No tenir en compte aquests aspectes bàsics, segons l'historiador britànic, obre pas a la instrumentalització de la història per part de grups de poder i

-
- 1 Ramon GARRABOU i Enric SAGUER, «Propietat, tinença i relacions de distribució», dins Emili GIRALT RAVENTÓS (dir.), *Història Agrària dels Països Catalans, segles XIX-XX*, Barcelona, Fundació Catalana per la Recerca i la Innovació, 2006, volum IV, p. 353.
 - 2 Matari PIERRE, «Eric Hobsbawm, el marxismo y la transformación de la historiografía», *Nueva Sociedad*, núm. 243 (2013), p. 163.

d'interès, siguin econòmics o d'identitat, que poden tenir la temptació de reinventar la història en funció dels seus propis objectius.³ Per aquest autor, doncs, estaríem davant d'una *gran era de mitologia històrica*.⁴ En certa sintonia amb el que acabem de citar, Francesco Boldizzoni, jove historiador italià, professor d'història econòmica a la Universitat de Torí i membre del Clare Hall de Cambridge, ha criticat durament —també per anacrònica— la tendència de la nova economia institucional. Els economistes neoinstitucionalistes s'haurien dedicat a servir l'ordre establert amb mètodes pensats per elaborar *narratives del pasado compatibles con la ideología neoliberal*.⁵ L'autor, que reivindica l'escola francesa dels *Annales* i advoca per la recuperació de la millor tradició de la història social, ha estat envoltat d'un polèmic i animat debat historiogràfic.⁶ En una línia similar Congost, Gelman i Santos, en la seva aportació conjunta en el XVI World Economic History Congress, celebrat del 9 al 13 juliol 2012 a la Stellenbosch University de Sud-àfrica, adverteixen de les trampes conceptuals i del reduccionisme de l'escola neoinstitucional. Com a historiadors socials, manifesten la insatisfacció cap a la teoria dominant de la nova economia institucional i la gran narrativa del desenvolupament econòmic de North i els seus seguidors. Per això, proposen comprendre els drets de propietat, no com una definició exclusiva d'institució

3 Eric HOBSBAWM, *Franc-tireur: Autobiographie*, Paris, Ramsey, 2005, p. 354.

4 Citat a Ignacio RAMONET, «Leçons d'histoire», *Le Monde Diplomatique* (maig 2005), p. 19; i PIERRE, «Eric Hobsbawm...», p. 163.

5 Francesco BOLDIZZONI, *La pobreza de Clío. Crisis y renovación en el estudio de la historia*, Barcelona, Crítica, 2013 [2011].

6 Deirdre N. McCLOSKEY, «The poverty of Boldizzoni: Resurrecting the German Historical School», *Investigaciones de Historia Económica*, volum 9, núm. 1 (2013), p. 2-6; Luis BÉRTOLA, «Another brick in the wall? A comment on Francesco Boldizzoni's The Poverty of Clío», *Investigaciones de Historia Económica*, volum 9, núm. 1 (2013), p. 7-10; Christopher LLOYD, «Beyond orthodoxy in economic history: Has Boldizzoni resurrected synthetic-structural history?», *Investigaciones de Historia Económica*, volum 9, núm. 1 (2013), p. 66-70; i Francesco BOLDIZZONI, «The domestication of the economic mind: A response to the critics», *Investigaciones de Historia Económica*, volum 9, núm. 1 (2013), p. 71-74.

abstracta, sinó com a producte de relacions socials dialèctiques.⁷ En una línia argumental propera, i referida als fenòmens o a les institucions abstractes, també cal advertir de la retòrica del discurs historiogràfic a l'hora de batejar processos històrics complexos com la Revolució Liberal o la crisi d'antic règim. Aquestes construccions historiogràfiques, a voltes, han fomentat certa simplicitat i han impossibilitat estudiar a fons la complexitat de la història i conèixer la pluralitat d'interessos dels diferents actors socials. Aquests models també incorporen concepcions lineals de la història molt encotillades (visions teleològiques i de progrés) que podien impedir que s'obrissin camí noves perspectives i nous enfocaments renovadors.⁸ Igualment, cal disposar de capacitat crítica a l'hora d'analitzar el discurs polític dels diferents actors històrics. Congost adverteix que hem de ser conscients *que adoptar el llenguatge dels propietaris del segle XIX no vol dir només comprendre la seva situació; vol dir, també, acceptar els seus plantejaments, i el que és més greu, actuar amb la seva mateixa prepotència respecte dels altres, de la majoria.*⁹ I no només això, sinó que per analitzar la història cal utilitzar unes claus d'interpretació ajustades a les nomenclatures i als significats de cada època, grup social o societat estudiada. Per fer aquesta feina, la d'acostar-nos a les dinàmiques històriques de construcció dels drets de propietat, hem tingut en compte aquesta línia historiogràfica. Si no fos així, podriem caure —a més— en l'anacronisme més absolut.

Aquesta monografia analitza els usos de la informació i el discurs dels anuncis de tancament de terres publicats en els butlletins oficials de les quatre províncies catalanes durant la segona meitat del segle XIX.¹⁰ El llenguatge, la terminologia i les

7 Rosa CONGOST, Jorge GELMAN i Rui SANTOS, «Property rights in land: institutional innovations, social appropriations, and path dependence», *Doc. de Trabajo-SEHA*, núm. 12-06 (2012).

8 Rosa CONGOST, *Els darrers senyors de Cervià de Ter. Investigacions sobre el caràcter mutant de la propietat (segles XVIII-XX)*, Girona, Associació d'Història Rural, 2000, p. 266-271.

9 CONGOST, *Els darrers...*, p. 271.

10 Deriva d'una part de la tesi doctoral de l'autor: Lluís SERRANO, *Els tancaments de terres a la Catalunya del segle XIX*, Tesi doctoral, Girona, Universitat de Girona, 2015.

expressions esdevenen la clau per interpretar els coneixements, les intencions i els àmbits culturals dels individus en cada moment històric.¹¹ També ho podríem expressar a través de la fórmula *pensar històricament* de Pierre Vilar. És a dir, atenent al significat de cada terme en cada cas i en cada lloc.¹² És una expressió que resumia les dues fórmules d'*història raonada* i *història en construcció*, com a disposició al treball seriós i proposta d'anàlisi històrica.¹³ També som tributaris d'algunes aportacions del gir cultural i del gir lingüístic, com a tendències renovadores i influents dels anys seixanta i setanta del segle xx ençà. La primera va afavorir el trencament amb certes pautes teòriques del marxisme dogmàtic en l'anàlisi de les realitats històriques i tingué en compte els aspectes culturals, no només els econòmics. La segona, tot i que contribueix a un aprofundiment necessari en el discurs, pot portar a l'esmicolament de la història i a la renúncia a la *totalitat*.¹⁴

HISTORIOGRAFIA

Els textos de Marx sobre les lleis renanes de privatització i tancament de terres van influir a nombrosos historiadors.¹⁵ L'autor, que va analitzar les sessions del parlament i les disposicions legals sobre la propietat privada, defensava el costum de recollir la llenya morta dels arbres davant la tipificació d'aquesta pràctica com a delicte. Marc Bloch, membre de l'escola dels *Annales*, fou un dels

11 Pierre Vilar utilitzà l'expressió *el regne dels mots*. Rosa CONGOST, «Pierre Vilar i l'anàlisi històrica», dins Aron COHEN, Rosa CONGOST i Pablo LUNA (coords.), *Pierre Vilar. Història total, història en construcció*, València, Universitat de València, 2006, p. 43.

12 Pierre VILAR, *Reflexions d'un historiador*, València, Universitat de València, 1992.

13 Rosa CONGOST, «Pierre Vilar...», p. 39-50.

14 Francesc ESPINET BURUNAT, «Història, narrativitat i gir lingüístic. Algunes consideracions», *Anàlisi, quaderns de comunicació i cultura*, núm. 25 (2000), p. 143-152; i Josep FONTANA, *La historia de los hombres: el siglo xx*, Barcelona, Crítica, 2002.

15 Karl MARX, «Los debates sobre la Ley acerca del robo de leña», dins *En defensa de la libertad. Los artículos de la Gaceta Renana. 1842-1843*, València, Fernando Torres Editor, 1983 [1975], p. 204-244.

pioners a estudiar el procés de dissolució i les claus d'interpretació de *l'assalt als comunals*, un procés que podia adoptar cronologies i protagonistes diferents en funció de l'estructura agrària i dels interessos econòmics de cada lloc i regió.¹⁶ Per Bloch, tot i que els orígens d'aquest fenomen eren al segle XVII, hauria pres potència a la segona meitat del XVIII. Marc Bloch trencà amb la historiografia positivista tradicional i fou renovador amb nous mètodes analítics com el regressiu i el comparatiu. Rigorós amb el raonament, el pensament de Bloch es posicionà en contra dels conceptes preestablerts i les pràctiques especulatives que consistien únicament a verificar el resultat de lleis pressuposades. Va tenir una perspectiva totalitzadora que situava la noció de sistema social en el nucli de l'elaboració històrica.¹⁷ El concepte d'*individualisme agrari* de Bloch tingué èxit i és un concepte utilitzat per historiadors de diferents indrets.¹⁸

E. P. Thompson¹⁹ i J. Neeson,²⁰ pel que fa a Anglaterra, van mostrar com en el segle XVIII les societats rurals estaven prou cohesionades per resistir els assalts que, des de l'àmbit de les administracions reials, els senyors, les universitats o l'esfera privada, es feien contra els usos col·lectius de les terres particulars que s'havien mantingut per costum. A *Whigs and Hunters*, Thompson va mostrar com les tensions socials al voltant de la cacera i altres activitats consuetudinàries desembocaren en una llei repressiva que satisfia els interessos de les oligarquies.²¹ El

16 Marc BLOCH, *La Historia Rural Francesa*, Barcelona, Crítica, 1978 [1933]; Marc BLOCH, «La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIII siècle», *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, volum 2, núm. 7 (1930), p. 329-383.

17 Guy BOIS, «Marc Bloch i la història agrària», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8 (1983), p. 33-40.

18 Gabriella CORONA, «La lucha por el individualismo agrario en el Mezzogiorno italiano a finales del siglo XVIII», *Noticario de historia agraria*, núm. 10 (1995), p. 11-34.

19 E. P. THOMPSON, *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 2000 [1991]. Especialment en el capítol «Costumbre, ley y derecho comunal», p. 116-212.

20 J. NEESON, *Commoners: Common Right, Enclosure and social change in England, 1700-1820*, Cambridge, Past & Present Publications, 1993.

21 Edward Palmer THOMPSON, *Los orígenes de la Ley Negra. Un episodio de la historia criminal inglesa*, Buenos Aires, Siglo XXI Editores, 2010 [1975].

model estàndard de desenvolupament agrari estableix una relació directa entre tancament de terres i gran propietat. Es tracta d'un paradigma, avui dia en part superat, basat en la idea que una millor definició dels drets de propietat, aconseguida a través de les *enclosures*, hauria permès les millores tècniques i productives que haurien portat a la revolució agrària. Aquests canvis haurien estat fruit de les *Enclosure Acts*, dictades pel Govern anglès per complaure els grans propietaris. Segons aquest model explicatiu, la plena propietat consagrada en les lleis britàniques constituïria la pedra angular pel desenvolupament del capitalisme de les estructures agràries. Aquesta visió lineal de la història en els últims anys ha estat denunciada per especialistes com R. C. Allen. Aquest autor ha revisat l'associació que la historiografia tradicional havia establert entre *enclosures* i la revolució agrícola. Per Allen, el tancament de terres de la segona meitat del segle XVIII, protagonitzat pels *landlords*, no augmentà la productivitat agrària per unitat de superfície respecte a la dels *open fields*, però sí que augmentà la productivitat per unitat de treball d'unes grans explotacions agràries basades en l'ús de mà d'obra assalariada. Allen sosté que la vertadera revolució agrícola —la de caràcter intensiu— s'havia donat molt abans, en la segona meitat del segle XVII, i s'havia produït en les petites explotacions gestionades pels *yeomen* sota un règim de camps oberts. Aquesta tesi xoca amb la majoria d'interpretacions que fins aleshores col·locaven la gran explotació, l'aristocràcia terratinent i els arrendataris capitalistes com els primers protagonistes de les transformacions agràries. La mirada d'Allen, que pretén desterrar idees preconcebudes i mites —la versió dels vencedors—, va més enllà. Lliga la productivitat agrària a un accés més equitatiu en la possessió de terra i bestiar. Amb aquesta equació, el creixement de la productivitat per superfície baixa quan la desigualtat s'incrementa. Per Allen, la igualtat i un nivell de vida més alt contribueixen a fer que el creixement econòmic sigui factible.²²

22 Robert C. ALLEN, *Enclosure and the yeomen*, Oxford, Clarendon Press, 1992. El llibre fou traduït al castellà a iniciativa de la Sociedad Española de Historia Agraria: Robert C. ALLEN, *Revolución en los campos. La reinterpretación de la revolución agrícola inglesa*, Zaragoza, SEHA / Prensas Universitarias Zaragoza, 2004.

A Espanya

A Espanya, com arreu d'Europa, fins als anys noranta del segle xx els estudis sobre la propietat estaven centrats en l'estructura de propietat.²³ María Teresa Pérez Picazo, després del Seminario de historia agraria de Màlaga de 1990, plantejava la necessitat de trencar amb certes rigideses historiogràfiques que ja s'havien advertit,²⁴ i d'obrir-se a estudiar la propietat d'una forma més dinàmica.²⁵ En les darreres dècades els estudis sobre la propietat de la terra han avançat de manera notable. La necessitat de sortir dels paradigmes historiogràfics i dels models institucionalistes que encotillen l'anàlisi de la propietat, així com de trobar una explicació satisfactòria a la seva evolució, han ajudat a la seva renovació.²⁶ I en comunió amb la nova perspectiva, els estudis dels tancaments de terres a Espanya i a Catalunya han viscut un nou impuls.²⁷ Aquesta nova òptica es va començar a socialitzar amb força en el congrés del SEHA (aleshores encara

-
- 23 Podem citar els estudis d'Helena ESTALELLA, *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1984; Llorenç FERRER, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (s. XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987; Ramon GARRABOU (coord.), *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992; i Antoni SEGURA, *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Barcelona, Curial, 1993.
- 24 Vegeu Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo editorial, 1990.
- 25 Mª Teresa PÉREZ PICAZO, «La propiedad de la tierra y los regimenes de tenencia, siglos XIX y XX», *Noticario de historia agraria*, núm. 2 (1991), p. 13-25.
- 26 Sobre els models historiogràfics a Espanya que haurien quedat caducs, vegeu CONGOST, *Els darrers...*, p. 295-299. Josep Fontana, per exemple, admetia que *he aprendido, por ejemplo, a superar la vieja imagen esquemática de un mundo de propiedad feudal que había durado hasta que la revolución lo metamorfoseó de la noche a la mañana en otro de propiedad perfecta burguesa*. CONGOST, *Els darrers...*, p. 295, extret de Josep FONTANA, «In memoriam», dins Manuel AGUILAR (coord.), *Panfletos y materiales: homenaje a Antonio Cabral Chamorro, historiador (1953-1997)*, Trebujena, Centro de Estudios y Documentación, 1998, p. 173.
- 27 L'individualisme agrari no és un objecte d'estudi nou, però ha estat poc tractat per les àrees mediterrànies.

Seminario de historia agraria), celebrat a Sitges a finals de gener de 2002.²⁸ Els professors Lana, Iriarte, Pérez Cebada i Sánchez Salazar participaren en un taller organitzat per Congost per discutir el text *Derechos de propiedad y análisis histórico ¿Qué derechos? ¿Qué historia?*.²⁹ La circular informativa d'aquell taller mostrava uns problemes concrets, que calia superar, i les línies historiogràfiques renovadores:

*Los problemas derivados de una visión excesivamente lineal de la historia, basada en unos modelos de desarrollo histórico concebidos "a posteriori", se han concretado, en el caso de la propiedad de la tierra, en una visión excesivamente "juridicista" de la historia, que a menudo ha convertido las leyes y disposiciones jurídicas en explicación de las prácticas de propiedad. De ello no sólo resulta una simplificación evidente de la realidad histórica, sino la adopción de un punto de vista claramente sesgado (...). Desde nuestro punto de vista, las investigaciones realizadas sobre estas supuestas anomalías (propiedad dividida, colectiva o pública) permiten analizar de un modo nuevo no sólo determinadas realidades históricas sino también, y es lo que queremos resaltar, las teorías y las leyes sobre la propiedad; lo que obliga, a su vez, a revisar el discurso histórico.*³⁰

-
- 28 Actualment *Sociedad Española de Historia Agraria*, (<http://www.seha.info>) entitat que edita la revista *Historia Agraria* (<http://www.historiaagraria.com/>) i que té com a finalitat, entre d'altres, fomentar la investigació i la divulgació del coneixement en l'àmbit de la història agrària, l'economia i les societats rurals. El gener de 2016, en el marc del congrés Old and New Worlds: the Global Challenges of Rural History, International Conference de Lisboa es va aprovar el canvi a *Sociedad de Estudios de Historia Agraria*.
- 29 Aquest text fou publicat en anglès un any després. Vegeu Rosa CONGOST, «Property Rights and Historical Analysis. What Rights? What History?», *Past & Present*, núm. 181 (2003), p. 73-106. Més tard, aquest article formà part, amb altres articles i textos nous, del llibre de Rosa CONGOST, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre «la gran obra de la propiedad»*, Barcelona, Crítica, 2007.
- 30 Rosa CONGOST i José Miguel LANA, *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Pamplona, Universidad Pública de Navarra, 2007, p. 12-13.

La trobada de Sitges va animar els cinc investigadors citats. Estaven d'acord a revisar uns enfocaments teòrics dominants que *tendeixen a analitzar i concebre els drets de propietat més com a productes jurídics que com a construccions socials*. Per aquesta raó, i amb la voluntat d'estudiar i posar en comú aspectes d'aquesta qüestió, les trobades van tenir continuïtat en dos seminaris posteriors, celebrats a Girona i Pamplona.³¹ La major part de les comunicacions, resultat d'aquests dos seminaris, es varen recollir en l'obra col·lectiva, *Campos cerrados, debates abiertos*, editada per Lana i Congost.³² Miguel Lana i Iñaki Iriarte s'han distingit en nombrosos estudis sobre els comunals a Navarra que, lluny dels estereotips arcaics sobre la ineficiència en la gestió dels recursos col·lectius —emparats per visions com les de Hardin o dels fisiòcrates del set-cents—, han mostrat la complexitat i la flexibilitat dels usos comunals.³³ Felipa Sánchez Salazar, que ha examinat les visions sobre els tancaments de terres i la *derrota de mieses* dels pensadors dels segles XVIII i XIX en diverses ocasions,³⁴ pensa que la justificació dels tancaments amb l'argument del creixement agrari podia amagar altres objectius com ara l'apropiació arbitrària de recursos o la voluntat

31 El primer, titulat *Propiedad de la tierra i anàlisi històrica. Teories, pràctiques i discursos*, es va celebrar a Girona els dies 22 i 23 novembre 2002; i, el segon, que es va titular *Derechos de propiedad y análisis histórico: individualismo y comunidad*, va tenir lloc a Pamplona els dies 25 i 26 novembre 2004.

32 CONGOST i LANA, *Campos cerrados...*

33 Iñaki IRIARTE i José Miguel LANA, «Concurrencia y jerarquización de derechos de apropiación sobre los recursos. Bienes comunales en Navarra. Siglos XVIII-XX», dins CONGOST i LANA, *Campos cerrados...*, p. 201-231; o altres treballs com José LANA i Miguel LABORDA, «El anidamiento institucional y su dinámica histórica en comunidades rurales complejas. Dos estudios de caso (Navarra, siglos XIV-XX)», *Documentos de Trabajo* (SEHA), núm. 13-07 (novembre 2013).

34 Felipa SÁNCHEZ SALAZAR, «Derrota de mieses y cercados y acotamientos de tierras: un aspecto del pensamiento agrario en la España del siglo XVIII», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, núm. 195 (2002), p. 81-120; Felipa SÁNCHEZ SALAZAR, «Especificación del derecho de propiedad de la tierra en Campomanes y su influencia en la política agraria», dins Dolores MATEOS DORADO (ed.), *Campomanes. Doscientos años después*, Oviedo, 2003, p. 517-528.

d'augmentar el seu patrimoni.³⁵ La mateixa autora va publicar, amb Pérez Cebada, un estat de la qüestió sobre la historiografia dels tancaments a Anglaterra a partir del treball d'Allen, i un altre pel conjunt d'Espanya.³⁶

Altres línies d'estudi de la propietat es poden visualitzar en els *encuentros* bianuals sobre *Historia de la propiedad*, impulsats per professors d'història del dret i d'història de les institucions econòmiques de la Universidad de Salamanca, a més del Col·legi de Registradors de la Propietat i Mercantil.³⁷ Aquest grup de debat, que fins avui ha celebrat set trobades, postula que *només a través del anàlisis històric es posible acercarse a las permanencias y modificaciones que han ido produciendo en la propiedad.*

Els estudis sobre Catalunya

Estudis precedents varen assentar el que podríem anomenar *moment fundacional* en la línia de recerca dels tancaments de terres a Catalunya. Després de Vilar, en el capítol *Pastura i closa* del tercer volum de la *Catalunya dins l'Espanya moderna*,³⁸ Elisa

35 Felipa SÁNCHEZ SALAZAR, «Doctrinas sobre cercados en España, siglos XVIII y XIX», dins CONGOST i LANA, *Campos cerrados...*, p. 246.

36 Felipa SÁNCHEZ SALAZAR i Juan Diego PÉREZ CEBADA, «Los cerramientos en España», *XV Seminari d'història econòmica i social: Propietat de la terra i anàlisi històrica. Teories, pràctiques i discursos*. Girona, 22 i 23 novembre 2002; i dels mateixos autors «Los cerramientos en España antes de la Revolución burguesa», dins CONGOST i LANA, *Campos cerrados...*, p. 293-309.

37 Les trobades han reunit especialistes provinents dels diferents camps de la història del dret, història econòmica i social, sociologia i les diferents branques del dret. Relacionat amb aquestes reunions i jornades de treball, la implicació de Ricardo Robledo va merèixer la publicació d'una obra col·lectiva en reconeixement de la seva tasca. Javier INFANTE, Salustiano DE DIOS i Eugenia TORIJANO (coord.), *En torno a la propiedad: estudios en homenaje al profesor Ricardo Robledo*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 2013. Aquestes trobades, que se celebren des de 1998, tenen el resultat d'una publicació de les comunicacions que es pot trobar a la xarxa en l'adreça <http://historiaproiedad.es/>

38 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1966, volum III, p. 245-253.

Badosa també plantejà la qüestió en l'article *El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)*.³⁹ A Catalunya, abans dels canvis jurídics i polítics de l'anomenada Revolució Liberal, l'avenç de l'individualisme agrari va tenir com a protagonista el ban. Aquest mètode, que va prendre especial significació com a pràctica de propietat a partir de la segona meitat del set-cents, posa de manifest que la laminació dels drets col·lectius va ser anterior a la promulgació de les lleis liberals. Mònica Bosch, Rosa Congost i Pere Gifre,⁴⁰ i, posteriorment, seguint la mateixa línia d'investigació plantejada per aquests autors,⁴¹ Montserrat Pellicer, ho van posar de manifest en diversos treballs i publicacions.⁴²

L'avenç de l'individualisme agrari està relacionat amb els canvis en l'organització social i productiva, i ha generat una extensa bibliografia a Catalunya i a Espanya. Entre les referències més properes comptem amb l'obra col·lectiva dirigida per Enric Vicedo i per Joan Busqueta.⁴³ Una obra suggeridora fou la de Maria Àngels Sanllehy, centrada en l'organització comunitària

39 Elisa BADOSA, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Económica*, núm. 3 (1984), p. 149-161.

40 Mònica BOSCH, Rosa CONGOST i Pere GIFRE, «Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)», dins Rosa CONGOST i Lluís TO, (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 299-328. Congost ha tractat aquesta qüestió en diferents obres, per exemple, a *Els darrers senyors de Cervià de Ter*. Cal esmentar el llibre de CONGOST, *Tierras, leyes, historia...*, un estudi acadèmic de referència obligada per investigadors i interessats en la propietat.

41 Una primera versió del capítol citat fou l'article de Mònica BOSCH, Rosa CONGOST i Pere GIFRE, «Los bandos. La lucha por el individualismo agrario en Cataluña: Primeras hipótesis (siglos XVII-XIX)», *Noticiero de Historia Agraria*, núm. 13 (1997), p. 65-88.

42 Montserrat PELLICER, *Els tancaments de terres a Catalunya: fonts per a l'estudi d'una revolució silenciosa: 1714-1783*, Treball de recerca de doctorat, Girona, UdG, 2003; i Montserrat PELLICER, «Los cercamientos de tierras en Cataluña. Fuentes para el estudio de una 'revolución silenciosa' (1714-1785)», dins CONGOST i LANA, *Campos cerrados...*, p. 249-292.

43 Joan BUSQUETA i Enric VICEDO, *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis llerdencs, Lleida, 1996.

de la Val d'Aran.⁴⁴ També caldria citar Josep Maria Bringué, que va treballar sobre els comunals del Pallars Sobirà (segles xv-xviii),⁴⁵ Oliver Codina, que analitzà l'economia i la societat de les valls d'Andorra,⁴⁶ i a Louis Assier-Andrieu, pel seu estudi antropològic de les comunitats del Capcir.⁴⁷ També és rellevant l'estat de la qüestió sobre la propietat comunal i els tancaments de terres elaborat per Pere Sala que, contraposant les tesis de Hardin amb les d'Ostrom i rebutjant qualsevol romanticisme col·lectivista, conclou que, en contextos en què la idea de propietat privada no té el significat occidental, la idea de cooperació seria més suggestiva que la de competència.⁴⁸ Hardin vinculava la propietat col·lectiva a la sobreexplotació dels recursos naturals, tot identificant la propietat comunal amb accés lliure i sense ordenament consuetudinari ni de justícia rural.⁴⁹ Elinor Ostrom, premi Nobel d'economia el 2009, en canvi, sostenia que els sistemes tradicionals de propietat col·lectiva podien ser eficients en la gestió dels recursos, i que la gestió pública o la privatització no sempre eren les millors alternatives.⁵⁰ En un sentit similar i per a Andalusia, des d'una òptica propera a la tendència de la història ecològica, Antonio

44 Maria Àngels SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. xvii-xviii): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1996.

45 Josep Maria BRINGUÉ, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà (segles xv-xviii)*, Tesi doctoral, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 1995.

46 Olivier CODINA, *De fer et de laine. Economie et société des vallées andorranes de 1575 à 1875*, Tesi doctoral, Perpinyà, Université de Perpignan, 2003.

47 Louis ASSIER-ANDRIEU, *Coutume et rapports sociaux. Etude anthropologique des communautés paysannes en Capcir*, Toulouse, Éditions du CNRS, 1981.

48 Pere SALA, «Tragèdia dels comunals i Tragèdia dels tancaments, dilema del presoner i cooperació no altruista», *Recerques, història, economia, cultura*, núm. 33 (1995), p. 137-147.

49 Garrett HARDIN, «The tragedy of the commons», *Science*, núm. 162 (1968), p. 1243-1248.

50 Elinor OSTROM, *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990. Publicat en castellà a Mèxic amb el títol Elinor OSTROM, *El gobierno de los bienes comunes. La evolución de las instituciones de acción colectiva*, Fondo de Cultura Económica, 2009.

Ortega Santos, a *La tragedia de los cerramientos*, estudia el procés privatitzador a la província de Granada. Segons Ortega, amb els tancaments i la intervenció de l'Estat en la privatització de comunals en àrees forestals, la lògica de mercat (destrucció de boscos, rompudes de terres i restriccions de l'enginyeria forestal) s'imposà a la lògica de subsistència.⁵¹

Els drets de propietat i els hisendats com a classe social

La historiografia catalana dels últims vint anys, amb un destacat accent gironí, ha sobresortit en l'estudi de la classe social dels hisendats, un grup de propietaris agraris d'origen bàsicament pagès que protagonitzà un important procés d'acumulació de terres i de diferenciació social. A hores d'ara disposem d'una seqüència de valuosos estudis que reconstrueixen el procés de formació i consolidació d'aquest grup social, del segle XVI al XIX, així com del seu declivi relacionat amb l'ensorrament de les rendes agràries— en el segle XX. Aquest grup fou estudiat per Rosa Congost a *Els propietaris i els altres*, per la segona meitat del segle XVIII i el segle XIX; i pel segle XX, per Enric Sagner, com a coordinador d'*Els últims hereus. Història oral dels propietaris rurals gironins, 1930-2000*. Els orígens i la *prehistòria* dels hisendats, després de la sentència arbitral de Guadalupe, foren l'objectiu de la tesi doctoral de Pere Gifre.⁵²

Rosa Congost aporta una reflexió sobre la realitat històrica de la Girona rural dels segles XVIII i XIX, en la qual mostra una visió

51 Antonio ORTEGA SANTOS, *La Tragedia de los cerramientos: desarticulación de la comunalidad en la provincia de Granada*, València, Fundación Instituto de Historia Social, 2002.

52 Pere GIFRE, *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Tesi doctoral, Girona, Universitat de Girona, 2009. Aquesta notable aportació sobre el que la historiografia ha anomenat *feudalisme tardà*, ha estat desglossada i publicada en dos treballs diferents: Pere GIFRE, *Delmes, censos i llüismes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (vegueria de Girona, s. XVI-XVII)*, Girona, Associació d'Història Rural, 2011; i Pere GIFRE, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

dinàmica de la propietat.⁵³ En aquesta mecànica sobresurten les diferents estratègies dels posseïdors dels drets de propietat per a prosperar i explotar el treball dels altres. L'autora, que en diferents treballs també ha situat la gran propietat gironina en el conjunt d'Espanya, utilitza una metodologia que té la base en un materialisme històric lliure de les rigideses del marxisme dogmàtic. D'aquesta forma aquest treball, que es basa en un gran nombre de dades empíriques, esdevé un estudi sòlid amb ànim de renovació i de debat historiogràfic. Una de les conclusions és que l'anomenada Revolució Liberal va limitar-se a consolidar els drets de propietat existents, que s'havien aconseguit mitjançant tot tipus de pràctiques. Aquest procés històric va resultar molt beneficiós pels hisendats gironins, que amb plena consciència de classe varen actuar, a través de diferents òrgans de premsa (*La Granja* i *El Bien del País*), contra tot allò que suposés un atemptat a la propietat i als seus interessos de classe.

Els últims hereus, coordinat per Enric Sagner, indaga en la transformació i dissolució de la figura de l'hisendat entre la dècada de 1930 i principis del segle XXI. La metodologia del treball es basa en històries de vida i de família, obtingudes a través d'entrevistes, amb un eix central en el patrimoni per analitzar els processos de canvi i de mobilitat social. El llibre mostra la transformació de les bases econòmiques que varen conduir a l'abandonament forçat de les actituds rendistes, i com això va anar acompanyat d'un canvi en el vocabulari i d'una regressió en la identitat de classe. Gifre, dins d'una línia revisionista de les tesis de Vicens Vives, aborda, a través d'un estudi rigorós, el procés de diferenciació social pagesa i les estratègies seguides per aquest grup que esdevindrà dominant, per consolidar la seva posició, engrandir el seu patrimoni i defensar els seus drets de propietat. En la base tenim l'enfrontament entre senyors directes i senyors útils, manifestat a través de diferents vies. L'autor d'aquesta tesi trenca amb la visió estàtica i uniforme de la societat pagesa i ens presenta una societat més complexa i dinàmica.

53 CONGOST, *Els propietaris...*

Dins d'aquest procés històric de consolidació dels hisendats, la nostra tesi doctoral va analitzar la defensa i l'acreixement de la propietat en el segle XIX, a través dels bans de la Reial Audiència i dels anuncis de tancament dels butlletins provincials.⁵⁴ En resum, un episodi més del procés històric de construcció social de la propietat: *la gran obra de la propietat*, tal com va expressar-ho Marc Bloch a partir d'un text de l'assemblea provincial de Berry.⁵⁵

D'aquesta forma, i com el present treball pretén mostrar, les noves línies historiogràfiques conviden a pensar que els drets de propietat són el resultat de construccions socials. Rosa Congost ha proposat superar els enfocaments rígids i lineals per aproximar-nos al context històric i les dinàmiques socials concretes. Tot això, davant el relat historiogràfic que només ha tingut en compte l'emergència de l'Estat i la legislació producte d'aquest tipus d'organització política. No interessa la propietat abstracta, sinó les seves condicions de realització o conformació històrica. Els drets de propietat, segons Congost, *pueden cambiar y evolucionar aunque no cambien las leyes*.⁵⁶ Per això, suggereix que una *teoría amplia de los derechos de propiedad, basada en la pluralidad y la mutabilidad de estos derechos, permitiría el análisis de este fenómeno, cuya relevancia teórica es cada vez más evidente*.⁵⁷ Aquest caràcter plural dels drets de propietat s'ha d'entendre com a resultat d'un procés dialèctic entre diferents grups socials i d'interès, una realitat en canvi i construcció permanents.

54 SERRANO, *Els tancaments...*

55 Rosa CONGOST, «La gran obra de la propiedad», *XV Seminari d'història econòmica i social. Propietat de la terra i anàlisi històrica: Teories, pràctiques i discursos*, 22 i 23 novembre 2002.

56 CONGOST, *Tierras, leyes, historia...*, p. 43.

57 *Ibidem*, p. 50.

TANCAR LA TERRA. CATALUNYA, SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

La present publicació és una versió abreujada de la segona part de la tesi doctoral *Els tancaments de terres a la Catalunya del segle XIX*, llegida a Girona el 23 gener 2015.⁵⁸

Tot i que la tesi cobreix també el període anterior a la Revolució Liberal, quan la mecànica del tancament de terres es realitzava mitjançant bans autoritzats per la Reial Audiència, la present monografia es concentra en el període posterior, entre 1850 i 1910, perquè la unitat legal i administrativa permet mantenir una metodologia analítica unificada. L'enfocament adoptat, però, vol posar especial èmfasi en el contrast entre les normes legals i les pràctiques. Ens ha interessat dilucidar les pràctiques de propietat més enllà de les lleis, perquè només amb aquestes no podem explicar correctament les realitats socials i històriques. Davant el relat historiogràfic que només ha tingut en compte l'emergència de l'Estat constitucional i la legislació producte d'aquest tipus d'organització política, ens ha interessat destacar les condicions de realització històrica de la propietat i els usos socials de la informació. Hem entès els drets de propietat com el resultat de dinàmiques socials, amb canvis constants i permanents.

Els problemes que analitzarem afecten tot tipus de finques rústiques, ja siguin considerades de propietat particular o comunal. No es tracta d'un treball sobre comunals, tot i que també s'estudien conflictes i tensions relacionats amb

58 Va tenir el suport econòmic d'una beca de recerca de la Universitat de Girona. La investigació es va emmarcar en el programa de doctorat en ciències humanes i de la cultura i en el grup consolidat d'Història de les Societats Rurals (GRHCS035) integrat en l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona. La direcció ha estat a càrrec de la doctora Rosa Congost, catedràtica d'història econòmica. La recerca ha estat inclosa primer, en el projecte d'investigació: *Información, relaciones sociales y análisis histórico: las condiciones de realización de la propiedad de la tierra en España (antes y después de la revolución liberal)* (HUM2005-04731); segon, en el projecte *Dinámicas sociales y cambio histórico en sociedades rurales: el análisis de los grupos y las desigualdades sociales* (HAR2008-02960/HIST) del Ministeri de Ciència i Innovació; i en un darrer moment, però menys temps, en el projecte *Los procesos de empobrecimiento y de enriquecimiento en sociedades rurales. Una vía de análisis de las dinámicas sociales en la historia* (HAR2011-25077).

terres reivindicades com a comunals, sinó d'un treball sobre els mecanismes socials i legals que incidien en les diverses pràctiques de propietat del segle XIX.

La font documental que utilitzarem —els anuncis de vedat i acotament apareguts en els butlletins oficials de les quatre províncies catalanes—, tot i el seu caràcter institucional, és el reflex de diferents tipus d'iniciatives per imposar determinades pràctiques de propietat i fer-ho mitjançant unes estratègies informatives destinades a la consecució d'aquests objectius. Els anuncis recorden els bans de la Reial Audiència en la seva idea de fer públic l'acotament de terres, i en certes formes retòriques. Però les penes que s'aplicaven eren, en aquest cas, les establertes en la legislació liberal, citada en cada anunci i, en especial, en el Codi penal vigent en cada moment històric.⁵⁹

En no tractar-se de sèries documentals, sinó d'anuncis dispersos en diferents números de les publicacions provincials, la seva col·lecta ha estat llarga i àrdua.⁶⁰ Tanmateix, el tractament

59 Pel codi de 1848-50 cal tenir en compte el *libro tercero de las faltas. El artículo 495 reconoce una multa de medio a cuatro duros en los siguientes supuestos: 21. El que entrare en heredad agena para coger frutos y comerlos al acto; 22. El que entrare con carruaje, caballerías ó animales dañinos en heredades plantadas ó sembradas; 23. El que entrare en heredad agena cerrada o cercada; 25. El que entrare sin violencia á cazar ó pescar en sitio vedado ó cerrado; 26. El que infringiere las ordenanzas de caza ó pesca en el modo ó tiempo de ejecutar una ú otra; 27. El que contraviniere á las disposiciones de los reglamentos, ordenanzas ó costumbres locales de policía urbana ó rural no comprendidos en este Código.* Jacobo LÓPEZ BARJA DE QUIROGA, Luis RODRÍGUEZ RAMOS i Lourdes RUÍZ DE GORDEJUELA LÓPEZ, *Códigos penales españoles. Recopilación y concordancias*, Madrid, Akal, 1988.

60 Per la província de Girona, la recerca es va basar —en els primers moments— en la cerca dels avisos en els llibres enquadernats a l'Arxiu de la Diputació de Girona, a les instal·lacions de l'Arxiu Històric de Girona. En un segon moment, una vegada digitalitzats els fons dels butlletins, ens dirigíem a l'Arxiu de la Diputació on podíem consultar la publicació governamental. I en una tercera fase, vam poder estudiar els butlletins històrics a través del web d'aquesta institució. Per la província de Lleida vam poder realitzar consultes, des d'un primer moment, al web de la mateixa Diputació. Per Tarragona, els mètodes seguits foren diversos. Utilitzàrem la pàgina de premsa històrica del Ministeri de Cultura pels butlletins de 1870 a 1910. Per a la recerca dels números publicats entre 1850 i 1869 vam treballar a l'Arxiu de la Diputació de Tarragona; i, pels números que faltaven, vam consultar el fons de l'Arxiu Municipal de la

i la sistematització d'aquesta informació en una base de dades ha permès quantificar, entre altres aspectes, el perfil social i professional dels anunciants, molts d'ells hisendats. Entre d'altres perfils també trobem la presència de pagesos i propietaris més modestos.

Els butlletins provincials han estat útils com a font de notícies relacionades amb l'acotament de finques, el tancament de camins, la guarderia rural o els mecanismes de repressió. Aquestes informacions ens revelen la complexitat dels tancaments i la maquinària legislativa repressiva en el camp català del segle XIX. Els anuncis mostren la persistència dels usos col·lectius sobre finques privades on es continuava entrant per a aprofitaments diversos; però, alhora, els anuncis formen part de l'estratègia dels propietaris per allunyar els no-titulars de les finques, en un exercici de redefinició de drets de propietat. Fan evident un nou pols per l'individualisme agrari protagonitzat per la classe propietària. Alguns anuncis eren comunitaris; diversos propietaris s'unien no només per a sufragar els costos de la publicació, sinó també per concórrer aliats davant les resistències locals. En molts d'aquests anuncis també es fa referència a guardes particulars *jurados* o als arrendataris i masovers, com a responsables de la vigilància i, els primers, amb competència legal d'agents de l'autoritat per denunciar, a les autoritats competents, l'entrada de tercers dins dels límits de les finques.

L'estudi dels butlletins oficials a les províncies catalanes il·lustra i mostra la freqüència amb què alguns propietaris feien pública la prohibició d'accés a les seves terres. Els anuncis s'incrementaven en els mesos d'estiu, en estreta relació amb la defensa de les collites, però també es relacionen amb altres

ciutat de Tarragona. Per Barcelona, la digitalització no estava feta i els volums anuals solen ser dobles (semestrals). Per això la recerca va ser més lenta i complicada i, durant una llarga temporada, el centre de recerca fou la Biblioteca de Catalunya. Pels números que no guardava aquesta institució vam poder disposar dels que es conservaven a Ca l'Ardiaca, la seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Avui, aquests butlletins històrics, estan digitalitzats i es poden consultar al web de la Diputació de Barcelona.

aprofitaments menys estacionals com ara la cacera, una de les pràctiques més denunciades i perseguides. Pel que fa a la geografia, hem detectat una presència important d'aquests anuncis en els butlletins de Girona i Barcelona, a la Catalunya dels masos. Se'n troben en menor mesura a Tarragona, però amb una presència destacable, i a la província de Lleida els anuncis tingueren una representació gairebé testimonial.

INFORMACIÓ, EMFITEUSI I TERRENYS COMUNALS

Els eixos principals d'aquest llibre —també ho van ser de la tesi— són l'anàlisi dels usos socials de la informació —sempre parcial i interessada—, i les pràctiques d'aprofitament col·lectiu que començaren a ser limitades per la via de fet en processos de llarga durada històrica.⁶¹ Prèviament, aquest enfocament ja ha tingut bons resultats, materialitzats en la publicació del llibre col·lectiu *Dels capbreus al registre de la propietat*, editat per Rosa Congost.⁶² En aquesta obra, hi trobem un capítol molt interessant de Montserrat Pellicer sobre els usos socials de la informació en els bans de la Reial Audiència durant el set-cents.⁶³ Les pràctiques que descriu persistiren en el segle següent com a instrument discursiu per a la defensa d'uns interessos i drets de propietat.⁶⁴

61 El procés històric de construcció social de la propietat tindria dues columnes principals: els tancaments (aquí presentats per la segona meitat del segle XIX) i les pràctiques emfitèutiques (junt amb la persistència dels censos).

62 A la Universitat de Girona, el grup de recerca d'Història de les Societats Rurals, encapçalat per Congost, ha plantejat diverses hipòtesis de treball relatives als usos socials de la informació. ROSA CONGOST, *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines / Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica) de la Universitat de Girona / Documenta Universitària, 2008.

63 Montserrat PELLICER, «Para que nadie pueda alegar ignorancia. Els usos de la informació en el procés de tancament de terres: els bans al segle XVIII», dins CONGOST, *Dels capbreus...*, p. 211-240.

64 SERRANO, *Els tancaments*, p. 59-206.

Altres aspectes importants a tenir en compte i que ajuden a entendre la complexitat històrica del fenomen, són l'emfiteusi i els terrenys comunals. De l'emfiteusi, la documentació n'aporta nombroses notícies. L'emfiteusi va articular la societat rural i fou la base de múltiples relacions socials i econòmiques. Va ser una eina important per a l'accés a la terra —en el creixement urbanístic, l'ocupació parcel·lària i les noves rompudes—, i la gran protagonista en el desenvolupament agrari a Catalunya (segles XVIII i XIX), abans i després de l'estat liberal. Foren els senyors útils, els actors socials que encapçalaren *la revolució silenciosa*, individualista, del camp català. Els tancaments i la fruïció exclusiva de la propietat, del domini útil, foren l'objectiu —i l'intent— a través dels bans com a pràctica que esdevingué institucional.⁶⁵

L'evolució històrica de l'emfiteusi ha esdevingut un objecte d'estudi que ha posat en evidència certs tòpics historiogràfics,⁶⁶ i és una matèria d'investigació⁶⁷ i d'anàlisi comparativa.⁶⁸ Els debats

65 *Ibidem*, p. 59-206.

66 Vegeu Rosa CONGOST, «Terres de masos, terres de censos. La complicada fi dels drets senyorials a la regió de Girona», dins Rosa CONGOST i Lluís TO, *Homes, masos, història...*, p. 409-450; Rosa CONGOST, «L'emfiteusi catalana. Nota d'homenatge a Ernest Lluch», dins Jaume CLARET (coord.), *Miscel·lània Ernest Lluch i Martin*, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch, 2006, p. 205-214; Rosa CONGOST, «Enfiteusis y explotación campesina en Cataluña (s. XVIII-XX)», dins *Señores y campesinos en la Península Ibérica, siglos XVIII-XX*, volum II. *Campesinado y pequeña explotación*. Barcelona, Crítica, 1991; Rosa CONGOST, «Diagnosi d'una llei franquista: La Llei de Redempció de Censos de 1945», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16 (2003-2004), p. 109-128; Rosa CONGOST, Rosa CONGOST, «Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials al camp català: algunes reflexions», *Estudis d'història agrària*, núm. 12 (1998), p. 43-75).

67 Vegeu Rosa CONGOST i Jaume TOS, *Tratado de la cabrevación*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (UdG) i Documenta Univesitaria, 2007; Rosa CONGOST (coord.), *Dels capbreus...*; i Rosa CONGOST, *Els darrers senyors...*

68 Dels dies 16 a 18 juny 2011 es va celebrar a la Universitat de Girona el seminari Les pràctiques emfiteútiques a l'època moderna i contemporània. Una perspectiva comparada. Les jornades van reunir una rica representació d'experts de diferents països europeus i d'Amèrica Llatina, i fou l'escenari adient per exposar, comparar

sobre l'emfiteusi han girat, normalment, al voltant del seu suposat caràcter feudal, però interrogar-se sobre aquesta qüestió també significa preguntar-se sobre una eina d'explotació de recursos i, per tant, un possible instrument de creixement econòmic i de distribució de rendes, en diferents èpoques i regions.⁶⁹ L'emfiteusi continua essent objecte d'estudi, com a via d'accés a la terra i motor dels processos de redefinició dels drets de propietat.⁷⁰

i debate les diferents pràctiques emfitèutiques de diversos llocs i períodes històrics. Organitzat pel Centre de Recerca d'Història Rural (IRH-UdG) i el Centre National de la Recherche Scientifique, fou el tercer seminari del projecte «Dinámicas sociales y cambio histórico en sociedades rurales: análisis de los grupos y desigualdades sociales» (HAR2008-02960). Lluís SERRANO, «XXIII Seminari d'història econòmica i social. Les pràctiques emfitèutiques a l'època moderna i contemporània. Una perspectiva comparada, Girona, 16-18 juny 2011», *Mestall, Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any XIII, núm. 30, desembre 2011, p. 8-9.

- 69 En àrees geogràfiques com el nord d'Argentina, podien utilitzar el mateix nom, *emfiteusi*, però adaptat per altres usos. Rosa CONGOST, «De la regió de Girona a la Quebrada de Humahuaca», dins Marco APARICIO; Asier MARTINEZ i Núria SALA (eds.), *Movimientos indígenas y territorialidad en América latina*, Papers de l'IRH núm. 1, Girona, Documenta Universitària, 2011, p. 11-34. En el marc del XX Seminari d'història econòmica i social sobre els mercats de la terra, treball i diner, organitzat pel Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, en col·laboració amb el grup de recerca Sociétés rurales européennes, Groupe de recherches pour l'histoire économique et sociale des campagnes (XVe-XXe siècles) CNRS, Lluís To, amb l'exposició «Els mercats de la terra i els orígens de l'emfiteusi», oferí diverses reflexions a propòsit del mercat de la terra de la vall d'Aro al segle XIV. Rosa Congost, en una època més avançada de l'emfiteusi catalana i amb el títol «Quins drets, quins mercats? Els problemes de l'estudi del mercat de la terra en les societats que coneixien l'emfiteusi», presentà algunes evidències documentals, com ara el paper motor dels establiments en la posada en cultiu de boscos o erms; al mateix temps, es referí al fet que el mercat de la terra assistí, al tombant del segle XVIII al XIX, a l'emergència del nou grup social dels menestrals, i esmentà diverses relacions entre el contracte emfitèutic i els mercats del diner i del treball. Albert REIXACH i Lluís SERRANO, «XX Seminari d'història econòmica i social, terres, treball, diner: tres (o més) mercats problemàtics. Europa occidental, segles XII-XX, Girona, 27, 28 i 29 març 2008», *Mestall, Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any X, núm. 23, juny 2008, p. 6-7.
- 70 Rosa CONGOST, Pere GIFRE i Enric SAGUER, «Algo más que una vía de acceso a la tierra. La enfiteusis y los procesos de redefinición de los derechos de propiedad en el nordeste catalán (siglos XVIII-XIX)», En premsa, 22 p.

En els anuncis dels butlletins, hi trobem traces de l'emfiteusi, del seu vigor, de la seva quotidianitat. Si bé en aquest treball no ho desenvolupem, volem fer constar que en nombroses afrontacions de les finques tancades, hi consten referències a censos, establiments o emfiteutes.⁷¹ Entre els anunciants de veda, hi hem detectat alguns senyors directes, com el duc de Medinaceli i comte d'Empúries, pel territori de Sant Pere de Rodes,⁷² o el marquès de la Torre per Riumors.⁷³ Per altra banda, la Llei de caça de 1879, més moderna que el Decret de 1834, reconeixia el domini útil com a objecte inseparable del dret de caça.⁷⁴ La Llei de caça de 1902 recollia el mateix article amb idèntic redactat.⁷⁵ En resum, en la documentació emergeix la vitalitat i la bona salut dels diferents drets de propietat sobre la terra, una realitat complexa que el Codi civil i les lleis de caça varen reconèixer i regular.⁷⁶

71 BOPB, 30 juliol 1880, núm. 181, p. 2; BOPB, 22 gener 1904, núm. 19, p. 2; BOPB, 27 novembre 1887, núm. 284, p. 3; BOPB, 23 juliol 1890, núm. 175, p. 2; BOPB, 18 març 1865, núm. 66, p. 4; BOPB, 12 agost 1882, núm. 192, p. 3-4; BOPG, 6 novembre 1885, núm. 133, p. 1; BOPG, 22 març 1901, núm. 35, p. 134 i BOPG, 3 agost 1870, núm. 92, p. 6.

72 BOPG, 3 agost 1870, núm. 92, p. 6; i BOPG, 4 agost 1886, núm. 94, p. 4.

73 BOPG, 5 abril 1861, núm. 40, p. 4.

74 L'article 14 presentava la divisió de dominis i contemplava l'emfiteusi com a fórmula de transmissió del domini, i reconeixia el dret venatori a l'usdefruit, el dret real de gaudir d'una cosa aliena, i als administradors judicials: *cuando el usufructo se halle separado de la propiedad o la finca esté concedida en enfiteusis, el derecho de cazar corresponde al usufructuario o enfiteuta. Cuando la finca esté en administración o depósito judicial o voluntario, corresponde al administrador o depositario la facultad de conceder o negar el permiso de cazar.* Art. 14 Llei de caça de 1879 a A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza y pesca fluvial*, Madrid, Fortanet, 1900, p. 11-12.

75 *Gazeta de Madrid*, 18 maig 1902, núm. 138, p. 787-789.

76 En el capítol II *Del censo enfiteútico* del Codi civil espanyol de 1889, hi consten vint-i-set articles en què s'ordenen les disposicions relatives a l'emfiteusi. Més enllà de les actuals pràctiques de propietat, la Llei 6/1990, de 16 de març, dels censos (DOGC núm. 1273, de 28 març 1990) contemplava i regulava el cobrament i la redempció del cens emfiteútic a Catalunya. Aquesta llei ha estat derogada per la Llei 5/2006, de 10 de maig, del llibre cinquè del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals (DOGC núm. 4640, de 24-05-2006, p. 23167-23202). En els articles 565-1 al 565-33 d'aquesta codificació, hi trobem l'emfiteusi.

I en contra de les tesis de l'individualisme agrari etern, la documentació, com hem apuntat, aporta notícies sobre béns comunals, a través de la toponímia local i els noms de finques.⁷⁷ Apareixen diverses referències a emprius i a comunals: terres que ho havien estat i van ser privatitzades (per diferents vies com la desamortització o la usurpació); i terres encara comunals i limítrofs de finques que es declaraven tancades, una qüestió important per entendre l'ampliació d'alguns patrimonis.⁷⁸ Pi i Margall ho denunciava:

En muchas provincias millares de hectáreas de tierra están en manos de usurpadores. Ricos y avarientos propietarios han invadido osadamente aquí terrenos comunales, allí campos limítrofes, y han cuadruplicado y aun decuplicado sus latifundios. (...) Para legalizar esas inmensas depredaciones, se han instruido por lo menos las nueve décimas partes de los expedientes posesorios. Aun teniendo títulos, han recurrido muchos de esos honrados propietarios a la información de testigos.⁷⁹

Els bans de la Reial Audiència i els anuncis dels butlletins per tancament de terres no es comprendrien bé sense l'interès

77 Vegeu Elvis MALLORQUÍ (coord.), *Toponímia, paisatge i cultura. Els noms de lloc des de la lingüística, la geografia i la història*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (UdG) i Documenta Universitària, 2006.

78 Segons Carles de Camps —enginyer forestal i marquès de Camps—, redactor el desembre de 1884 dels *Trabajos de rectificación del Catálogo de Montes públicos de la provincia de Gerona*, el mas de Bell-lloc a Cantallops (Alt Empordà), des de 1765, havia augmentat la superfície en més de 600 vessanes a costa dels terrenys comunals anomenats Pradaló, Soplug i Estepar de la Corpella. Tant és així, que la casa de Guinart, propietaris del mas, *el 1822, pretendió quedarse con parte de lo que hoy se considera aun como comunal, plantando al efecto postes que lo vedasen para la caza y ejercer así, un primer acto de dominio sobre el monte*. Aquest últim abús descrit, però, va quedar avortat per l'alcaldia, la Diputació i el governador civil (AHG. Agricultura-Estat, Expedient núm. 1835, *monte núm. 2 de la relación núm. 5*). Del mateix mas trobem dos anuncis de vedat (BOPG, 18 juliol 1884, núm. 99, p. 1 i BOPG, 23 agost 1893, núm. 101, p. 376).

79 Francisco PI i MARGALL, *Las nacionalidades: escritos y discursos sobre federalismo*, Madrid, Ediciones Akal, 2009 [1877], p. 333.

dels propietaris per reforçar unes heretats que, en part, podien ser producte d'una adquisició fraudulenta. La recerca històrica, en els últims anys, ha fet avenços importants i ha enderrocant el mite d'una història sense comunals,⁸⁰ i la historiografia s'ha renovat notablement en aquest tipus d'estudis.⁸¹ Així doncs, en la font trobem referències a comuns o empius a diversos llocs de diverses comarques: al Ripollès, en localitzem a Ripoll i Sant Joan de les Abadesses,⁸² Ogassa,⁸³ Sant Pau de Segúries,⁸⁴ Campelles⁸⁵ i Vallfogona;⁸⁶ al Berguedà, a Sant Julià de Cerdanyola;⁸⁷ al Baix Empordà, a Begur i a Pals,⁸⁸ i Torroella de Montgrí;⁸⁹ a la Garrotxa, a Castellfollit de la Roca;⁹⁰ al Bages, a Sallent;⁹¹ i a l'Alt Penedès, a Subirats.⁹² Aquestes i altres referències, les trobem repartides per tot el territori, però les cites predominen a les zones de muntanya, Pirineu i Prepirineu, zones on la ramaderia tenia un pes específic important.

80 Rosa CONGOST, «Comunales sin historia. La Cataluña de los masos o los problemas de una historia sin comunales», dins DE DIOS, Salustiano [et al.] (coord.), *Historia de la propiedad en España. Bienes comunales, pasado y presente: II encuentro interdisciplinar, Salamanca, 31 de mayo-3 de junio de 2000*, Madrid, Colegio de Registradores de la Propiedad y Mercantiles de España, Centro de Estudios Registrales, 2002, p. 293-328.

81 Sobre comunals i el seu tractament historiogràfic, vegeu la síntesi de José Miguel LANA BERASAIN, «Esta especie de socialismo campesino... manso y tranquilo», *Revista Mexicana de Sociología*, Universidad Nacional Autónoma de México-Instituto de Investigaciones Sociales, México, núm. 76, especial (setembre 2014), p. 167-197.

82 BOPG, 3 abril 1861, núm. 41, p. 4.

83 BOPG, 19 març 1894, núm. 34, p. 131.

84 BOPG, 1 juliol 1901, núm. 78, p. 292.

85 BOPG, 22 novembre 1910, núm. 140, p. 611.

86 BOPG, 29 maig 1893, núm. 64, p. 244.

87 BOPB, 3 gener 1886, núm. 3, p. 3.

88 BOPG, 5 gener 1885, núm. 2, p. 3.

89 BOPG, 21 octubre 1885, núm. 126, p. 1.

90 BOPG, 18 setembre 1893, núm. 112, p. 420.

91 BOPB, 15 setembre 1895, núm. 222, p. 2.

92 BOPB, 18 setembre 1881, núm. 224, p. 3; i BOPB, 10 maig 1882, núm. 111, p. 5-6.

Informació, premsa i publicitat

La difusió de comunicacions i notícies forma part fonamental de *l'estudi de les formes, les condicions i les estructures de la propietat*. A més, *pot ajudar a comprendre les característiques d'una societat en qualsevol època històrica*.⁹³ En el present estudi exposarem diversos aspectes sobre els mecanismes de maneig de la informació referida als drets de propietat i les estratègies formals i informals per gestionar-la que s'utilitzaren durant el segle XIX. Entre els canals usats per difondre les informacions sobre el tancament de finques destacaren els anuncis en butlletins oficials, els pregons municipals, la fixació d'edictes i anuncis en els llocs acostumats de cada localitat i la premsa periòdica. La font principal de la nostra anàlisi seran els anuncis publicats als butlletins. Un dels aspectes més importants d'aquests anuncis és que tenien la voluntat de publicitar la prohibició d'entrada a una o més finques. L'anunciant, amb l'aparició al butlletí oficial —ja fos sota la fórmula d'anunci privat, d'edicta municipal o d'edicta signat directament pel governador civil—, tenia la pretensió d'aconseguir un efecte de sacralització i inviolabilitat sobre les seves finques. Una vegada publicat, amb el vistiplau de l'autoritat, i amb la consegüent càrrega simbòlica d'un document que brollava de la potestat legislativa de l'Estat, l'objectiu era que ningú no pogués al·legar ignorància, sobretot en el si de la comunitat destinatària. L'expressió *para que nadie pueda alegar ignorancia* és gairebé omnipresent en els anuncis i forma part de les fórmules de clausura d'aquests documents. Una de les fórmules més utilitzades és: *y para que nadie pueda alegar ignorancia, se inserta este anuncio en el Boletín oficial de la provincia*. La inserció d'aquesta expressió en el butlletí oficial constituïa la plasmació de la doctrina que *la ignorància de les lleis no excusa del seu compliment*, que recolliria, més endavant, l'article 6.1 del Codi civil. Altres anuncis feien saber, expressament, que tenien el consentiment del governador civil. La publicitat d'aquest detall no és trivial, esdevé de vital importància per l'anunciant. Es tracta d'un matis significatiu que

93 CONGOST, *Dels capbreus...*, p. 11.

busca escenificar davant el receptor la relació directa, a voltes la influència, amb el poder polític. El cap polític representava la garantia de l'ordre i del compliment de la legislació vigent. Una mostra d'aquest model és l'anunci de Joaquima Moragas, *hacendada* de Terrades. L'expressió utilitzada fou *y para que nadie pueda alegar ignorancia se inserta este anuncio en el Boletín oficial de la provincia con el consentimiento del M. I. Sr. Gobernador civil de la misma*.⁹⁴

Per publicar en un butlletí oficial calia satisfer els imports exigits pel servei de publicacions i, com hem dit, havien de tenir l'autorització del Govern Civil. El 1879, en el butlletí de Girona, a sota de la data d'edició, hi trobem les condicions perquè la informació hi fos acceptada: *no se admitirá ninguna clase de comunicaciones ni escritos tanto oficiales como particulares, que no vengan registrados por conducto de las oficinas del Gobierno de esta provincia, exceptuándose, según está prevenido, las del Excmo. Sr. Capitán general del distrito*. A Tarragona, el 1872, els edictes i anuncis costaven *25 céntimos línea y su importe debe abonarse antes de la publicación al Administrador de este periódico*.⁹⁵ A Barcelona, el 1897 els anuncis estaven obligats al pagament de 50 cèntims per línia.⁹⁶ Potser aquests costos de publicació, que s'afegien a altres despeses de tramitació, poden explicar —al costat de les lògiques locals i d'unió d'interessos— la publicació d'anuncis mancomunats en què diversos propietaris anunciaven conjuntament el tancament de llurs finques.

94 BOPG, 24 maig 1865, núm. 62, p. 4. Un altre exemple seria l'edecte per acotament de l'Ajuntament d'Aiguamúrcia (Camp de Tarragona) en el qual es feia públic el tancament de les heretats de Mateu Arnabat. Després de recordar als potencials infractors que podien enfrontar-se a les penes que preveia el Codi penal, afegien que *para que nadie alegue ignorancia, tanto vecinos como forasteros*, es publicués i s'inserís en el butlletí oficial. BOPT, 5 agost 1867, núm. 95, p. 4.

95 BOPT, 9 abril 1872, núm. 85, p. 1.

96 BOPB, 27 gener 1897, núm. 23, p. 1.

Edictes municipals i *sitios de costumbre*

Els butlletins oficials de la província foren l'espai més important per donar publicitat als tancaments. Un altre canal comú eren els edictes municipals que, signats per l'alcalde, es fixaven en els llocs públics acostumats. L'edecte, doncs, *se fijará en los sitios públicos acostumbrados de esta localidad, y además se insertará en el Boletín Oficial,*⁹⁷ o *en los parajes de costumbre*⁹⁸ o *lugar de costumbre de este pueblo.*⁹⁹ I quins eren aquests llocs de costum? Alguns casos, pocs, ens indiquen que l'edecte es penjaria en *el lugar de costumbre de los bajos de la casa consistorial.*¹⁰⁰ D'altres, apunten a un àmbit territorial una mica més ampli, que abastava no només els llocs públics del mateix municipi sinó també *en el de los pueblos circunvecinos.*¹⁰¹ Això depenia de l'àrea d'influència i dels interessos concrets dels anunciants. En el cas de can Ferriol de Santa Creu d'Olorda (Barcelonès), propietat de Maria Sallent, es feia explícit que *se halla perjudicada por los cazadores y ganados* i que aquests no guardaven *el respeto al estado de las tierras labradas*. Per això, l'Ajuntament d'Olorda á consecuencia de las muchas quejas razonadas que se tienen ya de anteriormente, va donar solució a la instrucció de l'expedient *fijándose edictos á todos los pueblos de la comarca i lo propio que en el Boletín oficial de la provincia.*¹⁰² També es va publicar en *todos los distritos municipales comarcanos* l'acord dels propietaris i terratinents de Sant Pere Sallavinera, a l'Anoia, de vedar i acotar totes les terres del terme als efectes de la Llei de caça de 1879.¹⁰³

97 BOPB, 9 novembre 1889, núm. 269, p. 2.

98 BOPG, 12 agost 1863, núm. 191, p. 4; o BOPB, 12 novembre 1885, núm. 271, p. 2.

99 BOPB, 5 febrer 1890, núm. 31, p. 2.

100 BOPB, 29 novembre 1891, núm. 286, p. 2.

101 BOPB, 1 gener 1892, núm. 1, p. 2.

102 BOPB, 26 gener 1883, núm. 22, p. 2.

103 BOPB, 25 juliol 1890, núm. 177, p. 1.

Pregons

Un altre mètode que s'intueix que era freqüent són els pregons. La lectura atenta dels edictes d'alcaldia, tot i la poca quantitat de casos en què apareixen explícitament els mots *pregó* o *pregoner*,¹⁰⁴ ens indica que era habitual de procedir amb aquesta metodologia. Els pregons, o crides, eren publicacions que un pregoner llegia en veu alta en llocs públics i concorreguts, referides a assumptes d'interès general i ordenades per l'administració local o supralocal. Aquestes crides representaven una de les formes més efectives de difondre la informació, atenent al fet que part de la població no sabia llegir.¹⁰⁵ Així doncs, els pregons formaven part indestriable dels procediments d'informació pública dels avisos i edictes exposats en el tauler d'anuncis dels ajuntaments. La *veu pública* o *pregó* fins i tot seria sinònim d'*anunci*. Això ho podria entendre Ramon Coll Aulí, que en representació del seu pare, un hisendat de Camprodon, demanava a l'Ajuntament de Llanars vedar per la Llei de caça de 1879 els masos Bell-llobrega, Solà de Munt i can Marsal. Sol·licitava que *se publique por medio de anuncios ó pregones, con arreglo á lo dispuesto por la ley de caza*.¹⁰⁶ S'establí que l'edecte d'alcaldia que sol·licità el propietari José Boguñà Ollé, veí de Vallirana, per vedar el mas Boguñà, es fixés *en los sitios de costumbre de esta localidad* i que, per difondre la notícia, es donés *toda la publicidad posible por medio de pregones* i s'inserís al butlletí oficial.¹⁰⁷

Premsa i publicacions periòdiques

La premsa i les publicacions periòdiques foren un altre canal de difusió de notícies sobre els tancaments de terres. Els periòdics, majoritàriament òrgans de propaganda política, actuaven d'altaveu en la difusió d'anuncis i notícies. Tot i que no han estat

104 Hem detectat dotze exemples per Barcelona i tres per Girona.

105 Existeix un cert grau d'analfabetisme, fins i tot entre els propietaris i anunciants d'acotaments. Entre aquests, la documentació permet localitzar-ne un total de trenta: nou dones i vint-i-un homes.

106 BOPG, 26 juliol 1880, núm. 89, p. 4.

107 BOPB, 27 agost 1880, núm. 205, p. 2.

l'objecte directe de la nostra recerca, hem trobat referències sobre la inserció d'anuncis en alguns rotatius catalans. Aquest fet formava part de les estratègies dels propietaris per aconseguir la màxima difusió dels tancaments i esdevé un exemple significatiu dels usos socials de la informació.

L'estudi de la premsa és relativament recent i la historiografia, proporcionalment nova.¹⁰⁸ Aquesta premsa tenia un públic relativament culte i amb certa formació intel·lectual, pertanyent a sectors socials influents com pagesos, hisendats, industrials, comerciants i clergues que podien realitzar la funció d'intermediaris culturals.¹⁰⁹ Tanmateix, a mesura que l'alfabetització va anar estenent-se a capes més àmplies de població, com afirma Casassas, la premsa esdevingué un *element de culturització, un agent de consciència cívica i política, un vehicle que ajuda a generalitzar una visió col·lectiva del món*.¹¹⁰ L'ús de la premsa com a canal de difusió dels vedats, l'observem ja en els primers anuncis d'acotaments. El 1854 Casimiro Pons vedava diversos masos i especificava que l'anunci s'havia de publicar *en boletines, diarios y parajes acostumbrados*.¹¹¹ En l'edecte municipal de tancament del mas Ram de Badalona (1884), propietat dels germans Sabadell, s'hi especificava que, a més de fixar-se en els llocs de costum de la localitat i d'incloure's

108 Vegeu Juan Francisco FUENTES i Javier FERNÁNDEZ, *Historia del periodismo español. Prensa, política y opinión pública en la España contemporània*, Madrid, Síntesis, 1997; Jordi CASASSAS (coord.), *Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*, UAB, 2005; Joan TORRENT i Rafael TÀSIS, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Editorial Bruguera, 1966; Susanna TAVERA, «Història de la premsa», dins Antoni SIMON (dir.), *Tendències de la historiografia catalana*, València, Universitat de València, 2009, p. 163-172; Lluís COSTA, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1987; i Jaume GUILLAMET, Manuel MORENO, Anna TEIXIDOR i Albert TESTART, *Història de la premsa de Figueres, 1809-1980*, Girona, Diputació de Girona, 2009.

109 Vegeu VOVELLE Michel (dir.), *Les intermédiaires culturels*, Aix-en-Provence, Publications de l'Université d'Aix-en-Provence, 1981; Christophe CHARLE, *Le siècle de la presse, 1830-1939*, Paris, Seuil, 2004.

110 CASASSAS, *Prensa cultural...*, p. 17.

111 BOPG, 8 agost 1854, núm. 95, p. 6.

al butlletí oficial, també *se insertará en el periódico local de la misma*.¹¹² Altres exemples, els tenim a la comarca del Bages. En dos anuncis, molt propers temporalment, hi trobem referències a la premsa local i comarcal amb l'esment dels rotatius *El Eco Posibilista*¹¹³ i *La Voz Manresana*.¹¹⁴ Es tracta d'un parell de notícies que fan referència als tancaments promoguts per Josep Portabella i Cots.¹¹⁵ Aquest industrial de Barcelona havia sol·licitat el tancament del mas Morera,¹¹⁶ de 118 hectàrees, a la corporació municipal de Manresa, i del mas Taradell a l'Ajuntament de Rajadell. El primer es va fer públic per mitjà d'un edicte que, a més de fixar-se als baixos de les cases consistorials, s'havia de publicar al butlletí oficial i als *periódicos locales* esmentats.¹¹⁷ Uns mesos més tard, es va fer pública la constitució a Rajadell del vedat de caça del mas Taradell a través d'un edicte que també s'havia de fixar en els llocs de costum, i anunciar-se al butlletí provincial i *en los periódicos de Manresa titulados La*

112 BOPB, 10 juny 1884, núm. 139, p. 2.

113 El republicanisme conservador va comptar amb capçaleres com *El Eco Posibilista* (1885). CASASSAS, *Prensa cultural...*, p. 71. Aquest òrgan del partit republicà centralista del districte de Manresa (1885-1890) també és citat per Joan B. CULLA i Àngel DUARTE, *La premsa republicana*, Barcelona, Col·legi de Periodistes i Diputació de Barcelona, 1990.

114 *La Voz Manresana*, setmanari catòlic, fou el portaveu dels carlins. Maria Gemma RUBÍ i CASALS, *El món de la política en la Catalunya urbana de la restauració. El cas d'una ciutat industrial*. Manresa: 1875-1923, Tesi doctoral, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 218.

115 Industrial de filats i teixits de cotó i lli. Heretà del seu pare la fàbrica de draps a la vora del riu Cardener. A inicis de la dècada dels vuitanta, el trobem a Barcelona, quan el juliol de 1884 es fusionaren Manuel Portabella e hijos i Camil Fabra y Compañia, constituint la societat anònima Sucesora de Fabra y Portabella. Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993.

116 El mas Morera, situat als afores de la ciutat fou desamortitzat de la comunitat del convent de Sant Domènec de Manresa. La masia fou ampliada i remodelada per Ignasi Oms i Ponsa, l'arquitecte modernista de Manresa entre 1903 i 1905, per encàrrec de Josep Portabella i Cots. Actualment està inclosa en l'itinerari *Natura i modernisme de Manresa*. Mònica MASPOCH, *Galeria d'autors: ruta del modernisme*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona. Institut de Paisatge Urbà i Qualitat de Vida, 2008.

117 BOPB, 23 juny 1889, núm. 150, p. 2.

Voz Manresana y El Eco Posibilista, a fi que *las personas que se dediquen á la caza se abstengan de entrar en la referida heredad sin el expreso consentimiento del propietario de la misma*, si no volien incórrer en les penes que establia la Llei de caça.¹¹⁸

En el *Folletín* del diari gironí *La Nueva Lucha*,¹¹⁹ representant dels partits liberals, hi hem localitzat alguns resums del que publicava el butlletí de la província. Hi hem recuperat, per exemple, un parell d'anuncis de Ramon Cosp i Serra, propietari de Puigcerdà. Els extractes del diari són en un format abreujat i hi manca molta de la informació que consta en el butlletí oficial.¹²⁰ Un altre exemple de publicació a la premsa és el tancament promogut per Josep Maria Tarrats i de Homdedéu,¹²¹ industrial i propietari de Reus, que havia acudit al governador sol·licitant

118 BOPB, 26 novembre 1889, núm. 283, p. 3.

119 *La Nueva Lucha, Eco de las aspiraciones del partido Liberal-dinástico de la provincia*, va sortir publicat per primera vegada l'1 gener 1887.

120 Trobem, per exemple, que *sigue un anuncio (no oficial) de D. Ramon Corps de Puigcerdá haciendo saber que, según las facultades de la ley de 6 de setiembre de 1836 y Real orden de 25 noviembre 1847 acota un campo que se indica lo propio que una senda abusiva que lo atravesaba y la cual queda cerrada* (*La Nueva Lucha*, 22 juny 1887, p. 4, *Folletín de la Nueva lucha*, p. 228). Al cap de dos dies trobem una segona referència en la qual es feia públic que Cosp acotava *un campo prohibiendo la entrada en el mismo sin su permiso de personas ni ganados de ninguna especie sin permiso expreso* (*La Nueva Lucha*, 24 juny 1887, p. 3; *Folletín de la Nueva lucha*, p. 233). Si comprovem els anuncis publicats als butlletins de la província, localitzem tres avisos, reiteracions d'un primer que Ramon Cosp féu sortir, i tots tenien, com a objecte, l'acotament i la veda del camp de la Costa dins del mateix municipi cerdà (BOPG, 8 abril 1887, núm. 42, p. 208; BOPG, 11 abril 1887, núm. 43, p. 212; BOPG, 13 abril 1887, núm. 44, p. 220). La repetició d'anuncis es dona en altres ocasions i, aquest fet, podria servir com a indici per mesurar el grau de preocupació i necessitat d'excloure els altres dels dominis particulars. Aquesta raó explicaria la utilització d'aquests mitjans de comunicació per part d'alguns dels titulars de la propietat. La voluntat era, com hem apuntat, fer arribar la informació que interessava i que ells seleccionaven al més gran públic possible.

121 Josep Maria Tarrats i de Homdedéu, fou propietari i gerent, junt amb el seu germà Joan, d'una important fàbrica anomenada *La Fabril Algodonera*, també coneguda com el *Vapor Nou*. La societat, creada el 1848, elaborava filats i teixits de cotó. Isabel COMPANYS, *El protocolo de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*, Barcelona, Fundació Noguera, 2009, volum 1, p. 19.

acotar i vedar per a la cacera una finca de la seva propietat en els termes municipals de Reus i Constantí, a les partides de la Grassa i Cuart.¹²² Al cap d'uns mesos es va anunciar la prohibició a *La Vanguardia*.¹²³

UN RESUM INTRODUCTORI

Els anuncis d'acotament i vedat de terres que es publiquen en els butlletins oficials provincials durant la segona meitat del segle XIX es basen en una sèrie de mesures legislatives que es varen anar aprovant al llarg del mateix període. L'estudi d'aquests anuncis ens ha permès analitzar diferents aspectes del procés. En el primer capítol recollim testimonis que revelen la vigència del costum dels aprofitaments col·lectius, també sobre les finques privades, alhora que exposem les normes legislatives amb les quals varen combatre's. El Codi penal de 1848, o les versions posteriors, solien citar-se en la pràctica dels anuncis; però també es va recórrer a bans, ordenances locals, ordres i edictes governamentals generals que serien els precedents immediats d'aquesta nova pràctica de propietat. A partir dels anuncis mostrarem els diferents mètodes, les tipologies i freqüències, així com els diferents *tempos* i les dinàmiques que varen caracteritzar cadascuna de les províncies catalanes.

En el segon capítol mostrem les diferents categories socials i professionals dels protagonistes dels tancaments. En un apartat d'aquest capítol estudiem alguns casos concrets de les elits econòmiques i socials que protagonitzaren aquest (segon) pols individualista. Entre aquests, hi apareixen polítics, fabricants, industrials i alguns titulars amb títols de noblesa, exponents d'influents terratinents i de la gran propietat a Catalunya. També analitzem les extensions de les finques. Aquesta informació, si bé no és sistemàtica, ens permet caracteritzar les finques sotmeses a tancament en cadascuna de les diferents àrees geogràfiques.

122 BOPT, 14 novembre 1900, núm. 269, p. 2.

123 *La Vanguardia*, 21 abril 1902, p. 2.

El tercer capítol se centra en els mètodes, tant físics com simbòlics, utilitzats per tancar materialment les finques. Entre els primers, distingirem les parets seques d'altres formes més perfeccionades com el filferro espinós. I entre els tancaments simbòlics, recollirem les diferents formes d'indicar límits mitjançant fites, estaques i inscripcions de vedat.

En el capítol quart analitzarem el ventall de pràctiques consuetudinàries que es prohibeixen amb els tancaments. Entre aquestes, hi trobarem la recollida de llenya, la pastura de bestiar, la pesca, l'ús de l'aigua, l'espigoleig i altres activitats recol·lectores. El cinquè capítol està dedicat als camins públics i les carrerades, com a objectes de privatització i usurpació per part d'alguns propietaris. Es relaten algunes de les tàctiques utilitzades per apropiar-se d'aquestes vies d'ús públic, entre les quals trobem casos de tancament físic amb diferents materials, o la via més clàssica de llaurar el camí, esperant que, amb el pas del temps, i si ningú no reclamava res, l'apropiació de fet es consolidés.

En el sisè capítol tractem diversos aspectes referits als mecanismes de repressió que l'Estat constitucional va posar a disposició dels propietaris per a la construcció social i la defensa de la propietat privada. Es repassarà la creació i el desplegament de la Guàrdia Civil (1844), així com les diferents reformulacions del cos; l'emergència i l'empara legal de la guarderia particular jurada i la guarderia municipal (1849); la institució efímera de la Guàrdia Rural (1868); i el paper i la presència dels Mossos d'Esquadra. També exposarem diferents notícies aparegudes en els butlletins oficials sobre les tipologies de guarderia. Per concretar les formes i l'impacte d'aquests cossos, s'explicarà el cas de Roses (Alt Empordà). A partir d'aquest, veurem el nomenament dels guardes particulars i municipals, i n'analitzarem les procedències, categories i característiques. Altres mesures de repressió municipal, fins ara inèdites, foren les multes registrades a les *providencias gubernativas* (a partir de 1853). D'aquesta font, només n'hem realitzat una prospecció en cinc municipis empordanesos, suficient per mostrar algunes característiques d'aquesta modalitat. L'estudi d'aquestes dades, com els conceptes de les multes (a les pràctiques), ens dona una

idea del paper que varen jugar els ajuntaments i els alcaldes en el procés històric de construcció de la propietat.

A la cacera, com a activitat econòmica i de sociabilitat, hi hem dedicat el setè i últim capítol. El dret de caça fou consagrat com un dret de propietat més de manera reiterada per la legislació publicada els anys 1834, 1879 i 1902, però les resistències socials a aquesta manera d'entendre una activitat ancestral foren molt potents. Tradicionalment, la caça era viscuda per la població rural com un dret natural que permetia apropiar-se de les peces, com a *cosa de ningú*. I més si les terres on es practicava havien tingut un ús comunal fins feia poc temps. Una de les formes més efectives de limitar la cacera fou comptar amb vigilància privada. Aquest aspecte fou fonamental per entendre l'impuls individualista.

1.

ORÍGENS I GENERALITATS DELS ANUNCIS D'ACOTAMENTS I VEDATS EN ELS BUTLLETINS OFICIALS

Vigentes como están las reales órdenes sobre el abuso que se hace de entrar en propiedades ajenas, así cazando como para coger frutos que producen las tierras, siendo de mi propiedad, y según las leyes que me protegen: prohibo que nadie pueda entrar en mis terrenos para los objetos expresados.¹

Durant el primer terç del segle XIX el procés de tancament de terres va continuar a través de l'emissió de bans.² El darrer ban de la Reial Audiència, el trobem el 25 setembre 1835.³ Les iniciatives individuals i col·lectives per frenar les entrades a les finques, però, continuaren a través de multitud de manifestacions. Aquestes actuacions varen ser emparades per una nova legislació, com el Decret d'acotaments de 1813, restablert el 1836, que blindava la idea del gaudi exclusiu dels drets sobre la terra i els recursos naturals, però xocaven amb altres pràctiques preexistents d'aprofitament d'aigües, llenya, restes de collites (espigoleig) o espècies cinegètiques. El pes d'aquests costums havia estat important en algunes societats rurals.

Pascual Madoz en la veu *Barcelona* del seu *Diccionario*, els considerava invasions en propietat aliena i els atribuïa tant a

1 BOPB, 3 novembre 1852, núm. 131, p. 4.

2 SERRANO, *Els tancaments*, p. 59-206.

3 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1677, f. 54r-56r.

la vagancia y desmoralización, fruto amargo de las disidencias civiles, com a hàbits transmesos de pares a fills:

Observándose en casi todos los pueblos, que desde una edad muy tierna acostumbran los padres obligar á sus hijos á ir á los bosques ajenos á cortar leña y traerla á sus casas; se fomenta así el hábito de dilapidaciones, y se progresa hasta talar los bosques y arbolados, cualquiera que sea su estado, habiendo así dado ocasión á que los propietarios los conviertan en viñedos, de tal forma que faltan las leñas, particularmente en país llano donde han tomado un precio tan excesivo que no es dado poder satisfacer al pobre jornalero y otras familias desafortunadas.⁴

El *Diccionario de Madoz*, que tractava el català com el *más amante de la Seguridad individual y del respeto a la propiedad*, i atribuïa al repartiment de la terra que no hi hagués *miseras cabañas poblades de mendigantes* al costat dels palaus dels magnats,⁵ presentava els costums sobre aprofitaments col·lectius en finques privades com un problema d'ordre públic i, per això, sostenia, calia respondre amb una repressió coordinada

4 Pascual MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Barcelona, tom I, Curial, facsímil, Madrid, 1985 [1845], p. 149.

5 MADDOZ, *Diccionario...*, tom I, p. 140. Una visió igual oferia, gairebé amb les mateixes paraules, Tomàs Bertran i Soler. El coreligionari per un temps de Madoz repetia que la distribució de la propietat feia que Catalunya oferís la possibilitat d'algunes comoditats per mitjà de la indústria i del treball. Tomàs BERTRAN I SOLER, *Itinerario descriptivo de Cataluña*, Barcelona, Oliveres, 1847, p. 139. Aquesta idea no diferia gaire de la que havien mostrat diferents economistes i agraristes del segle XVIII quan presentaven el contracte emfitèutic com a garantia de repartiment de la terra, equilibri, progrés i harmonia social (Ernest LLUCH, *El pensamiento económico a Catalunya (1760-1840)*, Barcelona, Edicions 62, 2010 [1973]). Aquesta visió fou una de les bases de plantejament i emergència del pairalisme, objecte, en els darrers anys, d'anàlisi i reflexió (Rosa CONGOST, «El pairalisme. Reflexions sobre una paraula, un concepte i dues conjuntures», *Estudis d'història agrària*, núm. 12 (1998), p. 7-16; Rosa CONGOST, «Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials al camp català...», p. 43-75.

entre propietaris i Govern basada en l'establiment de guardes i normatives de policia rural:

La represión de este delito pende tanto a los propietarios, como del gobierno; los primeros asociándose para la recíproca protección de sus intereses, con el establecimiento de guardas, y otras medidas que permite la ley; y el segundo, por medio de la competente policía rural y la fijación de procedimientos especiales para el conocimiento de los delitos que afectan la seguridad de los frutos del campo, bosques y arbolados, pues los trámites comunes y ordinarios son ineficaces, tratándose de accesos que, sólo castigados o corregidos con brevedad, particularmente en las épocas de la recolección de las cosechas, dieran el favorable resultado, de ponerlas á cubierto de rapiña, o de las llamas, como a veces acontece.⁶

L'entrada en terres alienes fou presentada de forma similar en el periòdic empordanès *El Bien del País*, a través del qual es demanà, en nom de la part de la *societat més pacífica i moral*, la constitució d'una policia rural. Narcís Fages de Romà, des de les seves pàgines, qualificava els aprofitaments col·lectius sobre finques privades de *rateries*, sinònim de *furt* o *robatori menut*:

Las raterías son un cáncer más inveterado, de más difícil remedio que los robos con violencia: el poco ó ningún respeto que merece la propiedad, es un mal gravísimo que mata la afición a la vida campestre, que imposibilita de levantar en ella estancias tan gratas como proporcionaría la formación de plantíos, y de esos jardines que en otros países son el embellecimiento de las campiñas y que se hallan garantidos no por altas tapias sino por el respecto á la propiedad, por la seguridad de que no quedaría impune un atentado contra ella.⁷

6 MADDOZ, *Diccionario...*, tom I, p. 149. El text es redactà el 1844.

7 Narciso FAGES DE ROMÀ, «Policía rural», *El Bien del País*, núm. 13 (1846), p. 98.

En aquest context els anuncis en els butlletins provincials foren concebuts com un instrument més per fer respectar una idea sagrada de la propietat, una de les pedres angulars que el nou ordre liberal protegia com a base fonamental del nou edifici constitucional.⁸ Per entendre correctament els anuncis cal tenir en compte que les prohibicions es justificaven amb la cita de les diverses normes que protegien la propietat, així com la funcionalitat del nou Codi penal de 1848 i de les successives reformes de 1850 i 1870, a més d'altres normes punitives que, en el segle XIX, s'establiren per castigar unes pràctiques que eren habituals entre la població.

BANS I CIRCULARS GOVERNAMENTALS

Els precedents immediats dels anuncis i edictes per tancaments de terres serien els bans i les circulars dels governs provincials. El ban de Lleida de 1843, com els altres, tenia entre els seus objectius ordenar i equilibrar els interessos d'agricultors i ramaders, així com aportar mesures de justícia rural. Prohibia entrar a les finques per espigolar o fer *rebuscos* i establia penes per l'entrada de bestiar —segons grandària, tipus i moment del dia—, i sancions per caçar, fer llenya, tallar raïms i prendre fruits sense permís de l'amo. Aquest edicte, a més de reiterar que calia utilitzar els camins ramaders per evitar danys a les finques, ordenava totes les problemàtiques derivades de la vulneració dels drets de propietat, tal com es pretenia que fossin entesos i respectats.⁹

Cal remarcar la voluntat dels governadors civils per reglamentar les activitats rurals i establir penes per contravenció abans de la redacció del Codi penal. A Girona, el mateix 1843, el governador, Pedro Nicanor González, publicava una circular en què fixava mesures de policia en l'àmbit agrari i insistia en mesures complementàries de justícia rural. Poc

8 *Gazeta de Madrid*, 25 juliol 1889, núm. 206, p. 256, art. 348-352 del Codi civil.

9 BOPL, 28 febrer 1843, núm. 24, p. 1-3.

després, el Codi penal de 1848 va venir a suplir les iniciatives punitives recollides en aquests edictes. La circular, estimulada pels conflictes socials i d'ordre públic que sorgien arreu entorn de l'aprofitament de pastures o antigues pràctiques com l'espigoleig, articulava noves normes sobre la qüestió. Començava anunciant que

*deseando cortar los abusos que á la sombra de antiguas prácticas, ó por una tolerancia mal entendida de las autoridades locales, se cometen con frecuencia en los pueblos de esta provincia con perjuicio del sagrado derecho de propiedad y desprecio de las leyes que la garantizan, he creído de necesidad, dictar algunas disposiciones (...) que (...) deben ser observadas por todos, y principalmente por los Alcaldes y Ayuntamientos constitucionales á quienes las leyes atribuyen respectivamente las facultades más marcadas para proteger los derechos legítimos de sus administrados, perseguir y castigar á los que intenten de cualquier modo atacarlos.*¹⁰

La circular havia de ser publicada amb un pregó a tots els pobles, perquè ningú pogués al·legar ignorància, i pretenia estimular els ajuntaments que fessin ús de les lleis protectores de la propietat i que usessin les ordenances municipals per castigar les infraccions amb penes pecuniàries. Per descomptat, es consideraven tancats i acotats tots els terrenys de propietat particular, que els alcaldes havien de protegir davant l'entrada de persones o de ramats aliens sense el permís escrit dels propietaris. Pel que fa a les pastures comunes, animava a dictar les mesures necessàries per evitar conflictes. També recomanava l'arrendament d'aquestes terres a benefici del municipi. L'article primer establia que calia nomenar veïns *honrados* que valoressin, com a pèrits, els danys en boscos i pastures, públics o privats. Així mateix havien de nomenar guardaboscus que en vigilessin la conservació. Els guardaboscus particulars, autoritzats pel Govern polític de Girona, havien de ser reconeguts per les

10 BOPG, 8 abril 1843, núm. 43, p. 169-171.

autoritats que havien d'admetre les denúncies. La pastura dels ramats de cabres era motiu d'especial preocupació, pels efectes devastadors que podia tenir, i els ajuntaments havien de senyalar la part dels terrenys comunals on pogués pasturar aquest tipus de bestiar.

Un cop feta la denúncia i la valoració pels pèrits, l'alcalde havia d'exigir el pagament a l'infractor sempre que l'import no superés els 200 rals. Si era superior, havia de remetre l'expedient al Jutjat de Primera Instància del partit judicial corresponent. Per a les multes referents al bestiar va establir-se una escala segons espècie i nombre de caps. Corresponien quatre rals *por cada cabeza de ganado lanar y de cerda que se encuentre pastando ó se haya introducido en terreno ajeno, seis por cada una de ganado cabrío, y ocho por cada mular, caballar, asnal y vacuno: Cuando el número de cabezas exceda de veinte, la multa será de cien reales aumentándose en proporción que el número de aquellas sea mayor.*¹¹ En els casos reincidents les multes es podien doblar o triplicar, així com quan el dany es cometia de nit o amb el terreny regat. Malmetre o explotar arbres, tallant-los o llevant-ne el suro, comportava una pena de sis rals per cadascun, amb la possibilitat d'augmentar-ne l'import en funció de la classe i qualitat dels arbres, i segons l'estimació dels pèrits. També s'establien sancions per als qui poguessin obstruir o desviar cursos d'aigües destinats a regar finques, i es fixaven regles per buscar i descobrir mines.

Les circulars dels governs civils de Barcelona i Tarragona, de 1850, varen significar una passa endavant, sobretot la segona, que incorporava un reglament de policia rural que incloïa articles del Codi penal (1848). La primera, signada el 16 abril 1850 i publicada almenys en dues ocasions, l'abril i el maig de 1850,¹² establia mesures de policia rural i sancions per l'entrada de bestiar —segons tipologia, fenotip i nombre d'animals—, per usurpar aigües, tallar arbres o branques i realitzar altres aprofitaments forestals sense l'autorització escrita dels amos.

11 BOPG, 8 abril 1843, núm. 43, p. 170.

12 BOPB, 24 abril 1850, núm. 49, p. 4; BOPB, 10 maig 1850, núm. 56, p. 3.

La circular havia vingut motivada, segons es desprèn de la justificació inicial, per les queixes de diferents propietaris de la província de Barcelona. Advertien que *sus bosques son talados sin consideración alguna, y robadas las leñas y maderas que en ellos se cortan, lo que prueba que los Alcaldes no cuidan como deberían de que se cumplan los bandos y circulares que en épocas distintas han espedido mis antecesores*.¹³ Per això s'establí també una multa de 500 rals per als alcaldes que permetessin les infraccions, s'ordenava que les multes imposades es reclamessin sota la responsabilitat dels alcaldes i s'exigia la publicació de la circular en forma de ban municipal en els llocs públics acostumats. El pagament d'aquestes sancions, a més, s'havia de fer en el paper d'Estat creat expressament pel Reial decret de 14 abril 1848 pel cobrament de multes.¹⁴ En resum, els ajuntaments havien de procurar *el bien estar de los españoles y asegurar las propiedades*.¹⁵

A Tarragona, el *Reglamento de policía rural* acordat per la Junta Provincial d'Agricultura en la sessió de 3 gener 1850, d'aplicació a tots els pobles de la província, va representar un nou salt en la protecció de la propietat, per la seva novetat i perfeccionament. Aquest reglament, segons es desprèn de l'anunci general, havia estat fruit d'un encàrrec governamental a les juntes d'agricultura recentment creades.¹⁶ Es dividia en dos capítols: *del cultivo*, amb dotze articles; i sobre *el pasto de*

13 BOPB, 24 abril 1850, núm. 49, p. 4.

14 *Por el Real Decreto de 14 de abril de 1848, se crea un papel de sello especial para las multas, que represente en su precio el importe de la misma. Cada pliego se dispondrá de forma que pueda cortarse en dos partes; se indicará la autoridad, el motivo de la multa, su importe, la ley, decreto o instrucción en cuya virtud se imponga, la fecha, el nombre del multado y el número que corresponda a la multa; y se entregará una parte al interesado y la otra se conservará por la autoridad.* Cristina BERRIO, «Historia de una multa». *Boletín A-Z, Archivo municipal Algeciras*, núm. 1 (2010), p. 27. Vegeu també Taurino BURÓN CASTRO, «El sello impreso como criterio de valoración documental», *Boletín de la ANABAD*, 42, núm. 2 (1992), p. 19-31.

15 BOPB, 1 maig 1850, núm. 52, p. 1.

16 També se'ls encarregava, d'acord amb el Decret de 27 octubre 1848, la formació de juntes per la gestió i distribució de les aigües de rec.

ganados, amb sis.¹⁷ Entre les prohibicions destaquen la destrucció de parets i tanques, l'obertura de camins i corriols (per circular-hi tant a peu com amb cavalleries o carros), l'entrada de qualsevol bestiar en propietat particular, i explícitament la pastura en terres plantades de vinya, sembrades, amb arbres o, després d'haver plogut, les que estaven en guaret. Igualment, es proscriu tallar branques, malmetre arbres, provocar incendis, fer malbé els conductes d'aigua o no respectar els camins públics i veïnals.¹⁸ També es regulaven els ruscós de mel i els colomars. Entre les principals innovacions hi ha la inclusió de la norma, establerta a Cadis i restablerta el 1836, segons la qual ningú podia entrar en propietat aliena sense el consentiment de l'amo *aunque no esté cerrada de pared, soto, ó cualesquiera otra especie de vallado, bajo pretexto de espigar, esbagotar*,¹⁹ *rebuscar, recoger leña perdida, buscar caracoles, recoger hierva ó desperdicios de ningún género*.²⁰ L'altre aspecte innovador fou la inclusió de les penes recollides en el Codi penal per a cadascuna de les infraccions.

ALTRES ORDRES, REGLAMENTS I ANUNCIS GOVERNAMENTALS

Tot i la voluntat que les normatives d'aquestes circulars generals fossin una eina aplicable a totes les poblacions, això no exclou que, en l'àmbit local, puguem trobar altres ordenances i reglaments referits a diferents aspectes de policia rural. En alguns casos, aquestes normes són anteriors als bans i circulars provincials; en d'altres, són posteriors. Podem citar, per exemple, les *Ordenanzas municipales de la ciudad de Reus*, els *Bandos de buen gobierno de Tortosa*, les *Ordenanzas municipales de Vendrell* i el *Bando*

17 BOPT, 3 juliol 1850, núm. 82, Suplement.

18 BOPT, 3 juliol 1850, núm. 82, Suplement.

19 Collir els bagots; *esbagotar* o *esgotimar* és collir els gotims que resten en una vinya veremada. És equivalent a *espigolar* en els cereals.

20 BOPT, 3 juliol 1850, núm. 82, Suplement.

para el gobierno de Villafranca del Panadès,²¹ de 30 juny 1842, el qual conté una prohibició molt clara sobre l'entrada de bestiar i persones a les finques, amb disposicions punitives.²²

D'altra banda, els mateixos governadors civils podien emetre circulars referides a aplicacions concretes de les normes generals. Per exemple, el 1842, el governador de la província de Lleida va publicar una circular donant ordres als alcaldes perquè evitessin que s'arranquessin o es tallessin arbres per a *hacer mayos*.²³ El governador havia rebut moltes queixes sobre l'actuació dels alcaldes i n'havia conclòs que eren *apáticos en el cumplimiento de su deber*. Per això havia pres la iniciativa per prohibir que, amb motiu de festivitats populars —com els rituals d'erecció d'arbres a la plaça o les festivitats de Corpus, Sant Joan i Sant Pere—, es malmetessin arbres en l'ornamentació de carrers i places. Encarregava que els

*alcaldes y ayuntamientos que no se limiten precisamente a dar órdenes y a hacer rondar los alguaciles, guardas y dependientes municipales, sino que hagan recorrer los puntos más amenazados, por patrullas de vecinos honrados que tengan un interés en que se ponga freno á los que fundan sus diversiones en la destrucción de la propiedad ajena, que no permitan ni aun deshojar los árboles, deteniendo á cualquiera que en las puertas ó calles encuentren con pruebas evidentes de haber infringido estas disposiciones, que averigüen la procedencia de cuantos árboles vean cortados, y finalmente que despedan a sus dependientes sino se muestran activos y celosos, y busquen otros en quienes concurren estas circunstancias.*²⁴

21 Totes les referències d'ordenances i bans locals procedeixen de Victorino SANTAMARÍA, *Recopilación razonada de los usos rurales del partido judicial de Vendrell*, Vendrell, Imprenta Ramón Hermanos, 1896, p. 70-71.

22 SANTAMARÍA, *Recopilación razonada...*, p. 227.

23 Segons Joan Amades aquestes manifestacions eren restes del culte al geni de la vegetació. Durant la seva erecció, que varia de durada segons els indrets, al seu voltant es fan les ballades i tots els actes públics i col·lectius que tenen lloc a la població. Joan AMADES, *Costumari Català, el curs de l'any*, Barcelona, Edicions 62, 1983 [1952], volum III, p. 342-343.

24 BOPL, 21 maig 1842, núm. 61, p. 1.

A l'estiu de 1853, alguns propietaris de la província de Girona s'havien queixat al governador de la gravetat dels danys ocasionats per veïns dels pobles immediats a la capital, que tallaven freixes joves i rebrots per fer-ne barres per carruatges. Amb l'ànim d'extirpar aquesta pràctica, José María de Montalvo, com a cap polític, instava els alcaldes que per mitjà d'un ban advertissin els veïns dels municipis, perquè tots aquells que fossin trobats amb les vares de freixe serien *considerados como reos de hurto y castigados con arreglo á lo ordenado en el código penal*. Les autoritats locals, i la Guàrdia Civil, serien els encarregats de la vigilància.²⁵ De Montalvo ho publicava en el butlletí oficial però també se'n feia ressò *La Granja*, la revista d'agricultura.²⁶

El costum d'espigolar, tot i que es va veure qüestionat constantment, sembla que, a mitjan segle XIX, encara era important arreu. A Barcelona, el 1855 el governador civil, Ignasi Llasera,²⁷ per evitar l'espigoleig apel·lava a l'article 184 de la Llei de 3 febrer 1823, una normativa que imposava als alcaldes el deure d'adoptar les disposicions convenients per protegir i assegurar els béns dels veïns. Amb l'atribució de l'article 238 de la mateixa Llei, el cap polític demanava a les autoritats locals que redoblessin la vigilància en els camps mentre durés la collita i

25 BOPG, 5 agost 1853, núm. 93, p. 378.

26 «Crónica oficial. Noticia de las disposiciones publicadas en el Boletín oficial de la provincia en el pasado mes de Agosto, que tienen más relación con el objeto de esta revista», *La Granja, revista de agricultura y biblioteca rural*, IV, núm. 9 (1853), p. 157-158.

27 Ignasi Llasera, general de brigada, fou ministre d'Hisenda i, de 1866 a 1868, membre del Tribunal de Comptes com a ministre, president de la Diputació de Barcelona i governador civil de la província el 1843, entre juliol de 1855 i octubre de 1856 i de 1857 a 1863. Tingué un paper destacat en el projecte de l'Eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà. Sara Anna MANGIAGALLI, «Barcelona 1854-1856: Crònica del Ensanche. Reflexiones de Antonio Brusi Ferrer». *Arquitectura, Ciudad y entorno*, ACE (2006), volum I, núm. 1, p. 33; Manel RISQUES CORBELLA, *El Govern civil de Barcelona al segle XIX: desenvolupament institucional i acció política*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral, 1994, p. 508; Jean-Louis GUEREÑA, *La prostitución en la España contemporánea*, Madrid, Marcial Pons, 2003, p. 177; Casimir MARTÍ, «Barcelona: El Patronat de Pobres i els Restaurants d'Obrers en la crisi de la fam de cotó (1861-1865)», dins Miquel GUTIÉRREZ POCH (coord.), *La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya* (Homenatge a Jordi NADAL), Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, p. 1072.

els encoratjava que procedissin contra els infractors conforme al Codi penal i en qualitat de funcionaris judicials. Aquestes dures mesures eren, segons publicava, una reacció a

*(...) que, á pretexto de la costumbre de ir á rebuscar los pequeños racimos ó restos de las uvas después de vendimiadas las viñas, que cuando es contra la voluntad de los dueños, no deja de ser un abuso que no debe permitirse, en algunos pueblos de la provincia se están cometiendo excesos mucho mayores, por mujeres y muchachos que salen al campo en gran número y se llevan el fruto hasta de las tierras que están por vendimiar.*²⁸

En l'àmbit local trobem moltes mesures que restringien l'entrada en les finques particulars. Podem il·lustrar-ho amb alguns exemples de les àrees on el conreu de la vinya tenia una presència destacada. A Olesa de Bonesvalls (Alt Penedès), l'alcaldia el 1870 va emetre un edicte, basat en la Llei de caça de 1834, amb cinc disposicions per evitar *los abusos que suelen cometerse por ignorancia de sus prescripciones*.²⁹ Es prohibia caçar en els terrenys particulars; als qui no tinguessin permís, se'ls considerava infractors de la veda; als pastors, no se'ls permetia l'ús de *lebreles, galgos ni podencos*; la venda de peces cobrades era interdita i als infractors, se'ls imposava una multa d'acord amb l'article 495 del Codi penal.³⁰ El mateix 1870 a Pacs del Penedès, l'Ajuntament va acordar la publicació d'un anunci prohibint l'entrada de bestiar en propietat aliena per la queixa verbal de diversos propietaris. Havien exposat que *los ganados lanar, cabrío y vacuno invadían todos los días sus propiedades sin permiso algún, causándoles perjuicios*.³¹ Així mateix, el 1863 l'alcalde constitucional de Sant Climent de Llobregat publicava un edicte de tancament general al terme municipal, amb unes condicions similars als anteriors. Es tractava d'una acció preventiva contra la cacera a les vinyes, sol·licitada per diversos propietaris del municipi i emesa en el mes

28 BOPB, 24 setembre 1855, núm. 115, p. 1.

29 BOPB, 22 març 1870, núm. 69, p. 1.

30 BOPB, 22 març 1870, núm. 69, p. 1.

31 BOPB, 15 setembre 1870, núm. 222, p. 4.

de juliol. La proximitat de l'època de la *recolección de las uvas y otras frutas, siendo mucho el daño que causan en las viñas los cazadores con sus perros echándolo todo á perder, y acercándose ya el tiempo de la conclusión de la veda, y para poder cortar tamaños abusos*, va propiciar la publicació d'una disposició que prohibia caçar fins després de la verema i que sancionava qualsevol caçador que es trobés amb els gossos dins les vinyes amb el que prescrivia l'article 492 del Codi penal.³²

Els anuncis per tancament de terres dels butlletins

A més de les administracions públiques i de l'ús que en podien fer els propietaris particulars, aquests també varen donar publicitat al tancament de les seves finques mitjançant anuncis en els butlletins oficials de cada província. El primer anunci, el trobem el juliol de 1851 a Barcelona, quan un grup de propietaris *del llano de Barcelona*, entre els quals hi havia el marquès d'Alfarràs,³³ van fer públic que les seves heretats anomenades *del Laberinto, S. Cipria, de casa Puig, de casa Boba, de la Fontgropa, de casa Magarola, S. Medí, de casa Jener, de casa Borrell, Valldaura, de casa Cerdá, de casa Güell, las viñedas de Tarrida*, quedaven vedades i acotades.³⁴ El control d'aquest tancament s'assignava als guardaboscors jurats que treballaven per a ells i s'anunciava que ho havien comunicat als alcaldes dels pobles circumdants, un exercici que, explícitament, només consta en aquest avís i que recorda els bans de la Reial Audiència, quan el seu compliment es comissionava a les autoritats locals. Aquesta primera publicació d'un anunci de particulars, que encetava tot un model, va coincidir sincrònicament amb una reedició de la circular del Govern provincial de Barcelona, publicat l'any anterior. Jaime Ventura Bofill, el governador civil, recordava l'ordre de 1850 —de 16 abril— i la publicava de nou tant perquè el seu oblit no fos causa d'incompliment com perquè *los continuos ataques que sufre la propiedad, indica la protección á*

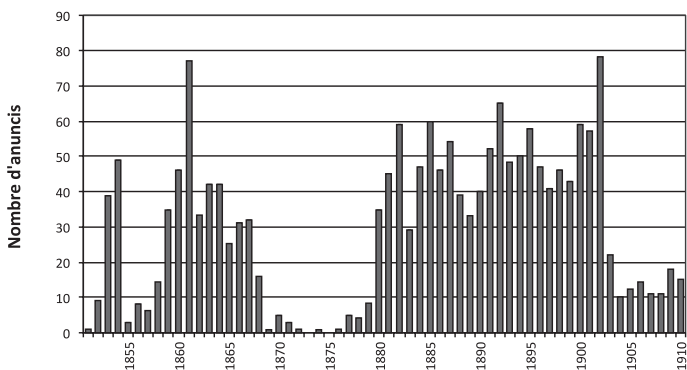
32 BOPB, 28 juliol 1863, núm. 178, p. 3.

33 El marquès d'Alfarràs fou membre del Consell de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona, fundada el 1844. Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona, Edicions 62, 1981.

34 BOPB, 18 juliol 1851, núm. 85, p. 4.

*que por su importancia es acreedora la Agricultura, han debido llamar precisamente la atención de las autoridades superiores de esta provincia que en todos tiempos han dictado saludables medidas acerca de la policía rural.*³⁵

Gràfic 1. Seqüència i nombre d'anuncis en els butlletins (1851-1910)

El primer anunci de la província de Girona ha estat localitzat el 1854,³⁶ a Lleida, el 1858,³⁷ i a Tarragona, el 1864.³⁸ En aquests primers anys, fins a 1868, tot i un ritme relativament sincopat, detectem que aquesta pràctica s'anava estenent (gràfic 1), especialment a Girona i Barcelona, és a dir, a la Catalunya dels masos. Foren precisament aquestes unitats de producció agrària, els masos, els principals objectes de tancament i vedat. La primera etapa de publicació d'anuncis de tancament de terres coincidí amb la publicació de la Llei hipotecària (1861) que, entre altres mesures, instituí el Registre de la Propietat.³⁹ No sabem el grau

35 BOPB, 28 juliol 1851, núm. 89, p. 4.

36 BOPG, 8 agost 1854, núm. 95, p. 6.

37 BOPL, 31 maig 1858, núm. 65, p. 4.

38 BOPT, 3 agost 1864, núm. 95, p. 3.

39 La Llei hipotecària permetia registrar finques sense la presentació de títols. L'aportació de testimonis que avalessin la possessió continuada podia ser suficient per inscriure drets a favor del peticionari. Vegeu Pere SALA, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense: pueblos y mansos ante el Estado interventor en la segunda mitad del s. XIX», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 13 (1997), p. 105-124.

d'influència d'aquesta normativa en la publicació d'anuncis privats de vedat, però el Registre va néixer amb la finalitat de proporcionar seguretat a la propietat.⁴⁰ En aquest sentit els anuncis podien tenir la funció addicional de declaració de domini. Després de la Revolució de Setembre, se'n troben pocs i durant la dècada de 1870, coincidint amb la Primera República i la tercera carlinada, diverses anualitats no varen enregistrar cap anunci. Les justificacions d'aquests anuncis solien fonamentar-se en la legislació sobre acotaments que va anar sorgint al llarg del segle XIX i que, normalment, se citava de manera conjunta i desigual.

A partir de 1876, es detecta un segon repunt en el nombre d'anuncis, coincidint amb la Restauració monàrquica, però fou després de la publicació de la Llei de caça de 1879 quan aquesta pràctica va recuperar un ritme considerable, que es va mantenir fins al repunt de 1902 quan coincidí amb l'aprovació d'una nova llei de regulació cinegètica. Aquestes lleis, com veurem, foren una eina jurídica més per prohibir l'entrada, però també un instrument per controlar recursos valuosos en un context de contracció econòmica i de caiguda de preus agraris.

En la justificació dels anuncis de tancament d'aquesta segona etapa, sobretot a partir de 1879, a més de la legislació general ja esmentada se solia citar la nova normativa sobre la cacera. En alguns memorials dels bans de la Reial Audiència —del primer terç de segle—, ja hi constaven queixes per la pràctica de la cacera o l'entrada de gossos i caçadors a les vinyes i finques, així com alguna conceptualització de la cacera com a activitat privativa. Però fou més endavant, d'una manera molt més àmplia i coral, quan va consolidar-se la concepció de la cacera com un dret de gaudi exclusiu, com un producte més de la propietat i, per tant, com un argument per forçar el tancament de les finques privades. Les lleis relacionades, inclosa la de caça de 1834, vingueren a recollir i a defensar els interessos de la propietat i dels vedats. La cacera emergeix com una de les pràctiques prohibides més

40 Vegeu Ricard GARCÍA ORALLO, «El registre de la propietat i la informació: el miratge de la modernització institucional espanyola (Catalunya, 1861-1950)», dins Rosa CONGOST (ed.), *Dels capbreus...*, p. 341-370.

significatives en els tancaments de terres de la segona meitat de segle.

Però molts dels anuncis que es varen justificar amb les lleis de caça tenien altres finalitats, com ara prohibir la pastura de bestiar aliè als masos, l'extracció de llenya, etc. D'aquesta manera, les lleis de caça varen convertir-se en un instrument per vedar les terres amb l'objectiu global de prohibir l'entrada a tothom i frenar els aprofitaments col·lectius. Els anuncis d'acotament i vedat, d'aquesta manera, esdevenien una pràctica de propietat —una més— que cercava la redefinició, perfecció, refinament i exclusivitat del dret de propietat.

Perquè els vedats de caça fossin reconeguts calia delimitar les finques. La senyalització solia consistir en la col·locació de fites i estaques amb cartells que contenien la llegenda *vedado* o notes similars que identificaven els titulars dels espais. Hi havia altres maneres de definir la propietat, com col·locar filferro espinós, una novetat tecnològica que abaratia els costos de vigilància; pintar les fites de color, amb preferència pel color blanc (com encara s'estila); o avisar els ramaders i caçadors que, per combatre animals feréstecs, s'havia escampat estricnina en diferents indrets, una potent mesura dissuasiva —una mica maquiavèlica— que convidava a no acostar-s'hi. El món rural començava a patir certs canvis estructurals i, com hem apuntat, l'activitat cinegètica, a més d'un excel·lent espai de relació social i de sociabilitat de classe, podia compensar les dificultats econòmiques en què alguns propietaris es trobaven.⁴¹

La Llei de caça de 1902 intentà harmonitzar l'aprofitament de la caça, els drets de propietat de la terra i la protecció de béns i cultius. Aquesta normativa representà una novetat en

41 En aquest sentit, vegeu Ricard GARCIA ORALLO, *Crisis, endeudamiento y desposesión en el mundo rural catalán de finales del siglo XIX*, Girona, Universitat de Girona, Tesi doctoral, 2009. També cal tenir en compte l'obra col·lectiva, fruit de les ponències presentades al 1r Seminari internacional d'història celebrat a Girona, el 1986, i que va ser coordinada per Ramon GARRABOU, *La crisis agraria de fines del siglo XX*, Barcelona, Crítica, 1988. El mateix autor, amb anterioritat, havia tractat la qüestió en una primera aproximació a l'impacte de la crisi: Ramon GARRABOU, «La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme», *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 5 (1975), p. 163-216.

alguns aspectes, com el reconeixement explícit de diverses formes de prohibir l'accés per cacera. Com en la Llei de 1879 es va mantenir la possibilitat de constituir vedats de caça on es podia caçar tot l'any sense respectar l'època de veda. La novetat estava en el fet que aquesta tipologia de tancament considerava la cacera com a activitat principal de la finca i, per aquest motiu, la gravava amb una contribució específica. Per contra, si s'anunciava un *terreno acotado*, s'entenia que es tractava d'un espai agrícola i ramader on la cacera era una activitat secundària. En aquest cas, el titular s'havia d'abstenir de caçar en l'època de veda i no estava obligat a tributar específicament pel vedat. La gran demanda de vedats de caça dels darrers vint anys del segle XIX —i l'incompliment de la normativa fiscal establerta en el Reglament territorial de 30 setembre 1885—, havien conduït l'administració a millorar els mecanismes per gravar la cacera i obligar —els titulars del dret de caça (propietaris o arrendataris)— a tributar pels rendiments de les activitats cinegètiques. El resultat fou una forta reducció en els anuncis de vedats de caça. A partir de la publicació del Reglament de caça de 1903, que desenvolupava la llei anterior, el nombre d'anuncis de vedat va disminuir substancialment.

Certament, la nova llei i el reglament de caça que l'acompanyà —vigents fins a 1970—, mantingueren la possibilitat de continuar acotant terrenys sense tributar i continuaren protegint l'exclusivitat dels propietaris per caçar en les finques. En aquest sentit, molts propietaris varen vetllar per clarificar la tipologia del seu tancament i evitar la tributació aplicada als vedats de caça. Fou el cas, per exemple, d'un anunci publicat el 1904 on es dilucidava que un antic vedat sobre tres masos de Palau-sacosta, propietat del noble José M. de Sarriera i de Milans, s'havia de considerar un terreny acotat.⁴² Els alcaldes de Masquefa i Pierola (Anoia), a instància de Joan Subirats, propietari dels masos Mata Garriga, can Musons i *La Ocata*, varen publicar sengles edictes avisant que quedava sense

42 BOPG, 12 octubre 1904, núm. 123, p. 493.

efecte el vedat de caça en aquestes finques, constituït el 1884,⁴³ alhora que les declaraven acotades als efectes de la nova llei i reglament de caça.⁴⁴ També a Sentmenat es va anunciar que el vedat de caça de Can Padró de la Muntanya,⁴⁵ publicat dos anys abans, quedava sense efecte.⁴⁶ Amb la mateixa inquietud, l'Ajuntament de Pallejà (Baix Llobregat) emetia un anunci el mes d'agost de 1903 —just després de l'aparició del Reglament—, en què avisava *á todos los vecinos terratenientes y forasteros, propietarios de fincas rústicas en este término, que si desean continuar vedados sus terrenos, deben rectificar los vedados, cercados, amojonamiento ó rótulos con arreglo al citado Reglamento antes de seis meses; en otro caso quedan nulos los vedados hoy existentes.*⁴⁷ Una actuació similar, la trobem en altres consistoris de Barcelona, com Cerdanyola (Vallès Occidental)⁴⁸ i Veciana (Anoia).⁴⁹ Trobaríem molts més exemples que il·lustren la desaparició de vedats de caça influïts per l'obligació de tributar.

Això explica que, entrat el segle xx, canviïn una altra vegada els arguments legals per tancar les finques i es recorri a justificacions com la recollida en l'article 388 del Codi civil de 1889, que atorgava als propietaris el *derecho de cerrar las fincas rústicas*. El seguiment d'aquestes justificacions dóna una radiografia tant del grau d'assimilació i coneixement de les lleis —el conjunt de lleis liberals, les de Cadis, la seva restitució de 1836, el Codi penal i, finalment, les lleis de caça o el Codi civil—, com del creixent interès dels propietaris per excloure de manera absoluta els altres, i reservar-se el gaudi exclusiu de la terra i els seus productes.

43 BOPB, 20 agost 1884, núm. 200, p. 4.

44 BOPB, 7 setembre 1905, núm. 214, p. 2; i BOPB, 19 setembre 1905, núm. 224, p. 3.

45 BOPB, 22 agost 1901, núm. 201, p. 3.

46 BOPB, 21 agost 1903, núm. 200, p. 2.

47 BOPB, 18 agost 1903, núm. 197, p. 2.

48 BOPB, 25 agost 1903, núm. 203, p. 3.

49 BOPB, 3 setembre 1903, núm. 211, p. 2.

Els anuncis: mètode, tipologia i nombre

Podem distingir tres classes d'anuncis: els privats, els edictes municipals⁵⁰ i els signats pel governador civil. Tots seguien un model més o menys estandarditzat i la seva ubicació dins el butlletí depenia de la tipologia. El títol, en la majoria dels casos, solia limitar-se a un genèric *anuncio*, tot i que també apareixen com a *vedado* o, en el cas d'anuncis privats, com a *anuncio no oficial* o *parte no oficial*. Tots els anuncis havien estat aprovats pel governador civil de la província.⁵¹ Però, tot i així, en 87 casos d'anuncis privats, es va fer constar explícitament que tenien aquesta autorització. La província amb més anuncis que explicitaven el permís de la màxima autoritat governativa fou Girona, amb 75 casos, seguida de Barcelona, amb 11, i Lleida, amb 1. La referència a la màxima potestat provincial en l'anunci d'acotament buscava un efecte simbòlic, per tenir més força i capacitat de dissuasió sobre la comunitat local.⁵²

50 En el 1853 i per la província de Barcelona tres edictes són referits com a *bando oficial*. BOPB, 2 setembre 1853, núm. 104, p. 7; BOPB, 28 setembre 1853, núm. 115, p. 3; i BOPB, 14 desembre 1853, núm. 148, p. 4.

51 A cada inici de butlletí s'advertien les condicions de publicació. La més important era que totes les comunicacions i els escrits havien de venir registrats de les oficines del Govern Civil: *No se admitirá ninguna clase de comunicaciones ni escritos, tanto oficiales como particulares, que no vengan registradas por conducto de las oficinas del Gobierno de esta provincia, exceptuándose según está prevenido, las del Excmo. Sr. Capitán General del distrito*. BOPG, 3 gener 1859, núm. 1, p. 1. A Barcelona, uns anys més tard, una llegenda similar informava de la supervisió del governador, la procedència de les comunicacions i el preu per línia: *Insertase, según el Excmo. Sr. Gobernador civil determina, además de cuanto de mayor interés aparece en la Gaceta de Madrid, lo procedente del Gobierno de provincia; de la Diputación y Comisión provincia; Delegación de Hacienda; Aduanas; Capitanía general; Anuncios militares; Ayuntamientos; Audiencias y Juzgados. Los anuncios obligados al pago de inserción, á 50 céntimos de peseta por línea. Admitanse, además, avisos ó anuncios de todas clases, así como escritos sobre Agricultura, Artes, Ciencias, Industria, Comercio, Higiene, Conocimientos útiles y Literatura; siendo convencionales los precios de inserción de dichos anuncios*. BOPB, 27 gener 1897, núm. 23, p. 1.

52 Sobre aquests mateixos destinataris, la referència al *muy ilustrísimo* governador també cercaria, per certs propietaris, mostrar la imatge i la sensació, real o aparent, de proximitat, influència i de coneixença amb el poder polític.

Dependent de la tipologia d'anunci (privat, municipal o emanat del Govern Civil), la ubicació dins del butlletí canviava. Els primers, els privats, gairebé per norma els solem trobar a la darrera pàgina, a continuació de les providències judicials. Els edictes municipals, signats pels alcaldes —encara que fossin accidentals o tinents d'alcalde—, solen trobar-se, amb alguna excepció, en la cinquena secció dels butlletins, en l'apartat corresponent a *Ayuntamientos*, entre la segona i tercera pàgina del butlletí. I els anuncis governamentals es localitzen en la segona secció, la del Govern provincial, normalment situada a primera pàgina. Tota una gradació simbòlica, que correspon a l'organització interna de la publicació i que depenia dels canals i procediments administratius seguits a l'hora de fer públic l'acotament o vedat.

Taula 1. Tipologies d'anuncis d'acotament i vedat (1851-1910)

	Anuncis privats		Edictes municipals		Govern Civil		Total
	nre.	%	nre.	%	nre.	%	
Girona	513	84,1	22	3,6	75	12,3	610
Barcelona	148	14,7	857	85,2	1	0,1	1.006
Tarragona	9	6,3	19	13,3	115	80,4	143
Lleida	4	18,2	16	72,7	2	9,1	22
suma	674	37,8	914	51,3	193	10,8	1.781

Font: Elaboració pròpia a partir dels butlletins oficials provincials.

Tots els anuncis, en qualsevol de les tipologies al·ludides, tenien una estructura discursiva i retòrica similar. En els anuncis privats, en primer lloc, hi constava el nom i cognoms del propietari (o dels propietaris) i, en cas d'haver-hi un representant, apoderat o procurador, aquest solia constar en primer terme en delegació del titular. Seguidament apareixien la finca o les finques que eren objecte d'acotament, la seva ubicació, els propietaris amb qui afrontava (no en tots) i la superfície (només en alguns). Tot seguit es descrivien les prohibicions expresses que afectaven la finca i s'avisava que la seva contravenció seria perseguida i sancionada amb les penes recollides a les lleis i al Codi penal. Després, hi solia constar la llegenda que *nadie pueda alegar ignorancia* de la nova situació de la finca. Per acabar, hi constava la data i el nom del propietari (o representant) a manera de signatura.

La segona modalitat, els edictes municipals, responia a una sol·licitud de part d'un propietari o d'un grup de propietaris— a l'Ajuntament on es trobaven ubicades les terres o els masos que es volien tancar. Aleshores, d'acord amb la legislació establerta, l'alcalde signava un decret, a voltes amb el suport d'un acord de ple, i s'emetia un edicte que s'havia de fixar en els llocs públics acostumats i publicar al butlletí provincial. En l'encapçalament, hi figurava el nom i cognoms de l'alcalde constitucional del municipi, seguit del partit judicial al qual pertanyia.⁵³ El cos central no diferia dels anuncis privats, on constava el nom i cognoms del propietari (o propietaris), les finques que eren objecte de tancament i les pràctiques proscrietes. De la mateixa manera, en la cloenda de l'edicte, després d'advertir sobre els càstigs i les multes pertinents, hi constava la data i el nom de l'autoritat local, a manera de signatura. El que no sabem és si tots els edictes per tancaments de terres aprovats pels ajuntaments es publicaven sistemàticament al butlletí.⁵⁴

Els anuncis permeten evidenciar fins a quin punt el poder local es trobava en mans dels propietaris. En alguns es detecta la presència de càrrecs municipals (o els seus familiars) entre els beneficiaris dels vedats i acotaments. A Sant Pere Sallavinera (Anoia), per exemple, l'alcalde constitucional —Ramon Torra— signava l'edicte i alhora formava part de la relació de propietaris de les finques vedades.⁵⁵ El mateix cas, el trobem amb Josep Parellada, a Olesa de Bonesvalls (Alt Penedès),⁵⁶ i amb José Vendrell Estruch en la constitució d'un vedat de caça a Begues (Baix Llobregat).⁵⁷ A Santa Creu d'Olorda (Barcelonès) s'anuncia un edicte d'alcaldia a favor de cinc *vecinos y hacendados forasteros*,⁵⁸ entre els quals localitzem l'alcalde Fidel

53 Aquesta informació sistemàtica recorda la descripció i correspondència, que constava en els bans de la Reial Audiència, de cada poble amb el corregiment on estava englobat.

54 Aquest decalatge podria ser una de les causes que explicaria els pocs anuncis trobats per la província de Lleida.

55 BOPB, 5 maig 1865, núm. 107, p. 3.

56 BOPB, 16 setembre 1880, núm. 222, p. 3.

57 BOPB, 13 juliol 1880, núm. 166, p. 4.

58 Entre aquests propietaris trobem a Gaspar Modolell Madorell, que el 1918 era el segon terratinent de Sant Just Desvern, amb una extensió de 101,38 mujades, darrere del comte de Darnius. Fou alcalde de Sant Just i

Castellví.⁵⁹ A Santa Margarida del Penedès (Alt Penedès), detectem un mica més de decòrum: Joan Albornà, un més després que signés un edicte per l'acotament del mas Ballestar de Baltasar de Bacardí,⁶⁰ anunciava en un segon edicte —però publicat en el mateix butlletí que l'anterior— la veda i l'acotament de Cal Albornà de la costa i del castell *de Espitlles*, dues heretats de l'alcalde. En aquesta ocasió, però, signava Vicenç Morató, el tinent d'alcalde.⁶¹

El tercer model d'anunci correspon als edictes signats per la primera autoritat provincial. L'arc cronològic d'aquesta tipologia, pels anys examinats, comprèn de 1858 a 1910. En aquests casos hi havia tot un procediment administratiu que els propietaris seguien davant el Govern provincial, el qual, un cop finalitzat aquest, solia emetre i publicar l'anunci de vedat.⁶² Aquestes passes foren reformulades, definides i concretades a l'article 10 del Reglament de 1903. A partir d'aquest any, per constituir un vedat, calia fer una sol·licitud als consistoris on s'ubiquessin les finques. Aquests ajuntaments havien de remetre aquest interès a la Delegació Provincial d'Hisenda i al Govern Civil, per als efectes administratius. A la màxima autoritat provincial corresponia, després d'una sèrie d'informes policials i tributaris, la declaració i publicació del vedat en el butlletí.⁶³

tingué una activitat política més enllà de l'àmbit local (Daniel Cardona, *Sant Just Desvern, un paisatge i una història*, Barcelona. Publicacions Abadia de Montserrat, 1987, p. 396 i 425). A més, fou caporal —*cabo*— del sometent segons es desprèn d'una notícia de la benedicció d'una bandera d'aquest cos auxiliar d'ordre públic («Bendición de una bandera», *La Vanguardia*, 4 novembre 1907, p. 2).

59 BOPB, 23 juny 1896, núm. 150, p. 5-6.

60 BOPB, 1 desembre 1887, núm. 287, p. 7.

61 BOPB, 1 desembre 1887, núm. 287, p. 7.

62 A Tarragona, per exemple, en la majoria d'edictes governamentals, hi consta l'expressió: *ha acudido a este Gobierno de provincia haciendo presente que desea acotar y vedar de la caza en todo tiempo la finca de la propiedad (...)* (BOPT, 14 agost 1890, núm. 190, p. 1).

63 «Reglamento de 3 juliol 1903, para la aplicación de la Ley de 16 maig 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, núm. 308 (1935), suplement, p. 57. Del procediment per a obtenir la declaració d'un vedat de caça, en tenim una acurada descripció estreta originalment del *Calendario Mensual de Caza y Pesca* de 1944 a Raquel GONZÁLEZ PELLEJERO, *La actividad cinegética en la España contemporánea: transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*, Santander, Universidad de Cantabria, Tesi doctoral, 1993, p. 821.

Entre les diferents tipologies d'anunci, els edictes publicats pel governador representen el 10,8 % del total. En el recompte en l'àmbit provincial, Tarragona apareix com el territori on el percentatge és més alt, un 80,4 %. Mentre que a Girona només constitueix un 12,3 % i a Lleida, un 9,1 %, a Barcelona només n'hem localitzat un cas (0,1 %). En aquesta província el gruix dels anuncis adopten la forma d'edictes municipals, amb 857 exemples (85,2 %). Eren els alcaldes, l'autoritat pública més propera, els qui feien la declaració d'acotament i vedat. En els altres territoris els edictes municipals varen tenir un pes més modest, excepte a Lleida (72,7 %), tot i que en aquesta circumscripció el nombre total d'anuncis fou petit. En canvi, a les comarques gironines els anuncis privats foren el mètode més utilitzat, amb 513 casos (84,1 %). D'aquesta distribució, se'n desprenen diverses interpretacions. A Girona, la iniciativa privada en aquests assumptes i la influència dels hisendats, més enllà de les accions de l'administració pública, seria molt més impetuosa i significativa. A Barcelona, en canvi, els anuncis privats, amb 148 exemples, només representen el 14,7 % dels casos.

Del recompte de les diferents tipologies, constatem que en les diferents províncies se seguiren diferents canals per anunciar els vedats i acotaments, i que l'empara directa i formal de l'autoritat pública no sempre fou el procediment més utilitzat, o no ho fou en tots els territoris. Mentre que a Tarragona l'encarregat de fer la majoria de les declaracions de vedat fou el governador civil, prèvia sol·licitud dels interessats, a Barcelona fou l'autoritat local la que publicava els acotaments. A Lleida la pauta seria semblant a la província de Barcelona; i a Girona els anuncis privats, per iniciativa individual o mancomunada, esdevingueren el principal procediment en la publicació de prohibicions. En el cas gironí, el baix ús dels mecanismes que passaven pel control públic local en la difusió i defensa dels interessos de la propietat privada és un aspecte important que planteja qüestions sobre l'hegemonia social o la confiança en les institucions locals. D'altra banda, l'assumpció i el control d'aquests usos socials de la informació per part de la classe propietària, amb el vistiplau i la connivència amb els diferents poders polítics,

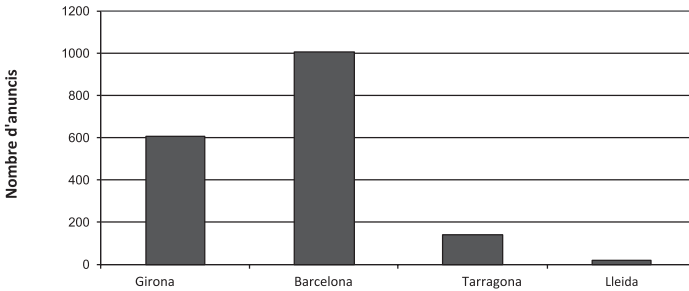
ens indicaria el pes específic dels hisendats en la societat gironina; tant, que ho podríem entendre com una qüestió orgànica —i institucional— absolutament acceptada.

En xifres globals el pes dels anuncis privats i dels edictes d'alcaldia té una certa tendència a equilibrar-se, amb un 37,8 % i un 51,3 % respectivament. Fent el recompte del total d'anuncis veiem com la província de Barcelona esdevé el territori amb més anuncis, 1.006 (56,5 %). La segueix Girona, amb 610 (34,2 %), Tarragona, amb 143 (8,0 %) i, finalment, Lleida, que es revela com un cas excepcional amb només 22 casos (1,2 %). Si tenim en compte la suma dels dos territoris amb més acotaments (Barcelona i Girona) obtenim 1.616 anuncis, una xifra equivalent al 90,7 % del total. Aquesta concentració indica la transcendència d'aquestes pràctiques de propietat en una regió més o menys coincident amb la Catalunya Vella, una gran àrea on el sistema d'explotació agrària del mas fou el predominant des d'època medieval. La densitat de masos era molt superior que a la resta de Catalunya, on el model de poblament i el règim agrari foren sensiblement diferents.⁶⁴ La vinculació entre acotaments i masos es corrobora fins i tot a la província de Lleida on, si bé en un nombre molt modest, l'objecte bàsic de tancament i vedat també és el mas. Ho podem exemplificar amb l'edecte de l'alcaldia de Pinell del Solsonès, amb el qual 42 propietaris, de diferents indrets i de manera mancomunada, anunciaven l'acotament de 53 masos.⁶⁵

64 Vegeu Rosa CONGOST i Lluís TO (eds.), *Homes, masos, història...*; i Rosa CONGOST, Biel JOVER i Giuliana BIAGIOLI (eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània, masos, possessions, poderi*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines / Universitat de Girona / CCG Edicions, 2003.

65 Entre els propietaris dels masos del terme del Pinell, en trobem 35 de la localitat, un d'Igualada, quatre de Barcelona, un de Vic, un de Castellar de la Ribera i un darrer de Solsona. BOPL, 18 març 1895, núm. 34, p. 149.

Gràfic 2. Acotaments i vedats per província (1851-1910)

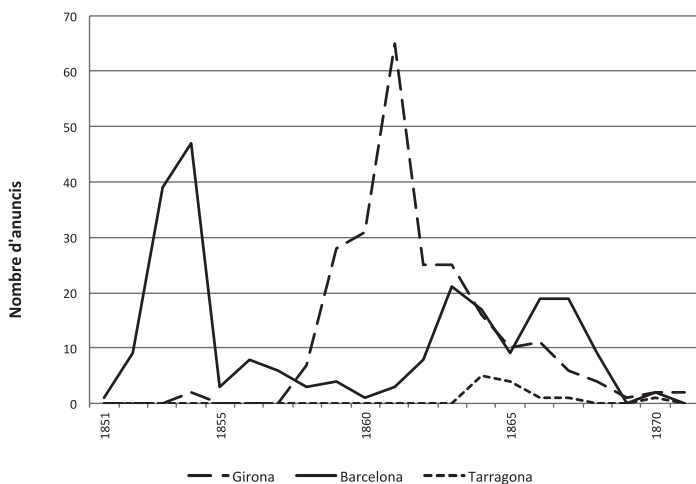
Un altre factor que podria explicar, parcialment, les diferències en el nombre d'anuncis de cada territori és la pressió demogràfica i la proximitat d'alguns dels acotaments i vedats als grans nuclis de població. Els censos de població entre 1857 i 1910⁶⁶ permeten observar la creixent concentració de població a la província de Barcelona, que atreïa emigració cap a les diferents poblacions industrials, alhora que les altres s'estancaven o reduïen població després d'una fase de creixement demogràfic.⁶⁷ Aquest fet es podia traduir en més pressió sobre el territori barceloní derivada de les diverses

66 COMISIÓN ESTADÍSTICA GENERAL DEL REINO, *Censo de la población de España según el recuento verificado en 21 maig 1857*, Madrid, 1858; JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA, *Censo de la población de España según el recuento verificado en 25 de diciembre de 1860*, Madrid, 1863; DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO, *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1877*, Madrid, 1883; DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO, *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en la Península e Islas Adyacentes el 31 de diciembre de 1900, Resultados provisionales*, Madrid, 1902.

67 Al voltant d'aquest assumpte Enriqueta Camps afirma que *hasta 1877, entre el 65 y 75 por 100 de las migraciones internas definitivas de Cataluña tuviesen como destino Barcelona, y que a partir de esta fecha dicho porcentaje llegase a alcanzar proporciones del 95 por 100*. Barcelona havia desenvolupat un potent sector de serveis al costat de l'industrial. Enriqueta CAMPS, *La formación del mercado de trabajo industrial en la Cataluña del siglo XIX*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1995, p. 234.

necessitats peremptòries de la població o de la venda de caça per satisfer la demanda del consum de carn, pells i plomes. La pressió demogràfica potser explicaria menys el cas de Girona, on a mitjan segle XIX s'havia frenat el creixement demogràfic, especialment en les comarques interiors i, a més, s'havia assolit un sostre en el procés d'expansió agrària.⁶⁸

Gràfic 3. Seqüència cronològica dels anuncis provincials (1851-1871)

A Girona, els moments de màxima demanda d'anuncis de tancament, els trobem el 1860 i 1861. Posteriorment, s'enregistra una disminució constant durant la mateixa dècada, fins a la seva gairebé desaparició en els primers anys setanta. A Barcelona, la tendència fou sensiblement diferent. El primer màxim en la publicació d'anuncis es produí entre 1852 i 1854, però després aparegueren de manera modesta i fluctuant fins a inicis de la dècada de 1860 per tornar a

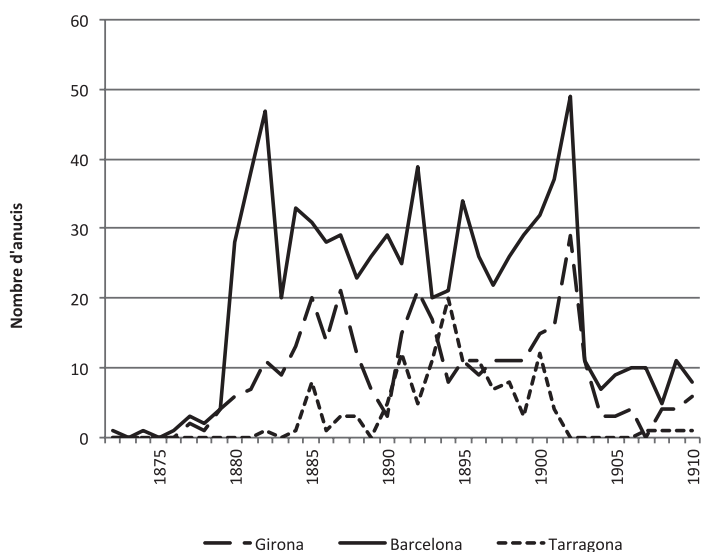
68 Un límit que Enric Saguer ha fixat en 1860 per la comarca del Baix Empordà (Enric SAGUER HOM, *La consolidació de la propietat pagesa a Catalunya (el Baix Empordà, 1850-1940)*, Girona, Universitat de Girona, 1996).

registrar un cert auge, amb oscil·lacions, entre 10 i 20 anuncis anuals, i gairebé aturar-se la publicació a partir de 1868. La província de Tarragona va concentrar els anuncis en els anys centrals de la dècada de 1860, i coincideix amb les altres en la seva aturada des de 1868.

Una altra de les causes que semblarien influir en aquesta distribució geogràfica desigual dels anuncis, tributària del model d'explotació agrari, seria el pes dels grans propietaris en les diferents províncies. Aquesta hipòtesi es pot contrastar a partir dels cinquanta majors contribuents de les diverses circumscripcions. S'han pres les dades de les llistes de 1875 per fixar un mateix moment històric.⁶⁹ Amb aquestes dades veiem que, a banda del model de poblament i explotació de la terra, a Girona i Barcelona la valoració fiscal dels grans patrimonis rústics és molt més abundant i important que en la resta de territori català. A la província de Barcelona el primer contribuent, Salvador Samà, consta amb una quota de 29.130 pessetes. A Girona, la llista era inaugurada per Pelayo Camps amb 13.380 pessetes, mentre que a Tarragona el marquès de Tamarit sumava 5.313 pessetes, i a Lleida el primer propietari, Pedro Andrés Puigdollés, té assignada una quantitat més petita (3.947 pessetes). Si comparem la potència econòmica dels grans patrimonis de les quatre províncies (segons la quota fiscal de 1875) i el nombre d'anuncis de cada territori veiem que és —gairebé— directament proporcional.

69 Hem pres les dades de l'article de Rosa CONGOST, «Las listas de los mayores contribuyentes de 1875», *Agricultura y sociedad*, núm. 27 (1983), p. 289-375. Aquestes relacions, derivades de la legislació electoral, aparegueren durant diverses anualitats. BOPG, 1 febrer 1871, núm. 14, p. 2-4

Gràfic 4. Seqüència cronològica dels anuncis provincials (1872-1910)

Estacionalitat dels anuncis

En la demanda i publicació d'anuncis es detecten uns pics estacionals, entre juliol i setembre. El mes d'agost destaca a molta distància dels altres períodes, fet que podria estar relacionat amb la proximitat de la verema i el procés final de maduració del fruit. En tot cas, era en la segona meitat de l'any, quan s'enregistrava un nombre més important d'anuncis relatius a l'acotament de finques. Detectem un segon pic entre novembre i desembre que podríem relacionar amb la incidència de les entrades per recollir llenya, glans, fullaraca i altres productes vegetals en els boscos dels masos, així com per la caça i captura d'animals. El cicle anual de la tardor i l'arribada de l'hivern explica la pràctica de certes recol·leccions. En aquest sentit, no és estrany que el ritme de publicació d'anuncis en els butlletins es caracteritzés per una marcada estacionalitat.

Taula 2. Total d'anuncis per mesos i províncies

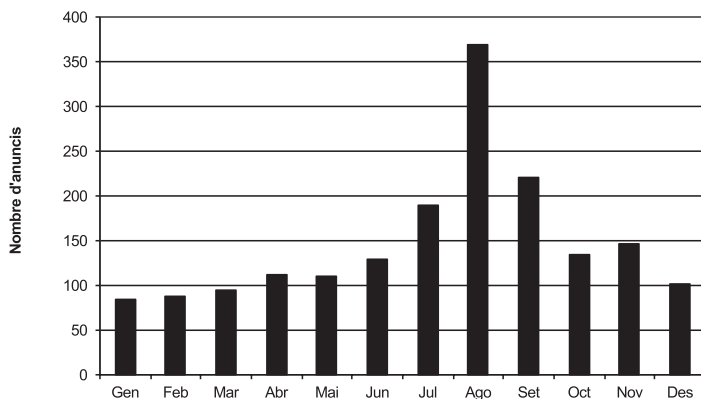
	Gen	Feb	Mar	Abr	Mai	Jun	Jul	Ago	Set	Oct	Nov	Des	Total
Girona	34	39	32	37	41	45	81	107	63	39	55	37	610
Barcelona	41	44	47	62	53	68	100	235	142	83	81	50	1.006
Tarragona	5	4	10	13	15	12	9	27	13	11	11	13	143
Lleida	5	1	5	0	1	5	0	0	2	1	0	2	22
suma	85	88	94	112	110	130	190	369	220	134	147	102	1.781

Font: Elaboració pròpia, recompte de butlletins oficials provincials.

Aquesta mateixa tendència es compleix en totes les províncies, excepte la de Lleida. La manca d'anuncis per aquesta circumscripció fa que els pocs que hem localitzat no siguin prou representatius d'una dinàmica social present a la resta de Catalunya, especialment a Barcelona i Girona. Els tres primers mesos de l'any es mantenen amb xifres molt similars però amb un cert increment a cada mensualitat. A partir de l'abril detectem una lleugera pujada en relació amb els mesos anteriors, que es confirma al mes de juny i experimenta un repunt al juliol, que es duplica a l'agost, amb una variació més intensa a Barcelona (on es multiplica per 2,35 respecte al juliol) que a Girona (on només es multiplica per 1,32). El setembre i l'octubre (quan acabava la verema), si bé les xifres continuen essent elevades, el global va baixant i només torna a créixer lleument al novembre. Al desembre torna a haver-hi valors semblants al mes de març.⁷⁰

70 L'estacionalitat dels bans de la Reial Audiència es concentrava en els primers mesos de l'any, hivern i primavera. Les dues fonts ens mostren lògiques diferents. Aquesta disparitat estacional entre les dues fonts podria estar relacionada amb diferents dinàmiques a l'entorn dels aprofitaments i les pràctiques realitzades: usos i aprofitaments forestals, en el cas dels bans; i més influència per intentar protegir les collites i vedar per la caça, en els anuncis dels butlletins?

Gràfic 5. Periodicitat mensual de publicació d'anuncis (1851-1910)

Geografia de les prohibicions d'entrada: comparació entre bans (1800-1835) i anuncis (1851-1900)

La geografia dels acotaments i vedats de terres, en la segona meitat del segle XIX, respon a la mateixa lògica dels bans de la Reial Audiència del període preliberal. Com a àmbit territorial emergeix, altra volta, la Catalunya dels masos. El mas, com a unitat de producció agrària, és, gairebé sempre, l'objecte de tancament.⁷¹ Les dades dels bans ens permeten oferir una comparativa amb els anuncis, per províncies i comarques. Per bé que, en realitat, la província sigui una divisió anacrònica

71 En alguns casos concrets consta un tancament per diverses finques i masos però no s'especifica el nom ni el nombre, així com en un sol cas s'especificuen dotze masos però sense que consti el municipi. En aquest cas no els hem pogut consignar comarca però els hem comptat per la província de Barcelona: *Los dueños de las heredades Busquets, mas Mitjavila, mas Buscarons, mas Foros, Majó, Tralalt, Guardia, Villalonga y Cussó, Bell, Precios y Calopa han pasado á acotarlas con el competente permiso de la autoridad superior de la provincia, por tanto, cualquiera que entrare en ellas tanto para leñar como para cazar, sin el competente permiso incurrirá en las penas marcadas en el código penal vigente, para cuyo fin tienen dadas las correspondientes órdenes á sus guardabosques jurados*. Barcelona, 6 maig 1853-Bartolomé Tralals. BOPB, 13 maig 1853, núm. 57, p. 3.

per a la gran majoria dels bans (fins a 1835), i la comarca ho sigui per a les dues fonts d'estudi, ambdues circumscripcions ens són útils per confrontar els resultats i obtenir una visió territorial de llarg recorregut sobre l'abast de l'individualisme agrari. Ja hem vist que, comptant-ho segons nombre de finques, les províncies de Girona i Barcelona acumulen gairebé el 91 % del total de finques presents en els anuncis de la segona meitat del segle XIX. Ambdues també aplegaven el 80,8 % de les finques presents en els bans del primer terç del segle XIX. Per tant, es corrobora el pes i la importància d'aquests territoris en el procés de construcció i de defensa dels drets de propietat durant tot el segle.

Pel que fa a les províncies de Tarragona i Lleida, enregistren un pes menor en la segona meitat del segle XIX que en el primer terç. El percentatge de finques tancades mitjançant bans que correspon a ambdues províncies fou lleugerament superior (Tarragona, un 12,4 %; i Lleida, un 6,8 %) als anuncis publicats des de 1851 (6,5 % a Tarragona i 2,9 % a Lleida). En valors absoluts el nombre de finques dels anuncis supera el nombre de finques dels bans; això s'explicaria perquè la segona font estudiada abraça un arc cronològic més ampli i perquè tenim comarques més densament poblades —sobretot per l'àrea de Barcelona—, una pressió demogràfica que seria una de les causes que haguessin incrementat les prohibicions.

**Taula 3. Finques per província.
Comparació entre bans (1800-1835) i anuncis (1851-1910)**

Província	Bans		Anuncis	
	Finques	%	Finques	%
Girona	967	45	1.853	37,60
Barcelona	770	35,8	2.621	53,16
Tarragona	267	12,4	314	6,37
Lleida	145	6,75	142	2,88
	2.149	100	4.930	100

Font: ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, i butlletins provincials.

Per comarques, a primer cop d'ull, notem una davallada en dues comarques on, en la sèrie de bans, s'enregistrava el percentatge més alt de tot Catalunya, un territori que emergia com l'avantguarda de l'individualisme agrari. Ens referim a l'Alt i el Baix Empordà on, en els anuncis, les finques baixen 7,9 i 3,6 punts, respectivament. Aquest fet també es reproduïx pel conjunt de la regió de Girona, les comarques del nord-est, tot i l'excepció de la Garrotxa i el Gironès. Com hem d'interpretar aquestes dades? Probablement ens indiquen els diferents ritmes dels territoris en el procés de tancament de terres. Aquesta disparitat territorial, l'han posada de manifest diferents autors, entre els quals Vilar, Ferrer i Badosa, que situarien els cultius i les dinàmiques agràries en el centre de l'explicació.⁷² Si bé les comarques de Girona continuaren essent de les primeres del territori, varen perdre pes específic en favor d'altres comarques que en el primer terç del segle XIX tenien dades més modestes. Què passava en aquestes comarques del nord-est? Probablement es tractava d'un territori conflictiu (amb una gran superfície forestal) on els indicadors de l'individualisme agrari eren alts per la urgència i la vindicació d'uns drets de propietat que encara calia reforçar.

**Taula 4. Anuncis (1851-1910).
Finques per comarca i comparativa amb els bans**

	Bans (1800-1835)		Anuncis (1851-1910)	
	Finques	%	Finques	%
Alt Camp	44	2,1	66	1,3
Alt Empordà	307	14,3	315	6,4
Alt Penedès	55	2,6	239	4,8

72 Llorenç FERRER ALÒS, «La diversitat de l'activitat econòmica a la Catalunya moderna: més enllà de la renda feudal», *Pedralbes*, núm. 28 (2008), p. 725-764. Pierre Vilar, a través dels qüestionaris de Zamora i tres exemples de poblacions va definir i assenyalar per Catalunya l'existència de diverses zones amb dinàmiques econòmiques diferenciades. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, volum III, p. 627-655. I Elisa Badosa va exposar que els tancaments de terres s'havien agilitzat molt a les comarques del litoral, el centre i el sud de Catalunya, on predominaven cultius comercials. BADOSA, «El cercamiento...», p. 305.

	Bans (1800-1835)		Anuncis (1851-1910)	
	Finques	%	Finques	%
Alt Urgell	45	2,1	5	0,1
Alta Ribagorça	1	0,1	0	0,0
Anoia	54	2,5	244	4,9
Bages	45	2,1	322	6,5
Baix Camp	63	2,9	24	0,5
Baix Ebre	5	0,2	11	0,2
Baix Empordà	196	9,1	274	5,6
Baix Llobregat	60	2,8	310	6,3
Baix Penedès	91	4,2	46	0,9
Barcelonès	80	3,7	200	4,1
Berguedà	11	0,5	120	2,4
Cerdanya	44	2,1	51	1,0
Conca de Barbera	53	2,5	47	0,9
Garraf	16	0,7	64	1,3
Garrigues	3	0,1	0	0,0
Garrotxa	94	4,4	324	6,6
Gironès	117	5,4	413	8,4
Maresme	91	4,2	187	3,8
Montsià	0	0,0	8	0,2
Noguera	23	1,1	12	0,2
Osona	66	3,1	375	7,6
Pallars Jussà	28	1,3	2	0,1
Pallars Sobirà	11	0,5	0	0,0
Pla de l'Estany	40	1,7	146	3,0
Pla d'Urgell	4	0,2	0	0,0
Priorat	16	0,7	4	0,1
Ribera d'Ebre	11	0,5	5	0,1
Ripollès	56	2,6	74	1,5
Segarra	12	0,6	62	1,3
Segrià	7	0,3	0	0,0
Selva	113	5,3	256	5,2
Solsonès	8	0,4	60	1,2
Tarragonès	74	3,4	102	2,1
Terra Alta	1	0,1	1	0,1
Urgell	6	0,3	1	0,1
Vallès Occidental	66	3,1	234	4,8
Vallès Oriental	132	6,1	313	6,3
sense mun. (prov. Bcn)			12	0,2
total	2.149	100	4.930	100

Font: ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, i butlletins provincials

Per altra banda, una sèrie de comarques barcelonines experimenten una pujada molt significativa, entre 2 i 5 punts percentuals. Entre aquestes hi havia l'Alt Penedès (+2,3 %), l'Anoia (+2,4 %), el Bages (+4,4 %), el Baix Llobregat (+3,5 %), Osona (+4,5 %) i el Berguedà (+1,9 %). Destaquen les dues comarques de la Catalunya Central, Osona i el Bages, amb un increment molt important. Per aquesta segona, i d'acord amb l'estudi de Llorenç Ferrer, ¿podríem aventurar alguna hipòtesi per l'evolució dels tancaments al llarg del segle? Algunes descripcions geogràfiques del Bages del segle XVIII ens indiquen que hi havia poca superfície de boscos a causa de la gran extensió de vinya.⁷³ La gran propietat, parcialment derivada del creixement de comerciants manufacturers, en el segle XIX controlava més del 80 % de la terra, tenia menys vinya i posseïa la totalitat del bosc i l'erm.⁷⁴ Amb la plantada general de vinya va disminuir la superfície forestal, i el bestiar, excepte a Castelladral, estava controlat pels masos.⁷⁵ A Manresa, en la segona meitat del vuit-cents, els propietaris tenien terres dels masos cedides a rabassa morta que eren conreades per petits propietaris.⁷⁶ ¿Això explicaria la presència modesta de bans de la Reial Audiència i l'increment de prohibicions d'entrada en els anuncis dels butlletins? ¿Hi va haver una gran demanda de fusta i escorça per les blanqueries i més pressió sobre una superfície forestal reduïda a causa de la quasi omnipresència de la vinya?

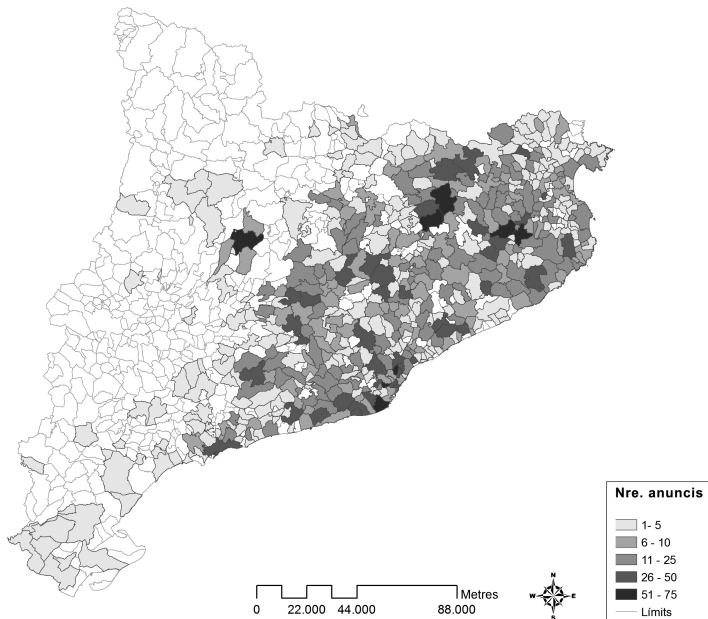
73 Vegeu Llorenç FERRER ALÒS, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central* (s. XVIII-XIX), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 252-253.

74 FERRER ALÒS, *Pagesos, rabassaires...*, p. 311.

75 *Ibidem*, p. 314.

76 *Ibidem*, p. 278.

Mapa 1. Nombre de finques tancades per municipi (1851-1910)

Entre les comarques que, durant la segona meitat del segle XIX, varen incrementar el seu pes en el procés de tancament, també hi trobem dues comarques gironines (la Garrotxa, +2,2 % i el Gironès, +2,9 %). Al Barcelonès només es va incrementar un +0,3 %, el Garraf, un +0,6 %, i el Vallès Occidental, un +1,7 %. La Selva i el Vallès Oriental, dues comarques veïnes, es varen mantenir en un percentatge molt similar; per contra, el Maresme va reduir el seu percentatge en -0,4 %. Pel que fa a les comarques de Tarragona i Lleida, la disminució fou la tendència general, excepte alguns casos puntuals com la Segarra i el Solsonès, que no arriben a un increment de +1 %.

Com podem explicar l'existència de diferents ritmes en el procés de tancament? En les comarques que incrementen el seu pes relatiu, probablement s'hi va produir un augment de les pràctiques col·lectives d'aprofitament i, d'acord amb aquesta hipòtesi, major interès i diligència per part dels propietaris a l'hora de protegir els seus drets. La proximitat a nuclis de població

importants (cada vegada amb més habitants, fruit, sobretot, de la immigració) amb necessitats creixents d'abastament de tot tipus de recursos, hauria afavorit aquest augment de la pressió. Per altra banda, l'expansió de la vinya hauria potenciat la voluntat de prohibir-hi el lliure accés. Finalment, aquestes prohibicions també serien resultat de les persistències socials en practicar aprofitaments sobre moltes finques desamortitzades i subhastades al llarg de la centúria, en el que podem considerar com un altre exemple de la fragilitat dels drets de propietat.

A MANERA DE CONCLUSIÓ

En certa manera, hereus dels bans de la Reial Audiència, els anuncis d'acotament o vedat són una font important per veure les preocupacions de la propietat del vuit-cents. Citats per primera vegada en l'àmbit gironí per Congost⁷⁷ i Sagner,⁷⁸ però sense un seguiment sistemàtic, han estat la petja que hem seguit en aquesta investigació i que ha abastat la segona meitat del segle XIX i els deu primers anys del segle XX.⁷⁹

Els textos dels anuncis esdevenen una font indispensable per prendre la temperatura dels tancaments de terres a la Catalunya de la segona meitat del segle XIX. En aquests documents apareixen els discursos, els arguments i les retòriques que sostenien una determinada idea de la propietat. D'altra banda, apareix el reflex

77 CONGOST, *Els propietaris...*, p. 195.

78 SAGNER, *La consolidació...*, p. 318.

79 Tot i acabar el buidat documental en l'any 1910, hem realitzat exploracions per detectar l'abast temporal d'acotaments i vedats més enllà d'aquesta data. Els butlletins provincials continuaren essent la plataforma on s'anunciaven i oficialitzaven les prohibicions. En trobem fins a 1969, la vigília de la redacció de la nova Llei de caça de 1970, encara avui vigent (BOPG, 2 agost 1969, núm. 92, p. 1290). Entre les dates extremes de 1911 i 1970 hem trobat, per exemple, el vedat de 1918 de la propietat de Pere Sacrest a Sant Aniol de Finestres (BOPG, 23 novembre 1918, núm. 141, p. 589) o l'anunci de 1930 per aclarir que es deixava sense efecte un vedat de 1919 per convertir-lo en un *acotado* que englobava els masos Mundet i Fullà, de Josep Mundet de Vidreres (BOPG, 6 febrer 1930, núm. 16, p. 53). La consulta del fons del Govern Civil de Girona ens ha permès documentar diversos expedients de constitució de diversos vedats abans de 1970 (AHG, Administració perifèrica de l'Estat, Govern Civil de Girona).

d'uns propietaris, alguns d'ells influents i amb títol nobiliari, que marquen el *tempo* i continuen encapçalant i defensant l'individualisme agrari, com historiogràficament ha estat anomenat. És aquesta voluntat de defensa contra les altres maneres d'entendre els usos de la terra i els recursos naturals la que juga la batalla, amb la pretensió de controlar uns drets que aportaven rendes que feien possible la preponderància social i política d'una classe de propietaris que tenien gairebé l'exclusiva del discurs, la informació i el poder polític. Així ho pretenien i n'eren conscients.⁸⁰ Són aquestes particularitats en el relat les que ens permeten conèixer i aprofundir més els aspectes conceptuals i el llenguatge d'una societat polièdrica amb una profunda crisi econòmica de fons, en especial en el darrer quart de segle. En els anuncis emergeixen les lleis d'acotaments, les prohibicions i els articles del Codi penal com una espasa de Dàmocles sobre els infractors. Uns intrusos que foren titllats d'agressors i acusats de causar grans perjudicis a les finques.⁸¹

La font ens aporta notícies sobre les estratègies seguides pels propietaris, concorrent en grup o en solitari segons la conveniència del moment. La cooperació puntual denotaria certes solidaritats de classe fruit de preocupacions i interessos compartits. Altres informacions, com les afrontacions de les finques, ens donen notícia de la probable culminació del procés expansiu dels masos; i l'absència dels mateixos límits ens pot donar pistes per intuir que encara podria tractar-se d'uns espais amb límits poc definits o amb possibilitat d'eixamplar-los. Les fonts també aporten informació sobre els diferents tipus de materialització dels límits de les finques.⁸²

Des de la consideració dels anuncis com a *bando oficial*, sobretot en els primers anys, i en especial el 1853 per Barcelona,⁸³ es convertiren en una nova via —una més— per beneir i defensar la propietat, això sí, dins un procés dialèctic concret que responia a les lògiques i a les necessitats per cada territori. Ara bé, com destacarem al llarg del treball, la privació d'entrar a les finques fou,

80 CONGOST, *Els propietaris...*, p. 215.

81 *Con sus huellas y desmanes (...)*. BOPG, 13 febrer 1860, núm. 6, p. 4.

82 Vegeu el capítol *Acotaments, fites, vedats i tancaments físics*.

83 BOPB, 2 setembre 1853, núm. 104, p. 7; BOPB, 28 setembre 1853, núm. 115, p. 3; i BOPB, 14 desembre 1853, núm. 148, p. 4.

des del principi, una batalla difícil de guanyar. Una prova d'això, a banda de la reiteració dels anuncis, ens la donen alguns testimonis. En plena crisi agrària finisecular, i just en el bell mig del desastre provocat per la fil·loxera, Joan Tutau intentava incentivar els propietaris empordanesos perquè plantessin arbres fruiters, com a millora agrícola i com a sortida per suplir els conreus perduts i recuperar rendes agràries. El mateix autor reconeixia que la proposta *retrae a muchos propietarios de emprender la plantación de frutales la escandalosa manera con que se roba la fruta*.⁸⁴ Tot i això, es mostrava optimista, pensava que el progrés era ineludible i augurava un futur de respecte a la propietat, alhora que assimilava els furts a pràctiques d'endarreriment social.⁸⁵

Les reiterades notes sobre l'incompliment de les normatives i la laxitud de les autoritats locals a l'hora de perseguir certes pràctiques posen de relleu les dificultats que tingueren els propietaris per aconseguir llurs objectius. D'aquí la persistent reclamació d'un cos de seguretat que ho tingués com a prioritat. La Guàrdia Civil, fundada el 1844, no va acomplir les expectatives dels propietaris. No per ser de naturalesa militar o poc autòctona —de fet, i sobretot en els butlletins de Barcelona, localitzem molts guàrdies amb cognoms d'origen català—, sinó per no poder controlar completament la institució i per tenir un desplegament més aviat lent i costós. El que finalment va satisfer-los fou el Reglament dels guardes rurals i municipals, que els donava la possibilitat de reprimir directament les entrades a les finques i de protegir les heretats amb més rigor i proximitat.⁸⁶ Amb aquest reglament se'ls atorgava un instrument de coerció amb rang d'autoritat. En els capítols que segueixen, veurem els intents d'aquests propietaris de definir la propietat d'acord amb els seus interessos, els d'un grup dominant amb consciència de classe.

84 Juan TUTAU, *Medios de levantar la agricultura del Ampurdán de su postración ocasionada por la pérdida de sus viñedos, por la poca producción de los olivares y por el bajo precio de los cereales*, Barcelona, Tipo-litografía de los suc. de N. Ramírez y C^a, 1888, p. 31.

85 *Pero como no siempre hemos de vivir en este estado de atraso, impropio de los pueblos constituidos en sociedad, hemos de esperar que al fin ha de venir el día en que la propiedad sea respetada*. Juan TUTAU, *Medios de levantar...*, p. 31.

86 Vegeu el capítol *Vigilància, repressió i guarderia rural*.

2.

CATEGORIES SOCIALS I PROFESSIONALS EN L'INDIVIDUALISME AGRARI DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

Quedando encargado de hacer cumplir esta veda el mismo dueño, demás dependientes de su familia y del servicio.¹

En aquest capítol veurem les diferents categories socials i professionals amb què els propietaris de les finques que eren objecte de tancament s'autodefinien. Examinarem també els rangs i les jerarquies existents en els textos dels anuncis. Veurem el llenguatge de classe i diversos elements que denotaven diferències socials. Aportarem, d'altra banda, dades quantitatives i qualitatives sobre la relació d'aquestes categories autodefinides amb l'extensió tancada. En un dels apartats, exposarem diversos casos concrets que mostraran, d'una manera més nítida, els perfils dels propietaris protagonistes d'aquest embat individualista. Observarem, també, com alguns propietaris modestos varen emular els procediments seguits pels grans propietaris. Fou el cas, per exemple, dels germans Vidal i Puell, copropietaris del mas Torrent de Romanyà d'Empordà, al terme de Pontós, que en el mateix anunci es presentaven com a bracers i es feia explícit que no sabien signar.²

En la majoria dels anuncis consta un sol titular o persona física responsable; però en 354 dels 1.781 hi concorren més d'una persona, com pot observar-se a la taula 5. Del nombre total d'individus que hi intervenen, 3.073 serien anunciants o titulars de drets (propietaris, usufructuaris i alguns arrendataris). La resta

1 BOPG, 29 maig 1863, núm. 64, p. 4.

2 BOPG, 22 agost 1862, núm. 101, p. 4.

(296) eren representants legals que actuaven com a administradors de béns, apoderats, procuradors o segrestadors de béns.

Taula 5. Nombre de persones sol·licitants en els anuncis dels butlletins

Nombre de persones/ anunci	Anuncis/nombre de persones
1	1.427
2	152
3	57
4	37
5	28
6	18
7	11
8	11
9	6
10	4
11	7
12	2
13	3
14	5
15	1
16	4
18	1
20	1
22	1
23	2
34	1
37	1
50	1

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

La informació sobre la signatura solia constar en els anuncis a la part final, després de consignar el lloc i la data. Quan l'interessat no sabia signar, s'explicitava que un altre signava per ordre seva. Per exemple, el 1866 Josep Alguer de Llinars del Vallès signava *por Narciso Codina que no sabe escribir, á su ruego y presencia firmo*.³ No saber estampar la signatura no

³ BOPB, 4 agost 1866, núm. 184, p. 4.

era un fet aïllat, tot i ser clarament minoritari en el global dels titulars dels anuncis per acotament. En aquest àmbit concret, l'analfabetisme esdevé un fet marginal i testimonial. Quan es dóna, ens està indicant que tot i tractar-se, certament, d'un propietari, aquest tenia mancances educatives pròpies de les classes més modestes.⁴ N'hem comptat trenta casos, un 1,7 %, distribuïts de la manera següent: 22 per Girona, 7 per Barcelona i 1 a Tarragona. D'aquests, 21 corresponen a homes i 9 són dones.

Taula 6. Persones que no sabien signar localitzades en els anuncis

Referència	Nom	Lloc	Sexe
BOPG, 20 juliol 1858, núm. 87, p. 4.	Prat, Pedro	Palol de Revardit	H
BOPG, 20 juliol 1858, núm. 87, p. 4.	Rabat, Pedro	Palol de Revardit	H
BOPG, 20 juliol 1859, núm. 87, p. 4.	Morbey, Maria	Girona	D
BOPG, 3 agost 1859, núm. 93, p. 4.	Trias, Juan	Sant Julià de Ramis	H
BOPG, 15 març 1861, núm. 32, p. 6	Font, Jose	Banyoles	H
BOPG, 8 juliol 1861, núm. 81, p. 4.	Fondales, José	Vilanna (Bescanó)	H
BOPG, 8 juliol 1861, núm. 81, p. 4.	Bosch, Juan	Vilanna (Bescanó)	H
BOPG, 10 juliol 1861, núm. 82, p. 4.	Gondahi, José	Vilanna (Bescanó)	H
BOPG, 10 juliol 1861, núm. 82, p. 4.	Font, Rosa	Lloret de Mar	D
BOPG, 15 juliol 1861, núm. 84, p. 4.	Bosch, Juan	Vilanna (Bescanó)	H
BOPG, 12 agost 1861, núm. 96, p. 4.	Piferrer, José	Estanyol (Bescanó)	H
BOPG, 6 setembre 1861, núm. 107, p. 4.	Casademont, Clara	Vilademi (Vilademuls)	D
BOPG, 28 octubre 1861, núm. 129, p. 4.	Font Tarres, M Rosa	Amer	D

4 Sobre aquest aspecte educatiu i l'expansió educativa del XIX, vegeu l'obra general de Pere SOLÀ, *Educació i societat a Catalunya*, Lleida, Pagès Editors, i Vic, Eumo, 2011.

Referència	Nom	Lloc	Sexe
BOPG, 22 agost 1862, núm. 101, p. 4.	Vidal, Juan	Romanya Empordà	H
BOPG, 22 agost 1862, núm. 101, p. 4.	Vidal, Ventura	Borrassà	H
BOPG, 22 agost 1862, núm. 101, p. 4.	Vidal, Maria	Navata	D
BOPG, 17 agost 1864, núm. 100, p. 3.	Salabert, Ramon	Maçanet de Cabrenys	H
BOPG, 22 febrer 1867, núm. 23, p. 4.	Coll, Francisca	Maçanet de Cabrenys	D
BOPG, 21 octubre 1867, núm. 126, p. 4.	Teixidor, Pedro	Madremanya	H
BOPG, 1 setembre 1899, núm. 105, p. 466.	Corominas, Jose	Las Preses	H
BOPG, 18 juliol 1900, núm. 86, p. 382.	Dalmau, Antonia	Juià	D
BOPG, 18 juliol 1900, núm. 86, p. 382.	Fita, Adelaida	Juià	D
BOPB, 9 juny 1854, núm. 86, p. 3.	<i>El Alcalde</i>	Aguilar de Segarra	H
BOPB, 9 abril 1864, núm. 86, p. 4.	Davi, Alejo	Sant Llorenç Savall	H
BOPB, 6 abril 1866, núm. 82, p. 3.	Cos, Jaime	Calonge de Calaf	H
BOPB, 7 abril 1866, núm. 83, p. 4.	Puigvert, Jose	Llinars del Vallès	H
BOPB, 7 abril 1866, núm. 83, p. 4.	Collet, Esteban	Llinars del Vallès	H
BOPB, 4 agost 1866, núm. 184, p. 4.	Codina, Narciso	Llinars del Vallès	H
BOPB, 3 juliol 1868, núm. 158, p. 4.	<i>por mi esposa</i>	Sant Pere de Ribes	D
BOPT, 29 maig 1885, núm.126, p. 2.	Ferrer, Jose	Pla de Santa Maria	H

Les dones, en la font i com a titulars del domini, hi surten poc representades. Els anuncis en els quals la titular fou una dona són menys nombrosos que els dels homes (12 %). En molts casos es tracta de vídues —com en el cas dels bans— que actuaven com a usufructuàries, curadores i transmissores del patrimoni familiar

que els fills havien de rebre. El 9,4 % d'aquestes dones que consten en els anuncis no sabien signar,⁵ un valor molt superior al dels homes que revela que l'escolarització i l'alfabetització femenina era sensiblement inferior.⁶ Alguns casos evidencien la desigualtat cultural (de gènere) dins del matrimoni, com en un exemple de Vilanova i la Geltrú (1868), en el qual signava el marit *por mi esposa que no sabe escribir*.⁷ Cronològicament, els casos de dones analfabetes apareixen concentrats en la dècada de 1860.

Taula 7. Sexe dels anunciants principals en els anuncis dels butlletins

	anunciants principals		no saben signar	
	nre.	%	nre.	% sobre cada sexe
dona	223	12,5	21	9,4
home	1.468	82,4	9	0,6
no consta	90	5,1		
	1.781	100	30	1,7

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Una de les característiques principals d'una part dels anunciants fou que la seva residència principal, la tenien establerta a la ciutat, lluny —o relativament lluny— d'unes possessions que estaven explotades per masovers o arrendataris de caça. Si bé solien fer visites i, en algun cas, estades en algun dels masos, sobretot per passar comptes i controlar els boscos, la majoria dels propietaris no tenien fixada la residència principal en un mas. L'absentisme dels propietaris i la seva vida a ciutat és un dels trets de l'individualisme agrari d'aquesta segona meitat del vuit-cents, amb una certa tendència a la concentració patrimonial.⁸

5 En el recompte global aquest percentatge amb prou feines es modifica. Els homes ascendeixen fins al 86,75 % i les dones baixen fins a l'11,69 %.

6 No sabien llegir ni escriure. Dones: 1860, 88,6 %; 1877, 80,1 %; 1887, 73,5 %; i 1900, 66,5 %. I homes: 1860, 66,2 %; 1877, 60,9 %; 1887, 54,6 %; i 1900, 50,3 %. Raquel DE LA ARADA, *Les dones a Catalunya en la transició de l'antic al nou règim: esferes públiques i privades*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral, 2005, p. 343.

7 BOPB, 3 juliol 1868, núm. 158, p. 4.

8 SEGURA, *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX*.

CATEGORIES SOCIALS I PROFESSIONALS EN ELS ANUNCIS DELS BUTLLETINS

A banda d'aspectes com l'analfabetisme, altres formes útils d'observar les desigualtats socials són les categories d'ofici, posició social i títols, amb les quals els anunciants es presentaven. Efectivament, amb aquests termes es delimitava la seva condició social davant els altres i s'escenificava la jerarquia social, real o aparent, producte d'un exercici dialèctic i dinàmic d'assimilació de significats, conceptes i representacions simbòliques de base material.

Taula 8. Categoria social dels anunciants⁹

	tots els anunciants		anunciant principal	
	nre.	%	nre.	%
Advocat	10	0,3	9	0,5
Administrador de béns	18	0,53	4	0,22
Agrimensor	3	0,09	-	-
Alcalde	4	0,12	3	0,16
Apoderat	82	2,43	-	-
Arquitecte	3	0,09	3	0,16
Bracer	3	0,09	1	0,06
Causidic	2	0,06	1	0,06
Ciudadà honrat de Barcelona	1	0,03	1	0,06
Comerciant	17	0,5	14	0,79
Corredor de comerç	1	0,03	1	0,06
Dentista	1	0,03	1	0,06
Eclesiàstica	13	0,39	5	0,28
Enginyer	4	0,12	3	0,16
Fabricant	6	0,18	6	0,34
Farmacèutic	1	0,03	1	0,06
Hisendat	157	4,66	113	6,34
Impúber	17	0,5	8	0,45
Industrial	4	0,12	3	0,16

9 Hem traduït al català les categories en castellà de la documentació original.

	tots els anunciants		anunciant principal	
	nre.	%	nre.	%
Manescal	1	0,03	1	0,06
Menestral	1	0,03	1	0,06
Metge	1	0,03	1	0,06
Militar	1	0,03	1	0,06
Noble	104	3,08	85	4,77
Pagès	10	0,3	3	0,16
Pagès Hisendat	3	0,09	3	0,16
Parcer	1	0,03	-	-
Procurador	9	0,27	-	-
Propietari	925	27,46	493	27,68
Propietari hisendat	27	0,8	5	0,28
Propietari i pagès	3	0,09	2	0,11
Sense especificar	1.140	33,84	522	29,31
Veí	721	21,4	440	24,71
Vídua	75	2,22	47	2,64
	3.369	100	1.781	99,48

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Entre els titulars, o primers titulars en el cas dels anuncis mancomunats, la categoria socioprofessional més freqüent és la de *propietari* amb el 27,6 % (493) dels casos.¹⁰ Els que s'identificaven com a *hisendats* representen el 6,3 % (113). Si agrupem propietaris, hisendats i altres categories amb connotacions similars (*pagès, pagès hisendat*), tenim una categoria analítica de propietaris que abasta el 34,8 % (619) dels anunciants. Ara bé, el gruix dels titulars (o primers titulars), el representen els casos en què la categoria és indefinida (*veí*) o no s'ha especificat. La identificació com a *veí*, la trobem gairebé en una quarta part del total (24,7 %, 440), i els casos en què no consta l'ofici o la categoria social són el 29,3 % (522). Entre aquests darrers també hi ha inclosos els anuncis a nom de

¹⁰ Hem volgut donar aquesta doble visió, entre anunciants principals o primers titulars, per ser fidels a la diversitat de casos i a la complexitat de la font.

societats de caça o els tancaments generals de totes les terres d'un terme municipal. Sumant aquestes dues darreres classificacions a les vídues (2,6 %, 47 casos), de les quals tampoc no coneixem l'adscripció social, veiem que els anuncis que no podem assignar a cap categoria socioprofessional sobrepassen el 50 % del total (1.009 casos, 56,7 %).

Entre els propietaris, podem identificar un grup nombrós que té algun títol de noblesa i que hem agrupat sota la categoria analítica de *noble*. N'hem comptabilitzat 85 casos (4,8 %). Si comparem aquests títols amb els bans de la Reial Audiència, observem que la de *ciudadà honrat de Barcelona* es trobaria en regressió.

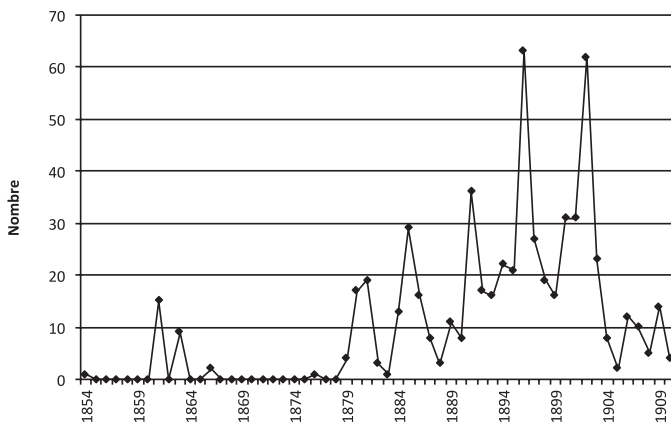
Els altres grups socials tenen un pes molt inferior als propietaris i nobles. Cap altra categoria laboral assoleix el nivell d'un 1 %: comerciants, industrials, fabricants, eclesiàstics i el que avui anomenariem professions liberals com arquitectes, advocats, metges o enginyers, també militars i altres categories relacionades amb el món del treball i el camp, com bracer i menestral. I si les agrupéssim per tipologies més àmplies continuarien tenint un pes relatiu baix.

L'extensió de les finques com a indicador d'estatus

Des de la dècada de 1850, comencen a aparèixer anuncis en què es precisa l'extensió de les finques afectades. Primer, tímidament, en la dècada de 1850, i encara, en la dècada següent, d'una manera testimonial. El procés no s'anima fins a 1880, i d'aquí fins a 1910 es troba més o menys generalitzat, amb fluctuacions i dos punts àlgids el 1896 i 1902. Consignar les hectàrees de les finques sotmeses a tancament era un exercici d'informació que concretava el procés de definició dels drets de propietat i, a més, era una dada simbòlica que projectava la pròpia riquesa i força davant la comunitat local. Com més superfície, més demostració de puixança i de poder.¹¹ Era un element més per a la classificació social i la definició d'un determinat ordre jeràrquic.

11 Joaquín ARRIOLA, «Propiedad y poder», *VIII Jornadas de Economía Crítica*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2002, p. 4.

Gràfic 6. Freqüència de la informació sobre l'extensió de les finques en els anuncis

Les dades superficials obtingudes de la font estudiada ens donen una aproximació a l'extensió de les heretats. A partir d'aquestes dades hem calculat la mitjana aritmètica i la mediana, a més dels altres quartils. D'un total de 4.940 finques enregistrades, només figura la superfície en 599 (el 12,1 %). Per províncies, 311 (6,3 %) corresponen a la província de Girona, 151 (3,1 %), a la circumscripció de Barcelona, 130 (2,6 %), a Tarragona i 7 (0,1 %), a la Lleida. D'aquestes últimes, quatre corresponen a una única heretat que desglossava les superfícies de les diferents partides. En divuit d'aquestes finques, hem hagut de dividir la superfície total pel nombre total de masos que englobaven sense concretar la superfície de cadascun. Aplicant aquesta correcció, el total de finques amb extensió augmenta fins a 664. La imatge global està condicionada pel biaix gironí; tot i que si ho analitzem per províncies les disparitats no són gaire grans, excepte pel que fa a l'extensió màxima. Per Lleida, com és habitual, els resultats estan fortament condicionats pel baix nombre d'anuncis.

Les unitats territorials per les quals tenim extensió són, bàsicament, masos, tot i que també hi ha camps i algunes parcel·les independents de qualsevol mas. A Tarragona, hi predomina la referència a *partides*, que en algunes ocasions podem equiparar a masos. Per exemple, el 1864 l'alcaldia de Renau (Tarragonès) feia públic el vedat de Joan Figarola per l'heretat que posseïa *en*

la partida Mas Solé nombrada Hisenda del Rull, y las piezas sitas en la partida Saboga vulgo Pallisa de Gelambí, y Mas de Aleix.¹² També podem citar l'acotament d'Antoni Dalmau, veí de la Secuita (Tarragonès) que tancava la partida de mas del Roig, de cabida 15 jornales; i la partida de mas Xalet, de 25 jornales de cabida.¹³ Aquesta particularitat semàntica, la *partida* de terra, també la trobem a la resta de Catalunya però és a Tarragona on se'n fa un major ús.¹⁴ En els anuncis d'aquest territori el terme *partida* és citat en 123 ocasions, a Girona, en 10, a Barcelona, en 22 i a Lleida, en 2. *Partida* tindria un significat ambivalent. Es podria referir al paratge, com a part integrant i particular d'un terme municipal; però també podia fer referència a una porció de terreny dins d'un àmbit més ampli o a una extensió concreta amb nom propi, normalment un mas.

Taula 9. Extensió de les finques objecte d'acotament o vedat (en hectàrees)

	mitjana aritmètica	1r quartil	mediana	3r quartil	màxim
Girona	48,5	3,5	18,3	60,3	625,4
Barcelona	52,0	4,4	35,0	74,1	440,7
Tarragona	70,5	4,3	20,7	75,1	1.825,0
Lleida	38,2	9,4	28,8	66,9	87,2
Catalunya	53,3	4,3	21,9	62,5	1.825

Font: Elaboració pròpia, recompte de butlletins oficials provincials.

De la taula anterior, se'n poden remarcar dues observacions: (a) l'existència d'una proporció significativa de finques que no tenien una extensió suficient per arribar a constituir un mas. El 25 % de les finques no arribava a les 4,3 hectàrees; i (b) la manca de grans discrepàncies entre les quatre províncies, excepte pel

12 BOPT, 12 octubre 1864, núm. 125, p. 3.

13 BOPT, 14 desembre 1895, núm. 297, p. 2.

14 Altres formes de denominar les *partides* de terra en un sector del Camp de Tarragona són: *tria*, *tries* i *trilles*. Ramon AMIGÓ ANGLÈS, «Trija al camp de Tarragona», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, XXV (1986), p. 13-14.

que fa a les finques amb més extensió, que van de les 1.825 hectàrees del *Coto de Montferri*, situat als termes municipals de Salomó (Tarragonès), Bonastre (Baix Penedès) i Puigtinyós (Alt Camp), propietat de Ramón Puigmartí, veí de Barcelona,¹⁵ fins a les modestes 87 hectàrees de la província de Lleida.

Industrials, polítics i notables

Una part important dels titulars i propietaris que apareixen en la font com a protagonistes dels tancaments de terres, es poden identificar com a membres de la classe política, com a fabricants i industrials, i com a notables amb títol aristocràtic. Alguns dels noms d'aquests industrials, polítics i notables, els tornarem a veure en altres capítols. En aquest apartat, que parafraseja un títol de Vicens Vives,¹⁶ citarem diversos exemples que ajudaran a il·lustrar i entendre l'ampla base social que s'involucrà en el tancament de terres. Unes elits amb gran quantitat de masos, terres, finques i extensions. Presentem una mostra dels titulars de la gran propietat a Catalunya i alguns exemples d'industrials que varen adquirir heretats per a la seva explotació, o bé com a lloc d'esbarjo i estiuieg, com a objecte de distinció, prestigi i signe de classe.

En l'àmbit gironí podem esmentar els marquesos de Camps (un títol nobiliari pontifici), pare i fill, que en diferents moments varen publicar anuncis vedant la caça i prohibint les pastures i la tala de llenya en les seves finques de Salt, Espolla i Torroella

15 BOPT, 5 agost 1898, núm. 184, p. 1.

16 *Industrials i polítics del segle XIX* va aparèixer el 1958 i es convertí, durant molts anys, en l'única síntesi que explicava l'entrada de Catalunya en el món contemporani. Vicens Vives narrava els intents de la burgesia catalana de modernitzar Espanya i la reiteració de fracassos en aquest objectiu la portaren a un progressiu allunyament del projecte nacional espanyol. Montserrat Llorens, coautora de l'estudi, aportà la biografia d'una vintena de personatges de l'època. Jaume VICENS VIVES, Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics (segle XIX)*, Barcelona, Vicens Vives, 1983 [1958]. La visió de Vicens d'un endarreriment crònic de Castella respecte a Catalunya ha estat, altra volta, matisada i relativitzada per Josep Maria FRADERA, «Cultura nacional en una societat dividida, deu anys després» dins *La pàtria dels catalans*, Barcelona, La Magrana, 2009, p. 95-104.

de Fluvià.¹⁷ Pelayo de Camps, el 1871, constava com el primer contribuent per immobles de la província de Girona.¹⁸ Tots dos foren, en diferents èpoques, parlamentaris i dirigents de l'IACSI.¹⁹ Un altre protagonista, Felipe de Martínez Davalillo,²⁰ diputat a Corts en diferents ocasions,²¹ senador, i fins i tot procurador en les darreres Corts de l'antic règim, acotava i vedava —en dos anuncis— diversos masos de la regió de Girona distribuïts

17 BOPG, 10 agost 1859, núm. 96, p. 4; BOPG, 30 novembre 1881, núm. 143, p. 2; BOPG, 30 desembre 1892, núm. 157, p. 506; i BOPG, 20 desembre 1899, núm. 152, p. 666. Per les terres d'Espolla, el 1892, Carles de Camps prohibia l'accés a la finca de Baussitges i el mas Girarols, i hi denunciava, entre d'altres, la pràctica de la cacera, *pastoreo abusivo y corta de leñas*. Les mateixes terres —els boscos de Sant Genís Desprac, els Cantons i Baussitges—, havien estat objecte de prohibició d'un *Banno y Pregón* que el 1780 havia sol·licitat Mariana d'Avinyó, resident de Peralada (ACAE, Manual del notari Josep Coder i de Collferrer, 1782, núm. 847, f. 13r-15r). Els aprofitaments col·lectius continuaven més d'un segle després.

18 BOPG, 1 febrer 1871, núm. 14, p. 2.

19 Institut Agrícola Català de Sant Isidre, vegeu Jordi PLANAS, *Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines/Universitat de Girona/Documenta Universitaria, 2006, p. 157.

20 A les últimes Corts de l'antic règim, reunides el 1833 per jurar la futura Isabel II, un dels procuradors per Girona va ser Felipe Martínez Davalillo, nascut a Barcelona el 1789, i cavaller de l'orde de Carles III el 1839. El seu pare era Matías Martínez de la Valette, oficial de la Comptadoria de la renda del tabac i tinent de regidor de l'Ajuntament de Barcelona el 1784; va arribar a ser comissari ordenador de l'exèrcit i tresorer general de rendes. El seu pare també havia estat administrador general i tresorer de la renda del tabac de Catalunya, mentre que el seu avi matern, Juan de la Valette, havia nascut a Barcelona i mort a Girona. Matías s'havia casat, el 1781, a Madrid, amb Maria Josefa Davalillo, filla del director general de la renda del tabac. Felipe era oficial de la Comptadoria general de l'exèrcit a Catalunya, quan va morir el seu pare el 1800. Pere MOLAS RIBALTA, «Els cavallers catalans de l'orde de Carles III», *Pedralbes*, núm. 16 (1996), p.72.

21 Martínez Davalillo fou diputat pel districte de Santa Coloma de Farners en els períodes següents: 1844-45, 1845-46, 1846-47, 1847-48, 1848-49, 1849-50, 1850-51, 1851, 1852, 1853, 1854, 1857, 1858. *Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España, desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el Rey Don Fernando VII, hasta el 11 de setiembre de 1858, en que se disolvió el Congreso de los Diputados*, Madrid, Imprenta Nacional, 1858, p.604. El personatge fou descrit com a: *Pacato de espíritu, angustioso de semblante y ministerial ad cautelam. Todos los bienes que se le conocen tienen raíces, exceptuando el cabello*. ANÓNIMO, *Semblanzas de los 340 diputados a Cortes. Que han figurado en la legislatura 1849 á 1850*, Madrid, Imprenta de D. Gabriel Gil, 1850, p. 122.

en diferents municipis. D'una banda, trobem Aiguaviva, Viladasens, Estanyol i Vilobí d'Onyar;²² i de l'altra, la prohibició d'entrada als masos de Regencós, Porqueres, Pals, Mont-ras, Sils, Fontanilles i Ullà.²³ En l'àmbit social gironí fou president del Casino Gerundense,²⁴ membre de la Junta Provincial de Sanitat el 1854,²⁵ estigué relacionat amb la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Girona, de la qual fou vicepresident,²⁶ i en funció d'aquesta implicació fou comissionat per una exposició a París per *enviar allí nuestros productos agrícolas é industriales*.²⁷ També consta José María Escrivà de Romaní i Dusai, el marquès de Monistrol, president de la Comissió permanent de l'IACSI a Madrid,²⁸ que apareixia com a titular en l'acotament del mas Raballé de Caldes de Malavella i del mas Guri de Cassà de la Selva.²⁹ El seu fill, Joaquim Escrivà de Romaní, president de la institució agrícola entre 1893 i 1897, el trobem anunciant el vedat, altra volta,³⁰ del mas Raballé i les finques Monistrol de Noya de Sant Sadurní d'Anoia,³¹ mas Bolet i Santa Creu de Creixa a Piera (Anoia),³² vint-i-dues finques al terme de Tiana,³³ i les masades de la Bastida i Oreu a Prullans (Cerdanya).³⁴ Entre altres membres destacats de l'IACSI, també hi trobem Francesc de Casanova i de Gayolà —possessor del títol honorífic de cavaller de l'ordre

22 BOPG, 9 juliol 1860, núm. 82, p. 4.

23 BOPG, 20 juliol 1860, núm. 87, p. 4. Aquest anunci fou citat a la tesi de SAGUER, *La consolidació...*, p. 318.

24 BC, *Reglamento del Casino Gerundense, adoptado en 1845 y reformado en 1849*, Girona, Imp. de la Vda. de Grases, 1850; signat per Felipe de Martínez Davalillo, president, Joaquim Pujol i Santo, secretari, i altres. *Reglamento general del Casino Gerundense*, Girona, Imp. de Grases, 1853; signat pel president, Felipe de Martínez Davalillo, i el secretari, Víctor Martí.

25 BOPG, 16 octubre 1854, núm. 124, addició.

26 BC, Junta de Comerç, lligall CXXXIII, C. 3, núm. 33-34; i BC, Junta de Comerç, lligall CXXXIII, C. 3, núm. 32.

27 BOPG, 10 juliol 1854, núm. 82, p. 2-3.

28 PLANAS, *Els propietaris i...*, p. 66, 157, 231 i 239.

29 BOPG, 26 març 1861, núm. 37, p. 4.

30 BOPG, 27 febrer 1885, núm. 25, p. 3.

31 BOPB, 5 setembre 1885, núm. 213, p. 3.

32 BOPB, 5 setembre 1885, núm. 213, p. 3.

33 BOPB, 7 setembre 1886, núm. 213, p. 3.

34 BOPL, 7 octubre 1885, núm. 219, p. 794.

de Santiago³⁵ i un dels membres fundadors d'aquesta associació de propietaris rurals—,³⁶ que va acotar diverses hisendes arreu de la província de Barcelona: els masos Casanova de Collsuspina (Osona), la Torre de Casanova a Moià (Bages), can Comes i un molí a Lliçà de Munt i Canovelles (Vallès Oriental), el mas Ros a Lliçà i Santa Eulàlia de Ronçana (Vallès Oriental) i el mas Sors a Seva i Taradell (Osona).³⁷ Aquest darrer mas era objecte d'un segon tancament, anys després, en convertir-se en un vedat de caça per decisió de Francesc de Casanova, un dels seus descendents.³⁸

Un altre propietari singular fou José Llach Piferrer de Sant Martí Vell —pare de Joaquim Llach i Coll, destacat carlí en la darrera carlinada—,³⁹ que va publicar un anunci particular per avisar de l'acotament dels masos Llach i Boada del mateix terme municipal, el mas Guilla en el veïnat de les Olives a Sant Julià de Ramis, i els masos Perolada i la casa Pairet de Girona;⁴⁰ a més dels terrenys *vedados en común* amb altres propietaris de Sant Martí Vell.⁴¹ Un altre personatge fou Felipe de Cruïlles, Despujol i de Farners, el marquès del Castell de Torrent i baró de Cruïlles, que a través d'un apoderat, i amb l'autorització del governador civil, va declarar acotats i vedats nou masos distribuïts en diferents municipis de la Selva.⁴² Un mes després Joan Xiberta, l'apoderat, publicava un segon anunci en el qual advertia del tancament d'altres catorze masos entre Besalú, Beuda, Torroella de Montgrí, Esponellà, Serra de Daró i Serinyà.⁴³ Els influents germans Mariano Vilallonga, fundador

35 VICENTE DE CADENAS, *Caballeros de la Orden de Santiago que efectuaron sus pruebas de ingreso durante el siglo XIX*, Madrid, Hidalguía, 1993, p. 488.

36 PLANAS, *Els propietaris i...*, p. 238.

37 BOPB, 22 maig 1854, núm. 76, p. 6.

38 BOPB, 16 octubre 1883, núm. 247, p. 4.

39 JAUME SALÓ SOLER, «Genealogia d'un revolucionari, onze generacions de la família de Lluís Llach», *País petit (Revista de Verges)*, núm. 8 (2007), p. 41-45; FERNANDO VIADER, *127 genealogies de Fernando Viader, La memoria familiar dels propietaris gironins*, edició a cura de Ricard GARCIA i Pere GIFRE, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines / Centre de Recerca d'Història Rural (UdG) / CCG Edicions, 2004, p. 141-142

40 BOPG, 6 maig 1861, núm. 54, p. 4.

41 BOPG, 15 agost 1888, núm. 98, p. 424.

42 BOPG, 27 maig 1861, núm. 63, p. 4.

43 BOPG, 21 juny 1861, núm. 74, p. 4.

de l'Asil Vilallonga de Figueres el 1888, i José Vilallonga, industrial siderúrgic de Bilbao,⁴⁴ propietaris dels masos Ametller i Pitra a la parròquia de Sant Ferriol, a Besalú, varen anunciar, a través de Francisco Moragas, el vedat i la prohibició d'entrar-hi a caçar.⁴⁵

Un altre perfil de propietari emergent que també participà en el procés de tancament de terres és el de l'india que, després d'haver fet fortuna a les Antilles espanyoles, invertí en masos i béns immobles. Aquest fou el cas de l'americano Nicolás Font i Maig, *residente actualmente en la Habana*, que el 1860 havia comprat, en subhasta, Sant Pere del Bosc a Lloret de Mar, un bé eclesiàstic desamortitzat la gestió del qual encomanà al seu cosí Agustí Font i Surís. La finca quedava vedada i l'entrada prohibida per fer qualsevol ús, pràctica o aprofitament.⁴⁶ Font i Surís, alcalde i fabricant de taps de suro a Lloret entre 1877 i 1891,⁴⁷ també era propietari del mas Boïgues de Lloret, antigament Riera de Monbarbat o Massanet, i va publicar l'anunci de vedat d'aquesta finca el mateix dia que la del seu cosí.⁴⁸ Entre altres indians, també podem citar José Oriol de Sentmenat i Despujol, que estigué a Cuba i actuà d'apoderat de José Maria de Sentmenat i de Fontcuberta⁴⁹ pel tancament del mas Parellada de

44 Joaquín MASJUAN, «La família Vilallonga en Figueres», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 21 (1988), p. 208-239.

45 BOPG, 26 juny 1861, núm. 76, p. 4.

46 BOPG, 10 juliol 1861, núm. 82, p. 4.

47 Joan DOMÈNECH, «La cooperativa Unió Lloretense. Una primera aproximació». *Quaderns de la Selva*, núm. 20 (2008), p. 102; Joaquim ALVARADO COSTA, *El negoci del suro a la comarca de La Selva. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2009.

48 BOPG, 10 juliol 1861, núm. 82, p. 4.

49 La primera notícia, en la recerca, dels marquesos de Sentmenat ens apareix en un ban de la Reial Audiència per l'heretat de la Torre a Sant Vicenç de Sarrià. ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1231 (3r), f. 523v-524r, 5 octubre 1803. En els anuncis del butlletins, a més, ens apareix la participació del marquès en un anunci mancomunat per l'heretat del marquès a Pallejà (Baix Llobregat), BOPB, 18 agost 1885, núm. 197, p. 3. Per conèixer les formes de gestió patrimonial i els canvis en l'estructura de cultius i sistemes d'explotació tenim un estudi d'alguns patrimonis del marquès de Sentmenat al Vallès i a l'Urgell, Ramon GARRABOU, Enric SAGUER i Pere SALA, «Formas de gestión patrimonial y evolución de la renta a partir del análisis de contabilidades agrarias: los patrimonios del marqués de Sentmenat en el Vallés y en Urgell (1820-1917)», *Noticario de Historia Agraria*, núm. 5 (1993), p. 97-125.

Montornès del Vallès,⁵⁰ José Sarrá i Català,⁵¹ que va fer fortuna a l'Havana,⁵² i Pere Coll Rigau per les terres del Baix Empordà.⁵³

Un cas interessant, per les ressonàncies de reivindicació dels comunals a Llagostera, entre 1842 i 1856, i les traduccions polítiques que tingué,⁵⁴ fou el d'Antonio Vidal de Llobatera, que,⁵⁵ pocs anys després d'aquests fets, va anunciar l'acotament i el vedat de totes les terres cultives, boscoses i ermes de la casa Vidal de Llobatera i dels masos Bofill i Ruira, establint la prohibició expressa de *cortar rama, extraer hojarasca y bellota, leñar, cazar, ni apacentar ganado de ninguna clase*.⁵⁶ Unes activitats fortament reclamades en el conflicte obert que va viure el municipi en contra de la privatització de comunals, del qual foren protagonistes i executors famílies d'hisendats com els Rissech, Codolar, Fonolleras o Companyó. D'aquestes nissagues, es tenen notícies documentades de bans en el segle XVIII. Durant l'enfrontament defensaren les seves possessions, encapçalats per l'alcalde Joan Vidal.⁵⁷ I, directament relacionat amb aquesta

50 BOPB, 30 maig 1901, núm. 129, p. 4.

51 BOPG, 25 setembre 1885, núm. 115, p. 3.

52 José Sarrà i el seu oncle Valentí foren apotecaris i botiguers que, a mitjan segle XIX, es van establir a Cuba. El 1853 fundaren una farmàcia, *La Reunión* (unificaven les farmàcies tradicional i homeopàtica) al centre de l'*Habana vieja* que feia de laboratori i proveïa medicaments i remeis per tota l'illa. El 1858 s'hi va incorporar el nebot de Sarrà, José Sarrà Valldejuli, el qual amplia i prossegüí el negoci després que Valentí es vengués la seva part per establir-se a Barcelona, on José Sarrà Català va morir el 1877. Fernando GARCIA, «Un imperio catalán en Cuba», *La Vanguardia*, 16 novembre 2008.

53 BOPG, 20 febrer 1899, núm. 22, p. 88.

54 Vegeu Genís BARNOSELL, «Radicals a l'Ajuntament de Llagostera. Les lluites polítiques i l'aparició del radicalisme en comarques rurals de Catalunya», dins D.A., *Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al s. XIX*, Llagostera, Ajuntament de Llagostera, 2010, p. 263-275.

55 El 1875 ocupava el número 42 dels 50 majors contribuents de la província de Girona. CONGOST, «Las listas...», p. 347. El 1871, el seu pare, Antonio Vidal i Matlló, ocupava el número 44. BOPG, 1 febrer 1871, núm. 14, p. 4.

56 BOPG, 18 juliol 1862, núm. 86, p. 4.

57 Rosa CONGOST, «Comunales sin historia...», p. 293-328; també a Rosa CONGOST, «El cas dels boscos de Llagostera. Les complexitats de la implantació del liberalisme en un marc local», dins D.A., *Història de Llagostera...*, p. 241-262.

qüestió, un any després, trobem Rita de Valls, vídua de Fonolleras i veïna de Girona, que vedava les finques dels masos Fonolleras, Sabater, Gasconell i Xifre, tots de Llagostera.⁵⁸

Dos anuncis es refereixen al patrimoni d'Albert Camps Armet, diputat pel districte de la Bisbal i senador per Girona,⁵⁹ tot i que en el moment de la seva publicació era menor i els béns estaven gestionats per la seva mare i tutora. En el primer, actua com a apoderat Francisco Camps, rector de Sant Llorenç de la Muga, que s'encarregà de publicar un anunci prohibint l'entrada a les propietats radicades a Albanyà i Sant Llorenç de la Muga. Aquest anunci, el féu en representació de la mare, tutora i curadora dels béns dels menors Albert i Carles Camps Armet.⁶⁰ L'operació es repetí per a les finques de Monells, Sant Sadurní de l'Heura i Corçà. Però aquesta vegada qui actuà com a apoderat fou un altre parent, Rafel Camps, rector de Monells.⁶¹ Aquests exemples permeten veure que alguns eclesiàstics, consanguinis o rectors de parròquies properes, podien exercir com a gestors de les hisendes dels hereus absents. Un altre destacat polític, d'una generació anterior i relacionat amb la insurrecció centralista republicana i progressista—, fou Ramon de Cabrera.⁶² Aquest

58 BOPG, 4 novembre 1863, núm. 132, p. 4.

59 Albert Camps Armet (1849-1923), fill de Joan Camps de Monells i Paula Armet de la Jonquera, fou advocat i autor del *Diccionario Industrial. Artes y oficios de Europa y América* (1892). Integrat al Partit Conservador, durant l'anomenat Sexenni Democràtic, fou partidari de la restauració borbònica. Conservà les propietats de l'Empordà i fou el responsable d'una Proposició de llei per la carretera de Figueres a Albanyà, passant per Llers, Terrades i St. Llorenç de la Muga. Joan PALOMAS MONCHOLI, *El rerefons econòmic de l'activitat dels parlamentaris catalans (1876-1885)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi doctoral, 2002, p. 550; també a l'article de Francesc FERRER i GIRONÉS, «Els senadors empordanesos», *Revista de Girona*, núm. 95 (1981), p. 90. Va fer diferents llegats a diverses institucions, entre les quals l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. AHSCSP, Herències, llegats, volum VIII, inv. 1, carpeta 11/18, 9 febrer 1922.

60 BOPG, 13 novembre 1865, núm. 136, p. 4.

61 BOPG, 21 març 1866, núm. 35, p. 4.

62 Vegeu Josep CLARA, «Ramon de Cabrera i de Ciurana (1794-1874), polític empordanès», *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 27 (2008), p. 155-166.

propietari va vedar i acotar l'heretat anomenada La Barraca de Torroella de Montgrí.⁶³

Entre els industrials gironins, ens hi apareix Manuel Bonmatí de Cendra, fundador de la colònia industrial Bonmatí,⁶⁴ diputat provincial i senador el 1907 de filiació carlina, i propietari del periòdic tradicionalista *El Norte*. Manuel Bonmatí, propietari de l'antic mas i molí fariner de Bonmatí, el 1884 sol·licità l'aprofitament de les aigües del Ter per al funcionament de dues fàbriques de filar i teixir cotó.⁶⁵ El permís, l'aconseguí el 1898, any en què apareix el primer de dos anuncis de tancament de terres. L'acotament, signat pel governador civil, feia públic que l'interessat, propietari i veí de Sant Julià del Llor, llavors districte municipal d'Amer, vedava el mas Bonmatí.⁶⁶ El segon anunci, de 1908, basat en la Llei de caça de 1902, mostrava i citava diversos masos, la colònia i el conjunt de població, una àrea total aproximada de 400 vessanes. La superfície acotada del mas Bonmatí integrava la colònia i els masos *Tulsá, Baronich, Costa, Cánova y Barnéda*. Com a prohibicions hi constaven caçar, fer llenya i pasturar.⁶⁷ Un altre industrial que promogué el tancament de les seves terres, tot i que es presentava com a hisendat resident a Berga, fou Pere Pujol Thomas. A través d'un expedient d'alcaldia, vedava per a la caça i la pesca els terrenys de la Baronia de Guardiola de Berga i Les Llenas, amb les seves finques Collet d'Eina i els Fangasos a

63 BOPG, 18 novembre 1867, núm. 138, p. 4.

64 Isidre MOLAS, *Els senadors carlins de Catalunya (1901-1923)*, Working Papers de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (UAB), núm. 275 (2009), p. 7, 8 i 19.

65 Gerard BUXEDA MAJORAL, *El procés de gestació d'una colònia industrial. L'experiència de Manuel Bonmatí, 1884-1912*, Treball de recerca de Doctorat, Girona, Universitat de Girona, 2009. I del mateix autor, *L'aigua del Ter a la Selva. Iniciatives, usos i conflictes, 1837-1930*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2011; «L'aigua del Ter selvatà. Usos, iniciatives i conflictes des de mitjan segle XIX fins el 1930», *Revista de Girona*, núm. 272 (2012), p. 48-52; i també Lluís SOLÉ PERICH, «Les centrals modernistes de Vilanna i Bescanó», dins Lluís VIRÓS i PUJOLÀ (ed.), *Indústria tèxtil: actes de les V jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya i Marcombo, S.A., 2002, p. 543-560.

66 BOPG, 22 agost 1892, núm. 101, p. 321.

67 BOPG, 30 setembre 1908, núm. 118, p. 528.

Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà).⁶⁸ Eusebi Güell i Bacigalupi, veí de Barcelona, industrial, polític i mecenes d'Antoni Gaudí,⁶⁹ va tancar amb un edicte municipal, i d'acord amb la Llei de 1879, la Casa Güell, anteriorment Can Solé, de Santa Coloma de Cervelló (Baix Llobregat).⁷⁰ Un altre fabricant de renom, i resident a Barcelona, fou Domingo Batlló Suñol, de la família Batlló,⁷¹ tres finques del qual el governador civil va declarar vedat de caça a Campelles (Ripollès).⁷² El següent industrial de rellevància fou el veí de Barcelona Ignasi Vidal i Balet. Aquest propietari, carlí irreductible,⁷³ va vedar per la caça el mas Condal de Manresa,

68 BOPB, 3 gener 1886, núm. 3, p. 3. En els terrenys de *Collet d'Eina*, l'any 1890, va començar a fabricar ciment natural i apareix, entre d'altres, com a comissari de vendes del segon congrés i exposició mundial d'avicultura de Barcelona, el maig de 1924 (*Mundo Avícola, revista mensual ilustrada de informació y cultural avícola mundial*, núm. 14 (1923), p. 35). També consta com a visitador provincial de *Ganaderías y Cañadas. La semana veterinaria, Boletín profesional de la Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, núm. 12 (1917), p. 1; *La Vanguardia*, 1 febrer 1928, p. 25.

69 Per una biografia aproximada i parcial, vegeu Carles GÜELL DE SENTMENAT, «Eusebi Güell, el mecenes», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 16 (2002), p. 65-69.

70 BOPB, 15 novembre 1889, núm. 274, p. 3. Uns anys abans, el mateix propietari havia presentat una sol·licitud a l'Ajuntament de les Corts, *para cercar con paredes* de les finques urbanes i veïnes de Casa Feliu i Torre Baldiró, la base del que seria la finca Güell. BOPB, 24 juny 1883, núm. 150, p. 3.

71 Per aquest i altres exemples, vegeu Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris, els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992-1994. Aquests quatre volums ofereixen una història del conjunt de l'empresariat català pensada i dirigida al gran públic. Una obra que s'explica, en part, pels progressos i resultats de la història econòmica i la història industrial, reflectits a l'obra enciclopèdica de Jordi NADAL, Jordi MALUQUER DE MOTES i Carles SUDRIÀ (dirs.) i Francesc CABANA (coord.), *Història Econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1988-1994. Vegeu també Francesc CABANA, *Les catedrals del cotó*, Barcelona, Proa, 2008, obra en to narratiu a través d'un personatge de ficció que explica i condueix la història.

72 BOPG, 22 novembre 1910, núm. 140, p. 611.

73 El pare d'Ignasi Vidal era fabricant de cintes de Manresa i creà la Colònia tèxtil dels Comtals. Vidal i Balet (1836-1896), relacionat amb el carlisme en l'última guerra, va estendre l'activitat fabril al Berguedà i adquirir uns terrenys a la vora del Llobregat, la futura Colònia Vidal de Puig-reig. Jaume FARGUELL, «Els Vidal, nissaga manresana i berguedana», *Regió 7*, 13 agost 2009.

límitrof a la fàbrica de *Vidal y Vallés* i al riu Cardener.⁷⁴ Josep Comas i Masferrer, industrial i polític, destacà en el sistema del caciquisme com a membre del Partit Liberal a Catalunya i fou regidor de Barcelona, president de la Diputació, diputat a Corts i senador.⁷⁵ Aquest pròcer va prohibir l'entrada al mas Boday de Llinars del Vallès.⁷⁶ Un altre dels prohoms fou Joan Millet Pagès, industrial cotoner i president de l'Orfeó Català. Acotà i vedà per a la caça part del mas Xammar a l'Ametlla del Vallès.⁷⁷ I amb un edicte d'alcaldia de Sant Sadurní d'Anoia, que constituïa un vedat de caça,⁷⁸ apareix el tancament del mas Codorniu de Josep Raventós Fatjó, que fou soci fundador de l'IACSI i el 1872 elaborà el primer vi escumós pel mètode *champenoise*.⁷⁹

Entre altres potentats podem citar Ferran de Querol de Bofarull, advocat, polític, escriptor i president de la Cambra Agrícola de Tarragona, entre altres càrrecs.⁸⁰ Pau Gabriel, el seu apoderat,

74 BOPB, 13 juny 1895, núm. 141, p. 3.

75 Vegeu *Recuerdo biográfico del Excmo. Sr. Don José Comas y Masferrer*, Barcelona, Impr. Tip. La Académica, 1913. *La Vanguardia*, en una ressenya d'aquesta biografia, destacava, entre d'altres, els càrrecs polítics de Josep Comas i la seva adscripció al Partit Liberal de Sagasta. *La Vanguardia*, 14 febrer 1913, núm. 14.441, p. 4.

76 BOPB, 24 octubre 1906, núm. 255, p. 4-5.

77 BOPB, 19 agost 1903, núm. 198, p. 2.

78 BOPB, 31 agost 1881, núm. 208, p. 2.

79 Josep Raventós començà elaborant misteles procedents de la producció de les seves cent hectàrees i es convertí en el model a imitar per les finques veïnes. Emili GIRALT, «L'elaboració de vins escumosos catalans abans de 1900», dins Emili GIRALT (coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, volum I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993, p. 65-68.

80 Reus, 1857—Tarragona 1935. Advocat. President de la Cambra Agrícola. Membre del Partit Conservador. Diputat provincial i president de la Diputació (1903-1910). Conseller del Banc d'Espanya. President de la Junta d'Obres del Port. Vocal de la Comissió de Monuments de Tarragona. Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de Belles Arts de San Fernando de Madrid. Autor de novel·les i composicions costumistes com *Hereu y cabalé, costums tarragonines*, de 1903. Propietari relacionat amb les associacions eclesiàstiques, col·laborà amb el *Semanario Católico de Reus*. Fou el primer alcalde de la dictadura de Primo de Rivera. Per una biografia completa, vegeu Montserrat CORRETGER, «Ferran de Querol i de Bofarull», dins Manel GÜELL i Salvador-Joan ROVIRA (eds.), *Biografies de Tarragona*, volum I, Benicarló, Onada Edicions SL, 2010, p. 53; i de la mateixa autora, Montserrat CORRETGER, «El paradís perdut d'un

sol·licità la veda de la caça del mas de Bofarull de Reus, de poc més de quaranta hectàrees.⁸¹ El governador de Tarragona, en l'anunci de vedat de l'heretat de Pineda i el mas Montoliu, presentava Plàcid-Maria de Montoliu i de Sarriera, polític i advocat, com *Excelentísimo Sr. Marqués de Montoliu*.⁸² Aquestes finques, entre els termes de Tarragona i Vila-seca, varen ser tancades d'acord amb la Llei de 1879 que no permetia, sense permís escrit, que s'hi pogués caçar.⁸³ Un altre personatge amb títol de noblesa i amb càrrecs polítics fou Salvador de Samà i de Torrens, marquès de Marianao i primer contribuent de la província de Barcelona el 1875.⁸⁴ Consta en l'anunci governamental del vedat de caça del mas d'en Blai, el mas del Pi i Lo Joanet, amb l'avís explícit d'abstenir-se de *penetrar en las fincas que quedan deslindadas*.⁸⁵ Un altre perfil social que emergeix és l'oficialitat de l'exèrcit, normalment, oficials superiors o generals. Fou el cas del tinent general Lluís Maria de Castellví i de Vilallonga,⁸⁶ que va sol·licitar al Govern Civil, i se li concedí immediatament, acotar i vedar per a la caça, en *todo tiempo*, el mas Benet, a la Riera de Gaià (Tarragonès).⁸⁷ Entre propietaris i polítics apareixen diferents individus amb el

romàntic conservador: l'obra literària de Ferran de Querol i Bofarull», *El Modernisme literari a Tarragona*, Tarragona, Arola Editors, 2006.

81 BOPT, 9 març 1895, núm. 59, p. 2.

82 Fou alcalde de Tarragona, de manera puntual, i amb la Restauració borbònica, diputat a Corts pel Partit Conservador el 1876 i 1879, i senador el 1884-1885. També fou president de la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics, Comissió Provincial de Defensa contra la Fil·loxera, president de la delegació tarragonina de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i participà en el Congrés General d'Agricultors i Ramaders de Madrid de 1880 amb Pelayo de Camps i de Matas. Alfons XII li concedí el títol de marquès de Montoliu. Salvador-Joan ROVIRA i GÓMEZ, *Plàcid-Maria de Montoliu i de Sarriera, primer marquès de Montoliu (1828-1899)*, Tarragona, Arola Editors, 2005; i PALOMAS, *El rerefons econòmic...*, p. 550.

83 BOPT, 4 juliol 1888, núm. 156, p. 1.

84 Polític liberal, diputat a Corts pel districte de Vilanova i la Geltrú l'any 1889, Gandesa l'any 1891 i alcalde de Barcelona els anys 1905-1906 i 1910-1911.

85 BOPT, 18 agost 1898, núm. 195, p. 1.

86 Vegeu Jordi MORANT, «Lluís de Castellví i de Vilallonga. Teniente general (26-X-1840/24-IX-1918)», *A Carn!*, *Publicació electrònica d'Història Militar Catalana*, any 3, II època, núm. 8 (2008), p. 12-17.

87 BOPT, 4 març 1892, núm. 55, p. 1.

cognom Rahola, a cavall de l'Empordà i Barcelona. El primer, Pere Rahola i Molinàs, veí de Roses i diputat a Corts,⁸⁸ —a través del seu apoderat, Manuel Duran i Bach de Castelló d'Empúries—, prohibí l'entrada per caçar i pescar al mas Marès, al terme de Roses.⁸⁹ Frederic Rahola Trèmols, hisendat i veí de Barcelona, fou diputat i senador en diverses ocasions.⁹⁰ L'anunci signat pel seu masover, Joaquim Figueres, prohibia l'entrada al mas Barrera de Sant Joan Sescloses, a Vilanova de la Muga.⁹¹

Una part dels propietaris que varen tancar les terres es presentaven amb títol nobiliari. Entre aquests apareix el baró de Canyelles que va tancar les terres del Castell i de Caldori a Canyelles (Garraf) i del mas Girbals de Dalt, entre aquest municipi i Sant Pere de Ribes.⁹² A Llinars del Vallès, en un anunci en comú, hi consta el marquès de Ayerbe.⁹³ Quaranta anys abans, el titular d'aquest marquesat havia aconseguit un ban de la Reial Audiència, aquesta vegada en solitari, per les mateixes finques: Castellnou, Castellvell de Llinars i mas o castell de la Guàrdia.⁹⁴ A Caldes de Montbui (Vallès Oriental), el representant del Príncep de Nicemi va vedar la Torrenova a *fin de impedir la entrada a los cazadores y al ganado que hasta ahora le han perjudicado notablemente*.⁹⁵

88 Integrant de la Lliga, diputat i senador per Barcelona. Ministre de Marina l'any 1935.

89 BOPG, 31 agost 1898, núm. 104, p. 484.

90 Frederic Rahola Trèmols (1858-1919), natural de Cadaqués, jurista, escriptor, polític adherit a la Lliga Regionalista. Estigué integrat a Foment del Treball Nacional des d'on defensà el proteccionisme. Treballà per construir la nova carretera de Roses a Cadaqués. Enrique VIVANCO, *Texto y contexto en Cadaqués: historia, teoría y práctica de la arquitectura de un pueblo singular*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, Tesi doctoral, 1989, p. 37-38. Abans de la Lliga estigué vinculat al Partit Liberal Conservador. També va col·laborar en la *Geografía general de Catalunya* de Francesc Carreras i Candi. Fou recordat per la *Colla del Colom*, una pena literària i artística barcelonina en els anys 1930. Èrika SERNA i Pep VILA, «Un viatge artístic, literari i sentimental per Cadaqués (1931)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 40 (2009), p. 339-371.

91 BOPG, 25 octubre 1899, núm. 128, p. 562.

92 BOPB, 4 gener 1859, núm. 3, p. 4.

93 BOPB, 7 abril 1866, núm. 83, p. 4; i BOPB, 13 abril 1866, núm. 88, p. 4.

94 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1.433, f. 123v-124v, 3 febrer 1825.

95 BOPB, 26 febrer 1870, núm. 49, p. 4.

Entre aquests notables, el duc de Solferino i comte de Centelles apareix en sis anuncis.⁹⁶ Rafael de Llanza i Esquivel, hisendat i veí de Vic, va declarar vedat el mas Comes amb els agregats Hostal de Dalt, Hostal d'en Trona i Caseta de Mont.⁹⁷ Manuel Maria de Llanza i Pignatelli, més endavant diputat carlista i senador,⁹⁸ torna a aparèixer a Badalona en el vedat de Casa Comte.⁹⁹ Antonio Puig, en nom de la marquesa de Dou,¹⁰⁰ signà l'anunci particular que declarava vedat el mas Flaquer de Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental).¹⁰¹ A la Roca del Vallès es publicà el vedat de caça sobre el *manso y torre de Belloch*, que el comte de Bell-lloc anuncià a través del seu apoderat.¹⁰² I el marquès de Castellbell, un títol conegut en els bans de la Reial Audiència,¹⁰³ apareix a Abrera (Baix Llobregat)

96 Entre els anunciants es converteix en un dels exemples més reeixits en aquesta pràctica de propietat. En el primer exemple, hi consta, amb els seus germans, com a menor tutelat pel seu oncle, com a curador del patrimoni.

97 BOPG, 13 maig 1864, núm. 59, p. 4.

98 Duc de Solferino, Barcelona, 1857–1927. Fou escollit diputat per la Comunió Tradicionalista pel districte de Vic a les eleccions de 1891. Després, a partir de 1893, fou senador vitalici fins a la seva mort.

99 BOPB, 1 octubre 1884, núm. 236, p. 1. En el tombant del segle xx, el trobem anunciant l'acotament de quatre masos a Centelles, Les Canes, Cerdà, Serra de Santa Anna i les Comes, advertint a *los cazadores, ganaderos y leñadores para que se abstengan de introducirse en dicha propiedad*. BOPB, 19 abril 1900, núm. 93, p. 3. I en anuncis consecutius trobem l'acotament del mas de Les Canes, que abraçava els termes de Seva, Aiguafreda i Centelles. BOPB, 21 abril 1900, núm. 95, p.3; i BOPB, 2 maig 1900, núm. 104, p.4.

100 La marquesa de Dou, Concepción de Fontcuberta i de Dalmases, consta en l'epistolari de Torras i Bages. Josep TORRAS i BAGES (Bp), Jaume MEDINA, *Epistolari de Josep Torras i Bages*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, volum III, p. 66; també tenim constància que fou congressista, entre altres assistents com el duc de Solferino, en el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1906. Maria Pilar PEREA, *El centenari del primer Congrés internacional de la llengua catalana*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 2007, p.32.

101 BOPB, 27 agost 1895, núm. 205, p. 1-2.

102 BOPB, 15 juliol 1894, núm. 168, p. 3.

103 Manuel Cayetano de Amat i de Peguera amb el tancament del mas Nasplesa de Sant Feliu de Pallerols, ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1231 (3r), f. 395v-398r, 10 març 1802; i el bosc d'en Cardona de Vallvidrera, ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1433, f. 132v-133v, 3 març 1825.

en un tancament mancomunat amb altres propietaris.¹⁰⁴ Uns anys després, consta en la veda del mas Cebrià de Serra de Daró, representat pel fabricant i comerciant Manuel Bertran.¹⁰⁵

Una categoria analítica diferenciada entre aquestes elits socials correspondria als intel·lectuals i els professionals relacionats amb l'art, les humanitats i les ciències socials. Dins d'aquesta classificació, podem incloure-hi Alfonso Gelabert Buxó, regidor de Girona, membre de l'Associació Literària, pintor i director de l'Acadèmia d'Art local.¹⁰⁶ Fou una *de les personalitats més actives de la revifalla artística y literària operada a Girona, d'una vintena d'anys a aquesta part*.¹⁰⁷ Gelabert, autoritzat pel Govern Civil, vedà les terres de La Costa, heretat de Queixàs (Cabanelles, Alt Empordà).¹⁰⁸ Francesc Carreras Candi, autor i coordinador de la *Geografia general de Catalunya* (1913-1918), historiador i polític,¹⁰⁹ en un anunci mancomunat amb altres propietaris vedava, basant-se en la Llei de caça i ordres relatives a la pesca, terres de les partides anomenades veïnat de San Jaume, Bera i torrent de Bellatriu d'Argentona (Maresme).¹¹⁰ Entre d'altres, hi consta Francisco de Bofarull Sans, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, càrrec que també havia ocupat el seu pare. Francisco de Bofarull i la seva mare —com a vídua de Manuel de Bofarull Sartorio (i

104 BOPB, 24 agost 1853, núm. 100, p. 2.

105 BOPG, 16 novembre 1881, núm. 137, p. 2.

106 Josep Maria MIR MAS DE XEXAS, «Los Directores de la Escuela de Bellas Artes de Olot», *Revista de Girona*, núm. 27 (1964), p. 75-77.

107 *Calendari Català per a l'any 1898*, Barcelona, Joan B. Batlle, 1897, p. 33.

108 BOPG, 4 gener 1893, núm. 2, p. 3.

109 Barcelona, 1862-1937. Llicenciat en dret i polifacètic que anà des del mestratge de la història a la política. Passà per la geografia, arqueologia i l'excursionisme científic de les diverses entitats com l'Associació Catalana d'Excursions Científiques i, posteriorment, del Centre Excursionista de Catalunya. Fou també regidor de Barcelona per la Lliga Regionalista i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i, el 1935, un dels signants de l'acta fundacional de la Societat Catalana de Geografia. Publicà nombrosos articles i llibres relacionats amb tots els aspectes relatius a les humanitats a Catalunya. Josep BARBERÀ SUQUÉ, *Excursionistes recordats*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 35-37.

110 BOPB, 22 agost 1894, núm. 200, p. 3-4.

veïns de Barcelona)— sol·licitaren acotar i vedar per a la caça El maset i la finca *Jesús del monte*, situada en la partida de Mongons del municipi de Tarragona.¹¹¹ Un altre cas de polític i escriptor, el tenim amb Felipe de Hita i Morros,¹¹² que creà un vedat de caça a l'heretat del Bombet al Prat de Llobregat.¹¹³ Un altre personatge interessant, que actuà com a procurador de Paulino Coll Lliura i signà l'anunci particular del tancament del mas de *Casas Serra* i Pla dels Suro (Borrassà, Ordís i Pontós), fou Joan Papell Llenas.¹¹⁴ Geòmetra i agrimensor empordanès de prestigi, treballà per diversos ajuntaments i particulars de la comarca i d'arreu de la província i de Barcelona.¹¹⁵ La necessitat de poder certificar l'extensió i els límits de les propietats va fer

111 BOPT, 22 setembre 1898, núm. 225, p. 2.

112 Hita i Morros fou membre de la Lliga Regionalista, col·laborà en el diari *La Renaixença* i publicà diversos treballs com *L'agricultura en lo pla del Llobregat* (1888), *Lo sanejament del Baix Llobregat* (1890) i el quadre de costums *Record d'un escolà* (1888). El 22 desembre 1887 va donar una conferència titulada *La agricultura en lo Pla del Llobregat*. D'aquesta conferència, el mateix mes en va publicar una crònica a *L'Arch de Sant Martí*, periòdic regionalista. Hi exposava l'afectació humana i els problemes productius derivats del paludisme, així com diversos mètodes per acabar amb l'afecció al Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels. Jaume LLIGADAS VENDRELL, «El paludisme al Viladecans del segle XIX», *Viladecans, punt de trobada*, núm. 32 (2010), p. 13-14.

113 BOPB, 15 setembre 1887, núm. 221, p. 4.

114 BOPG, 21 març 1892, núm. 35, p. 114.

115 Segons Jesús Burgueño: *Papell i Llenas —a l'igual que la resta d'agrimensors— també va aixecar nombrosos plànols parcel·lars de propietats aïllades per encàrrec de contribuents benestants que volien, d'aquesta manera, comptar amb un document que certifiqués l'extensió i límits de les seves terres. Lògicament, resultava més avinent fer aquesta mena d'encàrrecs particulars amb motiu d'un aixecament parcel·lari general del municipi: «muchos propietarios aprovechando esta oportunidad, han considerado conveniente para sus intereses poseer un plano particular de todas sus fincas, tanto rústicas como urbanas, y con muy poco coste el encargado del levantamiento del plano general del distrito [municipal], puede hacérselo teniendo como tiene todos los perímetros generales y los parciales de las diferentes clases de cultivo». D'altra part, Papell fou l'agrimensor de confiança dels marquesos de Camps i de Sentmenat. Ocasionalment, Papell va elaborar també altres tipus de mapes (...). Jesús BURGUEÑO, «Joan Papell i Llenas, geòmetra empordanès», dins *El mapa com a llenguatge geogràfic: recull de textos històrics*, ss XVII-XX, Barcelona, Societat Catalana de Geografia, 2008, p. 97-104.*

que en aquesta segona meitat de segle hi hagués certa demanda dels serveis dels topògrafs. Papell fou director de camins veïnals i canals de reg a Figueres entre 1859 i 1892, regidor pel Partit Liberal (1877-1879) i destacà com a mestre d'obres en la construcció de l'asil Vilallonga de Figueres (1877).¹¹⁶ Deixà diverses obres escrites, plànols i nombrosos aixecaments topogràfics i parcel·laris.¹¹⁷

La documentació ens revela que cap color polític tingué el patrimoni exclusiu dels acotaments i de les prohibicions. Es tractava d'una qüestió transversal que comprenia totes les sensibilitats i plantejaments d'organització política però amb el denominador comú de reconèixer la propietat i les pràctiques de tancament, una sacralitat professada amb culte i constància, perseverança i tenacitat. Emergeixen, també, els majors contribuents de cada província. No hi surten tots, però la seva presència és notòria i rellevant. Aquests magnats eren els qui marcaven tendència, contribuïen a la difusió d'un determinat discurs i convertien els anuncis en un recurs més o menys eficient que era la base per a la repressió dels infractors de les lleis que els emparaven. Els anuncis representaren la institucionalització d'unes pràctiques de propietat que substituïen, en certa forma, els bans de la Reial Audiència. Algunes de les famílies d'hisendats haurien participat dels dos instruments emprats per privar l'accés i construir uns drets de propietat més depurats. La repetició en la publicació d'anuncis no era gens estranya i era la mostra que persistien unes altres pràctiques d'aprofitament dels qui no tenien títols. Fou el cas, per exemple, dels Nouvilas de Castelló d'Empúries, amb terres al mateix districte municipal, Vilanova de la Muga i Rabós

116 Jesús BURGUEÑO i Francesc NADAL, «Agrimensors a la província de Girona durant la segona meitat del segle XIX», *II Congrés Català de Geografia*, 29-31 maig 2008, p. 452-464.

117 Juan PAPELL LLENAS, *Tratado completo de dibujo topográfico*, Figueres, Imp. Miègeville, 1890; Juan PAPELL LLENAS, *Itinerarios para viajes y excursiones: precedidos de la descripción geográfica, historia descriptiva, topográfica y estadística de la ciudad de Figueras y pueblos del Alto Ampurdán*, tom I, Figueres, Establecimiento Tipográfico de Mariano Alegret, 1891; i Juan PAPELL LLENAS, *Plano de la ciudad de Figueras y su reforma*, Barcelona, Mallofré, 1891.

d'Empordà. En aquest darrer municipi, Florencio de Nouvilas, contribuent número 16 per Girona el 1871,¹¹⁸ el novembre de 1858, privava l'accés als masos i a la gran finca de Sant Quirze de Colera.¹¹⁹ No degué ser suficient perquè gairebé mig segle després, el seu fill Ramon va necessitar reiterar la prohibició d'accés a les mateixes finques.¹²⁰

118 BOPG, 1 febrer 1871, núm. 14, p. 3.

119 BOPG, 24 novembre 1858, núm. 141, p. 4.

120 BOPG, 2 agost 1899, núm. 92, p. 402.

3.

ACOTAMENTS, FITES, VEDATS I TANCAMENTS FÍSICS

*Desde hoy en adelante quedan acotadas y por tanto vedadas las propiedades.*¹

La cita que acompanya el títol del capítol expressa la fórmula més comuna per fer públic el tancament de terres. *Acotar* significava *vedar, prohibir*. Però per clarificar i entendre millor els significats i les accepcions d'aquests termes és interessant fer un repàs als diccionaris. Si reculem fins al segle XVII, el diccionari de De Covarrubias (1611) ens defineix *vedar* com a equivalent de *prohibir*, del verb llatí *veto, vedado, el que està prohibit*.² En el diccionari de María Moliner *vedar* també es descriu com a *prohibir o impedir*. Una segona accepció continguda en la mateixa obra fa referència a la prohibició de pescar o caçar en un lloc determinat.³ *Vedado de caza* es defineix com a *sitio de propiedad*

1 BOPB, 27 juny 1853, núm. 89, p. 8.

2 Sebastián DE COVARRUBIAS, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Pamplona, Universidad de Navarra, Iberoamericana / Vervuert / Real Academia Española / Centro para la Edición de Clásicos Españoles, ed. facsímil, 2006 [1611], p. 1.514.

3 D'aquesta mateixa manera i en un sentit gairebé idèntic s'expressen el *Diccionario de Agricultura práctica* i el diccionari de Martínez Alcubilla. *Veda: es toda prohibición establecida por la ley; aunque generalmente se aplica a la prohibición de cazar y pescar; y así se dice terreno vedado a aquel en que no se permite cazar*. Agustín ESTEBAN COLLANTES i Agustín ALFARO, *Diccionario de Agricultura práctica y economía rural*, Madrid, Imprenta de D. Constantino Armesto, 1854, tom VII, p. 197; o *veda és la prohibición o restricción de ley*. Marcelo MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario de la Administración Española*, Madrid, J. López Camacho, impresor, 1887, tom VIII, p. 1072.

*particular donde no se permite cazar.*⁴ Aquesta definició s'acosta a l'objectiu que molts propietaris tenien a l'hora de publicar les seves vindicacions, sense aclarir, però, que es permetia caçar als titulars i a qui ells donessin permís. En aquest sentit, l'article 611 del Codi civil, de 1889, reconeixia que el dret de caça i pesca es regia per lleis especials i contemplava la possibilitat d'establir *cotos vedados* on només tindria drets de cacera o pesca el titular de la finca i les persones autoritzades per ell.

El 1851, l'*Enciclopedia moderna* definia *acotado* com els terrenys en els quals estava prohibida l'entrada de bestiar. I tot seguit presentava *acotamiento* com l'acte que establia l'esmentada prohibició encara que no existís cap objecte material que destorbés l'entrada.⁵ Per l'acotament només era necessari un senyal que ho indiqués, ja fossin fites o *cotos*, *según antes se llamaban, de donde sin duda le vino el nombre á esta palabra.*⁶ Segons aquesta *Enciclopedia moderna*, durant uns quants segles a Espanya el principi dominant fou la prohibició d'acotar, fet que es considerava perjudicial per l'agricultura i s'atribuïa als privilegis aconseguits pel Concejo de la Mesta. Segons el redactor, una mica determinista,⁷ un primer canvi fou introduït per la Reial cèdula de 15 juny 1788, que permetia el tancament de les finques rústiques plantades de vinya i olivera, entre altres cultius, per un període de vint anys. Les Corts de Cadis van aprovar el 1813 un Decret que declarava tancades totes les finques rurals.⁸ Aquest Decret fou derogat i restablert el 1836, en sintonia amb les mudances de règim de la primera meitat del XIX:

4 María MOLINER, *Diccionario de uso del español* (1ª ed.), Madrid, Gredos, 1977 [1967], tom II, p. 1445-1446.

5 Francisco de Paula MELLADO, *Enciclopedia moderna: Diccionario universal de literatura, ciencias, artes, agricultura, industria y comercio*, Madrid, Establecimiento Tipografico de Mellado, 1851, volum I, p. 315.

6 MELLADO, *Enciclopedia moderna...*, p. 315.

7 El redactor dóna més importància i preponderància a la legislació que a les dinàmiques socials que la feren possible i no cita les resistències i les lògiques dels incompliments sistemàtics d'aquestes normatives.

8 L'article 1 del Decret de 8 juny 1813 diu: *Todas las dehesas, heredades y demás tierras de cualquiera clase, pertenecientes á dominio particular, ya sean libres ó vinculadas, se declaran desde ahora cerradas y acotadas perpetuamente, y sus dueños ó poseedores podrán cercarlas sin perjuicio de las cañadas, abrevaderos, caminos, travesías y*

El cambio político de 1812 debía producir necesariamente una revolución a favor de la facultad de acotar, y en efecto, en junio de 1813 se publicó un decreto declarando desde luego cerradas y acotadas toda clase de propiedades rurales. El principio de libertad triunfaba al fin abiertamente y de hecho. Pero, como también era de esperar, sucumbió en la reacción de 1821. Por fortuna el paso dado debía producir sus resultados más pronto ó más tarde. En 1833 ya se conoció la necesidad de restablecer los acotamientos, y varios decretos de este año y del de 1834 y 1836 continuaron trabajando a favor de tan provechosa obra, hasta que al fin en 6 setembre dicho año (1836) se restableció el decreto junio 1813.⁹

Per l'*Enciclopedia española de derecho y administración* (1848), les paraules *acotado*, *acotamiento* i *acotar* significaven tant el lloc com l'acció de posar *coto*, que era la fita que assenyalava els termes divisoris entre finques. En aquest sentit *acotar* era sinònim d'*amojonar*, de fixar els termes. De manera semblant ho exposava el diccionari de Martínez Alcubilla.¹⁰ Una accepció generalment admesa, que ja hem vist que apareix a l'*Enciclopedia moderna*, ho focalitzava en la prohibició que el bestiar entrés a pasturar en qualsevol terreny, ja fos públic o particular. D'aquesta manera hem d'entendre el *terreno acotado* com el terreny on l'entrada de bestiar havia estat vedada o prohibida. D'aquesta concepció, en deriva la *diferencia que existe*

servidumbres, disfrutarlas libre y exclusivamente, ó arrendarlas como mejor les parezca, y destinarlas á labor, ó á paso, ó á plantío, ó al uso que más les acomode; derogándose, por consiguiente, cualesquiera leyes que prefijen la clase de disfrute á que deban destinarse estas fincas, pues se ha de dejar enteramente al arbitrio de sus dueños. Colección de los decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias desde 24 de febrero de 1813 hasta 14 de septiembre del mismo año, tom IV, Cádiz, Imprenta Nacional, 1813, p. 80.

9 MELLADO, *Enciclopedia moderna...*, p. 317.

10 Segons el *Diccionario de la Academia*, *acotar es hacer ó poner cotos, amojonar un terreno, demarcarle, señalarle términos; i acotamiento la acción y efecto de acotar o poner cotos (finium prescriptio)*. MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, 1886, tom I, p. 131.

*entre acotar y cercar terrenos o heredades.*¹¹ L'acte de tancar, en aquest sentit, suposava envoltar físicament una finca i instal·lar-hi una tanca, cleda, paret o closa com a acte de defensa. La finalitat de tenir una heretat tancada i confinada era impedir l'entrada de persones i de bestiar. L'acte d'acotar suposava, únicament, la prohibició encara que no existís cap tancament material que impedís l'entrada. Per tant, *todo terreno cercado, por consiguiente, era acotado; pero todo terreno acotado no era cerrado si no tenía la cerca, seto, valla ó cualquier otro objeto material que lo circundase.*¹² Ara bé, en el sentit de la prohibició, *acotar equivalía a cerrar el terreno* en el benentès que la facultat de tancar una finca era conseqüència de la facultat d'acotar.¹³

En el diccionari d'Escriche (1847) *acotamiento* es definia com l'acció de posar mollons i tancar les heretats. S'aclaria que, *a priori*, tot propietari podia acotar, entenent-ho com a acte de cercar o cerrar les finques, en virtut del dret de propietat, *porque la conservación y el goce pacífico de sus frutos, que no puede lograrse sin el acotamiento, son efectivamente atributos del dominio.*¹⁴ L'article del diccionari, que també citava a Jovellanos,¹⁵

11 Lorenzo ARRAZOLA *et al.*, *Enciclopedia española de derecho y administración, o nuevo teatro de legislación de España é Indias*, Madrid, Tipografía General de D. Antonio Rius y Rossell, 1848, tom I, p. 342.

12 ARRAZOLA *et al.*, *Enciclopedia española...*, p. 342.

13 *Ibidem*, p. 342.

14 Joaquín ESCRICHE, *Diccionario razonado de legislación y jurisprudencia*, Madrid, Librería de la Señora viuda e hijos de D. Antonio Calleja, 1847, volum I, p. 81.

15 Jovellanos també va ser referenciat en altres diccionaris. En la *sección literaria* del BOPB es van difondre fragments de les *Ideas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos* (BOPB, 26 setembre 1886, núm. 231, p. 4; *Cerramientos*, BOPB, 17 setembre 1886, núm. 223, p. 1-2; i núm. 226 i 227, entre d'altres). A Lleida, a la llibreria de José Sol, entre altres obres literàries i històriques, s'hi trobaven en cinc toms les *Obras de Jovellanos*. BOPL, 17 setembre 1858, núm. 113, p. 4. I el seu pensament era utilitzat en una carta de la Diputació de Lleida dirigida a la reina sobre el perjudici a les *classes agrícolas* pel lliure comerç, *la libre importación por término de seis meses más de los cereales extranjeros á nuestro mercado agrícola*. La carta, d'un marcat proteccionista, deixava i constata una postura en defensa dels cultius i les rendes del camp lleidatà. BOPL, 23 juliol 1858, núm. 89, suplement al butlletí oficial corresponent al 23 juliol 1858.

apostava a favor dels tancaments per raons de caràcter social i econòmic:

*1º porque mediante los cerramientos se puede obtener la multiplicación que tanto desea de los árboles, y abundancia de leñas y maderas para el carboneo, para la construcción de edificios y para la marina: - 2º porque así se perfecciona el cultivo y se saca mayor cantidad de productos en menos cantidad de tierra; de modo que la riqueza nacional, que no es mas que la suma de las riquezas individuales, debe adquirir un aumento extraordinario.- 3º porque es consiguiente que crezca y se multiplique la población, que se disminuya el número de proletarios, que los campos se llenen de habitantes, que se alcen en todas partes edificios agradables, y se afiance la seguridad de los caminos.*¹⁶

Segons el *Diccionario de Agricultura práctica* (1852), el significat primer d'*acotado*, *acotamiento* i *acotar* era l'acte de *poner cotos, y el lugar donde se han colocado*, però també es recollia que, en el seu sentit legal, significava la prohibició d'entrada del bestiar en una finca.¹⁷ Com altres obres de referència, marcava una diferència entre *cerrado* i *acotado*, entre la defensa material i la prohibició.¹⁸ En el diccionari de Martínez Alcubilla (1887) es remarcava l'accepció legal —tal com recollia el Decret de 1813—,¹⁹ encara que les heretats no estiguessin

16 ESCRICHE, *Diccionario razonado...*, p. 81.

17 Agustín ESTEBAN COLLANTES i Agustín ALFARO, *Diccionario de Agricultura práctica y economía rural*, Madrid, Imprenta de Don Luis Garcia, 1852, tom I, p. 202.

18 ESTEBAN i ALFARO, *Diccionario de Agricultura...*, p. 202.

19 *En el sentido legal y jurídico, y para todos sus efectos, la protección de la propiedad rural contra los abusos introducidos por las costumbres, y contra los privilegios otorgados á la ganaderia; y más todavía en el reconocimiento solemne y explícito de que la propiedad rural, como verdadera propiedad, lleva consigo la acepción de todos sus frutos naturales y su aprovechamiento exclusivo por parte de sus dueños...* MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, p. 131.

tancades materialment.²⁰ De la mateixa forma ho entenien, implícitament i explícita, els textos dels anuncis. Manuel Pers, veí i advocat de Barcelona, era propietari de Lo corral del Miró, al terme de Vilanova i la Geltrú. El 1862 prohibia expressament l'entrada per caçar sense permís, fos quin fos el mètode i la tècnica utilitzats, fer llenya, recollir fullaraca, arrencar arrels, i l'entrada de bestiar de qualsevol classe, *pues quiero que para los efectos de las leyes, bandos y disposiciones sobre caza y policía rural se consideren dichas tierras como cerradas con pared y acotadas con mojonos.*²¹

TANCAMENTS FÍSICS DE LES FINQUES

Arthur Young, en el seu viatge a Catalunya, advertia en diverses ocasions sobre l'existència de tanques de conreu o de pastura: *moltes tanques són fetes amb les mateixes plantes que al nostre país.*²² Entre Barcelona i Badalona es fixà en les figueres de moro, que amb freqüència se situaven *en fileres divisòries de les propietats.*²³ Prop de Girona veié *acàcies punxents, amb flors grogues, als límits dels camps;*²⁴ i a Bàscara moltes vinyes amb oliveres, *tot conreat i dividit amb fileres d'acàcies, a vegades amb trinxeres al costat.*²⁵ A Biosca anotava que arreu sembla que *hi ha prou tanques per a distingir les propietats, però no per protegir-les contra qualsevol mena de bestiar.*²⁶ Les enclosures eren una de les passions de Young. Perseguia observar tot allò que millorava la productivitat i facilitava l'adopció de nous

20 *Derechos del propietario.-La ley considera cerradas y acotadas, aunque no lo estén materialmente, todas las dehesas, heredades y demás tierras de dominio particular, y garantiza por consiguiente a los dueños su libre y exclusivo goce y aprovechamiento, pudiendo por lo mismo impedir la entrada en ellas aunque no estén cercadas de pared o seto.* MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, p. 148.

21 BOPB, 5 febrer 1862, núm. 31, p. 4.

22 Arthur YOUNG, *Viatge a Catalunya*, Tremp, Garsineu, 1993 [1787], p. 44.

23 *Ibidem*, p. 69.

24 *Ibidem*, p. 75.

25 *Ibidem*, p. 78.

26 *Ibidem*, p. 56.

conreus i de tècniques agràries més eficients. Per això, en els seus viatges prenia notes sobre les rotacions, la qualitat dels sòls i les plantes que s'utilitzaven en cada lloc, així com la permanència de guarets. Tot i admetre que els tancaments creaven desigualtats socials i que els no-propietaris n'eren els perjudicats, defensava que l'*open field system* s'havia de transformar en un sistema modern de propietats tancades i delimitades.

Els tancaments de terres que van tenir lloc a Catalunya, però, no seguiren les mateixes lògiques que les *enclosures* a Anglaterra. Les motivacions dels senyors útils no foren les mateixes que la *gentry* britànica, la funció de la monarquia i dels seus tribunals fou subsidiària i el tancament no va suposar cap redistribució de la terra com tampoc el tancament físic immediat.²⁷ A Catalunya, ja durant la darrera etapa de l'antic règim, la urgència de tancar físicament les finques va néixer de la iniciativa privada. A través de la documentació notarial es pot veure com va gestionar-se la construcció d'aquests tancaments físics. Per exemple, el 1806 Josep Antoni de Perpinyà va arrendar a diferents particulars una successió de modestes parcel·les del mas Estanyell de Miànigues²⁸ amb la condició, que *los arrendatarios* [tenían que] *mejorar dichas tierras, plantándolas de árboles frutales y cepas en las partes que convenga por la entera división entre los vecinos.*²⁹ L'obligació de marcar els límits amb arbres fruiters o sarments buscava fixar els límits de les parcel·les cedides als arrendataris i, alhora, delimitar els drets de propietat de l'arrendador com a possessor del domini útil. Simultàniament, projectava la representació d'un ordre social

27 PELLICER, «Para que nadie...», p. 211.

28 ACG, Registre d'hipoteques, Comptadoria de Besalú, Llibre de 1806 de Besalú. Dec aquestes referències a Albert Serramontmany. Aquest hisendat de Girona, però amb orígens a Banyoles, va concedir aquests arrendaments, per cinc anys, a les mateixes persones que un mes abans havien aconseguit formalitzar un establiment de les mateixes parcel·les. Aquest, sens dubte, és un fet singular. El propietari, per raons que se'ns escapen, volgué conservar el domini útil i —després que els establients renunciessin al contracte emfitèutic—, marcà una renda de cinc lliures per vessana, la mateixa quantitat que el cens anual.

29 ACG, Registre d'hipoteques, Comptadoria de Besalú, Llibre de 1806 de Besalú, f. 206r-207r.

que pivotava en la titularitat, la possessió del domini i els drets de la terra per l'explotació del territori. Es podria dir, a la manera de Nicholas Blomley, que *un nou paisatge rural és el reflex d'un nou ordre social*.³⁰ Amb aquesta iniciativa, alhora que es feia una definició física i exclusiva dels drets de propietat, Antoni de Perpinyà també realitzava un acte d'afirmació de la seva posició d'hisendat en un període en el qual l'ordre social es trobava en procés de canvi, construcció i consolidació.³¹

A través dels memorials que acompanyen les sol·licituds de ban i detallen els greuges dels propietaris sol·licitants, trobem altres elements d'anàlisi sobre les pràctiques de delimitació de finques i dels conflictes que aquestes generaven. Apareixen queixes per *malbaratar paredes y márgenes, malbaratar cañaveras, confundir límites, arrancar fitas i abrir zanjas*. Les notícies sobre arrabassament o malbaratament d'aquests senyals posen en evidència la resistència d'un o diversos veïns a processos concrets de tancament de finques. Però, a banda d'evidenciar tensions, aquestes expressions també ens informen sobre els diferents mètodes i estratègies de tancament.

La plantació i proliferació dels canyissars mitjancers era una manera de fixar els drets de propietat, així com plantar xiprers en els límits dels camps, una pràctica que a l'Empordà no només s'utilitzava per amortir els efectes de la tramuntana al costat nord de les finques. També s'utilitzaven altres espècies arbòries, algunes d'espinoses com les espinavesses. Als marges de les finques, una pràctica gens estranya era la de plantar oliveres, que a banda de la seva utilitat per delimitar la propietat eren un model que segons Joan Tutau tenia efectes beneficiosos en la producció agrícola: *creemos que en el Ampurdán deberían cercarse los campos al estilo de Tarragona, con olivos arbequines, pues así como los sembrados de los bordes de los campos apenas producen, en cambio los olivos margeneros casi cada año dan abundante cosecha*.³²

30 Nicholas BLOOMLEY, «Making private property: enclosure, common right and the work of hedges», *Rural History*, núm. 18, 1 (2007), p. 1-21.

31 Albert SERRAMONTMANY, *Font per a l'estudi de les estructures socials en una època de canvi històric, el corregiment de Girona, 1787-1807*, Girona, Universitat de Girona, Treball de recerca de màster, 2010.

32 TUTAU, *Medios...*, p. 35.

La construcció de parets podia fer-se de diferents materials, normalment de pedra —i amb la tècnica de la pedra seca—, per la seva durabilitat i per tractar-se en molts casos d'un material immediat. Fou una manera efectiva i comuna de demarcar la propietat, però no totalment estesa, entre altres raons, pel seu cost. D'aquestes construccions, en tenim diverses notícies. En els bans de la Reial Audiència es registraren diverses queixes dels propietaris per la seva destrucció. El 1800 Joan Pedret, *labrador* de Reus amb dues heretats, una a la mateixa localitat i l'altra a Marçà, denunciava que diferents *mayorales y sagales vulgo, pastors y rabadans* hi entraven a pasturar les herbes destinades al consum dels propis ramats, de cabres i ovelles. També hi entraven a peu i a cavall fent camins nous i *otros saltan las paredes y márgenes de la misma, malbaratándolos y echándolos a perder*.³³ Tot i que aquestes parets suposaven una evident restricció física d'accés a un espai, no sempre aconseguien privar les entrades de tercers. El 1805 Ramon Foguet, hisendat de Sant Martí de Maldà, a Sant Martí de Riucorb (Lleida), va aconseguir un ban per dues peces de terra que pertanyien a l'heretat anomenada Torraforta al terme de Tarragona i que ja estaven *circuidas de paredes*.³⁴ Joan Bruguera dels Planells, resident a Mataró i amb peces de terra a Dosrius, Mataró i Sant Andreu de Llavaneres, es lamentava que les entrades a les finques —amb tota la seva àmplia diversitat i formes— li deterioraven els boscos i les pastures i li arruïnaven les *paredes, márgenes y maquinas que tiene construidas*.³⁵ Salvador Pous, pagès hisendat d'Abdera, aconseguia un ban prohibitiu per les heretats de Sant Pere de Terrassa i Abdera, unes finques que *a pesar de ser dueño absoluto de ellas y poseerlas libres de toda servitud* [per *servidumbre*] es produïen diverses introduccions que causaven afectacions diverses com *derribando paredes y otros excesos en*

33 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1231 (3r), f. 36v, 9 juliol 1800.

34 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1232 (4t), f. 173r-174r, 9 novembre 1805.

35 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1433, f. 119v-121v, 3 febrer 1825.

*perjuicio conocido del derecho de propiedad.*³⁶ Un altre exemple il·lustratiu podria ser el de José Antonio Rossell, hisendat de Tarragona que, amb peces al mateix terme, el 1825 es lamentava que patia danys per l'entrada a les seves finques dels habitants de la ciutat, tot recordant i deplorant la destrucció de les vinyes, arbrat i les *paredes con que se hallaban rodeadas*, sofertes durant la *desgraciada guerra del año mil ochocientos ocho.*³⁷

En els butlletins oficials, hi trobem diverses referències a les parets. Miquel Saborit, veí de Girona, vedava el terreny que posseïa al terme de Sant Daniel, en el punt anomenat *El Calvario*, una finca *rodeada de pared seca, plantada de viña y frutales.*³⁸ Al Vendrell i a Santa Oliva, hi trobem altres exemples explícits de les parets com a elements delimitadors. Com a model, podem citar les finques de Jaume Alegret, veí de Barcelona, que declarava acotades i vedades cinc finques de la seva propietat amb expressions com *hallándose totalmente cerrada de pared*, per la finca situada a *les pedreres*, o una altra ubicada *al Pedret* que estava *en su mayor parte cercada de pared.*³⁹

En el Projecte de reglament per la constitució de la Guàrdia Rural, una de les atribucions que l'Asociación de Propietarios de la Provincia de Barcelona preveia era la vigilància sobre els elements de tancaments de les finques i càstigs per a qui els destruís o arruïnés. El punt 54 recollia que:

*El que desmoronare ó perjudicare pared, mojón, margen, mina, cerca, ó empalizada, ó estropear el conducto de las aguas, ó las desviare, ó dirigiere las suyas sobre fincas de otro, ó maleare ú obstruyere, regaderas, alterar e ojos partidores, portillos y demás obras de los canales y acequias de primero y segundo orden, pagará la multa de cien reales vellón.*⁴⁰

36 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1433, f. 164v-166v, 10 març 1831.

37 ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1433, f. 182v-183v, 25 juny 1825.

38 BOPG, 29 abril 1895, núm. 51, p. 212.

39 BOPT, 20 novembre 1901, núm. 211, p. 1.

40 *El Bien del País*, núm. 18 (1846), p. 142.

El *marge*, segons el diccionari de Labèrnia era *pared, regularment de pedra seca pera detenir la terra en las heretats*. Ho traduïa per *mota* o *ribazo* i donava una segona accepció per a *marge*, traduïda com a *valla* o *vallado*, que era definida com a *tanca de terra apilotada pera impedir lo pas á alguna heretat*. *Fer marges*, per Labèrnia, era *circuhir ó tancar ab marge las terras*, traduït com a *vallar, valladear*.⁴¹ La reglamentació sobre parets i marges bevia de la tradició i del costum, però es va adaptar a les noves codificacions liberals publicades a finals de segle. La recopilació dels costums del partit judicial del Vendrell realitzada per Victorino Santamaría recollia una redacció adaptada de l'article 388 del Codi civil⁴² que reconeixia la capacitat dels propietaris de tancar físicament les heretats (art. 201).⁴³ L'article 203 del mateix recull de Santamaría reconeixia que els marges o *ribazos son lindero o separación natural de heredades, cuando están entre dos fincas de distintos dueños*. I l'article 212, establia que *ningún cultivador, puede hacer desaparecer, ni vender la piedra de ningún ribazo, sin permiso del propietario de la finca*.⁴⁴

UNA EXTENSIÓN DE TERRENO, CERCADO CON ESPINO ARTIFICIAL⁴⁵

Per fer els tancaments físics també es podia recórrer a nous materials d'origen industrial. El reglament de la Llei de caça de 1903 citava l'*espino artificial* com a material amb el qual podia

41 Pere LABÈRNIA i ESTELLER, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, Barcelona, En la estampa dels hereus de la V. Pla, 1840, volum II, p. 182.

42 *Gazeta de Madrid*, 25 juliol 1889, núm. 206, p. 256.

43 SANTAMARÍA, *Recopilación razonada...*, p. 197, art. 201. Pocs anys després, Santamaría va publicar una obra de recopilació de costums molt més àmplia: Victorino SANTAMARÍA, *Derecho consuetudinario y economía popular de las provincias de Tarragona y Barcelona con indicaciones de las de Gerona y Lérida*, Madrid, Imp. Asilo Huérfanos del Sgdo. Corazón de Jesús, 1901.

44 SANTAMARÍA, *Recopilación razonada...*, p. 199-200.

45 BOPB, 22 gener 1904, núm. 19, p. 2.

materialitzar-se el que l'article 7 entenia com a terreny *cercado o cerrado*. Als efectes de la caça, la normativa es referia a tota extensió de terreny que estigués closa, materialment, amb *seto vivo, tapia ó espino artificial y que no tenga más entrada que las puertas que el dueño haya puesto en la finca*.⁴⁶

Entre els anuncis dels butlletins, només hem localitzat dos exemples que utilitzen aquest material. Un d'ells, un edicte municipal de 1904 que conté l'expressió utilitzada en el títol de l'apartat, es refereix a una finca situada a la falda de Sant Pere Màrtir, a Esplugues de Llobregat, i el sol·licitant fou Enrique Courtin, director de la Sociedad General de Aguas de Barcelona, el qual anunciava que el terreny que es constituïa com a vedat de caça estava tancat *con espino artificial* i que s'instal·larien estaques en els quatre punts cardinals amb la corresponent inscripció de vedat de caça.⁴⁷ El fet d'haver localitzat només dos anuncis que explícitament es referissin al filferro espinós pot indicar que la introducció d'aquest material, durant el període examinat, fou només incipient. Però fent una recerca una mica més àmplia, de seguida trobem altres referències a aquesta innovació tecnològica que tingué efectes culturals en l'aplicació d'aquest nou mètode de defensa de les finques. El filferro espinós emergeix com un nou element per delimitar, d'una manera agressiva i contundent, els drets particulars dels titulars del domini. No només es presentava com un element més perfeccionat per privar l'entrada, sinó que aquest abarata la vigilància i la vindicació dels drets de propietat. L'altre exemple documental que fa referència a una tanca de filferro, el tenim a Palamós, també en el tombant de segle, quan Josep i Pau Matas, propietaris del municipi, anunciaven de manera privada— que vedaven la finca que tenien en el paratge de Sa Tamardia. Aquesta prohibició de 1898 es fonamentava en la Llei de restabliment d'acotaments, de 6 setembre 1836, i la Reial ordre de 25 novembre 1847, i comunicava que en la *finca se halla visiblemente manifiesta la prohibición de entrar, por su valla de*

46 *Manual de policía rural*, El Consultor de los Ayuntamientos y de los Juzgados Municipales, Madrid, p. 358.

47 BOPB, 22 gener 1904, núm. 19, p. 2.

*alambre y por medio de maderos con la siguiente inscripción: Vedado.*⁴⁸

El filferro espinós fou introduït en la dècada de 1870 a l'oest nord-americà i aviat es va popularitzar i es va estendre en molts llocs rurals d'arreu del món.⁴⁹ Tancar amb filat perfeccionava el tancament i millorava els efectes dissuasius tant pel bestiar de pastura com per altres intrusos. A Figueres, per exemple, en sessió de 6 desembre 1900, l'Ajuntament de la ciutat acordava concedir autorització a Josep Daviu *para cerrar por medio de espino artificial un terreno que posee en las prolongaciones de las calles de Oriente y Calzada de Tapis*. Les instruccions del consistori eren concises, indicaven a l'interessat la *conveniencia de que dicha cerca tenga una altura de dos metros y de que entre los alambres no pueda pasar persona alguna*.⁵⁰ Una altra mostra, la tenim a Calonge, on l'Ajuntament, en sessió de 5 juliol 1904, concedia permís a Rita Sais *para cercar con alambre espino la finca que posee, unida á la casa que habita*.⁵¹ I a Sant Feliu de Guíxols el 1904 el consistori autoritzà Joan Marí *para cercar con alambre una parte de su propiedad*, sempre que complís les condicions *fijadas por el Ingeniero del Estado*.⁵² De la mateixa manera, el 1902 la Diputació de Girona va aprovar un pressupost, redactat per l'arquitecte territorial, per tancar els nous terrenys

48 BOPG, 2 febrer 1898, núm. 14, p. 58.

49 La introducció del filat espinós al *Midwest* americà se sol citar com a exemple de com un avançament tecnològic abaratia els costos de definició dels drets de propietat. T. L. ANDERSON i D.R. LEAL, *Ecología de mercado [Free Market Environmentalism, 1991]*, Madrid, Unión Editorial, 1993, p. 66-73). Aquests autors ho utilitzen per il·lustrar que *los derechos de propiedad no son estáticos; los convenios sociales, las leyes y costumbres que regulan la propiedad y la asignación de los activos evolucionan constantemente*. A raó d'això i segons Manuel Santos *los derechos de propiedad no pueden definirse de una vez para siempre, porque sólo están bien definidos para un determinado estado de la tecnología*, Manuel SANTOS REDONDO, «Precios, mercados y derechos de propiedad del agua en la agricultura española», dins Ramon GARRABOU, Ramón i José NAREDO, *El agua en los sistemas agrarios. Una perspectiva histórica*, Madrid, Fundación Argentaria y Visor, 1999, p. 153.

50 BOPG, 9 març 1900, núm. 30, p. 116.

51 BOPG, 6 gener 1905, núm. 3, p. 8.

52 BOPG, 26 agost 1904, núm. 103, p. 3.

adquirits per eixamplar el manicomi de Salt. El projecte, que havia de ser adjudicat en subhasta pública, contemplava un *cercado por medio de pies derechos de roble y espino artificial*.⁵³

En els butlletins provincials, hi apareixen altres notícies interessants relatives als filats espinosos, així com a l'entrada de contraban.⁵⁴ Altres informacions d'aquest material estan relacionades amb el comerç internacional. Per exemple, el 1861, el Ministeri d'Estat informava que la República d'Uruguai havia canviat la seva llei de duanes i concedia llibertat comercial a manufactures, instruments, màquines i productes, entre els quals trobem el *alambre de hierro para cercar*.⁵⁵

El filferro artificial, doncs, apareix com un nou mètode, perfeccionat, de protecció i delimitació dels drets de propietat. Ens permet il·lustrar com la defensa d'aquests drets no era estàtica, sinó que estava sotmesa als avançaments de la tecnologia i les convencions socials. Tanmateix, no era la tecnologia, sinó les dinàmiques socials, el que anava definint com s'entien els drets de propietat i com es concretava la seva major o menor exclusivitat. Les novetats tecnològiques només varen perfeccionar o varen donar més exactitud a la delimitació. La fixació dels límits, però, també pot fer-se amb altres mètodes, i no només amb els més avançats tecnològicament: a través de la presència sobre el terreny, de la forma de treball o d'altres pràctiques.

53 BOPG, 7 juliol 1902, núm. 81, p. 322.

54 El 1896, l'administrador d'Hisenda de Lleida, Cirilo Fernández de la Hoz, feia pública una circular en què s'anunciava la trobada, *por el resguardo de Carabineros, de cuatro bultos de tela metálica y dos de espino artificial* als voltants de l'ermita de Sant Blai, a Lés (Vall d'Aran). Per això, fixava vint dies per si l'amo dels articles *quiere pasar a recoger la mercancía a la aduana de Les*. BOPL, 14 octubre 1896, núm. 168, p. 738.

55 BOPG, 14 octubre 1861, núm. 123, p. 2. La Llei de duanes per l'any 1859, promulgada a Buenos Aires, gravava amb un 5 % del preu l'entrada de diversos productes com el *alambre para cercos*. BOPG, 22 novembre 1858, núm. 140, p. 2.

CEPOS, ARMADIJOS I ESTRICNINA

Un dels mètodes que pot sorprendre és l'estratègia d'explicitar en els anuncis de tancament la col·locació de trampes i altres ginys per capturar animals. Oficialment es justificava per controlar feristesles i animals carnívors i salvatges nocius per la caça i les aus de corral, però amb aquesta política també es buscava inhibir l'entrada a les finques sota qualsevol concepte. A més de trampes, alguns propietaris també afegiren un altre element, que podríem considerar de guerra química i alhora psicològica. Ens referim a l'estricnina, la metzina obtinguda de la nou vòmica i altres plantes tòxiques, particularment utilitzada en el segle XIX per a l'eliminació de llops⁵⁶ i gossos abandonats i rabiosos.⁵⁷

Aquests anuncis s'adreçaven especialment a ramaders i caçadors furtius. L'objectiu principal eren els ramats, no només les ovelles i les cabres que podien prendre mal físicament amb els paranys, sinó també els gossos d'atura, aliats dels pastors i eines bàsiques per ordenar i dirigir el bestiar, víctimes potencials del verí. A la mateixa amenaça estaven subjectes els gossos de cacera si ingerien la metzina o trepitjaven una trampa.

L'ús de trampes i metzines és present només en set anuncis d'acotament i vedat de terres. És una quantitat modesta —un 0,4 % dels casos— però molt significativa per la profunditat

56 En els articles 29, 30 i 31 de la Llei de caça i pesca, promulgada per Reial decret de 3 maig 1834, es prescrivien els mitjans de fomentar l'extermini d'animals considerats perjudicials com els llops i altres *alimañas*. Es fixaven, com en l'antiga legislació de la Mesta, els premis que els ajuntaments havien de pagar als caçadors que presentessin morts aquests animals. Era una necessitat, deia i fomentava l'Asociación General de Ganaderos del Reino, pels ramaders i els agricultors. Per això, el 1857, la presidència de l'associació ramadera, feia publicitat i recomanava l'adopció de la nou vòmica o estricnina per a l'enverinament dels animals carnívors, per ser un mitjà que produïa els millors resultats, usat amb les precaucions que es preveïen en la Reial ordre de 4 juny 1829. BOPB, 26 agost 1857, núm. 204, p. 3-4.

57 Una de les mesures preventives contra la ràbia o hidrofòbia era, segons alguns rotatius, l'aplicació de l'estricnina als gossos abandonats. Així ho llegim a *La Vanguardia*, 24 maig 1882, p. 4; i a *El Ampurdanés, periódico de intereses morales y materiales, avisos y noticias*, 6 setembre 1866, núm. 478, any VI, p. 3.

i pel sentit conceptual que descriu. Els exemples trobats, edictes municipals, es detecten a l'última dècada del segle XIX i corresponen a les províncies de Barcelona i Lleida, i a les localitats de Sant Pere de Terrassa (3 casos),⁵⁸ Rubí (1),⁵⁹ Biosca (2)⁶⁰ i el Pinell del Solsonès (1).⁶¹ És probable, tanmateix, que fos un *modus operandi* molt més habitual tant en la persecució de mustèlids, fèlids, cànids i altres salvatgines, com en la fortificació i defensa dels drets de propietat. Així doncs, prenen rellevància uns textos que presenten una narrativa molt similar que sembla extreta d'un vademècum o manual. Els anuncis, després de publicar el nom dels propietaris i de les heretats que es declaraven vedades i acotades, informaven que *para la extinción de los animales dañinos á la caza y aves de corral, se colocarán cepos, trampas, y otros armadijos y si necesario fuera, la estricnina preparada convenientemente*.⁶² Aquest *si necesario fuera* fou omès en dues ocasions.

Posar estricnina i trampes com a inhibidors d'entrada a les finques fou, entre les estratègies de tancament de terres, una pràctica de propietat especialment ofensiva. Un combat silenciós, altres voltes no tant, per la defensa d'uns límits físics de forta càrrega simbòlica i social. La col·locació d'esticnina lliga perfectament amb l'eficiència de determinats usos socials de la informació, la utilització de les instàncies oficials per sacralitzar un discurs que permetria la imposició d'unes pràctiques socials amb la voluntat de ser dominants per anorrear altres usos comunitaris.

58 BOPB, 17 novembre 1891, núm. 275, p. 3; BOPB, 20 febrer 1892, núm. 44, p. 3; i BOPB, 4 març 1899, núm. 62, p. 3.

59 BOPB, 20 febrer 1892, núm. 44, p. 3.

60 BOPL, 19 juny 1893, núm. 378, p. 80; i BOPL, 5 febrer 1894, núm. 16, p. 83-84.

61 BOPL, 8 març 1895, núm. 34, p. 149.

62 BOPB, 20 febrer 1892, núm. 44, p. 3.

LINDES, MOJONES I TABLILLAS

Encara que la llei declarés les terres acotades, per tal que les finques fossin respectades eren necessaris uns senyals o fites que *no puede colocarlos el propietario autoritariamente y a su capricho*.⁶³ Si els límits no eren ben coneguts i no existia cap control administratiu, l'interès dels propietaris *los alargará todo cuanto le permita el abandono ó descuido de los dueños de los terrenos limítrofes*.⁶⁴ Per evitar que alguns propietaris s'assignessin més superfície de la que els pertocava i per assegurar les fites es col·locaven de manera legal i reconeguda pels altres propietaris, l'*Enciclopedia moderna* proposava la realització d'una diligència d'*apeo*, un acte de reconeixement, fitació i amollonament que declarés els veïns contigus.⁶⁵ Per totes aquestes pràctiques es demanava expressament una *ley sobre cerramiento de propiedades rurales*. Un dels aspectes interessants en la informació que solia aparèixer en el cos dels anuncis dels butlletins és la relació i el detall de les afrontacions de les diferents finques i masos. Aquestes dades revelen que el procés de definició de límits dels drets de propietat podria estar culminat. A partir d'aquest moment només calia la seva defensa a través de diferents mètodes: anuncis, guardes particulars o la senyalització cíclica i ritual d'aquests mateixos límits. La descripció de les afrontacions apareix en pocs casos en els bans de la Reial Audiència o també en els butlletins. La manca d'aquesta informació es pot explicar per raons econòmiques, especialment en els anuncis dels butlletins oficials, en què el preu de la publicació era per línia, però també podia respondre a una omisió deliberada. La falta d'afrontacions ens mostraria, en aquest cas, zones en les quals els propietaris encara podien eixamplar els límits de les seves finques, sovint en detriment de terrenys comunals, o zones de difícil delimitació. Entre les àrees de les quals els anuncis no aporten aquesta informació destaquen les comarques pirinenques, on el pes específic i la importància de les superfícies comunals o públiques era, encara, molt remarcable.

63 MELLADO, *Enciclopedia moderna...*, p. 318.

64 *Ibidem*, p. 318.

65 *Ibidem*, p. 318.

Per delimitar físicament les finques es recorria, com hem vist, al marcatge sobre el terreny amb diferents senyals i distintius simbòlics. En aquest apartat, veurem les diferents formes amb les quals els propietaris senyalaven els vedats de les finques. A banda de les parets seques, les marques més comunes eren les fites o termes. El *Diccionari de la llengua catalana* defineix *fita* com a *pedra o altre senyal clavat a terra que assenyala el límit d'una heretat, d'una contrada*.⁶⁶ La Real Academia defineix les fites com a *señal permanente que se pone para fijar los linderos de heredades, términos y fronteras*. Solien ser de pedra i, a voltes, d'una pedra diferent de l'existent en la contrada per un millor contrast i per evitar qualsevol confusió. També podien aprofitar les roques mare o naturals, superfícies on sovint es realitzaven inscripcions amb les inicials del titular. Alternativament es podien utilitzar altres materials com pedra, maó i ciment, i d'altres de menys duradors com el ferro o la fusta. Les fites de pedra, deixant de banda els termenals,⁶⁷ solien anar escortades de fillols o testimonis enterrats.⁶⁸

Per Martínez Alcubilla la fita, el *hito* o el *mojón* era la *señal que se pone para dividir los términos, lindes y caminos*. I afegia que la *alteración de mojones ó señales destinadas á fijar los límites de los pueblos ó predios, constituye el delito de usurpación, penado en el art. 535 del código penal*.⁶⁹ Un càstig que es considerava

66 Gairebé la mateixa definició del *Diccionari català-valencià-balear*.

67 *La Gazeta*, el 1889, publicava un Reial decret en què disposava que s'havien de determinar les línies divisòries dels termes municipals. *La Nueva Lucha*, 10 setembre 1889, núm. 803, p. 1-2.

68 *Debajo de los mojones se colocan fragmentos de ladrillos, de vidrios, de carbonos, caracoles u otras materias que no se pudren ni consumen, para justificar, cuando han desaparecido las fiolas y queda solo el mojón, que este es tal, y se demuestra arrancándolo; y si se encuentran debajo alguna o algunas de dichas materias, queda testificado que es mojón, y que se colocó allí expresamente, por cuyo motivo a dichos objetos se les llama testimonis muts, testigos mudos. Algunas veces se pone un pedazo de caña con un escrito dentro que dice que allí había un mojón, para el caso de que éste desaparezca*. SANTAMARÍA, *Derecho consuetudinario...*, p. 38.

69 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom VII, p. 387. També consta a SANTAMARÍA, *Recopilación razonada...*, p. 206; i a SANTAMARÍA, *Derecho consuetudinario...*, p. 44; en la informació addicional dels articles 384 i 387 del Codi civil i dels 2061 i 2070 de la

suau comparat amb temps més remots.⁷⁰ Victorino Santamaría, en les dues obres citades, feia una àmplia explicació dels aspectes formals i morfològics de les fites i de les nomenclatures d'aquests símbols utilitzats per delimitar les propietats. Veiem, doncs, a través d'exemples dels anuncis, algunes de les particularitats dels tancaments i de les delimitacions simbòliques de les finques.⁷¹

Jacinto Ribas, veí de Mieres, el 1880 vedava el terreny anomenat Ferrer Moner per a l'*ejercicio de la caza y pastoreo de ganados*. El governador publicava l'anunci repetint la fórmula habitual de *sin perjuicio de las servidumbres públicas* i la finca

Llei d'enjudiciament civil, relatiu a la delimitació i l'amollonament. La penalització d'aquesta acció continua vigent en la legislació actual: *El que alterar términos o lindes de pueblos o heredades o cualquier clase de señales o mojones destinados a fijar los límites de propiedades o demarcaciones de predios contiguos, tanto de dominio público como privado, será castigado con la pena de multa de tres a 18 meses, si la utilidad reportada o pretendida excede de 400 euros*. Llei orgànica 10/1995, de 23 novembre, del Codi penal, BOE, 24 novembre 1995, núm. 281, art. 246.

70 SANTAMARÍA, *Recopilación razonada...*, p. 205. Les cites a l'antiguitat llatina són recurrents. De l'antiga Roma podem mostrar la cita del culte *al dios Término y a la diosa Ceres, castigándose severamente al que traspasaba los límites de la propiedad ajena o quemaba las mieses que no le pertenecían, no tanto por la índole del delito cometido cuanto por haber inferido una grave ofensa á estas divinidades*. Vicente SANTAMARÍA DE PAREDES, *La defensa del derecho de propiedad y sus relaciones con el trabajo*, Madrid, Tipografía del Colegio Nacional de Sordo-mudos y de Ciegos, 1874, p. 20; i Joaquín Costa, al voltant de les pastures comunals, explicava que una vegada feta la collita el territori municipal quedava restituit al règim de la comunitat y *tratado como una pradera continua perteneciente a un solo hacendado, que es el vecindario: prados y rastrojeras quedan abiertos al ganado de todo el pueblo, y tal vez al de los colindantes, como tierras de aprovechamiento común; hasta que pasados algunos meses, el dios Término, ausente, regresa y repone los mojones de los campos y de los prados, los ganados se retiran a los montes y dehesas de pasto, el régimen individual del suelo laborable y de la hierba de guadaña queda restablecido*. Joaquín COSTA, *Colectivismo agrario en España*, tom II, Zaragoza, Editorial Guara, 1983 [1898], p. 251.

71 Entre aquestes representacions simbòliques, trobem que *en muchos países, para designar que un terreno era acotado, y que por consiguiente se hallaba vedada en él la entrada de los ganados, se solía poner pendiente de la cruz de una árbol un haz de ramas, ó se fijaba un coto ó mojón de cierta y determinada forma*. ARRAZOLA et al., *Enciclopedia española de derecho y administración...*, p. 342.

quedava tancada *formando el perímetro una figura irregular señalada con mojones de piedra*.⁷² Una altra descripció de fites, la trobem en l'anunci del Govern Civil per la propietat de Josep Ramió, la finca anomenada *el Bosch de Mieras*.⁷³ El 1885, en la constitució d'un vedat a Isòvol (Cerdanya) promogut per diversos interessats, s'informava que la finca es trobava degudament fitada, vigilada per un guarda jurat i s'advertia que qualsevol qui *arranque ó destruyera las fitas o mojones serán denunciados y sufrirán las penalidades* que determinava la llei.⁷⁴ Una altra propietat acotada i amollonada era la que tenia a Hostalets de Llers en Narcís Cusí Jordà.⁷⁵ També *debidamente acotada y amojonada*, vedada per la caça, trobem l'heretat de Castell, a Arenys d'Empordà, d'Emilia Adrià i Adolfo Jordà, veïns de Barcelona i *administradores judiciales de la herencia del difunto D. José Sarrá y Català*.⁷⁶ El 1887 Francisco Bosquí, propietari dels masos Murtra i Ortelà de Sant Gregori, descrivia tots els propietaris límitrofs d'unes finques que quedaven senyalades i *deslindadas para mayor conocimiento del público*.⁷⁷

La retòrica, a voltes, era aplicada amb formes que fan percebre un cert grau d'enuig. El 1901, el propietari Josep Puntí, fabricant i veí de Manlleu, vedava quatre masos a Vilademires (Cabanelles) que formaven una sola gleva. La finca es declarava acotada i vedada *para el libre y exclusivo goce y aprovechamiento del dueño, cuyo efecto, y para que nadie pueda alegar ignorancia, se han colocado señales materiales y visibles que indican la prohibición absoluta de entrar en las tierras cerradas, acotadas y vedadas sin la expresa voluntad del dueño de ellas*.⁷⁸ En un sentit proper, trobem l'edicta d'alcaldia de l'Ametlla del Vallès referit a l'acotament del mas de can Margens (1909), que informava que s'havien col·locat els rètols necessaris amb l'expressió *terreno acotado, como señal material y visible que indique la*

72 BOPG, 8 desembre 1880, núm. 147, p. 1.

73 BOPG, 8 desembre 1880, núm. 147, p. 1.

74 BOPG, 27 juliol 1885, núm. 89, p. 2.

75 BOPG, 28 agost 1885, núm. 103, p. 4.

76 BOPG, 25 setembre 1885, núm. 115, p. 3.

77 BOPG, 28 desembre 1887, núm. 155, p. 754.

78 BOPG, 21 juny 1901, núm. 74, p. 280.

*expresada voluntad de disfrutar de dichas fincas exclusivamente y de impedir que nadie sin permiso suyo pueda entrar á dicha propiedad y bajo ningún concepto pueda alegar ignorancia.*⁷⁹

Per evitar dubtes i confusions es podien marcar les fites amb colors, usualment el blanc. El 1910 en el mas Bellabriga de Llanars (Ripollès), el seu propietari —hisendat i resident a Camprodon— aportava la descripció dels propietaris veïns, i perquè ningú tingués excusa de desconeixement dels límits anunciava que *habrá visibles, unos de otros, en el circuito de la misma y por algún tiempo, señales blancas ó encarnadas en los linderos de las propiedades colindantes*.⁸⁰ Aquesta pràctica de definició dels drets de propietat, la trobem en altres anuncis. En un edicte d'alcaldia de Casserres (Berguedà) de 1896 es prohibia caçar en la totalitat de la finca Ballús i masos agregats, propietat de Maria de Queralt Ballús, i s'informava que en les *cercanías de los linderos ha colocado rótulos bastante visibles que dicen Vedado, y también ha emblanquecido los mojones de manera que nadie pueda dudar de que la referida finca es de propiedad particular*.⁸¹

També es podia recórrer a construccions simbòliques, com columnes, sobretot en els camins d'accés als masos. Això podia comportar la privatització de camins públics, com es veurà en el capítol 5. Carme Ayats, el 1897 anunciava el vedat de la propietat La Pujada del terme de Llers i prohibia que ningú passés *por caminos de mal uso ni por los dos particulares del Manso en cuyas respectivas entradas se han levantado dos columnas para su cierre*.⁸² Aquests retrats de les formes per assenyalar la prohibició d'entrada solien venir acompanyades de veritables definicions de com entenien que havia de ser el dret de propietat.

Altres anuncis indiquen l'existència de senyals materials per delimitar les finques, però sense especificar-ne el tipus o material. El 1889 Bruno Neira de Gorgot, propietari de dos masos de Siurana (Alt Empordà), feia saber que havia col·locat

79 BOPB, 4 setembre 1909, núm. 212, p. 2.

80 BOPG, 1 desembre 1910, núm. 144, p. 630.

81 BOPB, 29 setembre 1896, núm. 234, p. 2.

82 BOPG, 22 setembre 1897, núm. 114, p. 530

*lindes señales materiales y visibles*⁸³ que indican la prohibición absoluta de entrar, com feia constar, el 1896, l'anunci particular de Josep Montadas de Ripoll.⁸⁴ En la documentació, *amojonar* i *amojonamiento* s'utilitzen com a sinònims d'*acotar* i *acotament*.⁸⁵ El 1897 els propietaris dels masos Puig i Rivera, de Cabanelles i Lladó (Ramon Bassols⁸⁶), i del mas Cortada i la casa nova, de Cabanelles i Beuda (Josep Cortada⁸⁷), de manera independent però amb idèntica redacció feien públics sengles anuncis. Cadascú, en ús de les facultats conferides pel dret de propietat i la Llei de caça, havia *acordado amojonar los terrenos*. La finalitat, com era canònic, era que *sea respetado dicho amojonamiento, y nadie tenga derecho de entrar en dicha propiedad á pastar, leñar ni cazar sin el previo consentimiento mío*.⁸⁸

Les estaques amb rètols també semblen haver estat una opció recurrent. El 1887 Pedro Alsina va presentar una sol·licitud d'acotament per un terreny de pastures de 600 hectàrees en la partida de la Plana dels Espanyols, al terme de Mont-roig del Camp (Baix Camp). La finca havia estat acotada *poniendo postes con inscripciones que así lo expresan con el derecho que le da la ley como propietario*.⁸⁹ El 1901 Pablo Sanromá, veí de Tarragona, sol·licitava, com a administrador i representant legal de Maria Lluch —la seva esposa—, acotar i vedar el mas Sordé (de 66 hectàrees) i notificava que la finca estava *deslindada i amojonada con letras que dice: vedado de caza, á distancia de 25 metros poco más o menos*.⁹⁰ Davant d'això, el governador civil la declarava *cerrada en toda época*.⁹¹ De manera similar,

83 BOPG, 31 juliol 1889, núm. 69, p. 310.

84 BOPG, 3 gener 1896, núm. 2, p. 6.

85 El *amojonamiento*, segons el diccionari de Martínez Alcubilla *es un hecho indicativo de propiedad* que podia tenir dos orígens: la voluntat del propietari d'acord amb la Llei de 8 juny 1813; o com a conseqüència d'un procés judicial iniciat per un propietari limítrof per delimitar les finques. MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, p. 415.

86 BOPG, 27 agost 1897, núm. 103, p. 488.

87 BOPG, 16 agost 1897, núm. 98, p. 462.

88 BOPG, 16 agost 1897, núm. 98, p. 462.

89 BOPT, 17 setembre 1887, núm. 221, p. 1.

90 BOPT, 11 octubre 1901, núm. 242, p. 1.

91 BOPT, 11 octubre 1901, núm. 242, p. 1.

anys abans de la Llei de 1879 (el 1866), Ramon Valls comunicava que fixava *las correspondientes fitas ó señales de vedado* en una hisenda al veïnat d'Olsinelles (Sant Celoni, Vallès Oriental).⁹² Aquestes marques i distintius es convertiren en legítims per caracteritzar els vedats de caça i se solia seguir una pràctica amb un cert model canònic. El 1880 a Sant Climent de Llobregat, l'alcaldia emetia un edicte en el qual es reconeixia el vedat que comprenia els masos de Climent Mas i Joan Colomer, *como se comprueba con los mojones reglamentarios que llevan la palabra vedado*.⁹³ El 1895 a Font-rubí (Alt Penedès), en els dos masos de Josep Cerdà, s'havien instal·lat estaques *perpendiculares, en cuyo remate superior va unida una madera con el rótulo*.⁹⁴ I el 1910 Antonio Armengol Puigcercós, propietari del mas Trasserra d'Olvan (Berguedà), amb la possibilitat legal (des del Reglament de 1903) de diferenciar els acotats dels vedats, havia col·locat en *los lindes de dicha propiedad y sus anejos, unos indicadores en los que se lee Terreno acotado*.⁹⁵

Diversos propietaris del terme d'Olivella (Garraf) acotaven i destinaven a vedat diverses finques que quedaven *vedadas y circunscritas por los mojones de reglamento*.⁹⁶ El 1885 a Castellbell i el Vilar (Bages), la finca el Castell, del marquès de Castellbell, apareixia amb una formulació similar a la de l'anterior anunci.⁹⁷ *Se pondrán en los límites de dicha propiedad y á distancias convenientes los mojones de ordenanza con la inscripción o palabra vedado*, anunciava Francisco de Marimon per la finca La Masia.⁹⁸ La voluntat era que no hi hagués problemes ni dificultats per distingir els límits, que ningú pogués al·legar ignorància i fer el màxim de publicitat del tancament, a dins i fora del butlletí.

Ocasionalment la retolació era aprofitada per personalitzar els drets de propietat, senyalant les fites o les estaques amb les inicials o els cognoms del titular, el qual podia buscar, a més del coneixement

92 BOPB, 4 març 1866, núm. 54, p. 4.

93 BOPB, 5 juny 1880, núm. 135, p. 3.

94 BOPB, 31 agost 1895, núm. 209, p. 1.

95 BOPB, 10 setembre 1910, núm. 217, p. 2.

96 BOPB, 23 novembre 1880, núm. 280, p. 3.

97 BOPB, 14 febrer 1885, núm. 39, p. 2.

98 BOPB, 13 desembre 1885, núm. 298, p. 4.

dels límits de les seves finques, el reconeixement d'una certa distinció social dins la seva comunitat. Francisco de Asís Oliver, per exemple, el 1859 va tenir per convenient declarar vedat tot el terreny que posseïa a Sant Cugat del Vallès, els límits d'un vedat que quedaria *señalado con mojones en los que estarán anotadas mis iniciales en una parte y en la otra la palabra vedado*.⁹⁹

Existia una preocupació per donar visibilitat al tancament. Aquest fou el cas, per exemple, dels vedats de 1882 d'un conjunt de finques de diversos propietaris de Castellet i la Gornal (Alt Penedès). Per això, les heretats s'havien circumscrit i confinat *dentro un círculo de 50 palos altos colocados en los puntos y parajes más vistos*, i a cadascun d'aquests indrets havien instal·lat i situat el *vedado con letras de buen tamaño para que sean muy visibles*.¹⁰⁰ Aquesta referència a la grandària de les lletres apareix en diferents ocasions. El 1891 Josep Romagosa, també de Castellet i la Gornal, vedava dues heretats i desplegava el nom dels propietaris veïns i els topònims corresponents. A més dels límits expressats, anunciava que a la finca *estará demarcada la línea del vedado por los palos altos de madera, colocados en los puntos y parajes más salientes, con la inscripción en cada uno de ellos de vedado con letras que puedan distinguirse fácilmente*.¹⁰¹ Deu anys abans en la mateixa població, el veí de Barcelona Francisco Cuixart havia sol·licitat instruir l'expedient corresponent per vedar l'heretat *San Simeon*. Destaca la descripció detallada dels punts orogràfics concrets on es van col·locar les sis estaques.¹⁰² En aquest municipi del Penedès detectem una certa febre per constituir vedats. Joan Soler, al mes d'agost de 1892 vedava dues heretats: la del *Fondo del Vilá*, dins els *lindes* de la qual *se han colocado 11 palos altos en los puntos más visibles con la inscripción de cada uno de 'Vedado', en letras de tamaño grueso*; i l'heretat Castellnou, on s'havien col·locat dinou estaques amb la mateixa inscripció també amb lletres gruixudes.¹⁰³

99 BOPB, 18 maig 1859, núm. 120, p. 4.

100 BOPB, 30 maig 1882, núm. 128, p. 4.

101 BOPB, 18 setembre 1891, núm. 224, p. 2.

102 BOPB, 25 desembre 1881, núm. 308, p. 3.

103 BOPB, 12 octubre 1892, núm. 245, p. 2.

El contacte entre vedats limítrofs podia complicar la visualització dels tancaments, almenys en les zones on aquests limitaven. El 1892, al Prat de Llobregat trobem un exemple d'aquesta complexitat i superposició de vedats.¹⁰⁴ El límit de la finca que acotava Fernando Puig Gibert estava en el *linde este de la explicada agrupación y dentro de ella se interponen, formando también otro grupo, pero anexo que afecta un círculo imperfecto, tres posesiones de herederos de D. Federico de Llinás, perfectamente deslindadas por mojones situados á distancias aproximadas para su mejor determinación.*¹⁰⁵

Amb la nova Llei de caça de 1902 la senyalització dels límits de les finques va quedar institucionalitzada. Era condició *sine qua non*. En l'edicta sobre el vedat de caça d'onze finques del terme de Fortià (Alt Empordà) propietat de Maria Dolors de Còdol, signat el 1910 pel governador civil, aquest prevenia a l'interessada *que coloque en los lindes de dichos terrenos con la profusión requerida, según su accidentación topográfica, tablillas ó piedras con el letrero Vedado de Caza: matrícula núm..., con arreglo á lo preceptuado en el apartado 2º del artículo 11 del referido Reglamento.*¹⁰⁶ La mateixa obligació, la trobem en la creació d'un vedat de caça a Campelles (Ripollès), propietat de Domingo Batlló Suñol.¹⁰⁷

El procediment de col·locació de termes consolidava els límits físics de les finques i això podia ser especialment complex en zones on les afrontacions eren confuses o dinàmiques. Aleshores, el procediment d'acotament o vedat podia ser aprofitat per arrodonir a favor propi, i en detriment d'altres

104 Fernando Puig Gibert fou financier, industrial, escriptor, regidor per Barcelona, diputat provincial per Girona i senador vitalici. Puig i Gibert va crear el *Vapor de Fil* a Sant Andreu de Palomar, origen del que seria l'empresa Fabra i Coats. Va participar en el Canal de l'Urgell i la Junta del Port de Barcelona. Va sufragar el monument titulat *Gerona, 1809* de la plaça de la Independència de Girona. És presentat també com a *terratinent progressista*. Gregorio DE LA FUENTE MONGE, *Los revolucionarios de 1868: élites y poder en la España liberal*, Madrid, Marcial Pons, 2000, p. 238.

105 BOPB, 15 novembre 1892, núm. 274, p. 3.

106 BOPG, 30 juny 1910, núm. 91, p. 371.

107 BOPG, 22 novembre 1910, núm. 140, p. 611.

propietaris o de béns comuns, la cabuda de la finca. Per això és significatiu que en molt poques ocasions els edictes d'alcaldia donessin informació clara i explícita sobre el període de quinze dies d'exposició pública de l'expedient, que donava oportunitat a qualsevol que no estigués d'acord amb *los límites de la misma, para que los que crean perjudicados, se presenten en la Secretaría municipal de este ayuntamiento á exponer verbalmente ó por escrito las reclamaciones que crean justas*.¹⁰⁸ Aquesta era una qüestió important i que es detecta amb els acotaments o vedats derivats de la nova llei de caça. Si no es presentava cap al·legació per un possible traspàs de límits, la via dels fets es consumava.

A PARTIR DE ESTA FECHA QUEDA VEDADA LA DESLINDADA PROPIEDAD¹⁰⁹

Fent un recompte de la freqüència amb què apareix el terme *deslindar*, o derivats com *deslindada* o *deslindados*, trobem una gran diversitat territorial, i més si tenim en compte el nombre total d'anuncis. La circumscripció on apareix més és Tarragona, amb 65 anuncis (sobre 143). A Barcelona apareix en 10 ocasions (sobre 1006), i a Girona, en 19 (sobre 610). *Deslindar* feia referència no tant a fixar i senyalar —físicament— els límits, tot i que també, sinó a una determinada descripció expressa dels termes que, en teoria, tenia correspondència amb la realitat material col·locada en el territori vedat. Amb aquestes cites explícites es pretenia reforçar la declaració prèvia, en el document, de les afrontacions de les heretats que eren objecte de tancament. Així, el 1900 Pablo Mata Calvet, propietari i comerciant de Palamós, vedava el mas Pelegrí entre els territoris de Vall-llobrega i Fitor (terme de Fonteta). Una vegada caracteritzats i identificats els límits, *amparándose en el derecho de propiedad que las leyes le confieren, á partir de esta fecha quedan vedados los deslindados terrenos*.¹¹⁰ Un altre exemple de la utilització d'aquesta expressió

108 BOPB, 17 desembre 1907, núm. 301, p. 4.

109 BOPG, 25 març 1901, núm. 36, p. 136.

110 BOPG, 19 febrer 1900, núm. 22, p. 82.

es refereix a la finca de can Bosch de la parròquia del Far, al terme de Dosrius, que el 1881 es declarava *acotada y vedada para cazar la nombrada y deslindada propiedad*.¹¹¹ Igualment, la finca de Maria Antònia de Castellví, propietària del mas de la Creu de Tamarit (Tarragonès) que el 1894 convidava els caçadors a abstenir-se de caçar i de *penetrar en la finca que queda deslindada para no incurrir en las responsabilidades*.¹¹² Al voltant d'aquesta qüestió, l'*Enciclopedia española del derecho y administración* presentava *deslinde* com l'acte de fixar i determinar la *pertenencia legítima de cada una de las heredades contiguas*, d'acord amb l'examen dels títols de propietat i altres proves que els interessats poguessin aportar perquè els fossin reconeguts els drets.¹¹³ Aquesta accepció fou reconeguda al títol quinzè, articles del 2061 al 2070, de la Llei d'enjudiciament civil. Eren disposicions que regulaven la possibilitat de recórrer qualsevol problema o desacord sobre els límits. La sospita d'algun presumpte amollonament arbitrari o d'*antiguos abusos* podia ser l'origen del recurs a aquesta normativa sobre el *deslinde* i *amojonamiento*.¹¹⁴

COL·LOCACIÓ D'ESTAQUES, FITES, AFRONTACIONS I PARCEL·LACIONS

Fins ara hem vist alguns aspectes qualitatius al voltant de la materialització de les delimitacions simbòliques per establir la prohibició d'entrada, ja fos un vedat o un acotament; a continuació farem un petit recompte de les expressions que fan referència a aquesta qüestió. Les notícies que contenen les afrontacions de les finques acotades, amb citació de les finques i dels titulars limítrofs, superen el 50 % del total d'anuncis. Si ho distribuïm cronològicament, observem que entre 1853 i 1879 la presència de la descripció de les propietats veïnes és modesta. Aquest

111 BOPB, 15 novembre 1881, núm. 273, p. 2.

112 BOPT, 10 maig 1894, núm. 110, p. 1.

113 ARRAZOLA *et al.*, *Enciclopedia española...*, tom III, p. 655.

114 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, p. 415-416.

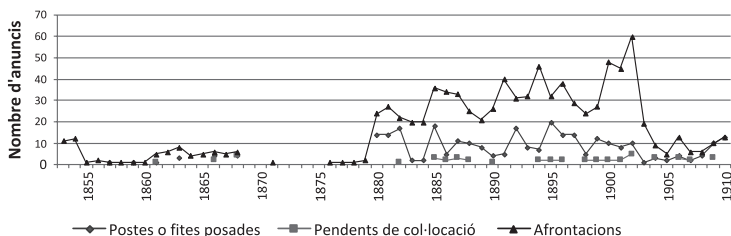
aspecte —la definició i el reconeixement explícit dels límits— era important per entendre el procés de construcció, expansió i consolidació de drets de propietat. Però, a partir de 1879, aquesta tendència s'inverteix i el gràfic ens dibuixa un repunt important que es pot explicar per dos factors. El primer seria que l'accessió de terres s'hauria acabat en alguns casos i moderat en molts d'altres. A partir d'aquest moment, pesaria més un procés d'enfortiment i defensa de la propietat per fer front al pes del costum i també per frenar les entrades originades, en part, per la crisi del final de segle. En segon lloc, hi hauria la institucionalització de pautes per indicar els vedats i les prohibicions d'entrada que reconeixia, implícitament, la Llei de caça de 1879.

Taula 10. Delimitacions en anuncis d'acotament i vedat

	nre.	%
Estaques o fites posades	288	16,2 %
Pendents de col·locació	49	2,7 %
Afrontacions	902	50,6 %
Es detallen les finques que formen el vedat	42	2,4 %

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Gràfic 7. Presència de referències als límits de les finques (1853-1910)

Les referències a fites i estaques són presents en un 18,9 % dels anuncis (337). D'aquests, 288 (16,2 %) es refereixen a fites i estaques que ja estaven instal·lats (renovats o posats de nou) i marcats; i 49 estaven pendents d'aquesta distribució per les finques que eren objecte de tancament, el que representa un 2,7

% D'altra banda, en 42 ocasions (2,4 %) hi ha la descripció de les finques o els masos que integraven la totalitat de les possessions vedades. Pel que fa a la presència de referències als límits de les finques podem dir que la descripció de les afrontacions no és gaire important fins a 1879, quan es dispararia per l'efecte de la Llei de caça d'aquest any. Un altre pic important coincideix amb l'any 1902 i l'aprovació d'una nova llei cinegètica. La corba de les estaques o fites posades per delimitar els vedats té certa coincidència, tot i que amb menys nombre, amb l'anterior de les afrontacions. I els pendents de col·locació mostren diversos exemples puntuals associats a la instal·lació d'aquestes fites que indicaven els límits del vedat. La no-descripció dels límits en les prohibicions d'entrada podia donar cabuda a l'apropiació de més superfície i l'ampliació d'heretats. Amb la descripció de les afrontacions estaríem en una segona fase de pràctiques de consolidació de la propietat.

Taula 11. Delimitacions en les finques acotades

	Finques		Estaques o fites		Pendents de col·locació		Hi ha afrontació		Parcel·lat	
	nre.		nre.	%	nre.	%	nre.	%	nre.	%
Girona	1.894		166	8,76	42	2,21	768	40,54	49	2,58
Barcelona	2.634		589	22,36	78	13,24	1.413	53,64	17	0,64
Tarragona	312		13	4,16	0	0	193	61,85	2	0,64
Lleida	100		66	66	0	0	24	91	1	1
	4.940		834	16,88	120	2,43	2.398	49,89	69	1,39

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Si canviem la unitat de recompte, que fins ara han estat els anuncis, per les finques (o masos) que apareixen en els anuncis, els percentatges no varien gaire. Aquestes dades, les presentem per províncies, i en aquest aspecte, Barcelona emergeix com el territori amb més cites referides a la pràctica de col·locar senyals i estaques per prohibir les entrades a les finques. També supera les altres en la presència de descripcions de les afrontacions.

RECAPITULACIÓ

Les fórmules per prohibir l'entrada a les terres, d'acord amb el relat dominant, van tenir una gran amplitud de significats. Per això hem fet un repàs en diferents diccionaris contemporanis per poder comprendre millor les accepcions d'*acotar* i *vedar*. Hem vist també les diferents formes, adaptades a les necessitats i les estratègies concretes, de delimitar els drets de propietat amb l'objectiu comú d'avisar, marcar i privar el pas a qualsevol persona aliena a la finca que pretengués realitzar qualsevol activitat. Per això, a la font trobem diferents formes d'acotaments físics i simbòlics, com ara marcar o pintar les fites amb pintures, la instal·lació de parets i tanques físiques de diferents materials, l'ús de filferros, la col·locació d'estaques que indicaven els límits dels vedats... D'acord amb aquesta lògica, formes més sofisticades foren les advertències, en uns quants anuncis, del repartiment de trampes i estricnina, el verí que buscava l'abstenció de pastors i caçadors per por de patir les conseqüències d'aquesta forma tan ofensiva de delimitar els drets de propietat. També hem fet un recompte de la presència en els textos de la col·locació de fites i la indicació de les afrontacions per marcar i delimitar les finques.

4.

PRÀCTIQUES, HÀBITS, COSTUMS I CONTRAVENCIONS

Declaro vedada y prohibida la entrada en dichas tierras por personas que no tengan derecho a las mismas, bien sea con el objeto de hacer pastar rebaños, bien sea para cazar en las mismas o para apoderarse de leñas u otros productos¹

Aquest capítol es fixa en aquells usos i aquelles pràctiques que els propietaris consideraven intromissions i prohibien expressament. Amb freqüència, responien a costums molt arrelats entre la població i podien ser importants per a cobrir necessitats quotidianes. La llenya per a calefacció o per cuinar, les pastures, l'aigua, la pesca, el pas per camins o diverses pràctiques recol·lectores apareixen en els edictes municipals, en els governatius i en els anuncis privats. La més citada —i que analitzarem més detalladament en un altre capítol— fou la cacera, una activitat que, especialment a partir de la crisi de finals del segle XIX, va convertir-se en un recurs cobejat. Es tracta de pràctiques que mostren la complexitat del món rural i de l'economia agrària, però que des de la perspectiva dels propietaris eren tractades com a delictes i faltes, i varen ser un objectiu a abatre per aquells que advocaven per una propietat lliure, plena i absoluta. La persistència de les prohibicions, alhora, pot ser considerada com una mostra de l'incompliment de les lleis i del fracàs del sistema repressiu, una espècie de *plebiscit quotidià* —utilitzant les paraules de Renan referides a la nació—² pels propietaris i els defensors de l'individualisme agrari.

1 BOPB, 3 setembre 1882, núm. 211, p. 3.

2 Ernest RENAN, *¿Qué es una nación?*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1983.

CORTAR Y ARRANCAR LEÑAS, Y LLEVARSE LAS CORTADAS Y ARRANCADAS³

Els usos col·lectius de recollida de llenya podien tenir com a objectiu el consum familiar —per a la calefacció o la cocció d'aliments— però també el mercat, ja que es tractava d'una mercaderia amb gran demanda i amb tendència a l'alça durant el període estudiat. Això mateix explica l'interès de molts propietaris per proscriure-ho a través de la denúncia i de la prohibició expressa. En els anuncis trobem un ampli ventall d'expressions referides a la prohibició de fer llenya: *recoger, cortar, hacer, leñar, extraer, hurtar, arrancar, llevarse leña, leñateo, cortar leña o arbustos, sacar leñas* i *busca de leñas*. Les més utilitzades foren *leñar, coger, cortar* i *hacer leña*.

Sovint la prohibició de fer llenya s'afegia, amb més o menys detall sobre els tipus d'aprofitament, a una cadena més llarga de prohibicions. El 1860 Francisco Javier de Subirós, des de Cardona, signava l'anunci particular d'acotament del *monte de Carreu*, a la vall del mateix nom, en el municipi d'Abella de la Conca (Pallars Jussà). En aquest avís prohibia la caça, la pastura i *el aprovechamiento de leña verde ni seca*.⁴ El 1863, al poble d'Artés (Bages) els propietaris dels masos Sant Hilari i Vila feien saber al *público á fin de que nadie entre en dichas heredades á hurtar leña, ramaje, piedras, aguas así como á cazar y pescar*.⁵ A la propietat de Casa Mitjà de la Clivillera d'Olivella (Garraf), es prohibia entrar a pasturar, caçar ni *cortar leña ni arbustos*.⁶ Una expressió igual trobem, un any després, al municipi veí de Sant Pere de Ribes pels masos Giralt i *Peñatonas*.⁷ Un altre exemple representatiu fou la veda de l'heretat anomenada Riudefaris de Sant Martí Sarroca (Alt Penedès), propietat del veí de Barcelona José de Sayol, que el 1864 prohibia especialment la caça i la *extracción de*

3 BOPG, 9 agost 1871, núm. 95, p. 4.

4 BOPL, 2 març 1860, núm. 27, p. 4.

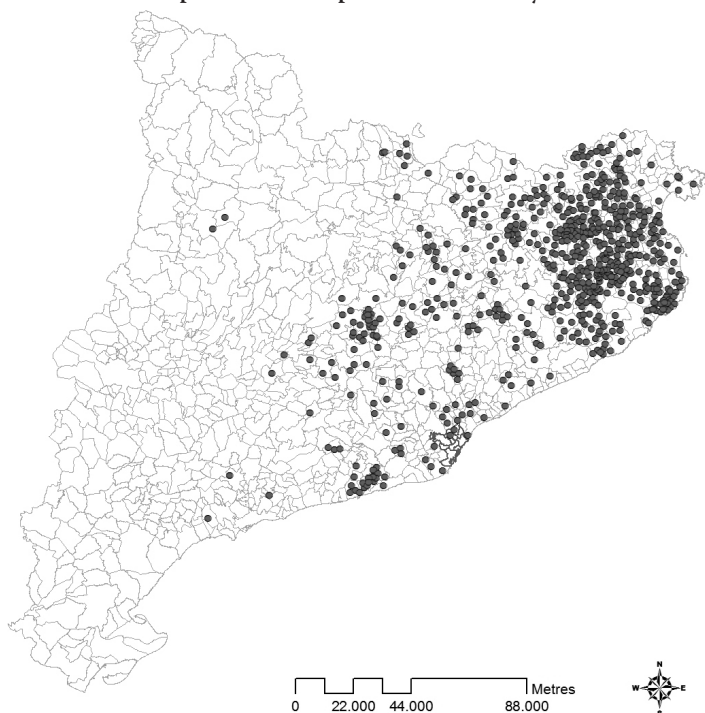
5 BOPB, 16 gener 1863, núm. 14, p. 4.

6 BOPB, 21 agost 1863, núm. 199, p. 4.

7 BOPB, 3 agost 1864, núm. 183, p. 2-3.

leñas.⁸ A l'edicte d'alcaldia de Castellfollit de Boix (Bages), hi consten diferents modalitats d'aprofitament de la llenya. El 1882 el consistori feia públic el tancament de diversos masos corresponents a dos propietaris i entre les prohibicions trobem les de *cortar árboles y coger arbustos, recoger leñas secas*.⁹ El 1860 en els masos Vivolas i Calonge de Vilobí d'Onyar (Selva) es privava l'entrada per *cortar ramas, extraer hojarasca, leñar, cazar y apacentar ganado de ninguna clase*.¹⁰

Mapa 2. Localització dels anuncis que prohibien específicament l'aprofitament de llenya

8 BOPB, 17 març 1864, núm. 66, p. 4.

9 BOPB, 11 gener 1882, núm. 9, p. 3.

10 BOPG, 16 juliol 1860, núm. 85, p. 4.

Després de la cacera, *fer llenya* és la segona pràctica prohibida en nombre de cites. Tot i no ser el mateix tallar que recollir branques seques i caigudes, davant les dificultats per discernir-ho sistemàticament, hem optat per agrupar-ho en un mateix criteri de recompte.¹¹ La suma total puja a 475 anuncis, que representen un 26,7 % del total. La província de Girona emergeix com el territori amb més anuncis referits als aprofitaments de llenya amb un 18 % del total i el 52,4 % dels anuncis de la mateixa demarcació. Les comarques gironines es distingeixen com l'àrea on la pressió sobre els boscos era més important, també per la superfície que aquests tenien: les referències a boscos en els anuncis d'aquesta circumscripció superen clarament les altres. Efectivament, tot i tenir 396 anuncis menys que Barcelona, a Girona els que es refereixen a boscos sumen 179, mentre a Barcelona són de 108. A les províncies de Tarragona i Lleida, les referències a aprofitaments de llenya són poques si ho comparem amb la Catalunya dels masos, tot i que en termes relatius —sobre el nombre d'anuncis de cada província— ho són menys. Aquest percentatge més baix es pot relacionar amb una menor superfície forestal, però també amb una estructura territorial diferent caracteritzada per una pèrdua de pes específic del mas en l'organització de l'espai.

Taula 12. Anuncis amb prohibició específica dels aprofitaments de la llenya

Província	nre. anuncis	% sobre anuncis província	% sobre total anuncis
Girona	320	52,4 %	18,0 %
Barcelona	146	14,5 %	8,2 %
Tarragona	7	4,9 %	0,4 %
Lleida	2	9,1 %	0,1 %
Catalunya	475		26,7 %

Font: Elaboració pròpia, recompte de butlletins oficials provincials.

¹¹ Entre les expressions exclusivament referides a la recollida de llenya, en comptem una desena. D'altres, com *sacar leñas* o *extraer leñas*, no especifiquen si es tracta de fer-la i tallar-la o emportar-se-la feta o morta, caiguda dels arbres.

La documentació permet rastrejar alguns usos i pràctiques específics associats a l'aprofitament de llenya. Expressions com *cortar arbustos* i *cortar ramas* apareixen en 29 i 16 casos, respectivament. Tallar o arrencar arbustos podria tenir diferents utilitats. La més immediata era l'ús de llenya prima per encendre els sistemes de calefacció o la cuina. Altres usos estaven vinculats a l'alimentació de forns de pa —que cremaven brucs, estepes i altres espècies de matolls que conformen el sotabosc—, i de manera més excepcional, la preparació de jaços dels animals que, una vegada usats, podien servir com a fems. L'aprofitament de restes vegetals per a la producció d'adobs també consta com a *recoger desperdicios*, amb 19 casos a Girona i 4 per Barcelona; i *recoger hojarasca*, amb 53 notícies a Girona. Les prohibicions referides a l'extracció d'arrels d'arbustos, per cremar, fer carbó o per fabricar pipes, són escasses. Només hem detectat una cita de 1864 que prohibia *recoger raíces* en els masos Viladés, Dalmau, Busquets, Junyent i Perich de Rajadell (Bages).¹² Finalment, tot i que l'ambigüitat amb què es redacten les prohibicions també permet incloure-hi plantes com la farigola, el romaní i d'altres utilitzades com a condiment alimentari o com a producte farmacèutic o desinfectant, val a dir que no ho hem trobat en cap anunci.

La persecució de les pràctiques vinculades a l'explotació dels recursos forestals menors algunes de consuetudinàries— no sembla que fos del tot exitosa. Almenys això pot deduir-se de la insistència d'aquestes prohibicions en els anuncis dels diaris oficials. El discurs oficial repetia la lletania de les prohibicions, i quan podia les castigava, però la immediatesa de la necessitat i la persistència del costum tingueren més eficàcia. Joaquín Costa descrivia, i gairebé lloava, els diferents indrets peninsulars on les comunitats s'organitzaven i aprofitaven en comú productes forestals. Es referia a la *recolección de frutos espontáneos* i mencionava les aglans, l'espert, la llenya, la fusta i el suro.¹³ També Marx, en el seu conegut article *Sobre la ley contra el robo de leña*, publicat a la *Gaseta Renana* el 1842, criticava les lleis que

12 BOPB, 28 agost 1864, núm. 207, p. 4.

13 COSTA, *Colectivismo agrario...*, p. 161-164.

prohibien l'aprofitament comunal de llenya i arraconaven el dret consuetudinari de procurar-se-la en els boscos. L'autor carregava contra la lògica de l'interès privat, que exclouïa els no-propietaris i, a través de lleis i decrets, els transformava en delinqüents i criminals.¹⁴ Per Marx, *la ley puede no solo castigar delitos sino también inventarlos*. Uns infractors que massa vegades apareixen sense veu o que eren silenciats. En paraules de Thompson, la seva persistència era alhora reivindicació i acte de resistència.¹⁵

PASTOREO ABUSIVO

La introducció de bestiar per a pasturar era una pràctica perseguida per diverses raons, entre les quals protegir els cultius (com la vinya i l'olivera), aprofitar amb exclusivitat les herbes, conservar parets i marges i, en síntesi, defensar el dret de propietat. Les cites a la pastura en els butlletins oficials són molt nombroses i, després de la caça i de fer llenya, la pastura és la qüestió més citada. Per referir-s'hi els anuncis utilitzen diverses expressions, des de simplement *pastos* a locucions com *apacentar ganado* o *entrar ganado*. A vegades els anuncis també es refereixen al *pastoreo abusivo* (6 casos), als *abrevaderos* (1) o a *perjudicar pastos*. En total hem localitzat 416 anuncis, que representen un 23,3 % del total. Les expressions utilitzades sempre són genèriques i no permeten saber si es referien a espècies concretes. Només en 6 ocasions hem trobat el genèric

14 Vegeu Karl MARX, «Los debates sobre la Ley acerca del robo de leña»..., p. 204-244; David RIAZANOV, *Marx y Engels*, Buenos Aires, Editorial Claridad, 1962 [1923], p. 11; José Gabriel ROVELLI LÓPEZ, «Marx y el robo de leña: acumulación por desposesión y bienes comunes en los textos de 1842», *VII Encuentro Interdisciplinario de Ciencias Sociales y Humanas*, 2011; i Juan PEGORANO, «La excepcionalidad del pensamiento de Karl Marx acerca del delito y la política penal», *Revista electrónica del Instituto de Investigaciones «Ambrosio L. Gioja»*, IV, núm. 5 (2010), p. 92-119. Vegeu també Pierre VILAR, «Historia del derecho, historia total», dins *Economía, Derecho, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 106-137 (originàriament el capítol fou titulat «Histoire du droit, histoire totale», *Revista de Historia del Derecho*, 1 (1976), p. 15-49).

15 THOMPSON, *Costumbres...* Especialment en el capítol «Costumbre, ley y derecho comunal», p. 116-212.

rebaños o *apacentar rebaños*, que es referiria al bestiar oví. Vegem-ne alguns exemples: el 1866 Josep Bataller, en nom de la seva filla, vedava el mas Gelabert, una finca que fou objecte també d'altres tancaments. Prohibia expressament, entres d'altres, aprofitaments com la pesca, la caça i fer camins de mal ús, *entrar con animales y sin ellos con objeto de apacentar bestiares*.¹⁶ El 1862 Martí Serra Pi, hisendat de Palafrugell amb diversos masos al Baix Empordà, vedava les terres per caçar, llenyar i *apacentar ganado de ninguna especie*.¹⁷ Altres expressions properes, les trobem el 1860 en l'acotament del mas Pla i d'altres, de Briof a Sant Miquel de Campmajor (Pla de l'Estany), que prohibien *apacentar ninguna clase de ganados sin mi expreso consentimiento*.¹⁸ El propietari del mas de la Torre del Baró, a Sant Romà d'Abella (Pallars Jussà), el 1858 vedava la finca per la caça i per la *introducción de personas y ganados*.¹⁹ En diferents heretats de Vallirana, Sant Pons i Gelida, el 1855 es prohibia l'accés a qualsevol que entrés per caçar o *apacentando ganados sean de la especie que sean*.²⁰ I el 1861 el propietari del mas Colomer de Sant Joan de les Abadesses (Ripollès) acotava i vedava, especialment, el terreny muntanyós anomenat Llach de la Portella o *Esquena de Asens* per fer llenya i *apacentar ganados, ni otra clase de objeto ó servidumbre, sin mi expreso consentimiento*.²¹

Taula 13. Anuncis amb prohibició específica de la pastura d'animals

Província	nre. anuncis	% sobre anuncis província	% sobre total anuncis
Girona	288	47,2 %	16,2 %
Barcelona	111	11,0 %	6,2 %
Tarragona	13	9,1 %	0,7 %
Lleida	4	18,2 %	0,2 %
Catalunya	416		23,3 %

Font: Elaboració pròpia, recompte de butlletins oficials provincials.

16 BOPG, 23 maig 1866, núm. 62, p. 4.

17 BOPG, 21 juny 1862, núm. 87, p. 4.

18 BOPG, 11 juny 1860, núm. 70, p. 4.

19 BOPL, 31 maig 1858, núm. 65, p. 4.

20 BOPB, 1 juliol 1855, núm. 66, p. 4.

21 BOPG, 6 desembre 1861, núm. 146, p. 4.

A banda dels casos anteriors, també hem trobat 23 notícies que es referien a la prohibició de segar i emportar-se herbes per a conills o aviram. Si tenim en compte els altres exemples, tenim un resultat de 446 casos, equivalents al 25 % de tots els anuncis. Dit d'una altra forma, en un de cada quatre anuncis trobem una cita explícita relacionada amb l'alimentació animal. Per províncies, Girona és la que enregistra més casos, tant sobre el total català (69,2 %) com proporcionalment sobre els anuncis de la demarcació. Si comparem la freqüència d'aquestes referències en cada província, trobem 288 casos a Girona (47,2 %); 111 (11,0 %), a Barcelona; 13 (9,1 %), a Tarragona; i 4 (18,2 %), a Lleida.

Per què Girona és el territori amb més referències a pastures i bestiar? Es deu a la pressió local causada pel nombre més elevat de caps de bestiar? O a la influència de la transhumància de les comarques de muntanya a les planes de l'Empordà i l'Albera? Amb el cens ramader de 1865 la província de Girona emergeix com el segon territori català amb més nombre de bestiar. Per davant, hi trobem Lleida. Aquesta dada, doncs, només podria explicar, parcialment, els resultats del recompte.²²

Taula 14. Cens ramader de 1865 (nre. de caps)

	Girona	Barcelona	Tarragona	Lleida	Total
cavallí	14.718	12.473	2.364	5.828	35.383
mular	11.191	13.453	19.180	29.291	73.115
asiní	8.960	15.206	20.443	43.294	87.903
vacum	47.525	15.625	2.357	43.993	109.500
oví	219.996	107.642	115.519	316.187	759.344
cabrum	25.031	21.871	29.290	52.661	128.853
porcí	88.715	57.467	19.756	53.937	219.875

Font: *Censo de Ganadería* 1865, Instituto Nacional de Estadística

Les pastures comunitàries, la *derrota de mieses*, o la *vaine pâtre* a França —part fonamental del debat historiogràfic

²² Una altra cosa és la pressió de la ramaderia. Per calcular-la caldria relacionar el pes viu total sobre la superfície total o la superfície cultivada.

dels tancaments—,²³ havien estat objecte de les crítiques dels teòrics il·lustrats, i d'oposició per part de molts propietaris.²⁴ Els il·lustrats espanyols, interessats a afavorir el creixement agrari, pensaven que calia una definició més precisa del dret de propietat. Campomanes, Olavide, Cílicia Coello, Sisternes o Jovellanos, per citar-ne alguns, propugnaren els tancaments com a sinònim de modernització agrària, a la manera d'Anglaterra.²⁵ Les pastures lliures eren reivindicades per algunes comunitats i sobretot per l'Asociación de Ganaderos del Reino, que amb Reglament de 1854,²⁶ fou l'encarregada de la defensa dels interessos ramaders. A l'altre costat, Joaquín Costa, des del regeneracionisme,²⁷ emergí com a defensor de la *derrota de mieses*. La presentava com un condomini en el qual convivia dos drets reals, un a favor del senyor útil i l'altre, del veïnatge. Aquests dos usos, un de privat i l'altre de col·lectiu, eren inconcebibles per Jovellanos, a qui Costa acusava de rebaixar costums, que eren legítims i fruit d'una dualitat de dominis, a pràctiques *absurdes* i *irracionals*. Els apòstols del ple domini haurien volgut eliminar les pastures comunitàries, que a Catalunya havien estat reconegudes en els

23 En aquest sentit cal citar l'article fundacional de Marc BLOCH, «La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle». Deuxième partie: conflits et résultats et troisième partie: la Révolution et le «Grand Ouvre de la propriété», *Annales d'histoire économique et sociale*, volum II, núm. 8 (1930), p. 511-556; Albert DEMANGEON, «L'histoire rurale de la France», *Annales de Géographie*, volum XLI, núm. 231 (1932), p. 233-241; Jules BLACHE, «Aperçus récents sur la formation du paysage rural français», *Revue de géographie alpine*, núm. 23 (1935), p. 121-136; i més recentment, Jean-Jacques CLÈRE, «La vaine pâture en France sous l'Ancien Régime. Essai de géographie coutumière», *Mémoires de la Société pour l'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands*, núm. 50 (1993), p. 55-78.

24 El Codi civil francès va mantenir els usos i drets col·lectius. CONGOST, *Tierras, leyes, historia...*, p. 25.

25 Felipa SÁNCHEZ SALAZAR, «Derrota de mieses y cercados y acotamientos de tierras: un aspecto del pensamiento agrario en la España del s. XVIII», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, núm. 195 (2002), p. 81-120.

26 BOPT, 23 setembre 1861, núm. 114, p. 2.

27 Vegeu George G. CHEYNE, *Joaquín Costa, el gran desconocido*, Barcelona, Ariel, 2011 [1972].

Usatges,²⁸ a través de la divulgació d'un relat i d'un llenguatge expressament pensats per desprestigiar aquestes pràctiques.²⁹

A Espanya, sense document que contemplés la pastura col·lectiva o els camps oberts com a dret, aquest quedava sense validesa i les finques tancades es reservaven legalment per a l'aprofitament exclusiu del propietari.³⁰ La Llei d'acotaments de 1813 de les Corts de Cadis, restablerta el 1836, que declarava totes les finques acotades i tancades, fou el principi legal del qual els titulars del domini es valgueren durant molt temps per impedir l'entrada de ramats i bestiar, no sempre amb èxit. Les pràctiques d'agricultura tradicional no es podien eliminar d'un dia per l'altre, el pes del costum i les dinàmiques socials al voltant d'aquests aprofitaments tenien molta força. Tot i la reiterada prohibició en bans i circulars governamentals i altres estratègies repressores particulars, així com l'efecte de les lleis de 1813 i 1836 i altres normes, es va continuar exercint la pastura després de la collita en diverses comunitats rurals, algunes amb consens i d'altres de manera conflictiva.³¹ Costa també deixa constància que l'acció de la legislació havia servit de ben poc per a l'eliminació de les pastures comunitàries. Al contrari, si aquest

28 Ús de pastures i péixer el bestiar als rostolls. Vegeu Pedro Nolasco VIVES y CEBRIÁ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña*, Barcelona, Imp. de J. Verdaguer, 1832, tom I, p. 514.

29 Costa deia:

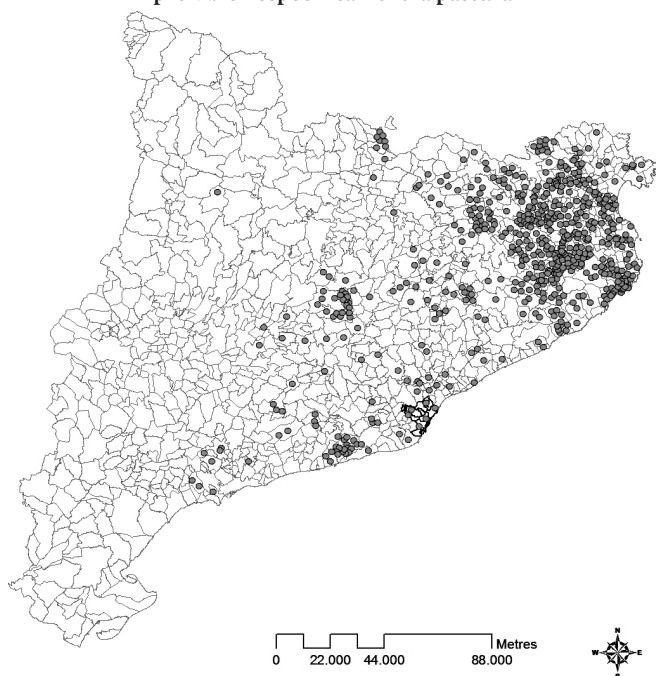
*Un antiguo refrán portugués dice, con la amarga filosofía de un viejo observador, que cuando quiere matarse al perro se le pone por nombre rabia: eso exactamente se hizo para expropiar a las Corporaciones, abusando del alias 'manos muertas'; eso, para privar a los pueblos de los pastos de derrota, poniendo a la posesión inmemorial que fundaba la prescripción el nombre de 'malas prácticas, usos y mal llamadas costumbres'. COSTA, *Colectivismo agrario...*, p. 261.*

30 La Reial ordre d'11 febrer 1836 exigia que el dret d'aprofitament de les pastures, en *suelo ajeno* s'havia de provar amb un títol especial d'adquisició, sense ser vàlid acreditar l'ús o el costum per molt antics que fossin. MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, 1886, p. 140. El Tribunal Suprem, a més, havia corroborat la R.O. i havia assentat jurisprudència amb diverses sentències com les de 26 novembre 1864, 14 abril 1866 i 19 abril 1888.

31 La Reial ordre de 15 novembre 1853 prohibia les pastures comunes i presentava la *derrota de mieses* com una *abusiva costumbre* (...) *un sistema bárbaro que (...) imposibilita la duplicación y aun la rotación de cosechas, el plantío de viñedo y arbolado y el cultivo de prados artificiales, sin los cuales es imposible el fomento y mejora de toda ganadería* (...). MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, 1886, p. 144.

tipus de pasturatge havia desaparegut en algunes zones del nord d'Espanya *no ha sido por obra de la legislación sobre acotamientos o cierre de heredades, sino espontáneamente, en virtud de condiciones naturales y sociales que han favorecido la introducción del cultivo intensivo.*³² No obstant això, altres autors, invertint els termes, varen acabar presentant com a costum el que, de fet, era producte d'una imposició de la classe propietària. Santamaría, referint-se a la zona del Vendrell, considerava *indiscutible* que els ramats no poguessin entrar en cap finca sense permís especial del propietari i argumentava que el *derecho consuetudinario y municipal de nuestra comarca impide la entrada de ganados y personas en las fincas.*³³

Mapa 3. Localització dels anuncis que prohibien específicament la pastura

32 COSTA, *Colectivismo agrario...*, p. 250.

33 SANTAMARÍA, *Recopilación razonada...*, p. 71.

Els conflictes relatius a la pastura no només són visibles a través dels anuncis, sinó també d'altres notícies publicades en els mateixos butlletins oficials. Per exemple, la informació sobre un arrendament col·lectiu d'herbes de 1851 convingut pels propietaris de Gavà, ens proporciona un exemple de solucions mancomunades a aprofitaments que podríem sospitar que havien estat d'ús comú i privatitzats en temps recents.³⁴ Els danys dels ramats eren corrents així com les confrontacions i hostilitats entre agricultors i ramaders. El 1870 a Alfara (Baix Ebre), després que el bestiar de Sixto Barberà hagués entrat a l'heretat de José Albalat, el primer va aclarir que satisfaria l'import dels danys però alhora, demanava que es fixés el traçat del camí ramader: sol·licitava la creació d'una comissió *para aclarar dicho ligajo*.³⁵ També tenim notícies dels intents de les autoritats de controlar l'accés a terrenys comunals, que normalment estaven afectats per la legislació de *montes*³⁶ i podien ser objecte de *pastoreo fraudulento*.³⁷ Al mateix municipi d'Alfara, també el 1870, l'enginyer forestal va comunicar a l'Ajuntament el tipus i nombre de caps de bestiar i el període de *poder pacentar en los montes comunales de esta villa*.³⁸ En algunes ocasions, la notícia sobre aquest tipus de conflictes, l'obtenim a través dels recursos posats contra les multes imposades. És el cas, per exemple, d'Antoni Salvadó que el 1880 va demanar que se li revoqués una multa *por pastoreo abusivo de sus ganados en los montes de Horta*.³⁹ També Ramon Coromina de Constantí (Tarragonès) va presentar el mateix any un recurs d'apel·lació, que fou desestimat, a dues multes imposades per l'alcaldia *por intrusión de ganado lanar en propiedad particular sin consentimiento*.⁴⁰

34 BOPB, 21 febrer 1851, núm. 23, p. 4.

35 BOPT, 16 maig 1870, núm. 59, p. 3.

36 Vegeu Emilio RAMOS, Índices de las disposiciones contenidas en la legislación de montes, Madrid, Imprenta de Moreno y Rojas, 1890 [1887].

37 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 30 desembre 1881, p. 404.

38 BOPT, 5 novembre 1870, núm. 178, p. 3.

39 *Actas de 1880 de la Diputación y comisión provincial de Tarragona. Sesión del viernes 30 de enero de 1880 [Presidencia del Sr. Morera]*, BOPT, 13 febrer 1880, núm. 38, p.26.

40 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 2 juliol 1880, p. 272.

A Barcelona el 1878, el Govern Civil, motivat per les queixes formals presentades pels propietaris rurals a causa de les entrades de ramats en finques particulars, hi donà resposta amb un edicte de quatre punts, en el qual es detallaven prevencions i aspectes repressius. Segons aquest edicte, els propietaris d'aquest territori patien les entrades

*de pastores o conductores del ganado que se destina al abasto, porque al apacentarlo en los terrenos municipales que recorren, no siempre lo verifican como está prevenido, sino que al contrario, invadiendo las fincas rústicas sin permiso de los dueños, ocasionan con ello daños de mucha consideración en los sembrados y plantíos; y como los excesos que se cometen por la entrada de ganados en fincas particulares, suelen quedar sin correctivo por la facilidad con que los pastores eluden la vigilancia de las autoridades locales y la de los guardas de campo.*⁴¹

Per això, tot pastor, a més de la cèdula personal, havia de portar una credencial, certificada per l'alcalde del municipi d'origen, amb les dades i veïnatge del propietari del ramat. Al pastor que no portés els documents esmentats, se li aplicaria una multa de 200 rals, i si no la pagava a l'acte se li embargarien dels animals per respondre al pagament. Es recordava que els guardes municipals de camp, i en particular els jurats, tenien atribuïdes capacitats confiscatòries, d'acord amb els articles 16 i 32 del Reglament de 1849. Per acabar, s'insistia, altra volta, en la vigència del Decret de juny 1813 que considerava *cerradas y acotadas todas las tierras de dominio particular y prohibida su invasión, aunque no estén cercadas materialmente*.⁴² Altres iniciatives municipals en el mateix sentit, les trobem, per exemple, a l'Ajuntament de Tarroja de Segarra on, en sessió extraordinària de 22 maig 1889, s'havia acordat *vedar los campos y prados para no causar daños los*

41 BOPB, 24 març 1878, núm. 72, p. 2-3.

42 BOPB, 24 març 1878, núm. 72, p. 2-3.

*ganados y se nombraron guardias municipales para dicho objeto.*⁴³ Una decisió similar, la trobem a Son (Pallars Sobirà), on l'Ajuntament va acordar la *veda de pastos y leñas de algunas partidas del mismo.*⁴⁴

LA PESCA

La pesca en aigua dolça podia representar un complement dietètic important en l'alimentació de la població, i també una oportunitat per vendre les captures o els excedents. Fou una activitat molt estesa, que es movia entre la necessitat, la pràctica cultural i la sociabilitat. Sens dubte un bon exemple de pluriactivitat agrària.⁴⁵

43 BOPL, 1 març 1890, núm. 39, p. 3.

44 BOPL, 3 març 1890, núm. 40, p. 3.

45 En aquest sentit, la pesca ha estat analitzada i teoritzada des de diversos àmbits de debat de l'antropologia que estudien les diferents realitats socials i culturals, per bé que ha predominat la perspectiva marítima. Vegeu Juan Antonio RUBIO-ARDANAZ, «La antropología de la pesca, campo y oportunidades para la investigación antropológica: perspectivas desde el formalismo, sustantivismo y materialismo», *Zainak, Cuadernos de Antropología-Etnografía*, núm. 25 (2003), p. 237-257. En els debats entorn de l'antropologia de la pesca ha estat molt discutida la tesi de Hardin sobre la tragèdia dels comuns. José FERNÁNDEZ PASCUAL, «El paradigma de la tragedia de los comunes y el caso de los pescadores», dins Marie Noëlle CHAMOIX i Jesús CONTRERAS, *La gestión comunal de recursos. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*, Barcelona, Icària, 1996, p. 143-168. La discussió, a més del text de Hardin, es basa en l'anàlisi i el debat d'articles com el de H. Scott GORDON, «The economic theory of a common property resource: the fishery», *Journal of Political Economy*, volum LXII, núm. 2 (abril 1954), p. 124-142, que exposava que el plantejament de la pesca com a propietat comuna conduïa a la sobreexplotació i la ineficiència econòmica i per això calia convertir els recursos comuns en propietat privada o en propietat estatal; i el text d'Antony SCOTT, «The fishery: The objectives of sole ownership», *Journal of Political Economy*, volum LXIII, núm. 2 (abril 1955), p. 116-124, que propugnava la propietat única i la gestió global del recurs pesquer, buscant l'eficiència amb la millora dels factors de producció i de la planificació. Per una anàlisi de la formació de la propietat comunal del mar i el model de gestió pesquera a la zona del Cap de Creus, vegeu Alfons GARRIDO, *La pesca al Cap de Creus a l'època moderna (segles XVI-XVIII): organització, gestió i conflictes per l'accés al recursos pesquers*, Girona, Universitat de Girona, Tesi doctoral, 2012.

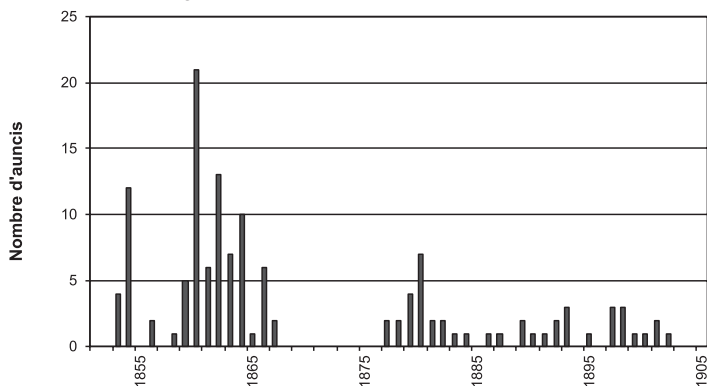
La prohibició de la pesca de peixos i altres animals aquàtics també està molt present en els anuncis dels butlletins. Els propietaris, com en el cas de la cacera, també conceptualitzaren les pràctiques pesqueres com a contràries al gaudi exclusiu del dret de propietat.⁴⁶ El nombre de referències a la prohibició de pescar apareix en 133 notícies, que representen un 7,5 % dels casos. Per províncies, en trobem 74 a Girona (55,6 %) i 59, a Barcelona (44,4 %). Si tenim en compte que el nombre d'anuncis de cada província, la freqüència de referències a la pesca és superior a Girona (12,1 %) que a Barcelona (5,9 %), fet que probablement revela una major pressió d'aquestes pràctiques.

Taula 15. Anuncis amb prohibició específica referida a la pesca

Província	nre. anuncis	% sobre anuncis província	% sobre total anuncis
Girona	74	12,1 %	4,2 %
Barcelona	59	5,9 %	3,3 %
Tarragona	-	-	-
Lleida	-	-	-
Catalunya	133		7,5 %

Font: Elaboració pròpia, recompte de butlletins oficials provincials

Gràfic 8. Cronologia de les prohibicions referides a la pesca (1851-1910)

46 També es troben prohibicions de pesca en els bans de la Reial Audiència del primer terç del s. XIX. Lluís SERRANO, «Bans, aigües i drets de propietat en el segle XIX», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 24 (2012), p. 347-361.

El primer anunci que cita la pesca com a activitat prohibida és de 1853 i va ser un edicte de l'alcaldia constitucional de Santa Maria de l'Estany (Bages). La cronologia posterior revela un augment important en els primers anys de la dècada de 1860, quan emergeixen àrees geogràfiques més sensibles a aquestes activitats. En aquell primer anunci, Francisco Vilanova acotava el mas Crosa i hi prohibia *cazar, pescar, introducir ganado ni hacer leña en la referida heredad*. El guarda particular jurat era l'encarregat de la vigilància amb l'advertiment als possibles infractors que podien ser castigats amb les penes del Codi penal.⁴⁷ Poc després, l'alcalde d'Olost (Osona) publicava un *bando oficial* en què s'acotava l'heretat Pelarogé i s'establia que sense llicència del titular *no entrará persona alguna en ella, ni leñará, ni cazará, ni pescará ni hará en la misma cosa alguna de las prohibidas por la ley*.⁴⁸ La pesca, a voltes, era presentada —com la caça— com una activitat de lleure. Fou el cas de Sant Salvador de Guardiola, municipi en el qual el 1854 diversos propietaris s'unien per vedar *sus respectivas posesiones citadas el disfrute de caza y pesca sin su especial permiso por escrito*.⁴⁹

Ocasionalment els anuncis detallen àrees dels rius i zones concretes de prohibició, que podrien correspondre's amb llocs bons per a la pesquera. Un exemple el tenim a Santa Maria de Corcó (Osona), on l'anunci del vedat (1856) dels masos Arcarons i Mascaró detalla que no es podia pescar des del *punto llamado Resclosa del pont, o bien el gorch negra de cerca dicha resclosa*.⁵⁰ En alguns anuncis gironins la delimitació de l'espai està molt detallada, sobretot en l'àrea dels afluents del riu Fluvià. El 1859 Josep Illa, hisendat de Serinyà (Pla de l'Estany), vedava tots els seus masos del municipi i el mas Vega de Pujarnol (Porqueres).⁵¹ Les entrades estaven restringides —i vigilades pel guarda particular—, però

47 BOPB, 23 novembre 1853, núm. 139, p. 4.

48 BOPB, 14 desembre 1853, núm. 148, p. 4.

49 BOPB, 3 març 1854, núm. 34, p. 2.

50 BOPB, 2 maig 1856, núm. 53, p. 4.

51 La família Illa tenia precedents en el fet de limitar l'accés a les terres dels seus masos. Francisco Illa, pare de Josep Illa (VIADER, *127 genealogies...*, p. 140), va aconseguir un ban penal i es presentava davant la Reial Audiència com a *Labrador Hacendado i Capitán de Migueletes*. ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1232 (4t), f. 317v-318v, 31 agost 1807.

quedava, expressament, *prohibida sin autorización mía la pesca en el río llamado Ser, en el trozo o distancia de cuarto y medio de hora que media desde el llamado Gorch vert hasta el denominado Gorch blau en el término de Serriñá*.⁵² D'igual forma, Joan Vila, propietari del mas Vilar de Briolf de Sant Miquel de Campmajor (Pla de l'Estany), el 1859 puntualitzava que no es podia pescar del *punto llamado de la gorga blaba hasta llegar al bosque de pla en lo que concierne a la ribera*.⁵³ Així mateix, Sebastià Vila, hisendat de Talaixà (Garrotxa) i propietari dels masos del mateix terme,⁵⁴ de Rodeja i Costejà d'Oix, i del mas Romeguera de Bestracà el 1860 prohibia la pesca a la riera de Beget *desde el sitio llamado Gorná de Dalt basta al Grau de Escalas*.⁵⁵

A la capçalera del Ter, tenim notícies d'alguns vedats per caça i pesca: al mas Aulí, al poble de Llanars (Ripollès), propietat de Jacint Aulí (1880); als masos Vall-llobrega, Solà de Munt i can Marçal de Ramon Coll, veí de Camprodon (1880);⁵⁶ al mas Coll de Sant Joan de les Abadesses (1892).⁵⁷ Una altra zona que fou objecte de prohibicions de pesca fou l'Albera (Alt Empordà), en els cursos fluvials tributaris del riu Muga com els torrents i rierols que es trobaven dins la immensa finca de l'antic monestir de Sant Quirze de Colera al municipi de Rabós. El 1899 el seu propietari, Ramon de Nouvilas, veí de Castelló d'Empúries, en determinà el tancament *a los efectos de la vigente ley de caza y pesca*, junt amb una altra finca a Delfià.⁵⁸ I el 1893 al mas de Bell-lloc de Cantallops, Luis de Gomis acotava totes les terres i aclaria que *queda también prohibida la pesca por el trecho de la Ribera de Torrellas, comprendido en terrenos del mismo*.⁵⁹

52 BOPG, 14 setembre 1859, núm. 111, p. 4. Citat també a CONGOST, *Els propietaris...*, p. 195.

53 BOPG, 7 novembre 1859, núm. 135, p. 4.

54 Sebastià Vila havia aconseguit, el 1846, una llicència per construir la capella del Carme de Talaixà. ADG. *Notularum 1802 - 1947 i resta*, Llibre núm. G-174. En l'actualitat Talaixà resta abandonat i només és visitat per excursionistes.

55 BOPG, 15 febrer 1860, núm. 20, p. 4.

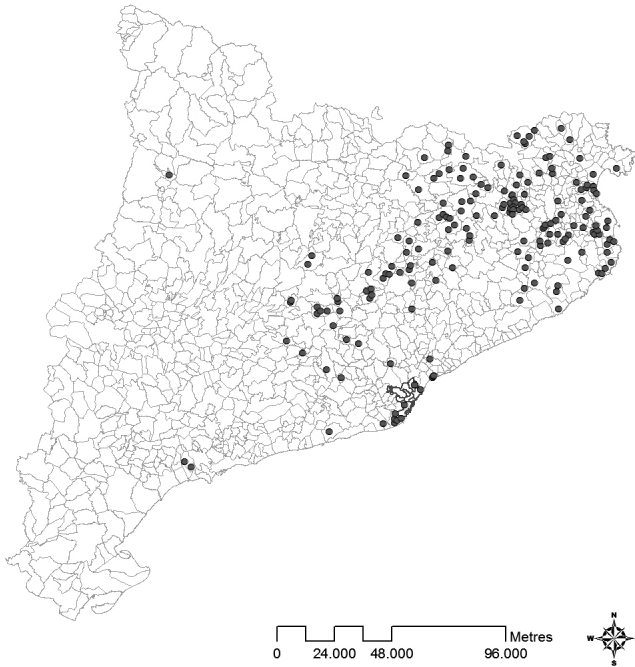
56 BOPG, 26 juliol 1880, núm. 89, p. 4.

57 BOPG, 7 octubre 1892, núm. 121, p. 386.

58 BOPG, 2 agost 1899, núm. 92, p. 402.

59 BOPG, 23 agost 1893, núm. 101, p. 376.

Mapa 4. Localització dels anuncis
que prohibien específicament la pesca

Les zones lacustres també apareixen com a indrets d'especial prohibició de la pesca. El 1859, es prohibí a l'estany del Remolar, entre el Prat de Llobregat i Viladecans, propietat de Ramon Maria de Viala, baró d'Almenar, *dueño y legítimo poseedor del estanque*.⁶⁰ Aquesta llacuna ja havia estat objecte de veda anteriorment (1825) a través d'un ban.⁶¹ El 1867 el propietari de l'estany de la Podrida, dins de can Malet (el Prat de Llobregat), anunciava l'ús privatiu de la caça i la pesca, advertia la presència de guardes per la seva custòdia i les penes que es podien imposar als qui fossin *hallados*

60 BOPB, 3 agost 1859, núm. 185, p. 4.

61 L'estany del Remolar era propietat del marquès de la Manresana i hi feia constar el *derecho privativo de pescar*. ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1433, f. 129r, 17 febrer 1825.

*pescando en el estanque.*⁶² Les terres properes als estanys de la plana empordanesa, com els de Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador, també foren objecte de prohibicions de pesca. Així, el 1887 ho trobem a la finca de mil vessanes de Caramany, a Sant Pere Pescador, propietat de Blanca de Pujadas de Caramany, veïna de Corçà.⁶³ El 1892 també ho veiem a les finques de Castelló d'Empúries de Josep de Foxà i de Caramany, veí de Girona.⁶⁴ I en el mateix territori, el 1869, a instància de Pere Baixàs, *albéitar* de Castelló, trobem que es varen vedar el *canal, marcos y aluviones que posee en el término de dicha villa, que arranca desde la casita del estanque hasta el mar.*⁶⁵

Altres terrenys afectats per prohibicions de pesca foren els arenys i les hortes propers a les desembocadures dels rius. En aquests àmbits, hi trobem una presència més explícita dels conflictes per la captura de peixos. Des del rec Sirvent, a l'Alt Empordà, a la prohibició, el 1879, de l'activitat al mas Nou (i a l'Estany de la Poma) i en diverses finques arrendades de Torroella de Montgrí i anomenades les Hortes, Robaus i Bosc Gran, situades entre el riu Ter i el rec, propietat d'Albert de Quintana.⁶⁶ També podem citar les finques *Arenales de Mar* i *Balsas de las Illas* de Pals, propietat de l'hisendat i polític Nemesio de Cabrera,⁶⁷ que el 1882 el governador civil decretava vedades per la pesca.⁶⁸ Aquestes mateixes finques, que provenien de la desamortització dels comuns de Pals, temps després (1895), foren venudes a Pere Coll Rigau,⁶⁹ que el 1899 publicà un anunci particular per tancar

62 BOPB, 18 juny 1867, núm. 144, p. 4.

63 BOPG, 27 juliol 1887, núm. 89, p. 446.

64 BOPG, 22 agost 1892, núm. 101, p. 321.

65 BOPG, 3 març 1869, núm. 27, p. 2.

66 BOPG, 25 juliol 1879, núm. 88, p. 3.

67 A Nemesio de Cabrera, el diari *La Publicidad*, en motiu del casament de la seva filla, el presentava com a *liberal de abolengo y persona muy querida por nosotros y de merecido prestigio en la provincia de Gerona. La Publicidad*, 12 desembre 1892, p.3.

68 BOPG, 3 maig 1882, núm. 53, p. 1.

69 Josep Pla, en l'homenot «Pere Coll i Rigau i la història de l'arròs de Pals» explica les resistències socials i culturals, els procediments judicials i el difícil procés d'adequar aquestes terres pel cultiu de l'arròs. Josep PLA, *Homenots (segona sèrie). Obra completa*, Barcelona, Selecta, 1969, volum XVI, p. 367-403.

les finques als efectes de la llei de caça i pesca.⁷⁰ En aquest avís, hi apareixia el mas Gelabert ubicat als termes de Pals, Torroella de Montgrí i Fontanilles.⁷¹ I directament relacionat amb la pesca i el cultiu d'arròs, Josefa Güell de Gomis vedava, el 1899, diferents finques i la *acequia ó canal de agua denominada Rech del Molino de Pals y Restalladó*, que discorre pels termes de Pals, Fontanilles, Gualta i Torroella de Montgrí, *desde abajo muelas del molino de Gualta hasta el Mar Mediterráneo*.⁷²

Un cas especialment interessant fou la revocació parcial del governador civil de Girona d'un anunci privat i mancomunitat entre propietaris. L'objecte de l'anunci eren els estanys empordanesos de Vilacolum i de Siurana que havien estat dessecats i convertits en terrenys agrícoles i zones de pastura.⁷³ La declaració de veda de 1897 comprenia també diferents recs de desguàs, com el rec *sirvent*, que segons l'anunci dels propietaris *son de propiedad particular*. Aquesta darrera afirmació fou recorreguda per l'alcalde de Siurana i el governador hagué de prendre part en l'assumpte, publicant, un any més tard, una declaració institucional que defensava el domini públic de les aigües i dels canals i no admetia la veda total dels diferents aprofitaments, entre ells la pesca, subjecte a les prescripcions de la Llei d'aigües de 1879. ¿Potser els promotors de l'anunci pensaven que la política de fet, a la llarga podia tenir resultats? Vegem com es desenvolupà el que fou, sens dubte, un agosarat intent de privatització. Els patrocinadors de la notificació d'acotament, Maximino Ribó Masdeu, de Figueres, Rosa Gualba Espígol i els germans Pablo, Maria Elena i Maria del Pilar de

70 BOPG, 20 febrer 1899, núm. 22, p. 88.

71 En aquestes finques, Pere Coll va plantar-hi arròs i, en comprar aquesta última (el 1894), es va negar a pagar el lluïsmo al senyor directe i diputat a Corts Roberto Robert i Suris. La negativa de pagar lluïsmo va acabar als tribunals. B.C., *Sentencia dictada en el pleito promovido por D. Roberto Robert y Suris contra D. Pedro Coll y Rigau sobre reclamación de laudemios de fincas situadas en Torroella de Montgrí*, Girona, Imprenta y librería de Paciano Torres, 1899.

72 BOPG, 2 agost 1899, núm. 92, p. 402.

73 Francesc ROMAGOSA CASALS, «El procés històric de dessecació d'estanys a la plana empordanesa», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 53 (2009), p. 71-90.

Emilio i de Clarós, tots de Barcelona,⁷⁴ declaraven *vedadas para la prohibición de la caza, pesca, pastos, abrevaderos, extracción de yerbas y frutos y paso de los caminantes por el interior y orillas las propiedades descritas más abajo, á los efectos de la Ley*. Tot seguit inseriren la relació de les finques afectades.⁷⁵ L'alcaldia de Siurana va reclamar aquesta iniciativa de veda perquè no deixava marge als diferents aprofitaments esmentats i dificultava l'accés als cursos d'aigua. El 1898 el governador civil en va dictar una revocació parcial, que afectava especialment la clàusula que pretenia que els canals i recs eren de propietat particular. La resolució governamental descrivia amb detall els diferents cursos d'aigua com el de la riera de Siurana, i *Baseyes* i el rec *sirvent* que travessava els termes de Vilacolum, Vilamacolum, Riumors i Sant Pere Pescador. El Govern Civil d'acord amb la *Jefatura* d'obres públiques determinaren la suspensió parcial del vedat que era objecte de recurs: *quedando suspendido en el resto del cauce ínterin no esté deslindado el cauce y demostradas las servidumbres á que están anejo*.⁷⁶

Els anuncis poden citar amb cert detall cursos naturals i artificials d'aigua, així com espais palustres, però no fan referència a les tècniques de pesca. Només hem pogut detectar un sol anunci que explicita la prohibició d'un tipus de pesca específic, concretament la utilització de xarxes en una séquia de desguàs de la zona de Sant Pere Pescador.⁷⁷ Les xarxes generalment estaven prohibides *fuera de los estanques o lagunas de un solo dueño particular, siempre que tengan menos de una pulgada castellana, o el duodécimo de un pie de cuadro*.⁷⁸

74 Aquests germans eren descendents de Joan de Clarós i de Ferran, el baró de Pradohermoso. Aquest darrer, el 1864, amb el marquès de la Torre, Santiago de Roset, i el matrimoni Piferrer havien vedat el rec *sirvent* per la pesca i altres usos. BOPG, 20 gener 1864, núm. 9, p. 2.

75 BOPG, 22 novembre 1897, núm. 140, p. 622

76 BOPG, 31 octubre 1898, núm. 130, p. 595.

77 *La veda de la pesca con redes, plantar estacas, ó en otra manera obstruir el curso de las aguas del Rech Sirvent, sito en los términos de Vilamacolum, Riumors y San Pedro Pescador*, per part del marquès de la Torre, el baró de Pradohermoso, Santiago de Roset i el matrimoni Piferrer. BOPG, 20 gener 1864, núm. 9, p. 2.

78 Manuel CORNÁS RODRÍGUEZ, *Tratado jurídico sobre caza y pesca*, Madrid, Impr. de D. E. Aguado, 1857, p. 98-99.

Però hi havia altres tècniques. Carles Bosch de la Trinxeria ens il·lustra sobre l'ús de malles i filats als gorgs i estanys de Carançà (Conflent).⁷⁹ I molts autors parlen de l'enverinament de les aigües amb herbes com *beleños*, *torvisco*, *gordolobo ni otra cosa ponzoñosa con que se mate y amortigüe el pescado*. Aquesta darrera tècnica estava proscribida, per altres motius, amb excepció de les aigües estancades i de propietat particular.⁸⁰ La Llei de 1834 preveia que en els llacs i estanys que fossin en terres obertes, encara que fossin fitades, la pesca per enverinament fos prohibida perquè les substàncies utilitzades podien perjudicar les persones i els animals domèstics.

La mateixa Llei de 1834 establia que, en aquells espais lacustres que limitaven amb terres de diversos particulars, a cadascun d'aquests, se li permetia pescar des de la riba respectiva; i en cas que hi hagués acord entre els diferents particulars, se'ls atribuïen els privilegis de pescar sense cap limitació temporal ni de mètode. Els propietaris veïns d'aigües corrents estaven autoritzats per pescar —amb llicència— des de la seva vora fins a la meitat de la llera. I els ajuntaments podien arrendar les ribes dels béns de propis amb l'aprovació del Govern Civil.⁸¹ Totes aquestes prescripcions legals venien recopilades en llibres i tractats especialitzats, a voltes, anunciats en els butlletins.⁸²

79 L'autor reconeixia que la pesca de la truita era el non plus ultra de l'afició, com la cacera de perdius per al caçador; i que al contrari de la canya, els filats, enfiles, esparvers i singlons, eren pesquera poc digne del ver *sportsman*. Tot i aquestes afirmacions de classe, en veure que amb la canya no pescaven res, utilitzaren una escopeta de perdigons sobre l'aigua. I, finalment, reconeixia que és cert que l'any següent, en fer la cacera als isards, hi pararem a la nit enfiles i singlons i n'agafarem més d'un quintar. Carles BOSCH DE LA TRINXERIA, *Records d'un excursionista*, Barcelona, Selecta, 1983 [1887], p. 248-255.

80 *Decretos de la reina nuestra señora doña Isabel II (...)*, tom XIX, Madrid, Imprenta Real, 1835, p. 242-243.

81 La pesca fluvial durant el segle XIX fou ordenada, a banda de les ordenances de 1834 per les disposicions de la Llei d'aigües de 1879 i el Reial decret de 15 novembre 1895 sobre veda i penalitats. Amb el segle XX, s'aprovà la Llei de pesca fluvial de 27 desembre 1907.

82 CORNÁS, *Tratado jurídico sobre Caza y Pesca...* Aquesta obra i d'altres de l'autor es venien a Girona a casa Grasés de plaza de la Constitución. BOPG, 16 juliol 1862, núm. 85, p. 4.

El fracàs en la contenció d'aquesta activitat no tan sols es detecta a través dels anuncis sinó, també, en circulars dels governs civils que alertaven les autoritats locals que atuessin els abusos en matèria pesquera en aigües de domini públic i privat. A Girona el governador civil, a instàncies de la Sociedad Económica Gerundense de Amigos del País, publicava, el 1878, una circular, dramàtica, en què presentava un territori en el qual no es complia cap disposició de caça i pesca, i denunciava la *punible tolerancia* de les autoritats locals. Alertava de la desaparició dels ocells insectívors i, en referència a la pesca, advertia contra els *medios de destrucción que emplean la codicia o la ignorancia, contándose entre ellos el uso de sustancias venenosas, con grave peligro de la salud pública y con grandes perjuicios de los intereses de los particulares, pues este Gobierno ha tenido noticia de haber muerto ganados y caballerías a consecuencia de haber inficionado las aguas con objeto de pescar*. I encarregava a la Guàrdia Civil vigilar les vores dels rius, *adonde suelen ocuparse algunos trabajadores de la vía férrea y de carreteras en matar peces por medio de la dinamita*.⁸³ Arran d'aquesta problemàtica, Carlos García Alix, governador civil de Tarragona, el 1909 demanava el compliment de la Llei de pesca fluvial de 27 desembre 1907, i inseria alguns dels articles d'aquesta llei que contemplaven la protecció i conservació, fomentaven l'ús de la canya i prohibien la pesca amb els altres mètodes:

*Los continuos abusos que se vienen cometiendo en la pesca de toda clase de peces que viven y se desarrollan en las aguas dulces, tanto de dominio público como privado, obligan á este Gobierno de provincia á recordar á las Autoridades locales el deber que tienen de denunciar tales abusos á fin de evitar que en plazo breve desaparezca esta riqueza que tantos beneficios puede reportar si se atiende como está mandado á su conservación, propagación y protección.*⁸⁴

83 BOPG, 5 juliol 1878, núm. 80, p. 2.

84 BOPT, 1 juliol 1909, núm. 155, p. 1-2.

En resum, la pesca fou prohibida, expressament, en un bon nombre d'anuncis i això ens proporciona una font interessant per situar les zones de pràctiques pesqueres. Aquestes referències a la pesca també són un bon exemple de la coexistència problemàtica de concepcions oposades sobre aquesta activitat: una d'urbana, legalista, esportiva, amb canya i purament d'afició; i una de rural i furtiva basada en els costums i les arts prohibides.⁸⁵

ALTRES PRÀCTIQUES PROHIBIDES

A més de caçar, pasturar, llenyar i pescar, que són els usos més citats, els anuncis expliciten altres pràctiques contra el *derecho de propiedad*.⁸⁶ Es tracta, bàsicament, d'activitats recol·lectores de productes naturals o associades a usos col·lectius com l'espigolar, referit a recollir fruits i grans que haguessin quedat en el camp després de la collita.

Entre les referències a la recollida de fruits, hi trobem al·lusions a la prohibició d'*hurtar frutos, coger uvas o coger bellotas*. Aquestes expressions, però, no són gaire nombroses si les comparem amb les tractades anteriorment. La prohibició de collir raïms només consta en un cas; en dos, la de collir aglans i en disset, el furt de fruits. En cap cas s'especifica si aquestes pràctiques es produïen abans o després que les collites fossin aixecades. En el cas que es produïssin una vegada realitzada la recol·lecció, haurien de ser enteses com a activitats consuetudinàries associades genèricament a l'espigoleig. El concepte *espigolar*, etimològicament, fa referència a collir les espigues que quedaven abandonades en els camps després de la sega. Va esdevenir sinònim d'arreplegar qualsevol tipus de fruits que haguessin quedat sense collir, ja fossin ametlles, olives, avellanes, garrofes, raïms o suro. L'espigolar fou una

85 Entre les arts de pesca de l'anguila destaca el *botiró*. Si bé es tractava d'un ormeig conegut pel conjunt de la població, Bosch de la Trinxeria el presenta com una diversió dels hisendats protagonistes del relat. Carles BOSCH DE LA TRINXERIA, *L'Hereu Noradell: estudi de família catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1979 [1889], p. 77-78.

86 BOPG, 7 setembre 1864, núm. 109, p. 4.

pràctica associada al dret a l'alimentació dels més desafavorits, una qüestió que preocupava els propietaris, per si podia ser reconeguda com a dret.⁸⁷ Aquesta activitat consta en tres ocasions amb fórmules properes a *espigolar* i, en dues més, amb expressions properes al verb castellà *rebuscar*. Tots els exemples, menys un, corresponen a l'àmbit geogràfic de Girona i, tres dels cinc, a la dècada de 1860. Altra volta trobem en aquest territori un perfil de propietari més preocupat per eliminar aquest tipus de pràctiques. La primera referència a l'espigoleig data de 1861, quan diversos propietaris de masos de Santa Coloma de Farners i Sauleda, varen acotar-los i vedar-los, i prohibiren entrar-hi amb l'objectiu de *leñar, cazar y espiguar*.⁸⁸ Un altre exemple és el tancament de 1865 de tres masos de Terrades, on Joaquina Moragues prohibí collir fullaraca i l'espigolar.⁸⁹ Per altre costat, Carles d'Albert i de Peralta, hisendat i veí de Barcelona, el 1901 prohibí expressament *cazar, hacer leña, espigar, rebuscar y pastar* en els vedats de Torre d'Albert a Palau-saverdera, i en el mas del Roure o Ricardell a Pont de Molins, a més d'altres peces entre Peralada, Capmany i Biure.⁹⁰ I el 1866 en l'anunci particular de Llorenç Pujol, de Barcelona, pels masos Nepa, Picus i Llord del Prat de Llobregat també es prohibia espigolar a més de *cazar, leñar, rebusco, coger estiércol, caracoles, yerbas ni otros productos artificiales ni naturales, así como el de toda clase de ganado a pacer*.⁹¹

La referència als cargols que apareix en el darrer anunci —si bé en els butlletins no n'hem trobat cap altra cita— evidencia fins a quin punt les pràctiques prohibitives poden atemptar contra els hàbits culturals i les pràctiques alimentàries de la població rural. En el mateix nivell, hi podem incloure la recol·lecció de bolets, tot i que en aquest cas l'únic exemple explícit que hem documentat no es troba en els butlletins oficials, sinó en un ban

87 Vegeu CONGOST, *Tierras, leyes, historia...*, p. 280-301.

88 BOPG, 13 febrer 1861, núm. 19, p. 4.

89 BOPG, 24 maig 1865, núm. 62, p. 4.

90 BOPG, 1 febrer 1901, núm. 14, p. 56.

91 BOPB, 4 març 1866, núm. 54, p. 4.

de la Reial Audiència de 1805.⁹² En canvi, entre els anuncis, hi hem localitzat una referència a les tòfones. Es tracta d'un edicte d'alcaldia de 1881 que anunciava el tancament mancomunat de 22 masos a Sant Martí de Centelles (Osona). L'entrada a les heretats quedava prohibida tot l'any tant per *cazar y apacentar ganado, como para cortar árboles y recoger arbustos y criadillas (vulgo tofunas)*.⁹³

A més de la recol·lecció de fruits i altres productes, també es prohibiren altres pràctiques. Alguns anuncis fan al·lusió als camins de mal ús o carreteres i suposats passos privats, als quals dedicarem un capítol específic.⁹⁴ També apareix la prohibició de *coger o recoger estiércol*, amb només cinc casos, o la de *cavar la terra* (un cas a la Fonollosa, Bages).⁹⁵ Relacionada amb diferents activitats agrícoles, trobem la prohibició de *quemar cualesquiera producto i destruir yermos con roturaciones* (mas Bellabriga de Llanars, 1910⁹⁶), que apunta a un procés de transformació agrària i d'una certa competència per adquirir terrenys comunals als Pirineus. I, relacionat amb activitats de delimitació de drets, a l'Empordà, el 1864, ens consta la cita explícita de *no plantar estacas*.⁹⁷

Els conflictes i les cites relacionats amb l'aigua, a banda de la pesca, representen 13 casos del total (0,7 %, quan entre els bans de la Reial Audiència del primer terç del segle XIX eren 15,8

92 Es tractava del ban prohibitiu concedit a Salvador Janoher, *labrador* i propietari del mas Janoher de Sant Cebrià dels Alls (Baix Empordà). En el memorial es queixava de *individuos de mala intención de los expresados lugares* [Cruïlles i Sant Cebrià dels Alls] *y de otros muchos vecinos y hasta de los que se halla a la distancia de cuatro horas y más, usen en ellas y sus frutos continuamente, notables e irreparables daños y perjuicios, introduciendo estos mismos sus ganados, cortando leñas, cogiendo hongos vulgo sucarrells, bellotas y otros frutos, haciendo caminos de mal uso y acarreado otros perjuicios de cuales a más de la deterioración y menoscabo de las propiedades, resulta al exponente la pérdida de sus frutos e intereses que constituyen todos los días en discordias y empeños con los vecinos*. ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1232 (4t), f. 113r, 21 gener 1805.

93 BOPB, 26 novembre 1881, núm. 283, p. 4.

94 Vegeu el capítol *Camins i carrerades: entre el dret d'ús i la privatització*.

95 BOPB, 19 abril 1868, núm. 95, p. 4.

96 BOPG, 1 desembre 1910, núm. 144, p. 630.

97 BOPG, 20 gener 1864, núm. 9, p. 2.

%). Entre les expressions més freqüents que s'hi refereixen, hi trobem la de *desviar aguas*. Altres termes utilitzats són *hurtar aguas*, *usurpar aguas* o *tomar agua de las acequias*. Aquesta darrera procedeix de l'anunci de tancament dels masos Solà i Bach de les Cases a Queixans i Vilallobent (Cerdanya), propietat de Tomàs Montagut de Ribes de Freser.⁹⁸ En un altre exemple de 1858, hi trobem que Ramon Puig de Molins, propietari de l'Arenal de Cardona, vedava la possessió on hi havia l'*acequia y rebosadero de la misma que conduce sus aguas a un molino y fábrica* perquè no es pogués afectar la seva activitat industrial.⁹⁹ En el mateix anunci, entre altres prohibicions, ens hi apareix la natació, una activitat que podria ser, eminentment, lúdica o bé referir-se a la pesca a *palpamà*. La descripció concreta es referia a la *caza y pesca en la sobredicha acequia así como el poder nadar, e introducirse personas y ganados en el indicado término*.¹⁰⁰

Les altres referències contingudes en els anuncis són genèriques. De fet, aquest to genèric és molt utilitzat com a recurs retòric. La frase més freqüent prohibeix qualsevol *otra cosa contra derecho propiedad*,¹⁰¹ i servia per acabar la relació de pràctiques i aprofitaments no desitjats. Si fem el recompte d'aquestes expressions genèriques, les trobem en 149 anuncis, un 8,36 % del total. Una altra fórmula molt present en els textos dels anuncis és la prohibició d'entrar (o a l'entrada) a qualsevol que no tingués el permís del propietari. En les dues províncies amb més anuncis, *entrar* apareix 110 vegades a Girona, i 148, a Barcelona, mentre que la paraula *entrada* es troba en 276 anuncis a Girona i en 42, a Barcelona. Altra volta, en el discurs dels propietaris gironins, advertim una proporció més alta d'expressions usades en la defensa dels drets de propietat. Aquesta mateixa tònica s'insinua en el recompte de termes com *infractores*, *agresores*, *daños* i *abusos* en referència a la manera com es presentaven les accions i les persones que perpetraven les diverses activitats

98 BOPG, 21 setembre 1864, núm. 115, p. 4.

99 BOPB, 15 juny 1858, núm. 142, p. 4.

100 BOPB, 15 juny 1858, núm. 142, p. 4.

101 Inclou variacions i locucions amb el mateix sentit, com *...cualquier otro concepto*.

fent ús de les finques. Les xifres, altra volta, ens destaquen la utilització de terminologies més maximalistes a les comarques gironines. Tant és així, que per la paraula *infractores*, aquell qui infringeix o vulnera una llei o un precepte, a Barcelona, amb gairebé 400 anuncis més, tenim 46 cites literals per les 54 de la regió de Girona; traduït a percentatges sobre els anuncis de cada província, representa el doble (4,6 % a Barcelona, 8,9 % a Girona). *Infractor*, en singular, apareix dues o tres vegades en cada circumscripció. Altres fórmules i manifestacions només apareixen en el territori gironí, com per exemple *agresores*, amb un total de 37 mencions. La conceptualització d'agressió no és trivial; la presentació de les entrades a les finques com un fet vinculat a un acte violent aconsegueix la funció d'assimilar-ho a pràctiques de rapinya i delinqüència, tal com es conceptualitzava en els codis penals de 1850 i 1870, com a accions contràries al dret de les persones. En la mateixa línia, podem esmentar paraules com *daños*. Aquesta és més present a Barcelona, amb 43 al·lusions enfront de les 7 de Girona. *Danyar* vindria a complementar les expressions anteriors que tindrien un significat semblant: ser objecte d'accions en detriment, molèstia i perjudici de les finques i els seus titulars. En la documentació, també hi emergeix *abuso* o *abusos*, terme referit a fer un mal ús, excessiu, injust o impropï de les terres. Si bé aquestes atribucions són testimonials —8 a Barcelona i un parell a Girona—, descriuen i complementen les anteriors.

RECAPITULACIÓ

En aquest capítol hem vist com els propietaris conceptualitzaven les pràctiques, els costums i els aprofitaments diversos. Aquestes activitats eren presentades com a contravencions i infraccions contràries al dret de propietat. Entre aquestes, sobresurten la recollida de llenya, les pastures, la pesca —especialment en cursos fluvials—, l'espigolar i altres activitats recol·lectores de productes agraris i forestals. També hem trobat referències relacionades amb la fullaraca i la producció d'adobs, i conflictes per la gestió i el control del dret d'aigües. D'aquests

aprofitaments, n'hem vist la incidència i el percentatge de cada província. Entre aquestes, Girona emergeix com un territori en el qual els propietaris es mostraren especialment preocupats i detallaren, més que d'altres i d'una forma més contundent, tots aquests tipus de pràctiques i activitats antagòniques als seus interessos i a la idea de gaudi exclusiu i exclouent de la propietat.

5. CAMINS I CARRERADES: ENTRE EL DRET D'ÚS I LA PRIVATITZACIÓ

Desde luego se presentan á la vista dos defectos capitales de nuestros caminos; y son: primero la estrechez, y segundo su desigualdad ó escabrosidad, (...). Si indagamos las causas de ello, hallaremos la del primer efecto en la codicia de los colindantes, que no contentos con cultivar su propiedad, quieren extenderla; y así es que adelantan los márgenes ó ribazos de sus campos.¹

Un dels aspectes més conflictius en la delimitació dels drets de propietat en el segle XIX fou el que està relacionat amb els camins públics i els camins ramaders. Aquestes vies foren objecte d'especial preocupació tant per part dels usuaris com de qui volia excloure els altres en l'ús d'aquests itineraris. L'objectiu d'aquest capítol no és comentar la reconstrucció històrica dels camins i les vies ramaderes de Catalunya, sinó explicar les estratègies de privatització d'aquestes vies de comunicació. Estem parlant d'acotaments i processos de redefinició de drets de propietat entorn dels camins en un procés dialèctic en què, en moltes ocasions, els propietaris buscaven tant l'absorció de superfícies que ocupaven aquestes vies per reduir-les a cultiu, com, simplement, tancar-les físicament, tot negant el dret de pas als usuaris tradicionals i aconseguint, així, un reforçament de la idea absoluta de la propietat. Ens referim a polítiques de fets consumats, usurpacions que amb el temps i el silenci buscaven

1 Joaquín FERRER, «Caminos», El Bien del País, núm. 6 (1846), p. 44.

canviar uns costums i construir uns drets de propietat més excloents, i que permeten constatar, una vegada més, que els drets de propietat no són estàtics.

Sovint la consolidació d'aquestes apropiacions passava pel silenci, per la tolerància cap a l'apropiació *de facto*, encoberta o descarada, de camins públics. Es buscava que ningú no digués res i que, amb el temps i la desaparició de les persones grans, normalment bons coneixedors de les comunicacions locals, esdevingués indiscutible. El poder polític, els ajuntaments, en molts casos podien compartir el silenci i convertir-se en còmplices d'aquestes apropiacions,² tot i que quan, per la conjugació de diferents interessos, no eren consentides, eren denunciades immediatament.

Els conflictes derivats de la privatització de camins tenen, de vegades, una rabiosa actualitat. Però seria difícil inventariar-los, perquè sovint es tracta de conflictes subterranis, d'una confrontació silenciosa, callada, que en ocasions arriba als jutjats i en d'altres, aterra i mor en el desànim i la impotència dels pocs veïns preocupats per aquestes qüestions, ja que es tracta d'aspectes que tenen poca projecció social i que rarament són notícia en els rotatius actuals. Una excepció, la podríem trobar en alguns camins ramaders,³ perquè aquestes vies tenen un nombros grup de defensors que s'han constituït en una mena de grup de pressió i reivindiquen la funció que poden tenir en el marc de noves formes d'economia i turisme cultural.⁴

2 Lluís SERRANO, «Cantallops: camins, vergonyes i drets de propietat», *L'Esquerda de la Bastida, revista de la Jonquera i contrada*, núm. 108 (2010), p. 22-23.

3 Roser ROYO, «Uns 1.200 quilòmetres de camins ramaders, no recollits com a tals», *El Punt-Avui*, 28 gener 2011, Edició del Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre, p. 10

4 En aquest sentit, cal citar la Fundació del Món Rural que, amb seu a Lleida, té com a objectiu establir mecanismes per a la reflexió sobre les particularitats del món rural català. També caldria citar col·lectius socials com el Grup de Defensa de la Natura del Berguedà que, el 2007, sota la direcció de Xavier Campillo (i amb el finançament del programa Leader), va publicar un inventari de camins ramaders de la comarca (GDNB, *Inventari de camins ramaders del Berguedà*, 2007). Campillo, que treballa com a pèrit judicial en l'especialitat de camins, servituds de pas i terminals, i forma part de l'Associació Catalana de Pèrits Judicials

Els camins ramaders, també anomenats carrerades, cabaneres o lligallos, encara avui no han estat avaluats en la seva totalitat, tot i els esforços de catalogació realitzats en alguns municipis. Les vies destinades a la transhumància, sobretot d'ovelles, són camins de domini públic i disposen d'un marc legal propi i especial amb la Llei 3/1995 de vies pecuàries. Aquesta llei estatal, que va substituir la Llei 22/1974, defineix aquests camins, n'estableix la naturalesa jurídica demanial i n'atribueix la titularitat a les comunitats autònomes que haurien de preservar-los i garantir-ne l'ús públic. Aquesta normativa, en l'article 1.2, estableix que *se entiende por vías pecuarias las rutas o itinerarios por donde discurre o ha venido discurrendo tradicionalmente el tránsito ganadero*. I en l'article 2 *las vías pecuarias son bienes de dominio público de las Comunidades Autónomas y, en consecuencia inalienables, imprescriptibles e inembargables*. La Llei emfatitza altres funcions importants dels camins ramaders quan els considera com *auténtics corredors ecològics, essencials per a la migració, la distribució geogràfica i l'intercanvi genètic de les espècies silvestres* i la seva *gran importància en la gestió del territori i l'ordenació de l'entorn mediambiental*. Les vies pecuàries no classificades conserven la seva condició originària i es preveu que siguin objecte de classificació amb caràcter d'urgència. El Codi civil, en l'article 570, recollí també els camins ramaders referint-se a *las servidumbres existentes de paso para*

i Forenses, dedicà la seva tesi doctoral a la xarxa de camins del Parc Natural del Cadí-Moixeró (Xavier CAMPILLO, *La gestió de la xarxa de camins en zones de muntanya: el cas del Parc Natural del Cadí-Moixeró*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi doctoral, 2001) i ha publicat nombrosos articles relatius a la qüestió dels camins (Xavier CAMPILLO, «La determinació de la propietat dels camins: entre la geografia i el dret», dins *En defensa del camins públics. Els drets de les entitats locals i ciutadanes*, Palma de Mallorca, Consell de Mallorca, 2011, p. 11-26.; «Els camins i l'accés al medi natural», *Vèrtex*, núm. 204 (2006), p. 62-65; «Parlem de camins públics», *Món rural*, núm. 71 (2005), p. 23; «Els camins públics i els privats: uns definició legal», *Catalunya Forestal*, núm. 72 (2005), p. 5-6; «La gestió dels camins en un territori de muntanya en transformació: Bases per a un Pla Director de Camins de Catalunya», *Espais*, núm. 49 (2003), Barcelona, Dep. de Política Territorial i Obres Públiques, p. 130-140). També és coautor d'*El llibre dels camins* (Xavier CAMPILLO i Rafael LÓPEZ-MONNÉ, *El llibre dels camins*, Tarragona, Arola Editors, 2010).

ganados, conocidas con los nombres de cañada, cordel, vereda o cualquiera otro, y las de abrevadero, descansadero y majada, se regirán por las ordenanzas y reglamentos del ramo, y, en su defecto, por el uso y costumbre del lugar.

Històricament, les cabaneres són un lligam entre les pastures d'hivern, ubicades a les planes i terres baixes, i les d'estiu, a les terres muntanyoses. A Catalunya hi havia uns eixos principals que sortien de diferents indrets dels Pirineus i portaven a les planes empordaneses, al Penedès, al Camp de Tarragona, al Pla d'Urgell i al Vallès. El 1787 Francisco de Zamora informava que *en el Valle de Ribas pasta en el verano mucho ganado forastero, pasando el invierno el de la tierra al Ampurdán, Urgel, Panadés y Vallés.*⁵ També es localitzen cabaneres al Montseny i cal destacar els lligallos entre els Ports de Beseit i les ribes de l'Ebre. Podríem establir, doncs, una correlació d'aquestes àrees amb les conques hidrogràfiques del Ter, Llobregat, Segre i Ebre. Aquestes vies foren el resultat d'un procés històric i social de consensos entre pagesos, ramaders i comunitats locals amb la finalitat d'aconseguir que el pas de ramats tingués una afectació mínima en els conreus i en els interessos dels diferents actors socials. Per això molts itineraris passen pels aiguavessants o límits dels municipis. Alguns d'aquests camins estaven fitats, però, com veurem més endavant, els límits sovint varen desaparèixer per *interessos aliens al trànsit de ramats.*⁶ Infraestructures complementàries i accessòries als camins ramaders eren les parades, espais de descans, anomenats *revoltes* en el *Costumari català*, que solien ser espais comunals habilitats expressament per aturar-se i tenien una regulació per ordre d'arribada i volum del ramat.⁷ Aquests espais reben diferents noms segons la zona com *returades, remontes, mallades, amorridors o mosqueres.* El

5 Francisco DE ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973 [1787], p. 89.

6 CAMPILLO i LÓPEZ-MONNÉ, *El llibre...*, p. 42.

7 Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya, *Costums sobre termenals, camins i aigües en terres de pagès*, vol II del *Costumari Català*, Barcelona, Casa de la Caritat, 1921, p. 44. L'any 2013, la Societat Catalana de Geografia i l'Institut d'Estudis Catalans, en varen publicar una edició facsímil amb un estudi introductori de Jesús Burgueño.

bestiar tenia dret a reposar i pasturar i, fins i tot, estar-s'hi un màxim de tres dies, d'acord amb una classificació de *returades* segons la finalitat i el temps de la parada.⁸

Després de la tasca pionera i altruista d'Eusebi Martí Lamich,⁹ foren diversos els geògrafs interessats en aquest tipus de vies de comunicació. En aquest sentit podem citar les recerques sobre la transhumància de Joan Vilà i Valentí, i Salvador Llobet.¹⁰ Un dels resultats fou el primer mapa general de camins ramaders elaborat per Vilà i Valentí el 1951.¹¹ Altres mapes, parcials, són els de Vives i Sabaté¹² i de Solé i Sabarís.¹³ Recentment, la Fundació del Món Rural i l'Institut Cartogràfic de Catalunya han editat un mapa titulat *Camins ramaders de Catalunya, eixos principals 1:50.000* que recopila i actualitza la informació d'especialistes de diverses entitats. Aquest document, que no té valor oficial i pretén la difusió del patrimoni ramader, va presentar-se el 7 octubre 2010 a Lleida en el marc de la jornada *Els camins ramaders i la transhumància a Catalunya*. Gairebé simultàniament, la Diputació de Tarragona va publicar un llibre de caràcter divulgatiu sobre les carrerades de la demarcació.¹⁴ Sobre els camins i la vida dels pastors podem citar Salvador

8 Ignasi FORCADA i Josep SÁNCHEZ, *Del Lluçanès a la Cerdanya: resseguint camins ramaders*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 36-37.

9 Eusebi MARTÍ LAMICH, *Estadística de las vías pecuarias de la provincia de Lérida*, Lleida, Consejo Provincial de Fomento, 1916.

10 Joan VILÀ i VALENTÍ, «Una encuesta sobre la transhumancia en Cataluña», *Pirineos*, núm. 17-18 (1950), p. 405-442; Salvador LLOBET i Joan VILÀ i VALENTÍ, *La Trashumancia en Cataluña*, Congrés Internacional de Geografia, volum III, Lisboa, 1951, p. 36-47.

11 Publicat també a Joan VILÀ i VALENTÍ, *El món rural a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973, p. 88-89.

12 Ricard VIVES i SABATÉ, «Mapa dels antics camins ramaders del centre de Catalunya (1950-1960)», publicat per Ferran MIRALLES i Jordi TUTUSAUS, *Mil anys pels camins de l'herba*, El Papiol, Edafós, 2005.

13 Joan VILÀ i VALENTÍ, «La ramaderia a Catalunya», dins Lluís SOLÉ SABARÍS (dir.), *Geografia de Catalunya*, Barcelona, Aedos, 1968, volum I, p. 452-454.

14 Àlex FARNÓS, Joan ROVIRA i Joaquim VIRGILLI, *Camins ramaders del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2010.

Vilarrasa,¹⁵ i més recentment Gonçal Cutrina.¹⁶ Cal citar també un treball col·lectiu i de recent publicació per l'Alta Ribagorça.¹⁷ Per la mateixa comarca, la Noguera, la Segarra i el Pallars Jussà hem de fer referència als treballs no editats de Josep Ramon Camí,¹⁸ així com les publicacions de Ferran Miralles i Joan Rovira¹⁹ pel Penedès, Garraf i Ripollès.²⁰

Els camins públics, a l'article 334 del Codi civil, són conceptualitzats com a béns immobles: *son bienes inmuebles las tierras, caminos y construcciones de todo género adheridas al suelo*, i per tant, objecte potencial d'apropiació. Una mica més endavant, l'article 339, 1r, declara que són béns de domini públic els *destinados al uso público, como los caminos, canales, ríos, torrentes, puertos y puentes construidos por el Estado*, entre d'altres com riberes i platges. L'article 344 diu que *son bienes de uso público, en las provincias y los pueblos, los caminos provinciales y los vecinales, las plazas, calles, fuentes y aguas públicas, los paseos y las obras públicas de servicio general, costeadas por los mismos pueblos o provincias*. Davant d'això l'article 388 del Codi civil —com hem vist anteriorment—, estableix que *todo propietario podrá cerrar o cercar sus heredades por medio de paredes, zanjas, setos vivos o muertos, o de cualquiera otro modo, sin perjuicio de las servidumbres constituidas sobre las mismas*.

15 Salvador VILARRASA, *La vida dels pastors*, Ripoll, Maideu, 1935; i Salvador VILARRASA, *La vida a pagès*, Ripoll, Maideu, 1966.

16 Gonçal CUTRINA, *Ovelles i pastors al Ripollès*, Ripoll, Maideu, 1997.

17 Elisabet NADAL, Juan Ramón IGLESIAS i Ferran ESTRADA, *Transhumàncies del segle XXI. La ramaderia ovina i la transhumància a l'Alta Ribagorça*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2010.

18 Fundació del Món Rural, *Camins ramaders i transhumància a Catalunya, recomanacions i propostes*, Lleida, Fundació del Món Rural, 2010, p. 14.

19 Membres de la FECOC: Federació d'Entitats Catalanes de ramaders d'Oví i Cabrum.

20 Ferran MIRALLES i Joan ROVIRA, *La Transhumància al Ripollès i al Canigó*, Ripoll, Consell Comarcal del Ripollès, 2007; i Ferran MIRALLES i Joan ROVIRA, *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf: aproximació a les velles carrerades per on els muntanyesos i els seus ramats baixaven dels Pirineus a la marina*, Vilafranca del Penedès, Associació d'Amics dels Camins Ramaders, 1999.

El Codi civil, de 1889, sintonitzava amb la legislació de camins de la segona meitat del segle XIX i principis del XX, com el Reial decret de 7 abril 1848 i les lleis de camins veïnals de 1904 i 1911. Els camins veïnals eren tots els camins públics no compresos en la classe de carreteres *nacionales y provinciales* i considerats d'interès perquè connectaven pobles entre si o amb carreteres de primer ordre que portaven a un mercat, capital de districte electoral o partit judicial. La Llei de 22 juliol 1857 va prescindir d'aquesta nomenclatura i va classificar aquests camins com a *carreteras de tercer orden*.²¹ La terminologia administrativa del mateix període fa referència també a *caminos rurales* com a públics però no inclosos en els programes d'inversió dels *vecinales* impulsats, bàsicament, pel Pla Estatal de 1877 i els plans provincials de 1878.²² Respecte als camins d'ús públic, Escriche, en el *Diccionario razonado*, advertia i aclaria que les justícies i els consells municipals havien de tenir *abiertos, reparados y corrientes los caminos públicos en sus términos respectivos: cuidar de que los labradores no los aren ni se introduzcan en ellos y los estrechen, poniendo á este fin sus fitas ó mojones, y procediendo contra los que ocuparen alguna parte con las penas y multas correspondientes al esceso, á más de obligarles á la reposición a su costa*.²³ Una altra denominació que va fer fortuna fou la de *caminos transversales*, com a sinònim de *veïnals*, que apareix en més d'una ocasió a la premsa agrària de mitjan segle.²⁴

Al mateix temps que es produïen agressions a molts camins, apareixien publicacions contemporànies que fixaven les principals vies de comunicació i hi donaven publicitat. En aquest sentit tenim el *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña*, publicat el 1814. Just acabada la guerra napoleònica, Pedro Serra, capità d'infanteria i soci emèrit de la Reial Acadèmia de Nobles Arts de València, va elaborar un inventari de carreteres i d'*herradura* amb les distàncies entre

21 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom II, p. 11.

22 CAMPILLO i LÓPEZ-MONNÉ, *El llibre...*, p. 28-29.

23 ESCRICHE, *Diccionario razonado...*, volum I, p. 476.

24 *El Bien del País*, núm. 6 (1846), p. 44; Narciso FAGES DE ROMÀ, «Caminos trasversales», *El Bien del País*, núm. 17 (1846), p. 129-130.

pobles i fondes mesurades en hores *a paso de tropa*.²⁵ Caldria citar també l'*Itinerario descriptivo de Cataluña* de Tomàs Bertran i Soler,²⁶ una obra que descriu produccions agràries i industrials i altres aspectes econòmics, demogràfics i territorials del Principat, així com, a la part final, una relació de les comunicacions més importants, algunes inspirades i preses del *Prontuario*.²⁷

Entre els camins públics, doncs, podríem distingir entre els carreters, de 14 pams d'amplada segons el *Costumari català*;²⁸ els camins de ferradura o de bast de 0'8 a 1'8 metres, usats pel transport de mercaderies i productes en terrenys accidentats i muntanyosos; els senders o corriols pel pas d'una persona o un animal de càrrega; i els camins de sirga, camins de ribera i per estirar les barques a l'Ebre, recollits en l'article 553 del Codi civil com a servitud de pas i amb dret a indemnització per on passessin.²⁹

Les causes principals del fet que en l'actualitat els camins públics s'hagin anat perdent són diverses, però en termes generals responen a les dinàmiques originades pel canvi de model econòmic experimentat per la Catalunya agrària de la segona meitat del segle xx. Fins aleshores, el món rural s'havia articulats entorn d'una xarxa de comunicacions i uns camins construïts i marcats a partir de consensos, necessitats i acceptacions produïdes en

25 Pedro SERRA BOSCH, *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña: con los pueblos y posadas situados en sus carreras y las horas que á paso de tropa distan unos de otros*, Barcelona, Agustín Roca, 1814.

26 Bertran i Soler (Barcelona, 1791-1859) fou polític i escriptor amb una agitada vida política, que publicà una obra de certes dimensions i de temes i qüestions molt diverses i amb una dimensió d'historiador i polemista. Francmaçó i protestant, fou un dels líders del Partit Liberal amb Pascual Madoz i Ramon Xauradó. Soci fundador de la Societat Literària d'Amics de l'Home, el 1839 fou deportat a les Illes Canàries. Defensà el republicanisme i el 1845 es tornà monàrquic i durant la guerra dels Matiners (1846-1847) intentà unir progressistes i carlins al voltant d'un projecte d'estat amb un règim d'autogovern per a Catalunya a través d'una Diputació General de Catalunya que ell mateix proclamà el 24 novembre 1848. Albert GHANIME, «Pensament polític i acció revolucionària de Tomàs Bertran i Soler, 1835-1840», *Barcelona quaderns d'Història*, núm. 10 (2004), p. 121-136.

27 BERTRAN, *Itinerario descriptivo...*

28 Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya, *Costums sobre termenals...*, p. 38.

29 CAMPILLO i LÓPEZ-MONNÉ, *El llibre...*, p. 35-39.

processos històrics de construcció social. Durant les dècades dels seixanta, setanta i vuitanta del segle xx es produïren migracions importants del món rural a l'urbà. Els pobles varen quedar-se amb menys efectius demogràfics que fossin primer receptors i després transmissors dels usos i costums locals que dirigien l'ordre i les relacions socials.³⁰ A aquest trencament generacional cal afegir-hi l'allunyament dels individus que, tot i quedar-se al poble, treballaven a fora. Les seves preocupacions, mitjans de transport i vies de comunicació passaren a ser unes altres: les adaptades a l'automòbil.³¹ Aquesta situació va ser aprofitada per limitar l'accés mitjançant pràctiques seculares com llaurar els camins o privar-ne el pas mitjançant tanques o filats espinosos, amb l'ànim d'annexionar-se les superfícies d'aquestes vies o amb el pretext d'evitar robatoris.³²

CAMINS RAMADERS

En el segle XIX el caràcter precari d'alguns camins estava relacionat amb estratègies d'ampliació i protecció dels drets de propietat. Així mateix, el xoc d'interessos entre agricultors i pastors, i en última instància entre propietaris i ramaders, grans o petits, foren constants al llarg del segle, tal com es pot veure en algunes notícies publicades en els butlletins provincials, que també revelen els intents de regulació per part de les autoritats governamentals. Es tractava de confrontacions que sovint posaven sobre la taula la necessitat de protegir les produccions agràries i forestals.

El 1843, Ignacio Saavedra, governador de la província de Lleida, publicava un ban que venia a ser una ampliació textual d'un de l'any anterior.³³ Clamava pel menyspreu amb què es miraven els

30 Aquesta *desagrarització* consisteix en la pèrdua d'importància de l'activitat agrària i dels pagesos en els municipis rurals, fet que ajuda a explicar aquestes agressions.

31 Lluís SERRANO, «Camins vells, conflictes actuals», *Apunts de l'Arxiu Històric de Girona*, núm. 10 (2009), p. 4-5.

32 Actualment, entre les competències municipals hi ha la *conservació de camins i vies rurals* (art. 66.3 del Decret legislatiu 2/2003, de 28 abril, així com l'art. 25.2d de la *Ley 7/1985, de 2 abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*).

33 BOPL, 28 febrer 1843, núm. 24, p. 1-3.

drets de propietat i el poc respecte pels usos i costums dels pobles, i pretenia, en un articulat de 24 punts, ordenar els problemes derivats del trànsit de ramats i bestiar, i garantir un bon marc de convivència entre ramaders i propietaris, basat en l'observació de les lleis i les ordenances municipals.³⁴ Per evitar que els animals envaïssin terrenys de domini particular aconsellava seguir *los caminos y cordeles por donde debe transitar el ganado*, remarcant que *no es lícito separarse de ellos*. Com era habitual, el ban fixava una relació de penes pecuniàries pels transgressors, segons el tipus de bestiar. La reiterada publicació de bans o informacions similars indica la persistència del problema de trobar un equilibri entre els interessos agrícoles i els ramaders.³⁵

La defensa dels acotaments i tancaments particulars requeria canalitzar degudament el pas dels ramats locals i transhumants, que sempre havien de ser conduïts *por los caminos y senderos obligados a esta servidumbre sin desviarse en lo más mínimo*. Per això el ban esmentat establia que, als llocs on existien aquestes vies, els propietaris *de los predios sirvientes no podrán impedir el paso sea cual fuese la calidad de plantío ó arbolado que hubiese en ellos y el estado de las tierras*. Alhora, els ramats transhumants s'havien de sotmetre, en teoria, al permís de l'alcalde per entrar al municipi i no es podien separar de la *carrerada ó camino señalado*.

34 Aquestes ordenances solien fixar, entre d'altres, el nombre de caps de bestiar llaner, cabrú, boví, porcí, mular i cavallí que cada veí podia pasturar en terrenys comunals. En època moderna les comunitats també regulaven i limitaven aquesta presència de caps de bestiar. Pere GIFRE, *Els senyors útils i propietaris de mas...*, p. 583-585.

35 Es tractava d'un ban molt complet. Alcaldes i propietaris havien de recordar el seu puntual compliment i posar-lo a notícia dels terratinents que residissin en altres províncies. A més, havien de comunicar-ho als jutjies dels pobles limítrofs de la província per evitar qualsevol falta per part de les comunitats veïnes. El ban acabava amb la descripció de penes per als infractors i el recordatori d'altres contravencions: no era permès distreure els cursos d'aigua (Reial ordre de 5 abril 1834); es prohibia caçar i pescar en terrenys particulars sense permís de l'amo (Ordenança de 3 maig 1834) ni amb llaços, xarxes, reclams i fures; tampoc no es podria fer llenya, tallar tòries o recollir fruits, ni espigolar *cualquiera la práctica y las disposiciones municipales que los autoricen*. Així mateix regulava que no s'obrissin *nuevos caminos sin expreso permiso de los dueños* amb el pretext de beneficiar-se de canteres, sorres i argiles, ni tampoc era permesa l'extracció de pedres per fer calç, guix o per a la fabricació de pedres de xispa o pedrenyal. BOPL, 28 febrer 1843, núm. 24, p. 1-3.

El seu pas podia ser guiat per l'alcalde o un substitut seu, amb càrrec al ramader, però podien gaudir de les pastures comunals i tenir lliures i expeditos *los pastos que siempre se han reconocido para los abrevaderos*. Els justícies dels pobles eren els encarregats de senyalar la part dels terrenys comunals on podia pasturar el bestiar cabrum, així com els *cordeles y cañadas* que hi portessin.³⁶ El Decret regulava, a més, el procediment administratiu i el protocol d'imposició de multes. En aquest sentit, els ajuntaments havien de nomenar a principi d'any *dos labradores hacendados, inteligentes y de conocida moralidad* com a taxadors dels danys que causessin els ramats. Les costes, junt amb la multa, havien de ser exigides als propietaris del bestiar sota la responsabilitat del justícia i amb l'assistència dels guardes.³⁷

A la província de Barcelona, l'estat d'abandonament o la desaparició d'algunes *cañadas ó caminos ganaderos, conocidos en Cataluña con el nombre de remaders o carreradas*, destinats a la transhumància, van ser denunciats a principis de la segona meitat del segle XIX.³⁸ Segons un edicte de Cirilo Franquet,³⁹ governador civil de la província de Barcelona, publicat el 1855, aquesta qüestió

36 Pel Reglament de setembre 1835 els alcaldes i els tinents d'alcalde eren els jutges ordinaris de les seves respectives jurisdiccions municipals, unes competències que combinaven amb el vessant governatiu, econòmic i de policia dels pobles, una autoritat que havien d'exercir d'acord amb les lleis i els reglaments. «Reglamento para la administración de justicia en lo respectivo a la jurisdicción ordinaria (Real Decreto de 26 de setiembre de 1835)», MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom VI, p. 843-844.

37 BOPL, 28 febrer 1843, núm. 24, p. 1-3.

38 BOPB, 5 març 1855, núm. 28, p. 1-2.

39 Cirilo Franquet i Bertrán estigué vinculat a l'IACSI (Institut Agrícola Català de Sant Isidre), en fou soci emèrit, així com també membre de la Sociedad Económica Matritense, i consta distingit com a *caballero gran cruz de la real orden americana de Isabel la Católica i jefe superior cesante de la administración civil*. Va ser diputat a les Corts constituents de 1837 i diputat el 1847, durant el bienni progressista. Fracassà en les eleccions de març 1857 en el districte de Tortosa i ocupà, a més, els càrrecs de governador civil de Tarragona, Màlaga i Saragossa. Fou autor del *Proyecto de un código general de Aguas*, precedido de una memoria sobre la necesidad de su formación y de los principios en que se funda, Madrid, Imprenta nacional, 1859; i també publicà *l'Ensayo sobre el origen, espíritu y progresos de la legislación de las aguas, seguido de los elementos de hidronomia pública del proyecto de ley general presentado al Senado, de la legislación general y foral y de la jurisprudencia civil y administrativa*, Madrid, Imprenta de José M. Ducazdal, 1864.

ocasionava greus perjudicis al foment de la riquesa pecuària i també a l'agricultura. D'una banda, els propietaris dels terrenys havien tancat completament els senders o els havien fet més estrets, impeding el pas als ramats. D'altra banda, els pastors, *ora por descuido, ora por necesidad, se extralimitan, confundiendo los linderos*, i ocasionaven danys a les terres destinades a cultiu. Per evitar aquests conflictes calia, segons el governador, que els alcaldes constitucionals mantinguessin en bon estat els camins ramaders fins a la seva jurisdicció i que els propietaris de *los terrenos afectos á estas servidumbres no las hagan desaparecer*. Recordava el Decret de 8 juny 1813, restablert pel de 6 setembre 1836, pel qual es consideraven tancades i acotades les heretats de domini particular, però tot posant l'èmfasi en la part d'aquesta disposició que aclaria que s'havien de deixar lliures i expedites els camins ramaders, abeuradors, camins, travessies i servituds. L'edicte rematava l'assumpte al·ludint el Reial decret de 23 setembre 1836 que expressament ordenava que no s'impedís el pas pels camins ramaders, carrerades i servituds a ramats de cap espècie, transhumants, estants o riberencs.⁴⁰ Apel·lava també als alcaldes perquè dediquessin esforços a la recerca dels *caminos ganaderos antiguos* que haguessin desaparegut *por haberse reducido á cultivo los yermos por donde pasaban*, així com les places pel descans dels ramats, i que s'investiguessin els motius de la seva desaparició, *restableciendo los que deban restablecerse*.⁴¹ La qüestió del mal estat d'aquests camins havia estat, prèviament, debatuda per l'IACSI.⁴²

40 Amb el Reial decret de 23 setembre 1836 es revalidava el Decret de 25 setembre 1820 de suport a la transhumància: *Debe protegerse la ganadería en el uso de sus derechos adquiridos; y en este concepto no se puede impedir a los ganados mesteños el paso por sus cañadas, cordeles, caminos o servidumbres; ni el disfrute de los pastos comunes de los pueblos del tránsito (...)*. Manuel ORTIZ DE ZÚÑIGA, *Elementos de derecho administrativo*, Granada, Imprenta y librería de Sanz, vol. II, 1843, p. 227.

41 BOPB, 5 març 1855, núm. 28, p. 1-2.

42 A la Junta General Ordinària de l'IACSI, de 22 desembre 1854, es va tractar la qüestió de l'abandonament dels camins ramaders: *Otro de los asuntos que con particular preferencia ha llamado la atención de la Comisión Directiva es, el estado de abandono en que actualmente se hallan los caminos ganaderos. Reclaman contra ello los propietarios de ganados; por que perdidos hasta los linderos de*

Aquest encàrrec per restablir els camins ramaders fou recordat, gairebé un any després (1856), en una circular publicada en el *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, en què s'afegia la referència a la Reial ordre de 13 octubre 1844 sobre l'ús de les carrerades i altres servituds pecuàries, drets de pas i de protecció dels ramats que remarcava que podien circular lliurement per les *cañadas, cordeles abrevaderos*.⁴³ Segons l'IACSI, la inserció d'aquest recordatori al butlletí, signat per Ignasi Llasera, era gràcies a la seva sintonia amb els governadors civils.⁴⁴ Aquest anunci, en certa manera, també satisfieia l'Asociación General de Ganaderos del Reino, els successors de l'Honrado Concejo

esos caminos no pueden trashumar los rebaños desde las dehesas o extremos en que pastan, á las montañas, para veranear o invernarse; por que habiendo desaparecido las plazas o cercados rebañeros no tendrían tampoco donde descansar las reses en el tránsito; y por que restableciéndose esos senderos cesen de una vez los perjuicios que se infieren al ganado de toda clase y por consiguiente á la agricultura en uno de sus principales ramos, acudiendo al Instituto con el fin de que les proteja y ampare en la demanda. Per aquest motiu, la Directiva (...), tanto para evitar los indicados inconvenientes, cuanto para no causar una extorsión á la propiedad, se ha dirigido á las Subdelegaciones y á los señores socios que por las particulares circunstancias del país en que viven se hallan en el caso de ilustrarla acerca de la existencia y condiciones con que se hubiese establecido la costumbre, que se supone inmemorial, de dar paso á los ganados por ciertas y determinadas propiedades, del estado actual y del que anteriormente tenían las comunicaciones abiertas al intento. Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería, IACSI, tom III (1854), p. 212.

43 BOPB, 25 gener 1856, núm. 11, p. 1.

44 L'anunci també fou publicat a la revista de l'IACSI. A més, en la secció de *Trabajos a que se ha dedicado el Instituto* s'explicava, entre d'altres, que *la Comisión Directiva que tan eficazmente secundada se ha visto siempre por los señores Gobernadores civiles de la cuatro provincias catalanas, se ha dirigido á los mismos recomendándoles se sirvieran recordar á los señores Alcaldes de sus respectivas jurisdicciones el exacto cumplimiento de las leyes y disposiciones vigentes sobre conservación de las antiguas cañadas ó caminos ganaderos que existían en el Principado y sobre todo la Real orden de 13 de octubre de 1844, habiendo tenido la satisfacción de que se hayan en consecuencia mandado insertar por las referidas autoridades, en los Boletines oficiales las prevenciones oportunas. Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería, IACSI, tom IV (1855), p. 277.*

de la Mesta,⁴⁵ un dels grans grups de pressió que vetllava pels interessos ramaders també a Catalunya. L'objectiu de la Reial ordre era protegir l'activitat ramadera davant la *inobservancia o apático cumplimiento por parte de las autoridades locales, dispuestas muchas veces á favorecer intereses propios*, i recordava la legislació anterior, des de la llei recopilada en el títol 27 del llibre setè de la *Novísima Recopilación*,⁴⁶ a les reials resolucions de 15 juliol i 23 setembre 1836, 17 maig 1838, 24 febrer 1839, i a l'aclariment de 8 gener 1841.

Aquesta Reial ordre i d'altres que vetllaven pels drets de la ramaderia van aparèixer en diferents ocasions en els butlletins oficials de les quatre províncies com a resposta a les reclamacions de l'Asociación General de Ganaderos del Reino. L'Asociación va demanar, el 1865 i almenys en dues ocasions, reproduir una altra Reial ordre de 12 desembre 1842, sobre el *tránsito de los ganados por terrenos de ajeno dominio, la cual no se observa por no haber tenido la conveniente publicidad*.⁴⁷ Aquesta Reial ordre venia a certificar el dret de pas dels ramaders que tinguessin propietats enclavades entre dominis d'altres, tot i els acotaments fets a l'empara del Decret de 8 juny 1813. La mateixa Reial ordre va fer-se pública al BOP de Girona.⁴⁸

L'Asociación de Ganaderos del Reino va tenir una incidència important. Amb l'associació acabada de crear, el Reial decret de 26 setembre 1836 reconeixia que no s'impediria el pas dels ramats per les *cañadas, cordeles, caminos ó servidumbres*, com tampoc el seu accés a les pastures comunes dels pobles on se'ls havia permès accedir fins aleshores, *salvo el derecho de propiedad sancionado*

45 L'Asociación General de Ganaderos del Reino fou la continuadora de l'Honrado Concejo de la Mesta, a la qual es va donar aquesta denominació amb la Reial ordre de 31 gener 1836. El Reglament de 31 març 1854 va venir a disposar que, encara que quedés com a competència de l'Asociación tot allò relatiu a la riquesa pecuària, corresponia al Ministeri de Foment la suprema inspecció i jurisdicció sobre les *cañadas reales*. L'associació va ser vigent fins a la creació del Sindicato Vertical de Ganadería, després de la Guerra Civil de 1936.

46 *Novísima recopilación de las leyes de España*, Madrid, Imprenta de Sancha, 1805, tom III, llibre VII, p. 588.

47 BOPT, 20 setembre 1865, núm. 114, p. 2; i BOPT, 6 octubre 1865, núm. 121, p. 1.

48 BOPG, 11 octubre 1865, núm. 122, p. 2.

por el decreto de 8 juny 1813. Tampoc s'exigirien als ramats els impostos i peatges que cobraven particulars i corporacions.⁴⁹ Les funcions dels antics *alcaldes de Mesta* a partir d'aquell moment serien desenvolupades pels alcaldes ordinaris i ajuntaments constitucionals que les havien de desenvolupar *con arreglo á la Constitución y á las leyes y reglamentos vigentes del ramo de ganadería*.⁵⁰ Més endavant aconseguiren, temporalment, que s'eximís els conductors de ramats de l'obligació diària de presentar els passaports o credencials.⁵¹ També obtingueren permís perquè *rabadanes, pastores i zagales* utilitzessin escopetes sense haver de pagar cap tipus de retribució per les llicències expedides.⁵² Quan la construcció i rectificació de camins veïnals requeria l'ocupació de part de terreny dels camins ramaders, l'Associació exigia la compensació de la superfície ocupada,⁵³ i vetllava perquè, en la concessió de permutes de trams de vies ramaderes per altres terrenys, sobre la base del Reglament de l'Associació de 13 agost 1892 i com a representant oficial de l'Estat per la conservació i defensa de carrerades, la nova via pecuària no estigués en pitjors condicions que l'antiga.⁵⁴

Hem citat disposicions generals relatives als camins de les províncies de Lleida i Barcelona. Tampoc no van mancar a les províncies de Tarragona i Girona, si bé van aparèixer una mica més tard. El 1861 el governador de la província de Tarragona, Santiago Luis Dupuy,⁵⁵ referint-se al procés de colonització

49 BOPG, 29 octubre 1836, núm. 87, p. 366-367.

50 BOPG, 30 novembre 1836, núm. 96, p. 406.

51 BOPG, 4 febrer 1840, núm. 15, p. 59.

52 BOPG, 4 maig 1841, núm. 53, p. 215.

53 BOPG, 16 octubre 1848, núm. 124, p. 493.

54 BOPG, 17 novembre 1905, núm. 138, p. 597.

55 D'origen francès, es va convertir en un dels industrials més importants de la seda a València. També fou alcalde de Barcelona de desembre 1851 a desembre 1852 i publicà, entre d'altres, Santiago Luis DUPUY, *Apuntes sobre la industria de la seda y cría del gusano que la produce*, dedicat a la Sociedad de Amigos del País, València, Oficina de Manuel López, 1839; i *Barcelona: desde 10 de julio hasta 20 de setiembre de 1854*, Barcelona, Imprenta de Narciso Ramírez, 1854; també a Joan FUSTER SOBREPÈRE, *Barcelona a la dècada moderada (1843-1854). El projecte industrialista en la construcció de l'estat centralista*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Tesi doctoral, 2004, p. 330-344.

del darrer tram de l'Ebre (Tortosa, Sant Carles de la Ràpita i Amposta) per fer-hi plantacions d'arròs, indicava en un ban les condicions de salubritat que havia de mantenir aquest conreu, i en el punt quart de l'edicte posava l'èmfasi en el fet que quedava *prohibido el destruir ó labrar los caminos y senderos existentes, hasta que, si no fuesen de uso común, se resuelva su desaparición por los trámites legales. Los que hubiesen sido destruidos se repondrán inmediatamente por los que hubieren causado el daño.*⁵⁶ Uns mesos després, el mateix governador civil emetia una circular sobre camins veïnals fent saber que havia rebut reclamacions referides a propietaris de terrenys que afrontaven amb camins públics on tiraven pedres i runa, quan no els inundaven amb les aigües sobrants de les respectives finques. L'ordre prevenia els alcaldes dels pobles de la província de Tarragona que reprimissin aquestes pràctiques; en cas contrari, podien caure en la responsabilitat d'aquelles faltes.⁵⁷

La primera circular relativa als camins que trobem a la província de Girona data de 1878. Aquell any, Joaquín María Lagunilla, governador civil de Girona, per evitar els danys i perjudicis en els sembrats i les plantacions que, segons anunciava, causaven els ramats, i particularment els transhumants, en travessar els termes de la província, establia una sèrie de mesures per evitar que pastors i majorals envaïssin —sense el permís prescriptiu— finques rústiques de particulars o comunals.⁵⁸ Era el mes de maig i s'acostava la data de l'ascens a les terres altes dels ramats que a l'hivern romanien a les planes empordaneses. Per això s'intentava fer complir les prescripcions i les prohibicions vigents dels acotaments i tancaments de terres i no entrar-hi amb

56 BOPT, 24 maig 1861, núm. 62, p.4. En els butlletins també localitzem exemples d'acotaments, les autoritzacions governamentals, pel cultiu d'arròs al Baix Empordà i a l'Ebre; una informació interessant per comprendre l'evolució d'aquest cultiu sota la teòrica supervisió i el control de les autoritats per garantir, entre d'altres, la salut pública. Sobre l'expansió del cultiu de l'arròs al delta de l'Ebre arran de la posada en funcionament del canal de reg de la dreta de l'Ebre el 1859, vegeu Emeteri FABREGAT, *L'impacte de l'arròs. El delta de l'Ebre al 1860*, Benicarló, Onada edicions, 2006.

57 BOPT, 10 febrer 1862, núm. 18, p. 3.

58 BOPG, 15 maig 1878, núm. 58, p. 1.

els ramats. Els conductors de bestiar havien d'anar degudament identificats i documentats per poder certificar la propietat del bestiar. Per la manca de la documentació de referència podien ser multats amb 50 pessetes, sense comptar la indemnització pels danys que hagués pogut causar el bestiar. Si els amos dels ramats no feien efectiva la sanció, se'ls podia embargar les *reses necesarias para cubrir su importe con la venta de las mismas*. I en cas d'insolvència es contemplava l'arrest dels pastors.

Si baixem de l'escala provincial a la local, arreu de Catalunya podem trobar exemples d'actuacions municipals de signe divers. En algunes ocasions, els municipis varen actuar en defensa dels camins ramaders i en contra de les iniciatives d'apropiació d'alguns propietaris particulars. A Roses, per exemple, el 1858, en diverses sessions de ple, s'acordà advertir a uns propietaris que desocupessin la *carrada del bestiar* que anava a la muntanya de Norfeu, perquè se n'havien apropiat indegudament. El consistori reclamà que deixessin el camí lliure d'oliveres i altres obstacles, i que aportessin les escriptures referides a les seves finques per retornar-les als límits originals. La voluntat municipal per recuperar el camí s'explicava, per una banda, pels inconvenients d'haver de conduir els ramats per vies alternatives que travessaven altres finques privades i, per altra banda, pels beneficis que, pel comú, representava l'accés a Norfeu, un bé de propis de l'Ajuntament.⁵⁹ Un mes després es va acordar elaborar un expedient per requerir a Jacint Romañach i Joan Cassot, propietaris que havien tancat el pas, i a tots els altres que n'havien reduït l'amplada, que desocupessin la via pública. Amb aquest procediment, a més de prendre declaració a persones que, per la seva edat i situació, poguessin aportar informacions interessants sobre el camí ramader, es pretenia que els amos de les finques es fessin càrrec de les despeses d'arranjament del camí i el delimitessin amb fites.⁶⁰ El 1872 trobem el mateix problema amb el camí ramader de mas Turró, també a Roses. Els propietaris veïns s'havien apropiat *indegudament* de part del camí i feien inviable

59 AMR, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Roses, llibre 1r, 11 abril 1858, f.11r.

60 AMR, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Roses, llibre 1r, 9 maig 1858, f.15r.

el pas de carruatges.⁶¹ Els regidors comissionats visitaren el lloc i acordaren la restitució de l'amplada corresponent i, si hi havia incompliment, advertien que acudirien als tribunals de justícia.⁶²

No són rares les referències que assenyalen l'activitat agrària com a inductora potencial de tancaments dels camins ramaders. Així, en un document de 1871 sobre els comunals de Sant Joan de les Abadesses, hi consten camins per trànsit de bestiar de setze metres d'amplada. El mateix document, segons els autors, posa de relleu que la superfície que ocupaven aquests camins no podia ser llaurada per cap veí, i que aquests servien pel trànsit de bestiar del districte i foraster.⁶³

Per tal de vetllar pel manteniment d'aquestes vies, alguns municipis podien crear figures específiques encarregades de la seva vigilància i conservació. El 1872, al poble de Ginestar, a la Ribera d'Ebre, el consistori va acordar nomenar comissionats permanents per alguns *negocis o rams* entre els quals, a més del de policia urbana i rural, hi havia el *de caminos y carreradas*.⁶⁴ En altres ocasions, tot i el suport donat als processos de tancament de terres, les autoritats municipals cercaven mantenir els camins ramaders que travessaven les finques. El 1906 l'Ajuntament de la Figuera (Priorat) complí amb el Reglament de 13 agost 1892 de conservació de vies pecuàries, que les declarava *bienes de dominio público*, i pretenia protegir-les de les intrusions i usurpacions freqüents. Així, cenyint-se al segon paràgraf de l'article 74, anunciaren les operacions de delimitació de camins ramaders de caràcter local.⁶⁵ Una comissió local fou l'encarregada de la classificació i, un cop acabat l'amollonament, ho exposaren al públic per a les possibles reclamacions.⁶⁶ En un dels anuncis de tancaments de finques, el 1889, l'alcalde constitucional de Vallirana declarava acotat el mas Prunera, de Francisca Francolí,

61 AMR, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Roses, llibre 2n, 22 desembre 1872, f.144r.

62 AMR, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Roses, llibre 2n, 29 desembre 1872, f.149r.

63 MIRALLES i ROVIRA, *La transhumància...*, p. 26.

64 BOPT, 23 març 1872, núm. 72, p. 4.

65 BOPT, 21 juliol 1906, núm. 169, p. 4.

66 BOPT, 2 setembre 1906, núm. 206, p. 4.

però a la vegada feia constar que la propietària havia de *respetar los pasos y cañadas hoy existentes, sin que le sea permitido alterarlos bajo ningún concepto*.⁶⁷ A Santa Maria de Miralles (Anoia) es produí una advertència similar. El 1864 l'alcaldia publicava l'acotament de les heretats de les *Colominas* i Enra d'Antonio María Fontanals i Magin Llorach, excepte los *caminos y cañadas públicas*.⁶⁸ El mateix passà a Sant Martí Sarroca (Alt Penedès), quan el 1898 l'alcalde autoritzà el tancament de diverses terres a José María de España y Orteu. L'acotament, justificat amb l'edict de 8 juny 1813 citava gairebé de forma literal el Decret, remarcant especialment el mirament que calia tenir amb les *cañadas, abrevaderos, caminos, travesías y servidumbres de utilidad pública que existan dentro las referidas fincas*.⁶⁹ A vegades, en els límits de les finques vedades, hi trobem referències a camins ramaders. El 1881 en un anunci del governador civil de Girona pel qual es vedava un terreny a Gualta, propietat de Salvador Negre, veí de Torroella de Montgrí, se citava com a límit oest una *carretera rural denominada Pas de las Vacas que conduce al rio Ter*.⁷⁰ El 1897, d'una forma similar, apareixia en l'acotament de l'heretat *Casa de Alfa* Isòvol que, en el límit oriental, tenia el camí d'Alp a Olopte i el *paso ganadero que va a Riell*.⁷¹

Les autoritats locals no només varen sortir en defensa de camins i carrerades; també varen dirigir-se contra algunes pràctiques dels ramaders. El 1882, l'alcalde de Pujalt (Anoia) advertia que molts ramaders s'havien acostumat a passar per diversos camins del terme municipal per anar a la fira de Prats del Rei. El pas del bestiar causava *graves perjuicios á las propiedades colindantes* i per això se'ls prohibia el pas per aquells camins i se'ls obligava a passar per la carrerada assenyalada.⁷² De manera similar, el 1869 el consistori de Monistrol de Montserrat va marcar un itinerari pels tractants de bestiar, que fou aprovat

67 BOPB, 20 novembre 1889, núm. 278, p. 3.

68 BOPB, 3 agost 1864, núm. 183, p. 2.

69 BOPB, 20 agost 1898, núm. 199, p. 3.

70 BOPG, 16 novembre 1881, núm. 137, p. 2.

71 BOPG, 7 juliol 1897, núm. 81, p. 380.

72 BOPB, 23 juliol 1882, núm. 175, p. 5.

pel Govern Civil. Per evitar danys a les propietats particulars, el camí es feia passar per la part de *Santa Cecilia de Montserrat en dirección al puente de Castellvell y Vilá, desde este hacia la heredad llamada Viladoms de Dalt, y desde este hacia Vacarisas y Tarrasa*. Els infractors que causessin danys, recordava l'anunci, haurien de fer-se càrrec de les penes establertes per les lleis, a més d'indemnitzar pels perjudicis que ocasionessin.⁷³ En altres llocs, com a la Pobla de Claramunt (Anoia), es va pretendre convertir la carrerada en camí rural. Per això el 1884 s'anunciava l'acord de ple d'aquesta proposta feta por *algunos vecinos y al objeto de realizar un camino rural para carruaje altamente conveniente á los fines agrícolas*. S'havia demanat la corresponent autorització per fer-lo passar per una carrerada d'una amplada de trenta metres que travessava el pla de la Torra i el punt conegut com a Sentinella.⁷⁴ Finalment, la súplica elevada el 1891 al governador civil de Tarragona per part d'un grup de veïns i ramaders de la Pobla de Masaluca (Terra Alta) permet observar el descontentament d'aquests amb les ordenances municipals, que prohibien abeurar els ramats en *ciertas balsas llamadas Ganaderas*, i amb l'actuació de les autoritats locals en relació amb el trànsit ramader pels camins del terme municipal. El governador va desestimar la seva petició.⁷⁵

Per tancar aquest apartat podem recórrer al *Diccionario de agricultura* que, en la veu *cañadas*, puntualitzava la importància de les servituds de pas del bestiar, tan interessants o més que les cabaneres, però que amb freqüència s'havien anat reduint a propietat particular. Els autors del *Diccionario* denunciaven que no sempre s'havia tingut en compte l'obligació de deixar el camí suficient per al pas del bestiar i això feia difícil actualitzar els camins i les servituds de pas. En la mateixa veu, també alertaven dels assalts als camins ramaders, fos per l'ús per trànsit general, l'ocupació de part de l'ample per a diferents usos i la usurpació

73 BOPB, 17 juny 1869, núm. 144, p. 2.

74 BOPB, 12 novembre 1884, núm. 272, p. 3.

75 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 26 novembre 1891, p. 335.

dels terratinents limítrofs, i que això provocava l'ús forçós d'altres vies generals per part dels ramats:

*Los caminos comunes y carreteras generales sirven también de paso, aunque penoso y estéril, para los pastores y ganados de todas especies que van á buscar pastos ó consumo, no solo por el derecho común á todos los viandantes, sino más especialmente porque muchos trozos de las carreteras principales construidas desde el siglo pasado hasta el día, se han establecido sobre las primitivas cañadas y cordeles destinados á la ganadería; y para ello se ha ocupado una parte de su ancho, ya por sus orillas, ya por medio de la cañada ó cordel, dejando fajas laterales y desiguales. De aquí ha provenido que alguna parte de estas ha sido usurpada por los terratenientes colindantes, y otra vendida por los empleados del ramo de caminos; por ignorar su verdadera naturaleza y servicio, y considerar tales trozos de terreno como caminos viejos é inútiles (...).*⁷⁶

CAMINS PÚBLICS O PRIVATS?

En l'apartat anterior ens hem referit als camins ramaders, utilitzats pels desplaçaments dels animals, especialment els transhumants; en el darrer apartat d'aquest capítol ens centrarem en allò que genèricament anomenem *camins públics* i que comprèn un ventall ampli de vies, des dels camins carreters als camins de sirga, passant pels de ferradura, els de bast o els senders i corriols.

L'estudi tant dels bans emesos per la Reial Audiència abans de la Revolució Liberal, com dels anuncis publicats després als butlletins oficials, permet veure la preocupació constant dels propietaris del terror de limitar els camins públics que travessaven finques particulars. El pas continuat per aquestes vies, amb el temps, podia convertir-se en un costum consolidat

76 ESTEBAN i ALFARO, *Diccionario...*, tom II, p.67.

i els usuaris podien guanyar-se el dret d'ús a través de figures jurídiques com la usucapió.⁷⁷

Les referències que trobem en la documentació sobre la privacitat dels camins nous i les queixes sobre els greuges soferts en aquest àmbit, no podem prendre-les com a certes perquè sabem que sovint eren tendencioses i parcials. Tot i així, comparant els bans de la Reial Audiència amb els anuncis en els butlletins oficials posteriors observem algunes diferències substancials. Mentre que en els primers la referència a la privatització de camins era molt comuna (61 %, 409 casos de 671), en els anuncis provincials és poc freqüent (2,2 %, 40 casos de 1781). A més, en els anuncis la descripció de danys i greuges és més breu, sense tants detalls, i en la majoria de les ocasions només hi consta la prohibició d'utilitzar camins i passos. Les expressions i nomenclatures utilitzades en el bans de la Reial Audiència per referir-se a les infraccions són, bàsicament, *haciendo caminos nuevos, inusitados o de mal uso*. Les fórmules dels butlletins es refereixen majoritàriament a *caminos de mal uso*, i només n'hem trobat tres que parlessin de *caminos nuevos*. Cronològicament, les referències sobre passos o camins es concentren bàsicament en la dècada de 1860 (30 dels 40 casos), amb una tendència a la desaparició a mesura que el segle avança. D'aquestes diferències, se'n podria derivar que la preocupació pels camins públics va minvar.

En els anuncis provincials encara trobem nombrosos exemples de les tensions que generaven els camins, si bé amb menys qualitat en els detalls i informacions que en els bans de la Reial Audiència.⁷⁸ El

77 La usucapió permet que una persona o comunitat esdevingui titular d'un bé o un dret per la seva ocupació i utilització reiterada en el temps. Actualment la prescripció és de 20 anys i és irrellevant la bona o mala fe del posseïdor (Codi civil de Catalunya, llibre cinquè, títol III, capítol I, secció quarta). El Codi civil espanyol, en els articles 1957 i 1959 reconeix la prescripció ordinària, on el posseïdor és de bona fe i el temps necessari per usucapir és de 10 anys entre presents i 20 anys entre absents; i l'extraordinària, on no cal títol ni bona fe del posseïdor, amb un termini de prescripció de 30 anys.

78 Els memorials dels bans de la Reial Audiència (1800-1835) contenen diversos exemples de la suposada formació de camins nous. Es tracta de vives descripcions que conceptualitzen uns drets de propietat lliures d'altres drets, usos i servituds. SERRANO, *Els tancaments...*, p. 131-134 i 520-521. A tall d'exemple, el 1800 Juan Bruno Pedret, un *labrador* de Reus amb un mas de cent vint jornals, i un altre a Marçà (Priorat) denunciava,

1861 José Salvatella declarava acotades i vedades, amb autorització del governador civil, les finques que tenia a Fontcoberta, Centenys i Serinyà (Pla de l'Estany), i prohibia, entre altres aprofitaments, *formar o obrir caminos de mal uso*.⁷⁹ Els anuncis amb freqüència remarcaven que els camins existents dins les heretats no eren públics, sinó privats. Són exemples d'això l'acotament del mas Fontanelles de Castellfollit de Boix (1879) per part d'Esteve Casajuana, hisendat de Manresa que incloïa explícitament *el camino particular dentro la citada heredad*; o el fet per Cayetano Buhigas i Monravà,⁸⁰ arquitecte i veí de Barcelona amb terres a Sant Gregori, que el 1892 publicà un anunci doble de tancament en el

entre altres coses, que alguns entraven a les seves terres a *pie y a caballo haciéndole caminos nuevos e inusitados* (ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1231, 3r, f. 36r-37v, 5 maig 1800). El 1802 Andrés Prat, pagès de Moià, al·legava que li destruïen els boscos de l'heretat i que feien diversos *caminos que casi pueden llamarse reales*, emportant-se també les herbes que es feien als marges i torrents, a més dels fruits de les mateixes terres (ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1231, 3r, f. 406r-407r, 3 abril 1802). Un altre exemple interessant fou el de Martí Isern, pagès de Vilallonga de Ter que, amb diferents masos entre Tregurà, Abella i Oix —en una zona on eren habituals les pastures i les terres comunals—, el 1805 es queixava que *abren caminos e impiden al dicho mi principal del privativo y libre goze de los beneficios que reeditan las tierras de los susodichos mansos* (ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1232, 4t, f. 141v, 8 maig 1805). La utilització d'aquests camins *jamás usados* i altres faltes eren per tots, i especialment per Jaume Roca de la Jonquera, el 1819, considerades *daños, como si tales bienes fuesen del primero que los ocupa*. ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1433, f. 48r-49v, 27 març 1819.

79 BOPG, 29 juliol 1861, núm. 90, p. 4.

80 Cayetano Buhigas i Monravà (1851-1919) en l'anunci es presenta com a comte de Plasència i marquès de Cerdanyola, i fou Narciso Jubany i Menció, veí de Girona, el qui actuà en el seu nom i representació. El 7 desembre 1890 havia publicat un altre anunci per l'heretat del Castell de Cerdanyola (BOPB, 7 desembre 1890, núm. 293, p. 2). Buhigas fou militar entre 1873 i 1877 i arribà a coronel d'enginyers amb l'exèrcit carlí. Format a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, aquest arquitecte modernista acabà els estudis el 1879 i rebé influències del medievalisme d'Elies Rogent, el racionalisme de Viollet-le-Duc, l'arabisme introduït per Fortuny i utilitzat per Gaudí i Domènech i Montaner. El 1881 guanyà el concurs per al projecte del monument de Cristòfor Colom a Barcelona, inaugurat el 1888 en motiu de l'Exposició Universal. El 1886 en començà la construcció al portal de la Pau. Entre agost i octubre de 2011 se li va dedicar una exposició retrospectiva a la Biblioteca de Catalunya. Vegeu Judit SUBIRACHS i BURGAYA, *L'escultura del segle XIX a Catalunya: del romanticisme al realisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 242; i Joan BASSEGODA NONELL, *La personalidad y la obra del arquitecto Cayetano Buigas Monrava. Semblanza biográfica*

qual prohibia *el paso por caminos y senderos que no sean públicos, la entrada y el paso por todas las fincas*.⁸¹ En el mateix sentit, el 1905 Lluís Pujol i Bassols, de Barcelona, amb terres a Argelaguer, no permetia ni el *simple paso* sense el seu permís.⁸² Fins i tot es podia intentar el tancament de camins que travessaven finques alienes. El 1892 Joaquim Maria Iglesias, veí de Santa Coloma de Farners, publicava un anunci, a través del seu procurador, en el qual feia explícit que era *dueño de una carretera* que partia de la rectoria de Castanyet i que conduïa al mas Xicot, de la seva propietat, però que travessava els masos Bonaire, Casanovas i Calsinera. En virtut del dret que la Llei li concedia, així ho feia constar, volia que es declarés vedat el pas per la citada carretera, ja fos a peu, amb cavalleria, carruatge ni altra forma sense el permís d'ell o dels procuradors. A més, advertia que la Guàrdia Civil era l'encarregada de la vigilància i que els infractors podien ser sancionats pel Codi penal vigent.⁸³

Per contra, també podem trobar exemples on les autoritats que avalen el tancament fan constar l'existència de camins d'ús públic que cal respectar. El 1867 Joaquim Torrents anunciava, amb l'autorització del governador, el tancament de l'heretat Antius de Callús i Sant Mateu de Bages. Aquesta autorització, però, es condicionava al fet que no impedís un *ramal ó sendero de vecindad que, partiendo del camino público que desde el arrabal de Callús se dirige á Súria, va á parar á S. Mateo de Bages, y el camino pecuario que va hácia la heredad Portellas*.⁸⁴ De forma semblant, un anunci mancomunat de vedat publicat per diversos propietaris de Gavà el 1880, explicitava que les finques es trobaven *atravesadas en el sentido de mediodía á norte, por dos caminos carreteros que conducen á la población*.⁸⁵

Una altra font de conflictes fou l'amplada dels camins veïnals. Entorn d'aquesta problemàtica, el mes d'agost de 1862, el

por Carlos Buigas Sans, Barcelona, Universidad Politécnica de Barcelona, Cátedra Gaudí, 1973.

81 BOPG, 16 setembre 1892, núm. 112, p. 354; i BOPG, 19 setembre 1892, núm. 113, p. 360.

82 BOPG, 14 agost 1905, núm. 97, p. 394.

83 BOPG, 18 novembre 1892, núm. 139, p. 438.

84 BOPB, 7 maig 1867, núm. 108, p. 4.

85 BOPB, 7 agost 1880, núm. 188, p. 4.

Govern Civil de Tarragona va intentar limitar, en sintonia amb la legislació vigent, els abusos comesos pels propietaris contigus dels camins, afavorits per l'apatia i la negligència dels alcaldes en la defensa dels interessos col·lectius. Segons la Llei 3^a, títol 31 de la partida 3^a, els camins que anaven d'heretat a heretat havien de tenir una amplada de dotze peus en les rectes i setze en els revolts,⁸⁶ i la llei vigent en aquell moment fixava una amplada màxima dels camins veïnals de divuit peus.⁸⁷ En funció d'això, el governador afirmava que els camins que no complien aquests requisits *lo deben á las usurpaciones llevadas á efecto en época ulteriores*. Imprescriptibles per llei, els camins públics havien de ser restablerts en els seus límits naturals, sense que això negués el dret de possessió que intentessin al·legar els propietaris que hi afrontaven. Atès que s'havia de guardar un *religioso respeto á la propiedad particular*, Dupuy donava instruccions als alcaldes sobre la manera com actuar a partir d'aleshores: preservar l'amplada i la conservació dels camins fent servir, quan fos el cas, un procés d'expropiació per tornar a l'amplada legal i demolir tanques i altres obstacles.⁸⁸

Les apropiacions, desviacions i declaracions de privacitat dels camins foren corrents al llarg del segle XIX. El 1849 el Jutjat de Primera Instància d'Arenys de Mar feia públic el procés pel qual Cayetano de Pallejà, advocat i veí de Barcelona, posava a prova la pertinença de la carretera oberta al mas Matas de Sant Cebrià de Vallalta. Pallejà buscava lliurar-se d'haver de donar pas per les terres del mas, excepte un camí de ferradura que se *vá de S. Ciprian de Vellalta á Orsaviñá que yace al extremo superior del propio manso Matas*.⁸⁹ Un exemple de desviament, el proporciona Joan Ferrer Soler, veí de Barcelona i propietari de l'heretat La Torre del Veguer al terme de Sant Pere de Ribes, que el 1895 va acudir a l'Ajuntament per sol·licitar permís per desviar el camí veínal que, travessant el terme de Vilanova i la

86 ARRAZOLA *et al.*, *Enciclopedia española...*, p. 345.

87 *Los caminos declarados hoy como vecinales deben tener, según la ley de 28 de setiembre de 1849, la anchura máxima de diez y ocho pies de firme*. BOPT, 1 agost 1862, núm. 95, p. 2-3.

88 BOPT, 1 agost 1862, núm. 95, p. 2-3.

89 BOPG, 30 maig 1849, núm. 65, p. 2.

Geltrú, conduïa a Cubelles, amb la intenció de fer-lo passar per darrere de la casa en comptes de per davant.⁹⁰ El 1902 l'alcalde constitucional de Tavèrnoles, arran d'una instància presentada pels propietaris del Castell de Savassona sobre la naturalesa d'un camí, anunciava que l'Ajuntament havia acordat:

*Que teniendo en cuenta que el camino que hay en el interior de la finca Castell de Sabassona y que sirve para la mútua comunicaci3n de las dos casas denominadas Casanova de la Puncha y Masoveria grande del castell, la otra, no figura oficialmente como camino vecinal, y, por tanto, p3blico, en este distrito municipal; concurriendo adem3s la circunstancia de que no se ha atendido 3 la conservaci3n y reparaci3n de dicha vía por cuenta del Ayuntamiento, 3sta, por una unanimidad, acuerda que entiende que dicho camino es particular de la finca expresada (...).*⁹¹

Hi va haver tracte de favor? Realment no era p3blic? No ho sabem. Tanmateix, qualsevol persona que es considerés amb facultat de transitar amb carruatge pel camí desafectat podia fer-ho en un termini de 30 dies un cop s'hagués publicat en el butlletí oficial de la província i en els llocs de costum de la localitat. Un cas similar es registrà el 1892 a Sant Gervasi quan l'Ajuntament va transmetre el domini d'un camí, *hoy innecesario* a Enrique Ferrer i Joaquín Castelló.⁹² De la mateixa manera, el 1886 els hereus de Pablo Rabent3s de Olivilla van sol·licitar a l'Ajuntament d'Avinyonet del Penedès *poder tapar* un camí transversal, una travessia que passava per la *Bassa del Bad3 ó Bosch Grant*, en la partida d'*Abruzza* i que desembocava al camí general. S'anunciava al p3blic per les reclamacions que pogués originar la desaparició del camí.⁹³

90 BOPB, 3 agost 1895, núm. 185, p. 1. Es feia p3blic perquè en el termini de 20 dies es poguessin presentar al·legacions.

91 BOPB, 20 agost 1902, núm. 199, p. 4

92 BOPB, 25 maig 1892, núm. 125, p. 4.

93 BOPB, 11 març 1886, núm. 60, p. 2-3.

Molts dels exemples que hem posat corresponen al darrer terç del segle XIX, però l'apropiació de camins públics podia arrancar de lluny i la manca de control administratiu sobre ells podia facilitar-ho.⁹⁴ El 1853 molts alcaldes de la província de Barcelona havien deixat de complir, per desídia o negligència, l'obligació d'enviar al governador civil la relació de l'estat dels treballs executats en els camins veïnals en el temps reglamentari. Per accelerar el procés el cap polític provincial havia resolt comissionar els directors de camins veïnals perquè fessin la feina i als alcaldes, els donava tres dies per enviar-ho sota pena de 160 rals.⁹⁵ El 1864 es prengueren altres mesures de control en el mateix sentit, com obligar els alcaldes, d'acord amb les juntes locals de camins, a trametre al Govern Civil els comptes de la recaptació i de la despesa feta cada any en camins veïnals per assegurar-ne el manteniment. S'havia d'enviar la relació nominal de contribuents, els jornals prestats i les prestacions personals pels qui així ho escollien.⁹⁶

L'estat de molts d'aquests camins generava preocupació en l'administració provincial, bé perquè el mal temps els malmetia, bé pels assalts de què podien ser objecte.⁹⁷ La cobdícia, segons les fonts, feia que alguns intentessin ampliar les finques a costa dels camins; d'altres, amb l'anhel de recollir aigües de pluja i llims obrien rases i, per no perdre part dels camps, les construïen dins el camí públic, malmetent-lo.⁹⁸ Per afrontar la reparació de camins i *veredas vecinales* i evitar la usurpació que *con sobrada frecuencia cometen los particulares en los caminos*

94 En els anuncis consultats per vedats i tancaments en què consten les afrontacions, en un nombre important d'ocasions, hi apareixen camins, de tot tipus i direccions, com a límits de les heretats. Un cas per il·lustrar les possibles afectacions o ocupacions d'operacions de la definició de drets de propietat en els camins fou la construcció d'una paret, tal com reconeixien les lleis i el Codi civil. La paret, de seixanta centímetres d'alt, es construïria en la longitud de la finca que limitava amb el *camino público de herradura que desde el caserío Las Torres dirige á la masia Mas den Bosch*, propietat de Francisco Roig Rossell a Sant Pere de Ribes (BOPB, 5 abril 1900, núm. 81, p.3).

95 BOPB, 10 octubre 1853, núm. 120, p. 1

96 BOPG, 6 gener 1864, núm. 3, p. 1.

97 *El Bien del País*, núm. 17 (1846), p. 129-130.

98 *El Bien del País*, núm. 6 (1846), p. 44.

públicos ensanchando aquellos sus propiedades,⁹⁹ calia la difusió per escrit de les normatives, supòsits legals i casos pràctics. Un exemple pioner d'aquesta pràctica, el trobem a *La Granja*, la revista dirigida des de Figueres per Fages de Romà a mitjan segle XIX. Aquesta publicació, dirigida i consumida per les elits propietàries,¹⁰⁰ tenia una secció dedicada a assumptes relatius al dret administratiu i la resolució de conflictes al si del món rural. L'assumpte dels camins s'abordava a través de múltiples casos singulars i exemples pràctics per proposar una solució a tots els supòsits. *La Granja* deixava clares, però, les facultats legals de les autoritats locals i provincials per revertir ocupacions, i el zel que aquestes, per tal de preservar els camins públics, havien de tenir per vigilar els tancaments de terres particulars:

*para impedir que los dueños de heredades de propiedad particular obstruyan cualquier modo las servidumbres públicas destinadas al uso de los hombres ó ganados que presten las referidas heredades; pues que si bien pueden sus dueños cerrarlas y acotarlas, se entiende siempre sin perjuicio de tales servidumbres, como así lo establece el artículo 1.º del decreto de Cortes de 8 juny 1813, restablecido en 6 setiembre de 1836, previniéndose en Real orden de 17 mayo de 1838 á los jefes políticos, procuren evitar que á la facultad de acotar y cerrar los particulares sus heredades no se dé más extensión que la que cabe dentro de los límites del referido artículo 1.º del decreto de Cortes.*¹⁰¹

En conclusió, com que els camins eren la xarxa bàsica de comunicació que permetia l'accés a les parcel·les agràries i forestals, formaven part indestruïble del món rural.¹⁰² Eren

99 *La Granja*, núm. 8 (1850), p. 139.

100 Pere GIFRE i Genís BARNOSELL, «De la Guerra Granal republicanisme empordanès (1793-1874). Canvi polític i consolidació de la propietat», dins Pere GIFRE (coord.), *Història de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona, 2000, p. 499-519.

101 *La Granja*, núm. 8 (1850), p. 142.

102 L'IACSI, en diversos números de la seva revista i en diferents anualitats, es lamentava del poc manteniment i de l'abandó dels camins veïnals.

les venes principals per on transcorria la vida econòmica i social de les comunitats rurals i el seu atac o la privatització representava sempre una escomesa contra aquestes comunitats. Els propietaris, en un procés dialèctic amb els usuaris, acceptaren, limitaren o privaren el trànsit per aquells camins que travessaven terres particulars, i a voltes adquiriren, tallaren i usurparen, reduint-ho a conreu o impedit-ne el pas per la via dels fets consumats, uns camins que emergeixen també com a font de conflicte en el procés de definició i construcció d'uns drets de propietat més excloents.

Entre aquestes queixes reiterades destaca l'article titulat «Caminos», publicat amb anterioritat a *La Granja* el mateix 1855. El mal estat dels camins feia, segons es relatava, que els usuaris passessin per les finques que *con los mismos lindan*. Llavors, com a reacció, els propietaris barraven el pas: *viendo el daño que sufren de que se los convierta en camino público, abren en ellos zanjas, oponen obstáculos y procuran de una o de otra manera resguardar dichas propiedades*. Anònim, «Caminos», *Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería*, IACSI, tom IV (1855), p. 305-306. Un article publicat abans a Anònim, «Caminos», *La Granja. Revista de Agricultura*, segunda época, any I, núm. 1 (1855), p. 166-168.

6. VIGILÀNCIA, REPRESSIÓ I GUARDERIA RURAL

En Cabreta és lo guarda-terres particular del patrimoni Noradell (...). Servicial, honrat; fa alguns anys que guarda les terres de sos amos per qui es faria matar, tant és l'afecte que els hi té.¹

El guarda particular que apareix citat a la novel·la de Bosch de la Trinxeria havia estat mosso d'esquadra, una de les institucions de què parlarem en aquest capítol. Resseguiem, en primer lloc, els orígens d'aquesta guarderia privada i els seus reglaments, reclamats pels propietaris catalans durant la primera meitat del segle XIX. Intentarem mesurar la presència i les referències dels guardes particulars en els anuncis dels butlletins oficials; i també, a través de l'exemple concret de Roses, ens entretindrem en l'estudi de les condicions i procedències dels guardes, i el perfil dels propietaris que els varen contractar. Altres institucions, com la Guàrdia Civil i els Mossos d'Esquadra, o l'efímera Guàrdia Rural, també tingueren, entre les seves funcions, la vigilància i defensa de la propietat privada. Veurem el desplegament dels diferents cossos en el territori, en especial de la Guàrdia Civil, i analitzarem els diferents reglaments que regulaven la vigilància en el món rural. També observarem com la seva activitat no estava exempta de dificultats, que podien derivar de la manca d'efectius, de la desídia o de les resistències socials, en moltes ocasions capitalitzades pels mateixos alcaldes. La *Gazeta de Madrid* ens permetrà fer un breu comentari

1 BOSCH DE LA TRINXERIA, *L'Hereu Noradell...*, p. 44.

sobre l'activitat d'aquell cos entre 1876 i 1900, en l'àmbit de les províncies catalanes. Finalment, les *providencias gubernativas* exemplificaran les mesures repressores en l'àmbit municipal.

En resum, en aquest capítol mostrarem els diferents mecanismes de repressió que l'estat liberal posà a disposició dels propietaris per conservar i protegir els dominis tant privats com públics. La figura del guarda municipal o privat formava part —no sense entrebancs— de la constel·lació d'oficis vinculats als municipis catalans.² La custòdia dels patrimonis, d'altra banda, és l'expressió de la complexitat de la societat rural, i la manifestació d'un ordre social desigual i de classe. Ens trobem, doncs, davant un testimoni més de la lògica coercitiva de l'individualisme agrari.

GUARDERIA PARTICULAR JURADA I GUARDERIA MUNICIPAL

El 1846, dos anys després de la creació de la Guàrdia Civil, diversos propietaris catalans varen reclamar a la reina que els guardes rurals tinguessin caràcter públic a través d'un manifest de l'Asociación de Propietarios de Barcelona, publicat a *El Bien del País*.³ Tenien diversos motius per fer-ho: l'elevat cost de manteniment dels guardes per part dels propietaris particulars podia reduir-se sensiblement si es compartia la guarderia municipal; l'uniforme públic podia neutralitzar la visió odiosa que tenia la població del guarda particular, al servei exclusiu dels hisendats; i també era una manera de disminuir el perill que representava mantenir una força armada sense control d'una autoritat.⁴ A aquests tres motius, n'hi

2 *A Les paysans* de De Balzac la figura del *garde champêtre* apareix en diferents moments de l'obra: *Vaudoyer, le garde champêtre destitué, paysan de Ronquerolles, n'était, comme la plupart des gardes champêtres, propre qu'à se promener; n'aiser, se faire choyer par les pauvres qui ne demandent pas mieux que de corrompre cette autorité subalterne, la sentinelle avancée de la propriété (...)*. En l'obra es pot veure la lluita entre el general Montcornet, gran terratinent, i els camperols de la població que es resisteixen a perdre diferents usos i aprofitaments. Honoré DE BALZAC, *Les paysans*, Œuvres complètes, tom XVIII, Paris, Éd. Houssiaux, 1855, p. 332.

3 *El Bien del País, periódico de las sociedades académica y recreativa de Figueras y de Agricultura del Ampurdán*, núm. 14 (octubre 1846), any 2n, p. 109-112.

4 CONGOST, *Els propietaris...*, p. 205.

podríem afegir un quart relacionat amb la poca presència territorial del cos estatal de la Guàrdia Civil, acabat de crear. Els propietaris es varen veure recompensats amb l'aprovació, el 8 novembre 1849, d'un reglament de *Guardias municipales y particulares del campo*, que sotmetia els guardes particulars als alcaldes i els permetia portar uniforme amb la insígnia *Guardia de campo*.⁵ Pocs mesos abans, es publicà el Codi penal de 1848, que especificava els delictes contra la propietat (articles 415 a 468). Aquesta doble coincidència és cabdal per entendre l'emergència dels anuncis als butlletins com a pràctica de propietat. Només una setmana després de l'aprovació del Reglament,⁶ es publicava un anunci al butlletí oficial de Girona en què s'oferia feina de guardabosc a les persones que tinguessin unes determinades característiques físiques i amb preferència pels sol·licitants que haguessin servit a l'exèrcit o haguessin estat Mossos d'Esquadra.⁷

El 1850 el periòdic *La Granja*,⁸ des de Figueres, que havia succeït *El Bien del País* i que, abans de l'aparició de la revista de l'IACSI,⁹ exercia com a òrgan de tots els propietaris catalans, va

5 BOSCH, CONGOST i GIFRE, «Els bans...», p. 328

6 *Gazeta de Madrid*, 10 novembre 1849, núm. 5581, p. 1-2.

7 *Se necesita para guarda-bosque un sujeto robusto, joven o de mediana edad, de buena conducta moral y política, diestro en el manejo de una escopeta de cazar y en tirar bien, que sepa leer y escribir cuando menos medianamente, advirtiendo que en igualdad de circunstancias será preferido el que haya servido en el cuerpo de mozos de las escuadras o en el ejército. El chocolatero de la calle del Abeuradors dará razón.* BOPG, 16 novembre 1849, núm. 138, p. 3.

8 *La Granja, revista de Agricultura y biblioteca rural*, fou el periòdic de la *Sociedad de Agricultura del Ampurdán*, y *Órgano Oficial de las Juntas provinciales de Agricultura de Barcelona y Gerona*. Es va publicar de 1850 a 1855.

9 L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI) fou fundat a Barcelona el 1851 i també tingué el seu òrgan de comunicació. La revista de l'IACSI va prendre diferents noms al llarg del segle XIX: *Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería* (I, 1852-53 - XIII, 1864); *Revista de Agricultura del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro* (XIV, 1865 - XVII, 1868); i *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro. Dedicada al mejoramiento de la agricultura y a la defensa de la propiedad* (XVIII, 1869 - LI, 1902). Montserrat CAMINAL, «La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)», *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 22 (1989), p. 117-135.

ser l'altaveu de diversos textos laudatoris que agraiïen la institució de la Guàrdia Rural. Els més efusius foren els de Narcís Fages de Romà, el director de la publicació. El febrer de 1850, en l'editorial, recordava els esforços editorials d'*El Bien del País* per reclamar una normativa com l'aprovada: *Hemos hecho conocer toda la inmensidad del daño que sufría nuestra agricultura, por verse expuesta sin amparo y sin defensa al merodeo, a la rapacidad y al brigandage que siempre la han aquejado, y que han traído en pos de sí de una manera más osada los malos hábitos adquiridos.* Es congratulava per haver contribuït a l'establiment d'una *institución salvadora, el verdadero Palladium de la propiedad rural*, una organització que era *un elemento que más influencia ejerce en el sostén y progreso del cuerpo social*. El Govern de la reina, segons Fages, havia considerat que calia fomentar l'agricultura i que la *creación de Guardas rurales es uno de los medios más eficaces para conseguirlo* i per salvar les propietats.¹⁰

En un segon editorial, uns mesos després, Fages de Romà felicitava públicament els esforços de l'alcalde de Castelló d'Empúries pels bons resultats en l'establiment de la Guàrdia Rural en el seu terme municipal. A partir d'aquell moment, assegurava, ningú no s'atrevia a caçar guatlles sense el permís escrit del propietari. Tot i això, el sorprenia la gran quantitat de veïns que desconeixien la necessitat de demanar permís per entrar a les finques: *... tanta es la fuerza de los malos hábitos y tanto lo que ha viciado las ideas lo ajejo de los abusos contra el derecho de propiedad rural!* L'editorial és una apologia de la propietat privada, en què l'advocat i hisendat Fages sosté una determinada idea de propietat i pretén imposar-la davant la multitud d'altres pràctiques. Fages de Romà comparava, en igualtat de condicions, el dret a privar l'accés a les finques rústiques amb la capacitat de qualsevol per vetar l'entrada a les seves cases.¹¹

10 Narciso FAGES DE ROMÀ, «Guardia Rural», *La Granja. Revista de Agricultura y Biblioteca rural*, any I, núm. 2 (1850), p. 17-19.

11 *La entrada, la sola entrada en la propiedad ajena cerrada o acotada, (y cuenta que declarado está que por cerrada y acotada no debe entenderse únicamente la propiedad cercada de pared, sino toda la que tenga cualquiera seña material y visible que indique el hecho de*

A la mateixa revista, el 1850, Joaquim Ferrer i Vidal, fundador de la Societat d'Agricultura del Baix Ter, va fer un altre panegíric de la Guàrdia Rural dins l'article titulat *Abusos en la cría de Ganados*.¹² Ferrer titllava les pràctiques ramaderes del país de transgressores pels *ataques que continuamente dirige al sagrado de la propiedad rural*. Es queixava de la destrucció de tancats i closes, del malbaratament de parets i marges, i de la poca vigilància exercida pels pastors o guardes de bestiar que sovint eren nens que no evitaven que els animals entressin a pasturar dins els sembrats. Per això, també agraià amb entusiasme que el Govern hagués publicat el *reglamento de guardas rurales, que vigilando las fincas acusen las contravenciones y protejan la propiedad*. Aquestes eren les seves paraules: *damos al Gobierno con toda la efusión de nuestro corazón un voto en gracias por tan protectora institución que meditada teníamos a nuestras solas mucho tiempo hacía*.¹³

En el Reglament es donava carta de naturalesa als serveis municipals de guarderia rural per a aquells particulars, o col·lectius, que volguessin tenir vigilància a les seves finques. El pas endavant va ser la consideració dels guardes com a agents d'autoritat. Per això havien de jurar el càrrec, compromentent-se a protegir a aquells per qui treballaven i a ser lleials al poder

la propiedad y la voluntad del dueño de disfrutarla exclusivamente), la sola entrada decimos en propiedades de esta clase, más que sea para cazar, (y a ella pertenecen casi la totalidad de las de nuestro país), es una invasión contraria al texto de las leyes y al respeto del sagrado derecho de propiedad que las ha inspirado, como con razón se dice en la Real orden de 25 noviembre 1847, conforme con lo prevenido en las disposiciones legislativas acerca de la materia. Narciso FAGES DE ROMÀ, «Guardia Rural», *La Granja. Revista de Agricultura y Biblioteca rural*, any I, núm. 6 (1850), p. 92.

- 12 Joaquín FERRER, «Abusos en la cría de ganados», *La Granja. Revista de Agricultura y Biblioteca rural*, any I, núm. 9 (1850), p. 161-166. També consta citat a Mònica BOSCH, «La defensa del *sagrado derecho de propiedad*. La unió dels hisendats contra les ocupacions de terres durant el Trienni liberal», dins Joan BUSQUETA i Enric VICEDO (eds.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996, p. 400; i a CONGOST, *Els propietaris...*, p. 173-174.
- 13 FERRER, «Abusos en la cría de ganados», p. 161-166.

establert. Els guardes municipals, pagats amb els fons comuns dels ajuntaments, havien de ser nomenats per l'alcalde i havien de complir aquests requisits: tenir una constitució robusta, ser de costums bons i reconeguts, tenir entre 25 i 50 anys i, sempre que fos possible, saber llegir i escriure. En resum, havien de tenir bona reputació entre la població i havien de cuidar *como suyo lo que era de los demás y en los campos existe, pues no cuanto hay en el campo es de todos*.¹⁴ Els guardes particulars, com veurem en el cas de Roses, havien de ser proposats per l'alcaldia on radicaven les propietats que havien de custodiar, alhora que els propietaris es constituïen en els seus fiadors (art. 32). Podien gaudir del distintiu de guarda municipal del camp (art. 9) i això els permetia ratificar sota jurament les denúncies que realitzessin (art. 17). El Reglament també reconeixia als propietaris rurals la llibertat de nomenar guardes particulars no jurats, però sense cap consideració d'autoritat, tot i que s'establí un protocol perquè poguessin usar armes de foc (art. 29 a 31). La funció més destacada tant dels guardes municipals com dels guardes particulars jurats era denunciar davant l'autoritat competent, normalment els jutjats municipals, tot delictes i falta contra la propietat rural i contra la seguretat personal: qualsevol acte que hagués causat dany i que hagués *atemptat* contra els drets del propietari, qualsevol omissió que pogués ocasionar algun perjudici; i qualsevol infracció del Codi penal, dels reglaments i bans de policia rural o de les ordenances forestals, de caça i pesca, i camins (art. 14).

Després de la publicació de les disposicions a la *Gazeta de Madrid*,¹⁵ els governadors civils, a través dels butlletins provincials, varen publicar el Reglament i varen estimular la creació de la guarderia rural en els municipis de la seva circumscripció.¹⁶ En

14 Cita extreta de l'article titulat «Historia del Gremio» del web de l'Asociación Nacional de Guardas Rurales, http://anaguar.es/index_archivos/Page506.htm, data de consulta: setembre 2016.

15 *Reglamento para los guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del reino*. *Gazeta de Madrid*, 10 novembre 1849, núm. 5.581, p. 1-2.

16 Per la província de Barcelona, fou Fermín Arteta qui, l'abril de 1850, prevenia: *a los alcaldes de esta provincia den la mayor publicidad al preinserto Reglamento, é inculquen a sus administrados la conveniencia de que cada uno contribuya con la parte que le corresponda para cubrir*

el butlletí oficial de Barcelona s'advertia que l'establiment de guardes no era forçós, però que resultaria beneficiós. Per això, es convidava els ajuntaments perquè s'associessin amb el millor nombre de *mayores contribuyentes de la clase de propietarios rurales*, els quals, com era públic i notori, tenien *un interés grande en que se lleve a efecto la creación de la Guardia rural*.¹⁷ A la demarcació de Girona, el Reglament es va publicar mesos abans que a Barcelona. ¿És aquest un símptoma més, com hem anat veient en indicadors i recomptes dels butlletins, d'un sentit de la propietat més excloent que a la resta del territori català? És probable. Ens trobem, de fet, en l'àmbit territorial dels editors de les revistes que abans hem citat com a altaveu dels interessos dels hisendats. Fins i tot la retòrica i la nomenclatura utilitzada pel cap polític provincial és més bel·ligerant que a Barcelona. Efectivament, en el preàmbul de la publicació del Reglament, Ildefonso López de Alcaraz, el governador de Girona, lloava la tasca i la decisió del Govern,¹⁸ tot puntualitzant que calia que els alcaldes i els ajuntaments comprenguessin la naturalesa distinta dels guardes que creava el Reglament, sensiblement diferent de la dels guardaboscós que tenien alguns municipis. Des de la publicació de la circular havien d'entendre que aquests guardaboscós serien considerats com a guardes particulars no jurats fins que els propietaris haguessin complert, si així ho

el gasto que producirá el establecimiento de las Guardias rurales, necesarios no solo para custodiar el término de sus pueblos, sino para contribuir a la repressión de faltas y delitos, procurando el buen orden y seguridad en que deben encontrarse aquellos predios rústicos. BOPB, 1 maig 1850, núm. 52, p.1.

17 BOPB, 1 maig 1850, núm. 52, p.1.

18 *No han sido otras sus miras al expedir su reglamento dictado con gran copia de datos, después de haber oído a personas inteligentes y prácticas en la materia, y en vista de las repetidas quejas elevadas por todas partes contra las frecuentes devastaciones de los campos que la depredación y rapacidad expolian y destruyen en mengua de nuestra civilización y cultura. Se ha tratado solamente de evitar tan graves daños, obligando a los guardas del campo a cumplir lo prevenido en las leyes y reglamentos generales y municipales en lo respectivo a la propiedad y policía rurales para que desempeñen de la manera más conveniente sus funciones, denunciando las faltas y delitos cometidos contra la propiedad, todo según lo reclama el orden público y los intereses colectivos de la agricultura.* BOPB, 1 febrer 1850, núm. 14, p. 55-56.

consideraven, els tràmits recollits en l'article 32. En el supòsit que un municipi tingués dificultats econòmiques per sostenir el sou d'un guarda, el governador permetia compartir despeses amb un altre Ajuntament veí. Finalment, recordava que l'alcalde havia d'informar dels nomenaments de guardes al cap polític provincial, segons detallava l'article 35, una vegada els aspirants haguessin jurat les places davant de l'alcalde i el secretari, i haguessin rebut el títol com prevenien els articles 5 i 8.

Victorino Santamaría, anys després, recordava que el pagament del salari de la guarderia rural jurada era a càrrec, únicament, dels propietaris.¹⁹ També dividia la guarderia rural en dues categories: la permanent i la transitòria. Aquesta última, la caracteritzava per ser —normalment— temporal i per èpoques concretes de recol·lecció. Així, citava, que els *guardas de viñas no tienen el carácter de jurados* i explicava que les campanyes d'aquesta guarderia específica començaven un mes abans de la collita i que els guardes residien en *chozas de caña o de otros utensilios* mentre durava la verema. Relacionat amb aquest aspecte, Santamaría citava la Reial ordre d'11 novembre 1848 —extreta del *Diccionario Alcubilla*—, que autoritzava l'associació de particulars per pagar les despeses de guarderia.²⁰

Altres lleis posteriors varen referir-se a la guarderia rural. És el cas de la Llei d'enjudiciament criminal de 1882, que en l'article 283 la considerava com una policia al servei de l'administració de justícia.²¹ El 1866 i el 1876 varen produir-se canvis legislatius en l'organització i el funcionament de la guarderia rural. En la primera data, s'assignà a la Guàrdia Civil funcions de guarderia rural.²² I amb la Llei de 1876 els guardes rurals varen quedar, sobre el paper, sota la direcció de la Guàrdia Civil. Aquesta normativa reconeixia el dret dels propietaris de nomenar

19 SANTAMARÍA, *Derecho consuetudinario...*, p. 46.

20 SANTAMARÍA, *Derecho consuetudinario...*, p. 47.

21 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, IV, p. 776; «Real Decreto de 14 de septiembre de 1882, aprobatorio de la Ley de Enjuiciamiento Criminal», *Gazeta de Madrid*, 17 setembre 1882, núm. 260, p. 805-806.

22 *Gazeta de Madrid*, 6 agost 1866, núm. 218, p. 1-2; BOPG, 8 octubre 1866, núm. 121, p. 2.

guardes particulars per a la custòdia de les propietats i les collites, uns subalterns que serien considerats com a simples *criados o colonos* a qui la Guàrdia Civil, teòricament, havia de donar protecció i auxili. L'article 83 del Reglament, però, també reconeixia a *propietarios, colonos o arrendatarios rurales* el poder de nomenar, *si lo creen necesario, guardas particulares jurados*, sempre que complissin el requisits de l'article 84 i fossin confirmats i titulats per l'alcaldia.²³ Abans d'aquest Reglament de 1876, havien existit altres plans per ordenar l'activitat de la guarderia rural, com un *Proyecto de ley sobre organización de la Guardia Rural* que es va veure interromput.²⁴

La institucionalització del guarda va tenir un cert impacte a escala local, i no era estrany de trobar la casa, o la caseta, del guarda a la vora de camins públics o a l'entrada de les heretats.²⁵ Els habitatges dels guardes, però, també podien ser en els mateixos masos que els guardes vigilaven.²⁶ De les cases dels guardes, n'han quedat rastres en la toponímia local, de vegades amb expressions prou significatives com a *cal bander*.²⁷ El *bander* (o *baner*) era, segons el *Diccionari Alcover-Moll*, el *guardià de*

23 *Gazeta de Madrid*, 12 agost 1876, núm. 225, p. 416.

24 BOPG, 21 octubre 1872, núm. 127, p. 1-2.

25 Alguns exemples d'això es poden il·lustrar amb el marquès de la Torre, *la casa del guarda*, a Riumors; i el mas Bell-lloc a Cantallops amb *la Guarda*.

26 Així es corrobora en l'extracte d'una sessió de la Comissió Permanent de la Diputació de Girona. Durant la Tercera Guerra Carlina, quan les suspicàcies podien aixecar-se fàcilment, es va fer la petició següent a aquesta comissió: *Manifiestar al juez municipal de Montrás, abra una información sobre si en los mansos de propiedad de Don José Joana existe otra habitación que la destinada al colono o guarda de su finca en la cual reside algunas temporadas o si solo poseen alguna que sirva, conocida y únicamente para vivienda del expresado colono*. «Comisión permanente de la Diputación provincial de Gerona, extracto de la sesión celebrada el día 29 de agosto de 1872», BOPG, 9 setembre 1872, núm. 109, p. 2.

27 Per exemple, podem citar el cas de cal Bander de Vilaür: *De casa en diuen cal Bander perquè el meu avi, en Joaquim Sala Badosa, era guardabosc i, a l'uniforme hi portava una banda de cuir sobre el pit, on s'aguantava la placa. Va buscar-la i me l'ensenya: 'Guarda jurado particular', hi diu. 'En aquell temps tenia pistola i tot! Però no la guardem pas'*. David PUJOL, «En Jaume de cal Bander», *Alberes*, núm. 4 (2011), p. 32.

la propietat rústica, encarregat d'evitar i castigar amb bans els abusos que es cometin en el camp. El terme és d'origen medieval i tingué aplicació durant tot el segle XIX i principis del XX. En altres paraules, eren els qui guardaven la propietat rural i els vedats de caça, i feien complir les lleis de policia rural, els bans ordenats per l'alcaldia i les ordenances i els reglaments municipals. La definició no especifica la naturalesa pública o privada dels banders, tot i que la frontera entre ambdós era una línia molt prima, però podríem entendre que la qualificació de bander faria referència, no només, però principalment, als guardes municipals.

Amb la publicació del Reglament aviat van aparèixer els primers tràmits i nomenaments. A Figueres, per exemple, el 1850 l'Ajuntament va acordar l'establiment de dos guardes rurals per al districte municipal *con la asignación de seis reales diarios a cada uno, pagados de los fondos del común.* Els aspirants, per optar a les places, podien presentar les sol·licituds, justificant que reunien les característiques i els requisits del Reglament (art. 2).²⁸ Les causes de la convocatòria eren explícites, *atendiendo a que con frecuencia se experimentan devastaciones en las propiedades rústicas de este distrito* i amb l'objectiu de frenar les entrades a les finques. Segons Agustí Vehí, aquesta notícia era important, *atès que significa la primera força policial, d'absoluta dependència municipal, ahora que ens il·lustra sobre el pes dels hisendats.*²⁹ A l'Albera, a Cantallops, el registre municipal de nomenaments de guardes apareix el 1851, amb la concurrència de diversos propietaris mancomunats.³⁰ I el 1853 a Peralada es proveïa una plaça de guarda rural, vacant per la defunció

28 BOPG, 1 març 1850, núm. 26, p. 2.

29 Agustí VEHÍ, *Endreçant la vila. El sorgiment del sistema de seguretat pública a la Figueres del segle XIX i la creació de la Guàrdia Urbana*, Ajuntament de Figueres, 2011, p. 143.

30 El desembre de 1851 l'alcaldia nomenava José Misvacas com a guarda particular de diversos propietaris, que aportaven una fiança de 600 rals de velló. L'interessat prestava el jurament i se li atorgava el títol amb una completa caracterització física. El registre contempla altres juraments de guardes durant la dècada dels anys cinquanta. ACAE, Ajuntament de Cantallops, Seguretat pública, guardes jurats, núm. 333.

del titular, dotada amb 2.000 rals anuals.³¹ Però el procés de constitució de la guarderia rural va ser molt dispar i no exempt de dificultats, sobretot en èpoques d'inestabilitat política, quan es desfermaven temors i esdevenia prioritari el control de les persones armades, entre les quals hi havia els guardes.³²

El 1857, el Ministeri de Foment va emetre una circular dirigida als governadors civils, de la qual es desprenien diferències en l'organització de la guarderia rural, accentuades pel pes dels costums i dels interessos particulars. Aquest document és un bon exemple de les dificultats, la inèrcia i uns hàbits viciats que impedièren el funcionament correcte de la Reial ordre de 1849. Els adjectius emprats deixen constància de la mirada reformista que topa amb la realitat social i cultural, que difícilment es podria explicar a través de les lleis. La crida ministerial advertia del fracàs parcial a l'hora de conformar la vigilància en els camps d'acord amb la llei. Les arrels del problema, segons el document, eren antigues. En primer lloc, es lamentava de *la facilidad con que el crimen o la ignorancia pueden atentar* contra les propietats i els interessos col·lectius, i aquests actes s'explicaven per *los incidentes fortuitos y a la influencia de las malas pasiones*. Per això, en temps pretèrits s'havia establert la Guàrdia Rural per defensar els camps de la *depredación y las tentativas de sus*

31 BOPG, 11 maig 1853, núm. 56, p. 228.

32 Amb la finalitat que els alcaldes no patissin equivocacions —*involuntàries*— en l'apreciació de les característiques que les persones havien de reunir per optar a les places de guardaboscós o de guarda de camps, el governador civil de Barcelona, Melchor Ordóñez, el 1854 advertia que els que en aquell moment es trobessin *desempeñando los cargos de guarda con honradez, aunque pertenezcan a la clase de paisanos no deben ser desarmados*. Afegia que els millors candidats per ser guardes, com hem vist en manifestacions anteriors, eren els *licenciados del ejército para estos casos, a los que lo sean de las rondas volantes, tercios de Cataluña y mozos de la Escuadra, siempre que no tengan mala nota en sus hojas de servicio*. BOPB, 17 març 1854, núm. 41, p. 6. La circular anterior, i d'altres, no va ser ben entesa, i alguns alcaldes que havien interpretat malament les recomanacions del governador, havien *procedido al desarme de varios guardas rurales y de montes*, una qüestió que provocava *que se cometan impunemente excesos en las propiedades*. El governador resolia que els fossin tornades les armes en el cas de merèixer la confiança dels alcaldes. BOPB, 10 abril 1854, núm. 57, p. 3.

*dañadores, como de las eventualidades locales y las prácticas viciosas autorizadas por el tiempo y la costumbre.*³³

NOTÍCIES EN ELS BUTLLETINS

Les notícies sobre guarderia rural en els butlletins oficials ens mostren el desenvolupament d'aquella institució al servei dels propietaris. També es detecten altres processos d'informació i control polític del Govern Civil.³⁴ El 1863, l'alcaldia constitucional de Mediona (Alt Penedès) anunciava al públic que es trobava vacant la plaça de guarda municipal de camp, dotada amb dos mil cinc-cents vint rals anuals.³⁵ A Blancafort (Conca de Barberà), el 1870, es nomenà un guarda municipal, fet que es comunicava a la Diputació Provincial de Tarragona.³⁶ Una mostra més que les coses no s'acabaven de

33 Aquesta institució, però, estava dirigida: *por las miras particulares y un vago deseo del bien, que por reglas constantes y principios estables, sin unidad y enlace en sus partes componentes, lejos de constituir un conjunto bien ordenado y de ofrecer en todas partes el mismo carácter, difería tanto en su organización y sus deberes como son distintas las localidades donde vino a constituirse, conserva hasta ahora por la prescripción y la costumbre.* I no només això, sinó que conservava anomalies i li faltava bona organització, *aparecía irregular y viciosa, estacionaria y parásita, como una especie de anacronismo en medio de la reforma administrativa.* L'objectiu del Reial decret de 1849 havia estat adaptar la institució de la guarderia rural a l'*espíritu y las necesidades de la época.* Però en moltes localitats on s'havia instituït la normativa no es complia. Entre les causes apareixien, *la fuerza de la inercia, los hábitos viciosos, fueron pues de más influjo y poderío en muchas localidades que las lecciones de la experiencia y el progreso general de las ideas.* Per vèncer aquests obstacles i superar la inobservança experimentada proposava, en dotze punts, diferents aspectes del funcionament per millorar l'eficiència de la institució. BOPB, 6 març 1857, núm. 56, p. 2-3; i BOPG, 18 febrer 1857, núm. 21, p. 1.

34 El governador civil de Tarragona, Antonio Torrecilla de Robles, reclamava, en una segona circular, que seixanta ajuntaments dels diversos partits judicials de Falset, Gandesa, Montblanc, Reus, Tarragona, Tortosa, Valls i el Vendrell no complien amb la remissió de les dades personals dels vigilants al seu càrrec per proveir la llicència d'armes: guardes municipals, jurats o serenos. BOPT, 23 setembre 1861, núm. 114, p. 1.

35 BOPB, 9 abril 1863, núm. 85, p. 3.

36 BOPT, 30 maig 1870, núm. 65, p. 4.

fer bé, la trobem a la província de Girona. José de Urbiztondo, el governador civil, el 1861 publicà una circular en la qual demanava als alcaldes el nombre de guardes rurals (o de camp) en servei que cada Ajuntament tingués o hagués nomenat. El cap polític emfasitzava que s'havia de *cumplir con lo prescrito en su reglamento de 8 de noviembre de 1849*, i també recordava l'obligació de portar en els actes de servei el distintiu de guarda i l'armament reglamentari.³⁷ El 1874 detectem nomenaments de guardes particulars jurats pel governador civil. Aquell any, el Govern provincial de Barcelona donava curs a dues instàncies de Martí Pujol i Josep Pradell, propietaris de Vallgorguina (Vallès Oriental), en les quals havien exposat *las poderosas razones* per tenir un guarda jurat que *vele por sus intereses*. Efectivament, l'edicte del governador nomenava Pablo Duran, veí de Sant Sadurní d'Anoia, com a guarda particular dels citats propietaris per les finques del Pradell de la Serra i Castellar,³⁸ i els masos Montarell de la Riera, Palomar i Carrases.³⁹ Aquest nomenament de guarda estava directament relacionat amb un anunci d'acotament publicat un parell de mesos abans.⁴⁰ Aquest exemple, doncs, corroboraria la complementarietat entre dos vessants de la mateixa voluntat de privar l'accés a unes terres. Anys després detectem el nomenament, per part de l'alcalde de Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà), de Ramon Altarriba com a *guarda particular de campo jurado* dels germans Ramón i Pedro Pujol Thomas. L'edicte inclou la descripció física del guarda i la referència a les heretats de la baronia de Guardiola i les Llenes. Quatre anys després apareix un anunci d'acotament i vedat per a les mateixes finques.⁴¹ Una vegada més, les dues operacions semblaven retroalimentar-se.⁴²

37 BOPG, 24 març 1861, núm. 36, p. 4.

38 BOPB, 26 agost 1874, núm. 204, p. 4.

39 BOPB, 26 agost 1874, núm. 204, p. 4.

40 BOPB, 2 juny 1874, núm. 131, p. 1.

41 En aquesta ocasió, però, hi consta *Pedro Pujol y Thomas, hacendado*, BOPB, 3 gener 1886, núm. 3, p. 3.

42 A Tarroja de Segarra davant la problemàtica concreta de l'entrada de ramats a les finques, en sessió de 26 febrer 1890 varen acordar *vedar los campos y prados para no causar daños los ganados y se nombraron guardias municipales para dicho objeto*. BOPL, 1 març 1890, núm. 39, p. 3.

Altres anuncis dels butlletins, publicats normalment en l'últim terç de l'any, ens indiquen la forma de finançament dels guardes municipals. És el cas, per exemple, de l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès que fa públic que *puedan acudir a satisfacer el pago del arbitrio de guardería rural, correspondiente al año económico de 1882 a 83, los terratenientes de esta villa*.⁴³ A Alcover (Camp de Tarragona), el 1908 s'anunciava el cobrament a la casa consistorial durant els primers dies de novembre, de *l'impuesto de guardería rural de esta villa y del corriente año y anteriores*. S'hi afegia que calia fer públic l'anunci en els municipis veïns de l'Albiol, Bràfim, Masó, Milà, Montblanc, Mont-ral, Reus, Riba, Rourell, Selva, Tarragona, Valls, Vilallonga i Vilaseca, perquè els terratinents contribuents d'aquests llocs poguessin satisfer el pagament.⁴⁴ El 1883, a Sant Joan Despí es va fer un repartiment especial sobre els propietaris de finques rústiques pel sosteniment del guarda rural.⁴⁵ En altres pobles, com Mont-roig (Baix Camp) i la Pobla de Massaluca (Terra Alta), també emergeixen referències a l'exposició pública dels repartiments de la guarderia rural perquè els *propietarios vecinos y terratenientes* poguessin revisar-los.⁴⁶ En altres casos, com a Santa Oliva (Baix Penedès) el 1870, la falta de recursos va obligar a suprimir els guardes rurals i a establir una vigilància alternativa.⁴⁷ No van faltar publicacions per orientar els guardes i propietaris sobre els aspectes relacionats amb la llei, el funcionament de la guarderia i els mètodes per protegir les produccions agrícoles. El més conegut fou la *Guía del guarda rural* de Benigno Villalba,⁴⁸ una obra recomanada als ajuntaments.⁴⁹

43 BOPB, 15 setembre 1883, núm. 221, p. 3.

44 BOPT, 1 novembre 1908, núm. 261, p. 2.

45 BOPB, 12 octubre 1883, núm. 244, p. 3.

46 BOPT, 31 gener 1909, núm. 27, p. 2; BOPT, 18 juliol 1909, núm. 170, p. 2.

47 BOPT, 14 setembre 1870, núm. 145, p. 2.

48 Benigno VILLALBA, *Guía del guarda rural, o método de fomentar y garantizar los productos de la tierra*, Valladolid, Imprenta Librería Estero-galvanoplástica y Grabados de Gaviria y Zapatero, 1875.

49 *Se recomienda eficazmente a los Ayuntamientos la adquisición y uso del "Guía del Guarda rural", publicado en Valladolid por D. Benigno Villalba; libro de gran utilidad para los mismos, pues comprende la legislación y jurisprudencia sobre la jurisdicción de Ayuntamientos y*

Els butlletins també permeten veure com, a vegades, estar a primera línia podia comportar conseqüències negatives si algun veí reaccionava violentament davant de la persecució o la detenció.⁵⁰ És clar que la guarderia rural, privada o municipal, a banda de contingències i fidelitats derivades del joc d'interessos locals i de la seva dependència de l'alcaldia i dels terratinents, de vegades esdevenia protagonista de notícies de conflictes i agressions físiques. Les persones de l'ofici podien ser utilitzades, a voltes, com a ariet polític al servei d'uns interessos determinats.

REFERÈNCIES A LA GUARDERIA PARTICULAR EN ELS ANUNCIS DE TANCAMENT DE FINQUES

El recompte dels anuncis que es refereixen a la vigilància de les finques, ens dóna una imatge força precisa de la seva presència en el món rural. Tenim 276 anuncis amb notícies i informacions referides a la guarderia rural i a altres formes de custòdia. Aquesta xifra representa un 15,5 % sobre el total d'anuncis publicats. Per territoris, altra vegada, Girona ens apareix com la regió amb més referències, tant en valors absoluts com relatius (26,1 % sobre els anuncis de la província; 8,9 % sobre tots els anuncis catalans).

Jueces municipales en las faltas que se cometen en los campos, en las heredades comunales, montes, carreteras, caminos, etc.; el reglamento de la Guardia rural con otras muchas instrucciones, y cuantos modelos de providencias gubernativas, juicios, denuncias y demás son necesarios para el desarrollo legal de la agricultura y la integridad y garantía de la tierra y sus productos. BOPB, 25 setembre 1875, núm. 229, p. 3.

- 50 Com a exemple d'aquestes problemàtiques socials, i relacionat amb aquesta qüestió, un dels jutges del Jutjat de Primera Instància d'Olot emetia un edicte, citant Pedro Daunis perquè es personés al jutjat corresponent sobre *corta de leña y amenaza de muerte al guardabosque del pueblo de las Presas* (BOPG, 22 juliol 1857, núm. 87, p. 4). A la Jonquera, la Guàrdia Civil va capturar Baldiri Castelló, veí de Cantallops, per haver *hecho armas contra el Guarda de campo del espesado en el acto de querer arrestarle por haberle encontrado robando uvas*. Segons la força pública, se li van prendre dues baionetes i fou posat a disposició de l'autoritat de la Jonquera (BOPG, 12 octubre 1857, núm. 122, p. 3). Un altre cas concret fou el de la detenció d'Andrés Reynal, veí de Sant Llorenç de la Muga. Estava reclamat pel Jutjat de Primera Instància de Figueres per *haber causado varias heridas al Guardabosque del término de Vilarich* (BOPG, 13 gener 1858, núm. 6, p. 4).

Això pot ser interpretat en termes d'un estat d'alarma i inquietud major que en altres zones. La segueix la província de Barcelona, amb un percentatge més modest que l'anterior (10,8 % sobre els anuncis provincials). A Tarragona i a Lleida les referències són gairebé testimoniales, amb quatre casos cadascuna.

Taula 16. Referències a la guarderia rural i altres formes de custòdia en els anuncis dels butlletins oficials

província	nombre	% província	% total
Girona	159	26,1	8,9
Barcelona	109	10,8	6,1
Tarragona	4	2,7	0,2
Lleida	4	18,2	0,2
Total	276		15,5

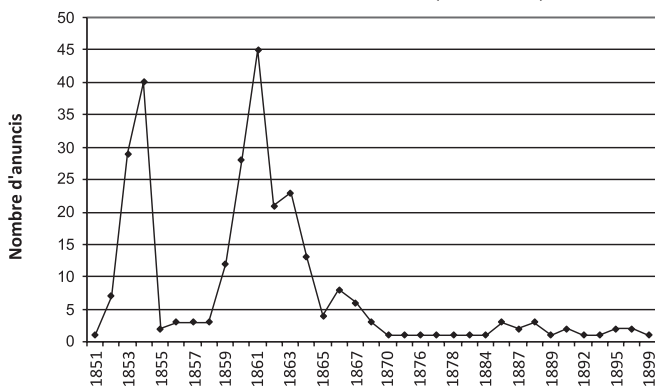
Font: Elaboració pròpia, a partir dels butlletins oficials provincials

La seqüència de referències a la guarderia rural comença el 1851, i segueix una progressió a l'alça fins a 1854, impulsada pels anuncis barcelonins. El període amb més cites es produeix a partir de 1859, quan els anuncis de Girona comencen a fer referència a aquesta pràctica. Aquesta segona etapa es mantindrà un parell d'anys, i després anirà baixant regularment fins a 1865; i d'aquí, després de la pujada de 1866, tornarà a disminuir gradualment fins a nivells molt baixos que es mantindran des de 1870 fins a finals de segle, tot desapareixent en els primers deu anys del segle xx. Les referències en els anuncis coincideixen, *grosso modo*, amb els primers vint anys de vigència de la Llei de guarderia rural, fins a 1868.

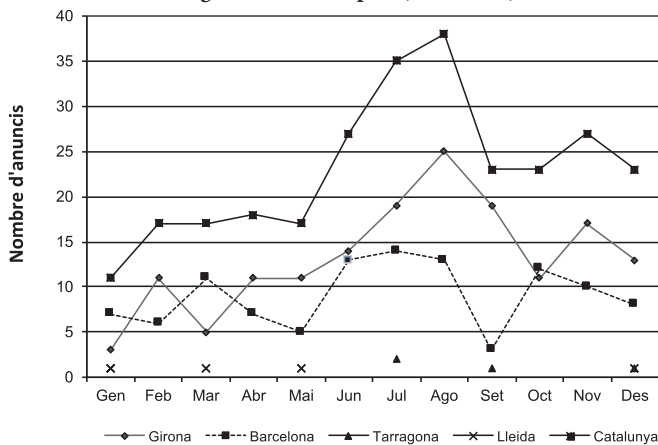
Del total de cites, 214 es refereixen a guardes particulars, el nom i cognoms dels quals consta en 29. Un percentatge difícil de determinar dels guardes particulars correspondria a guardes particulars no jurats, sense títol oficial, atès que un nombre important d'anuncis només especificava *guarda particular*. En certes ocasions també especifica que el guarda té la condició jurídica de *jurat*. Entre els que hem recomptat com a guardes particulars, alguns vénen definits com a *guardabosc*s (28 casos) i conceptes similars, com *guarda tierras*. L'expressió *guardabosc*s ens indica, d'altra banda, la importància d'aquests espais silvícoles

en les finques sotmeses a tancament. Sobre guardes municipals de camp, hi ha 13 referències, i 7 sobre la Guàrdia Civil, totes a partir de 1887. De cites a *colonos*, parcers, arrendataris o masovers, n'hi ha 142, i 12, a *dependientes* o personal de *servicio*. A partir d'aquest recompte es pot concloure que hi havia un predomini aclaparador de la seguretat privada, ja fos a través dels guardes o dels masovers, o d'ambdós alhora, com s'especifica en moltes notícies.

Gràfic 9. Referències a guardes i vigilants en els anuncis dels butlletins oficials (1851-1899)

Gràfic 10. Distribució mensual de les cites de vigilants a les finques (1851-1899)

La distribució per mesos posa en relleu un nombre més elevat de referències a la guarderia rural durant els mesos de juny, juliol i agost, coincidint amb el període de maduració de la collita de raïms, i amb el de la veda de la caça, que solia començar el mes de febrer i acabava el 15 d'agost. Val a dir, tanmateix, que la sèrie general té una forta dependència de la sèrie gironina, mentre que el calendari barceloní no té un comportament estacional tan marcat.

En alguns anuncis els propietaris es cuidaven d'advertir que les seves finques estaven vigilades per guardes particulars jurats al seu servei. Com s'ha dit, alguns avisos, fins i tot, fan constar el nom del guarda, esperant que això en facilités el reconeixement en l'àmbit rural més immediat. Pel que fa a la procedència d'aquests vigilants, en ocasions venien d'un altre municipi, potser perquè així s'evitaven llaços de fraternitat o de parentiu amb la població local i es deixava menys marge per fer els ulls grossos. Tanmateix, aquesta circumstància no sempre es produïa, especialment quan l'encarregat de la vigilància no era estrictament un guarda, sinó el masover que cultivava la finca. En els anuncis, hi solen figurar masovers com a vigilants. La figura del masover com a agent del propietari per controlar l'explotació dels recursos no agrícoles, com la llenya i la caça, tenia molt pes en el món rural vuitcentista. La vigilància era una funció associada a la masoveria. Molts masovers actuaven com a guardes de les propietats advertint i notificant les intromissions,⁵¹ per bé que, *a priori*, no se'ls remunerava per aquesta tasca. A vegades, també anava associada a l'assumpció de certes responsabilitats d'administració de la finca per part del masover, més enllà del contracte de parceria. No és gratuït que Ramon de Sabater presentés els masovers com *el verdadero centinela de la propiedad*.⁵²

La notificació, a través dels anuncis dels butlletins, de la presència d'un vigilant formava part de les estratègies informatives

51 SAGUER, *La consolidació...*, p. 317-318. Vegeu també CONGOST, *Els propietaris i els altres...*, p. 157-158.

52 Citat a SAGUER, *La consolidació...*, p. 318, i originalment a Ramon de SABATER, «Cultivo alterno anual (Práctica de Gerona)», *Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería*, IACSI, tom II (1853), p. 249.

de dissuasió. N'és un bon exemple l'avis conjunt de Pedro Llopart i José Munné de Masquefa (Anoia) en què feien públic l'acotament de les seves propietats, sense concretar-les, i en què explicaven que, per evitar que ningú entrés, havien donat *las más severas órdenes á sus guardabosques jurados*.⁵³ En un sentit proper, Jaime Bongallo, propietari del Racó de Gelida (Alt Penedès), anunciava al públic la prohibició de caçar i fer llenya amb *la inteligencia, de que el guarda particular jurado de la misma, vigilará y denunciará cualquiera infracción, para que sean castigadas*.⁵⁴

L'ànim dissuasiu formava part de l'estratègia dels propietaris per neutralitzar les dinàmiques col·lectives d'aprofitament de recursos. El 1857 tres propietaris de Molins de Rei s'unien per declarar vedades les finques que tenien al terme. Usaven les facultats —deien— que *las leyes conceden a todos los propietarios de fincas rústicas*. A més d'això, advertien que els infractors serien objecte de persecució: *los guardas del campo están encargados de perseguir ante la ley a los contraventores entregándolos a la autoridad competente para que se les aplique el castigo que dispone el código penal*.⁵⁵ José Moliné, veí de Barcelona i propietari de la Quadra de Biure de Veciana (Anoia), el 1876 acotava la finca i, en l'anunci corresponent, posava molt èmfasi retòric en la custòdia exercida pels guardes que controlaven l'heretat. Recalcava que havia

recomendado como tengo la más exquisita vigilancia a los guardas de mi dicha heredad, estos impedirán que persona alguna penetre en ella sin mi permiso o ausencia, denunciando a la Autoridad competente las invasiones que puedan cometerse, bien con el ejercicio de la caza o en cualquiera otra forma, para que sean castigados con arreglo a las leyes y disposiciones protectoras de la propiedad particular.⁵⁶

53 BOPB, 8 abril 1853, núm. 42, p. 4.

54 BOPB, 10 juny 1853, núm. 69, p. 8.

55 BOPB, 23 juliol 1857, núm. 175, p. 4.

56 BOPB, 24 juny 1876, núm. 152, p. 4.

El 1854, en el primer anunci registrat de la província de Girona, Casimiro Pons vedava diversos masos de la comarca de la Selva i advertia que els *colonos de las fincas expresadas y el guarda particular jurado Jaime Carol, en sus respectivos lugares, quedan encargados de reclamar las penas establecidas por la ley a los violadores de los sagrados derechos de propiedad e inobservadores de este anuncio.*⁵⁷

Amb una eloqüència gairebé idèntica, trobem la prohibició d'entrar en els masos Vilarnau, Pujolar i Mas Vidal de Viladrau on el guarda particular era Joaquim Garcia.⁵⁸ Narcís Grau, propietari del mas Joan, àlies Quintana Petit, hi prohibia l'entrada advertint que el *Guarda particular queda encargado de la vigilancia y de ecsigir el cumplimiento de las penas marcadas en el Código penal vigente a todo el que se introduzca en aquellas tierras, para cazar, o por cualquier otro objeto.*⁵⁹ I a Tossa de Mar, pels masos Vidal i Sans d'Aiguabona *quedan encaramados de vigilar el cumplimiento de la veda, el guarda particular de bosques y los Masoveros dependientes del dueño de la posesión vedada.*⁶⁰

És en els primers anys d'emissió d'anuncis quan trobem un nombre més elevat de referències a guardes particulars i a masovers com a encarregats de la vigilància. En aquest període tenim moltes altres expressions relatives a aquestes funcions, que tenien per objectiu fer complir allò que ordenaven expressament els edictes i avisos particulars. Així, l'apoderat del baró de Foixà el 1859 feia pública la veda de diversos masos d'Aiguaviva, Sant Medir, Domeny i Sant Mateu de Montnegre; i per fer-la complir comunicava el seu *especial mandato: sepa que sus guardas particulares y colonos están espesamente encargados de la vigilancia y ejecución de la referida prohibición.*⁶¹ En alguns exemples, el nombre dels comissionats per fer complir allò que els propietaris havien establert s'ampliava de forma significativa.

57 BOPG, 8 agost 1854, núm. 95, p. 6.

58 BOPG, 15 desembre 1854, núm. 150, p. 3.

59 BOPG, 26 agost 1859, núm. 103, p. 4.

60 BOPG, 19 setembre 1859, núm. 113, p. 4.

61 BOPG, 5 octubre 1859, núm. 120, p. 4.

És el cas, per exemple, de l'heretat Masdemunt, entre Puigcerdà i Vilallobent, on el 1859 s'afegí la guarderia municipal: *Los guarda bosques y guarda del campo municipal de esta villa, y los arrendatarios o colonos, que cuidan o cultivan aquellas fincas en nombre de los infrascritos, están encargados de vigilar por la observancia de ésta veda, y de perseguir a sus infractores.*⁶² Amb una retòrica semblant Joan Llorens, propietari de Bàscara, el 1895 publicava la declaració de vedat i acotament de les seves possessions a la mateixa població i a Parets d'Empordà. Aquí també ampliava la nòmina d'actors encarregats de perseguir qualsevol intromissió: *mis colonos, guardas particulares, Guardia civil, y demás que yo encomendare i los infractores serán entregados o denunciados a la Autoridad.*⁶³ La relació de persones que podien actuar com a agents de vigilància dels tancaments podia abastar a la totalitat de persones que, de manera directa o indirecta, tenien relació amb el propietari. En aquest sentit, el propietari del mas Teixidor de Crespià i del mas Sol de Dosquers, el 1860 expressava que el *guarda particular jurado, los colonos y habitantes de las diferentes fincas están encargados de vigilar para la observancia de esta veda.*⁶⁴ En altres ocasions, s'hi afegeix l'expressió *demás personas a mi servicio*. Així ho feia constar Tomàs Casademont, *labrador i hacendado* de Ventajol, al districte de Sant Miquel de Campmajor. El 1860 havia acotat diversos masos de la zona, on el *guarda, colonos y demás personas a mi servicio, están autorizados para vigilar y hacer se cumpla esta veda.*⁶⁵ Un terme sinònim que també apareix és el de *dependientes*. Aquesta expressió, amb un sentit de subordinat o empleat de categoria inferior, és comuna a l'àrea i el territori de la Catalunya dels masos. José Bajandas, propietari de Girona, el 1861 vedava tres masos de Vall-llobrega i els encarregats de la vigilància eren els *parceros y dependientes de mi servicio están facultados para hacer respetar esta veda.*⁶⁶ El baró de Canyelles

62 BOPG, 28 octubre 1859, núm. 131, p. 4.

63 BOPG, 25 setembre 1895, núm. 115, p. 490.

64 BOPG, 16 abril 1860, núm. 46, p. 4.

65 BOPG, 11 juny 1860, núm. 70, p. 4.

66 BOPG, 5 agost 1861, núm. 93, p. 4.

el 1859 acotava tres heretats entre Canyelles i Sant Pere de Ribes, unes finques en les quals *quedan encargados del cumplimiento de la veda, el Guarda de campo, los Colonos, y demás dependientes del dueño de las posesiones vedadas para los efectos de la ley*.⁶⁷ I en un mateix sentit, Francisco Javier de Subirà,⁶⁸ el propietari de la serra del Carreu, al terme d'Abella de la Conca (Pallars Jussà), el 1860 advertia que quedaven *encargados de vigilar el cumplimiento de la veda el guarda particular de campo y los masoveros y dependientes del expresado monte de Carreu*.⁶⁹

Tots aquests aspectes relacionats amb la vigilància d'heretats, els recollia Victorino Santamaría quan explicava que, a voltes, els propietaris podien nomenar *uno de sus jornaleros o habitantes de alguna masía suya, teniendo las atribuciones públicas de tal y rigiéndose en lo demás por los pactos que entre ellos han establecido, y viniendo obligado a lo mismo que los otros por lo que respecta a dar parte al dueño de las infracciones cometidas en contra de su propiedad con todo lo que le es anexo*.⁷⁰

La funció dels guardes particulars podia anar més enllà de la vigilància exercida sobre les finques i incloure, en un sentit més genèric, la defensa dels interessos del senyor i el control dels subordinats d'aquest. Una carta de l'alcalde de Lliurona (Albanyà) al propietari Miquel Coll, ens descobreix el paper d'aquests guardes en el context del caciquisme polític del segle XIX. En aquesta comunicació, l'alcalde, Rafael Campsaulinas, acabat d'escollir en les eleccions municipals de 1883, explica que *la orden que dio V a su guarda particular José Abel ha sido tan respetada que de Llorona no ha faltado no mas que un solo elector que es Cosme Faitg (alias) Sartra que este ya lo dijo casi redondamente que no queria votar por mas que lo digera el Sor*

67 BOPB, 4 gener 1859, núm. 3, p. 4.

68 Fou col·laborador esporàdic del periòdic *La Granja*. Francisco Javier DE SUBIRÀ, «Reseña Agrícola de la Montaña de Cataluña, contenida entre los pueblos de Solsona, Cardona, Calaf y demás circunvecinos», *La Granja. Revista de Agricultura y Biblioteca rural*, any I, núm. 5 (1850), p. 97-99.

69 BOPL, 2 març 1860, núm. 27, p. 4.

70 SANTAMARÍA, *Derecho consuetudinario...*, p. 47.

*Coll si la candidatura que havia de apoyar no le agustaba.*⁷¹ Una altra funció d'un guarda particular podia ser, doncs, la d'agent electoral. Ubicat en l'entramat social dels homes de confiança del propietari, el guarda particular d'aquest petit nucli de l'Alta Garrotxa controlava estretament el vot dels habitants del lloc.

En alguns casos, el guarda jurat podia ser-ho simultàniament de dos o més propietaris. Un exemple d'això fou Joan Tornabell, guarda particular de Joan Puigdevall, propietari de masos a Caldes de Malavella i Cassà de la Selva.⁷² Uns mesos després ho fou també de Joaquim Esteve, hisendat de Tossa amb terrenys a la mateixa població i tres masos a Caldes.⁷³

GUARDERIA PARTICULAR I MUNICIPAL, EL CAS DE ROSES

Podem il·lustrar alguns aspectes generals de la guarderia rural a partir del cas particular de Roses (Alt Empordà). L'arxiu d'aquest municipi guarda la sèrie completa d'expedients dels guardes particulars i municipals que varen ser nomenats per l'alcaldia. La font també proporciona les característiques físiques i els orígens dels aspirants a guardes. Els candidats havien de demostrar documentalment que gaudien de prestigi i bona consideració entre els veïns del seu poble d'origen i que no tenien cap antecedent penal. Els documents acreditatius aportats solien ser un certificat de bona conducta del mossèn de la parròquia corresponent i un informe de la Guàrdia Civil. A Roses, el registre comença el 1856, sis anys després de la publicació del Reglament dels guardes rurals; i arriba fins a 1982, per bé que el límit temporal del nostre buidatge, l'hem fixat en 1905.

El primer en constar com a guarda municipal del camp d'aquesta població (1856) fou Josep Corredor, natural de la mateixa vila i amb experiència a la Guàrdia Civil. Va dimitir mesos després

71 Josep Maria BARRIS RUSET i Lluís BUSCATÓ SOMOZA, «Notes sobre un patrimoni agrícola altempordanès. El Coll de Roses (segles XVII-XX)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 31 (1998), p. 330.

72 BOPG, 26 març 1861, núm. 37, p. 4.

73 BOPG, 14 agost 1861, núm. 97, p. 4.

de ser nomenat i fou substituït per Felip Lasús. Aleshores també es va creure oportú de crear una segona plaça, *por deber ser dos los Guarda rurales de este término, si debían ser protegidas las propiedades y salvados sus frutos; cuyas ventajas no ofrecía la existencia de un solo Guarda rural.*⁷⁴ El primer registre referit a un guarda particular és de 1858 i correspon al nomenament de Baldiri Torrà, jornaler i veí de Pau, com a guarda particular jurat de Benito Coll, un dels principals hisendats del municipi. Coll va presentar a l'Ajuntament una sol·licitud en què exposava que *desea tener un guarda del campo jurado; para custodia de las propiedades que posee en este distrito municipal.* Com a fiança designava *el huerto inmediato a la casa del manso Buscà, de propiedad del que tiene el honor de exponer, cuyo valor es de mucha más de doscientos reales de vellón, cantidad fijada para fianza de los guardas municipales de este distrito.* Amb la instància, s'hi adjuntava un certificat de bona conducta de l'alcalde constitucional de Pau en el qual feia constar que *Baudilio Torrà, natural y vecino de este pueblo, es de reconocidas buenas costumbres, que goza de buena opinión y fama. Que no ha sufrido nunca penas afflictivas y que no ha sido expulsado de plaza de guardia municipal del campo, ni de la de guarda particular jurado.* Una vegada reunien totes les condicions i formalitats es passava al jurament i al lliurament del títol. El candidat proposat per Benito Coll, se'l va interrogar sobre el seu compromís en la custòdia de les possessions d'aquest i seguidament es va procedir al ritual del jurament. Aquest es feia davant d'un crucifix amb fórmules que apel·laven a Déu: *¡Juráis por Dios y esta cruz desempeñar bien y fielmente vuestro encargo?* Havent contestat afirmativament, l'alcalde li atorgà el títol que el nomenava guarda particular i li recordà les seves atribucions: *que hasta sus declaraciones juradas harán fe en los tribunales y ante cualquiera otra autoridad competente para fallar acerca de las denuncias que presentare, y que podía usar el distintivo, armas y municiones que prescribe el reglamento.* L'alcalde, per acabar, advertia a la Guàrdia Civil, als Mossos d'Esquadra i a totes les classes de persones, que el reconeguessin com a *guarda*

74 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 2.1856, 28 octubre 1856.

*particular jurado y no le interrumpen ni estorben el ejercicio de sus funciones.*⁷⁵ El sou que s'establí per a aquest guarda particular fou de 3.000 rals anuals. A instància del propietari Fernando Arola,⁷⁶ el següent a ser instituït guarda particular jurat fou Martí Rosés, també natural i jornaler de Pau. En la documentació adjunta d'aquest cas hi ha la fe de baptisme.⁷⁷

Pocs mesos després de la revolució de 1868 i de l'extinció de la guarderia rural, a Roses van aparèixer diverses queixes de propietaris per entrades de bestiar i altres excessos que patien les seves finques. Aquesta situació va fer que l'alcalde accidental, Fernando Arola, reactivés el servei de guarderia municipal i convoqués un concurs per a dues places de banders:

*Ab motiu d'haberse extingit lo cos de la Guardia Rural, y siguent varias las queixas rebudas de propietarios per los abusos comesos en las sevas fincas ya sia per la introducció en ellas de bestiàs, ya sia per la falta de fruits que produeixen promogut tot sens dupte per lo abandono en que han quedat á causa de la falta completa de vigilància, lo Ajuntament popular d'aquesta vila associat a un número major de contribuyents, ha acordat que per evità semblants abusos era precis nombrà novament dos bandés ó guardas municipals, com als que existían en aquest districte, abans de crearse la Guardia Rural. En sa consecuencia, se posa en coneixement de tots los que aspirans á obtenir la plassa de bandé, (...). Aixís mateix se fa sabé que tots aquells, que segons los mérits que tenen contrets á la patria, se creguin ab un dret d'obtenir un dels destinos que dependeixen d'aquesta corporació municipal, presentían en la mateixa secretaria las seuas corresponents sollicituts. Rosas 18 de Febrer de 1869.*⁷⁸

75 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1858, 14 desembre 1858.

76 Més endavant, el 1869, el trobarem com a tinent d'alcalde en l'Ajuntament revolucionari.

77 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1859, 3 novembre a 20 desembre 1859.

78 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1869, 18 febrer 1869.

Disposem de les instàncies dels dos candidats que varen ocupar les places. Jaime Castey, àlies Ferran, natural de Roses, en el document de sol·licitud feia ostentació de les seves preferències polítiques i militàncies ideològiques. Aquesta qüestió, la d'estar en sintonia amb el poder, l'hem anat trobant en altres moments. Castey declarava que desitjava ser un dels *Guarda-rurales para vigilar este término municipal*, i prometia *fidelidad, actividad y vigilancia*. Del seu compromís polític, exposava que *siempre ha sido liberal, y ya muy joven en el año 1834 se inscribió miliciano voluntario nacional de esta villa y, durante toda la guerra civil, continuó prestando auxilio a la ideas de la libertad y progreso*. En aquell moment s'havia *proclamado decidido republicano, y esta continuado en la lista de los voluntarios de la libertad de esta población*. Per tota aquesta entrega i militància, i amb aquesta carta de presentació esperava ser escollit per la feina, perquè *estos actos de liberalismo del exponente que usted no ignora le persuaden que se tendrán presentes cuando se haga por usted el nombramiento de Guarda-rurales*.⁷⁹ L'altre aspirant fou Baudilio Fontdecaba, natural de Roses, el qual exposava que havia estat deu anys a l'armada i quatre, en el cos de carrabiners. També exhibia la seva aptitud física i la seva situació familiar, perquè *siendo ágil y robusto para desempeñar el cargo de guardia rural, como tal desearía obtener dicha plaza por el término de esta villa, a fin de poder atender con ella a su subsistencia y a la de su numerosa familia, y como por su calidad de soldado se cree apto para su cumplido desempeño*.⁸⁰ Acabat el procés administratiu, començava el ritual del jurament del càrrec i l'entrega dels títols que els permetia portar una *carabina con bayoneta, una canana, diez cartuchos [y] un antejojo*. L'alcalde va publicar un avís en què demanava a la població que els candidats citats *sian reconeguts y respetats com á tals guardias municipales*.⁸¹

79 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1869, 31 maig 1869.

80 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1869, 18 març 1869.

81 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1869, 5 agost 1869.

L'esclat de problemes concrets relacionats amb el tancament de finques donava lloc, cíclicament, a períodes de reactivació del nomenament de guardes. La promoció, el 1869, dels dos guardes municipals que acabem de veure se situaria en un d'aquests contextos. El 1870 es va nomenar Llorenç Ferrer com a guarda particular de Joaquim Bonet, que en aquell moment era alcalde. Davant l'evident conflicte d'interessos, l'aspirant va jurar el càrrec davant del tinent d'alcalde. L'any amb més activitat en el nomenament de guardes particulars és el 1872. La necessitat va apressar, altra volta, l'Ajuntament a designar dos guardes de camp: Francesc Turró de Roses i Domingo Bech de Vilajuïga, que es presentava com a *joven y se encuentra ágil y robusto para poder desempeñar debidamente el servicio propio de un guardarural y que prestará las garantías convenientes*;⁸² i a resoldre tres sol·licituds de dos propietaris. L'alcalde Joaquim Bonet, el 22 abril 1872, va nomenar Ramon Serradell, amb bona nota a l'exèrcit, guarda particular jurat de Miguel Coll i Caritg.⁸³ Mesos després, s'instituïa Miguel Grau com a guarda de les propietats de Manuel Bech.⁸⁴

Els anys 1890 i 1891 emergeixen com un període fecund amb cinc juraments de guardes particulars, tres dels quals foren proposats pel propietari Francisco de Puig Descals. En aquesta darrera dècada del XIX destaquen els anys 1894, 1896 i 1898, amb tres juraments el primer, i dos els darrers. El 1894, Manuel Bech aconseguí que l'alcalde Francisco Romanyach nomenés els dos candidats que presentava per vigilar les seves finques; el 1896, Agustí Mallol va ser reconegut per custodiar les finques de Toribio Mallol i Maria Àngela Fuster; i el 1898 es varen nomenar dos guardes jurats més. El 1903, entrava un nou bander municipal i dos guardes jurats nous: un, al servei del marquès de Sant Mori i l'altre, de Miquel Coll. Fou aquest darrer propietari, precisament, el qui tindria més interès a cobrir les places de

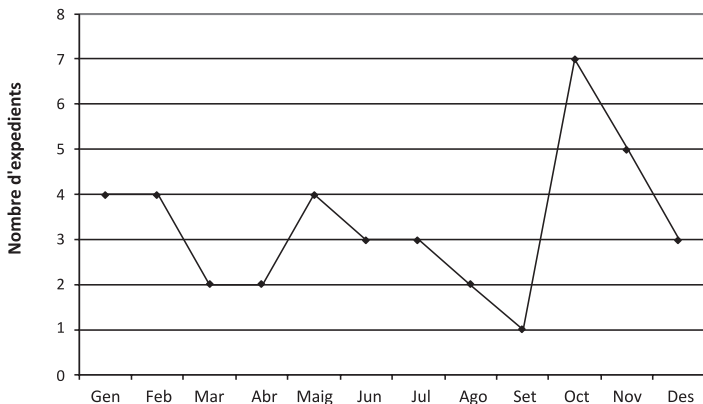
82 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 3.1872, 30 juliol a 20 agost 1872.

83 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1872, 22 a 24 abril 1872.

84 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 2.1872, 14 a 17 juny 1872.

guardes particulars. Entre 1872 i 1903 consta com a peticionari en nou ocasions, coincidint amb períodes crítics a escala local. Miquel Coll i Caritg,⁸⁵ fill i hereu de Benito Coll —que havia sol·licitat una plaça de guarda el 1858—, consta com a titular en dos anuncis de tancament de terres.⁸⁶ Entre altres propietaris actius en les demandes de guardes particulars dins el període analitzat també es distingiren Francisco de Puig Descals, amb cinc nomenaments, seguit de Diego de Moxó i de Cerdà (marquès de Sant Mori) i Manuel Bech Roig, amb tres juraments cadascun.

Gràfic 11. Distribució mensual de l'inici d'expedients de guarderia rural a Roses (1856-1905)

En el cas de Roses, que probablement no és extrapolable al conjunt català, el calendari d'inici d'expedients per nomenar guardes sembla que estaria en més sintonia amb el període

85 Vegeu BARRIS i BUSCATÓ, «Notes sobre un patrimoni...», p. 291-347.

86 El primer respon a la necessitat de declarar vedades les heretats Pineda, Ferreria i Mariana radicades al terme de Torallas, districte municipal de Montagut. BOPG, 18 abril 1894, núm. 47, p. 182; i el segon era referent a la veda dels masos Pairet, Coll, Buscà i Algeda de Roses. Donava ordre al guarda jurat perquè denunciés a tots els que entressin per qualsevol motiu. BOPG, 4 agost 1897, núm. 93, p. 442.

d'aixecament de veda que amb el cicle de maduració dels raïms, especialment si tenim en compte la demora entre sol·licitud i nomenament. La tramitació dels expedients era oscil·lant i elàstica. Solia durar entre deu dies i un mes, tot i que tenim exemples de períodes extrems, més curts o més perllongats. El calendari reproduït en el gràfic 11, indica un nombre més elevat de sol·licituds en el darrer trimestre de l'any. L'octubre destaca com el mes amb més demanda. El primer trimestre mantenia un cert tremp, que queia el març. Durant el segon trimestre s'experimentava una alça moderada que es convertia en una baixa significativa i progressiva que persistia en els mesos d'estiu, fins al setembre, el punt més baix del cicle repressiu anual.

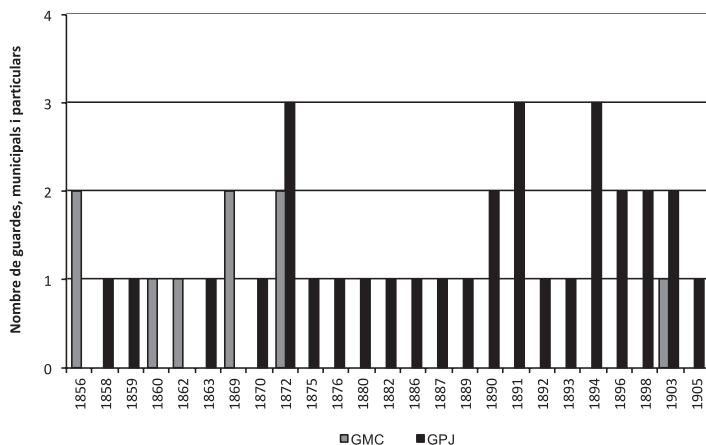
Durant el període 1856-1905 es nomenaren 31 guardes particulars jurats i 9 guardes municipals. En el 75 % dels expedients, hi consta l'edat. La mediana dels aspirants estava en 39,5 anys i la mitjana en 36,8. Pel que fa a la procedència, el lloc més freqüent era la mateixa localitat de Roses, però quasi la meitat eren naturals d'altres poblacions veïnes o properes, gairebé totes de l'àmbit empordanès, sobretot de la plana i del litoral.

Taula 17. Municipi d'origen dels guardes de Roses

municipi d'origen	nre.
Agullana	1
Castelló d'Empúries	3
Palau-saverdera	4
Pau	6
Peralada	1
Roses	21
Siurana	1
Vilabertran	1
Vilademuls	1
Vilajuïga	1

Font: Arxiu Municipal de Roses, elaboració pròpia.

Gràfic 12. Guardes municipals i particulars a Roses (1856-1905)

La demanda laboral per cobrir la guarderia rural es nodria, sobretot, de treballadors agraris i també de persones amb experiència a l'exèrcit o en altres forces d'ordre i vigilància, com la Guàrdia Civil i els carrabiners. La professió no solia consignar-se en els documents, però en els casos que hi consta destaca la de *jornalero*. Pel que fa al comportament i a les actituds polítiques, els certificats de bona conducta remarquen la sintonia dels candidats amb les normes socials (*reconocidas buenas costumbres*) i el poder local establert, a més del prestigi personal (*goza de buena opinión y fama*). El cànon estilístic d'aquestes referències es repeteix en els documents. L'alcalde de Castelló d'Empúries, municipi de procedència d'Abdón Teixidor, explicitava que l'aspirant a guarda per a Miquel Coll vivia a Roses i que *durante los muchos años en que permaneció en ella [Castelló], observó siempre buena conducta política y moral, sin que me conste incurriera jamás en reconvenciones ni castigos de la autoridad*.⁸⁷ Aquestes condicions es van fer més evidents

87 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1875, 24 octubre 1875.

en els anys de la Restauració monàrquica quan, segons l'article 84 del nou Reglament de 1876, s'havien de tenir en compte els certificats de bona conducta del rector de la parròquia de procedència i de la comandància de la Guàrdia Civil més propera. L'expedient de José Blanch com a guarda particular també de Miquel Coll, conté un informe de l'alcalde de Palau-saverdera, amb un certificat parroquial del mossèn i un altre de la comandància de la Guàrdia Civil de Girona. En la resolució de l'expedient es constata la rellevància d'aquests informes: *en vista de los favorables antecedentes suministrados por el Sr. Comandante de la Guardia civil de Gerona así como del Sr. Cura párroco de Palau Sabardera acerca la conducta moral y política de Don José Blanch y Causa propuesto para Guarda jurado*.⁸⁸

L'adaptació als canvis legislatius que regulaven els nomenaments de guarda, a vegades, es feia amb lentitud. Tot i l'existència d'un nou Reglament publicat el 9 agost 1876, el nomenament de Joan Esteve i Pau com a guarda particular jurat de Miquel Coll i Caritg, el novembre de 1876, fou justificat amb el Reglament de 1849.⁸⁹ I no fou fins a 1880, el següent expedient, quan el nomenament es va fer *en virtud de lo promovido en el art. 84 del Reglamento de 9 de agosto de 1876*.⁹⁰ A partir d'aquest moment fou habitual justificar el nomenament de guardes particulars d'acord amb l'article 83 de la Reial ordre de 1876.⁹¹

Finalment, la mateixa font ens proporciona alguns exemples que ens fan notar com l'ofici podia passar de pares a fills. La confiança i la fidelitat demostrada pel pare podia provocar el sorgiment de lleialtats mútues, sempre, això sí, des d'una posició de desigualtat social. Fou el cas de la família Roig de Palau-saverdera. Narcís Roig fou guarda de Miquel Coll des de 1892 fins a la seva

88 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1886, 9 octubre 1886 a 20 setembre 1886.

89 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1876, 16 a 26 novembre 1876.

90 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1880, 10 març a 18 maig 1880.

91 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 2.1890, 21 agost a 6 setembre 1890.

defunció en 1903.⁹² Aquí fou substituït per Josep Vila,⁹³ però quan aquest deixà el càrrec el 1905, Coll va promoure Pere Roig, fill del primer.⁹⁴

La Guàrdia Civil

El 1844 es va crear la Guàrdia Civil, un cos policial militaritzat que tenia com a objectiu la protecció de les persones i les propietats.⁹⁵ La instauració d'aquesta força pública també responia a la voluntat de garantir l'ordre, sobretot en el medi rural, i fou un element important en la defensa dels tancaments. La seva emergència es va justificar amb arguments que tenen molta relació amb la nostra qüestió. Les primeres obres sobre aquest cos i els seus orígens, fetes amb caràcter laudatori, sostenien que, fins aleshores, *algunos particulares tenían que transigir con los rateros y aun ladrones en cuadrilla, para no perder su cortijo, palacio, yeguada, sus haciendas (...)*.⁹⁶ Altres autors coetanis, segurament més ajustats a la realitat, opinaven que per explicar certes pràctiques calia tenir en compte que *las costumbres de los pueblos estaban relajadísimas, la autoridad*

92 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1892, 27 maig a 11 agost 1892.

93 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 3.1903, 8 octubre a 12 novembre 1903.

94 AMR, Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient núm. 1.1905, 17 febrer a 18 març 1905.

95 En el preàmbul, i en l'article 10 del Decret sobre la seguretat pública de 26 gener 1844, hi trobem la càrrega ideològica i les finalitats de la Guàrdia Civil: *Confirmandose con la razones que me ha expuesto el consejo de ministros en apoyo de la necesidad urgente de organizar el ramo de protección y seguridad pública según lo reclaman los buenos principios y la práctica observada en otras naciones cultas y regidas por instituciones constitucionales... recoge la pronta organización de una fuerza destinada a proteger eficazmente las personas y las propiedades*. Miguel LÓPEZ CORRAL, *La Guardia Civil. Nacimiento y consolidación 1844-1874*, Madrid, Ministerio de Justicia e Interior, 1995, p. 35.

96 José DÍAZ VALDERRAMA, *Historia, servicios notables, socorros, comentarios de la cartilla, y reflexiones sobre el cuerpo de la Guardia Civil*, Madrid, Imp. J. M. Ducazcal, 1858, p. 20. Es tracta d'una obra laudatòria en què sovint s'utilitzen termes com *heroica* i d'altres que es refereixen a la valentia i al valor.

*local nacida dentro de ellos y rodeada de sus vecinos que podían ejercerla en el año siguiente, carecía de fuerza moral.*⁹⁷

La constitució de la Guàrdia Civil s'ha d'entendre dins el procés de construcció de l'estat liberal i centralista.⁹⁸ El 28 de març es va publicar el Decret fundacional, inspirat en la gendarmeria francesa. En principi havia de ser un cos civil, però el 13 de maig es va publicar un nou decret que reformava l'anterior i es decantava per un model militaritzat, amb dependència dels ministeris de Governació i de la Guerra. Tot seguit va començar el seu desplegament per la península. L'organització fou lenta i complicada. Inicialment, el terç desplegat a Catalunya havia d'estar sota les ordres d'oficials catalans. Aquesta circumstància, la procedència dels comandaments i dels guàrdies que s'havien de distribuir pel territori, era summament important, perquè el coneixement de l'idioma i els costums es considerava imprescindible per a tenir èxit.⁹⁹ En paraules d'un testimoni: *se tuvo muy presente para una fuerza que iba a prestar el servicio en un país donde el carácter especial de sus habitantes suele recibir mal toda innovación extraña a sus costumbres, y practicada por hombres que no sean naturales de él.*¹⁰⁰ La presència de guàrdies catalans també es corrobora a través dels butlletins oficials de la província. Ara bé, catorze anys després —el 1858— de l'organització del cos per Catalunya, les dificultats per fer respectar les lleis i per garantir els serveis eren notables, a causa de la poca presència en el territori i de la manca d'efectius:

97 ANÓNIMO (un oficial del Ejército Español), *La Guardia civil. Historia de esta institución y de todas las que se han conocido en España con destino a la persecución de malhechores, desde los tiempos más remotos hasta nuestros días*, Madrid, Imprenta y Litografía militar del Atlas, a cargo de D. Antonio Pérez Dubrull, 1858, p. 580.

98 Diego LÓPEZ GARRIDO, *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Barcelona, Ed. Crítica, 1982; altres obres dels anys vuitanta intentaven abraçar la totalitat de la història de l'institut armat, com la de Francisco Aguado Sánchez, que en set volums explicava, des dels orígens dels cossos de vigilància medieval fins a la lluita antiterrorista dels anys vuitanta. Francisco AGUADO SÁNCHEZ, *Historia de la Guardia Civil*, Madrid, Ediciones Históricas, 1983 (volum I); i CUPSA Editorial - Editorial Planeta, 1984-1985 (volums II-VII).

99 VEHÍ, *Endreçant la vila...*, p. 92.

100 ANÓNIMO, *La Guardia civil...*, p. 674.

*el principado de Cataluña a pesar de su número de población está dotado de tan escasa fuerza que hay muchos puestos que cada uno de ellos tiene a su cargo más de 100 pueblos.*¹⁰¹

El període de creació i desplegament de la Guàrdia Civil va coincidir amb l'aprovació del Codi penal de 1848 (i la reforma de 1850) i la publicació, el 1849, del Reglament per a la instauració de la guarderia rural.¹⁰² Aquestes innovacions posaven al servei dels propietaris tota una sèrie de mecanismes en defensa dels seus drets de propietat. En aquest context, després del Reglament militar de 15 octubre 1844 i del que es va destinar al *servicio de la Guardia civil* de 9 d'octubre del mateix any, el 1852 es va publicar un nou reglament que ampliava l'anterior. Pel que fa a les obligacions relatives a la policia rural, el nou reglament desplegava un article especial que desenvolupava aquest deure, ja recollit en el primer. L'article 30 del Reglament de 1852 gairebé tenia la mateixa redacció que l'article 33 del de 1844. Tots dos contemplaven que la Guàrdia Civil havia de vetllar per la conservació dels boscos, públics i particulars, camins i ponts, caça i pesca, el resguard de pastures comunals i béns de propis, i la conservació de les propietats particulars. La innovació es trobava en l'article 31 del Reglament de 1852, que convidava a la persecució de tota una sèrie de pràctiques i recollia l'auxili als guardes particulars.¹⁰³

101 ANÓNIMO, *La Guardia civil...*, p. 686.

102 *La Granja. Revista de Agricultura y Biblioteca rural*, any I, núm. 2 (1850), p. 19-29

103 *Art. 31. La Guardia civil, como consecuencia de lo que previene el artículo anterior, velará constantemente sobre todo lo que constituye la policía rural, respecto a que no se toquen los árboles que se hallan en los caminos y sotos, que no se introduzcan ganados en los montes y terrenos particulares que sean vedados procediendo a la detención de las personas que en los montes se hallen fuera del camino con instrumentos de corta o arranque, impedir que dentro de los mismos montes se enciendan fuegos ni se hagan cortas antes de salir el sol y después de ponerse, con todo lo demás que concierne á la conservación de la propiedad y represión de los ataques que pueda experimentar, auxiliando para ello á los guardas y demás que reclamen su auxilio.* BOPG, 13 setembre 1852, núm. 110, p. 437.

A partir d'aquest moment, cada quinze dies, trobem en el butlletí oficial de Girona¹⁰⁴ la publicació d'un quadre amb l'exposició de les diverses actuacions i les detencions efectuades per la Guàrdia Civil.¹⁰⁵ Es tracta de relacions d'individus que també detallen el tipus de delictes, el lloc, la data i la destinació dels reus. A tall d'exemple, durant el mes de gener de 1858 es varen declarar com a delictes contra la propietat: un episodi de tala de llenya en un bosc a Amer, l'agressió a un guardabosc de Vilarig (Cistella),¹⁰⁶ i dos casos de caça sense llicència, a Banyoles i Castelló d'Empúries. Les descripcions són completes i ens aproximen al tipus d'acció i la incidència que podia tenir l'actuació dels contraventors de la legalitat. Els agents d'Hostalnou (La Selva) varen detenir, el 1852, *Pedro Beyó y Juan Verdaguer, vecinos de Fornells, por hallarlos cortando árboles a las diez de la noche en un bosque ajeno*; i la força pública de Banyoles va arrestar *Manuel Boquet por robar una pava*, i *José Cruset por cortar siete encinas tiernas* d'un bosc privat.¹⁰⁷ L'octubre de 1852, per exemple, a Pont de Molins detenien un pastor per haver entrat en una finca.¹⁰⁸ I a Olot, el gener de 1853 arrestaven un altre veí per no tenir permís i estar *leñando en un bosque*.¹⁰⁹ Les notícies sobre aquestes aprehensions assenyalen bona part de les pràctiques que intentaven marginar. Intuïm, però, que la força pública només podia incidir en una petita part del total.

104 Per les altres províncies, les notícies de la Guàrdia Civil que apareixien en els butlletins no sempre segueixen la mateixa lògica. A Lleida, per exemple, en aquestes mateixes èpoques solen constar diferents ordres de captura. A Barcelona hem trobat referències sobre diversos serveis de la força pública, com el salvament de persones i la intervenció en aiguats.

105 D'aquestes llistes, se'n desprenen els diferents llocs amb presència de la institució armada. Per la jurisdicció de Girona, en trobem, entre altres llocs, a Figueres, Pont de Molins, la Jonquera, Maçanet de Cabrenys, Bàscara, Medinyà, Castelló d'Empúries, Olot, Banyoles, Santa Coloma de Farners, Amer, Sant Joan de les Abadesses i Puigcerdà.

106 BOPG, 13 gener 1858, núm. 6, p. 4.

107 BOPG, 9 agost 1852, núm. 95, p. 376.

108 BOPG, 8 octubre 1852, núm. 121, p. 480.

109 BOPG, 24 gener 1853, núm. 10, p. 40.

Davant la fragmentació de cossos ocupats en la guarderia rural, el 1863 el Congrés dels Diputats, amb intenció d'ordenar-ho, va veure la necessitat de redactar una nova proposició de llei.¹¹⁰ La iniciativa va concloure amb la Llei de 27 abril 1866, que disposava l'augment de guàrdies civils per destinar-los al servei de policia rural i forestal a tot Espanya. El Reial decret de 3 agost 1866 aprovava un Reglament de la llei de guarderia rural que encomanava aquestes tasques a la Guàrdia Civil i preveia la progressiva substitució dels guardes rurals regits pel Reglament de 1849.¹¹¹ Les noves normatives es distribuïren arreu. A Tarragona es repartiren cinquanta exemplars de la Llei i el Reglament, a dos rals la unitat.¹¹² Aquest Reglament de 1866, però, va quedar sense efecte per l'establiment del cos de la Guàrdia Rural per la Llei de 31 gener 1868.¹¹³ Dissolta la Guàrdia Rural, la Llei i Reglament de 1866 van continuar inoperants fins a la publicació de la Llei de 7 de juliol i el Reglament de 9 agost 1876, una normativa que tornava a encarregar a la Guàrdia Civil les tasques de guarderia rural. Fou a partir d'aquest moment que la Direcció General de la Guàrdia Civil va començar a publicar en la *Gazeta de Madrid*, la *relación de los servicios prestados por la fuerza del cuerpo en todo el mes de la fecha respecto a la guardería forestal*. Cada mes es publicaven les denúncies relacionades amb les entrades a les finques per prendre llenya i fusta o per pasturar bestiar, detallades per espècies animals. També hi constaven el nombre de detinguts.

110 GEHR, «Más allá de la "propiedad perfecta". El proceso de privatización de los montes públicos españoles (1859-1926)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 8 (1994), p. 144.

111 Art 3º. *En las provincias en donde la Guardia civil no haya recibido el aumento de fuerza que le corresponda, según lo dispuesto en la ley, atenderá sin embargo con toda eficacia al servicio de guardería rural en cuanto consientan sus actuales atenciones y la extensión de su fuerza. En dichas provincias seguirá rigiendo interinamente el reglamento de 8 noviembre 1849 sobre guardas rurales. Cuando el nuevo servicio se complete en cada provincia, quedará abrogado en ella el mencionado decreto.* *Gazeta de Madrid*, 6 agost 1866, núm. 218, p. 1-2.

112 BOPT, 22 octubre 1866, núm. 129, p. 3.

113 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, V, p. 353.

L'anàlisi dels anuncis dels butlletins permet constatar, com hem pogut veure en altres capítols, l'incompliment continuat de la llei per part d'unes poblacions rurals que sovint es mostraven impermeables, pel que fa tant als veïns, com als alcaldes i regidors.¹¹⁴ Així consta en diferents circulars dels governadors civils en què es prega, i a voltes s'amenaça, a les autoritats locals que facin complir la llei. També la Guàrdia Civil hi és interpel·lada, com a institució encarregada de qualsevol qüestió de seguretat i ordre públic relacionada amb el món rural. Però es tractava d'una tasca difícil de complir, per les proporcions de l'empresa i, a voltes, per manca de voluntat. Aquest últim punt podia estar condicionat per aspectes socials molt diversos. Una qüestió a considerar és la possible mala rebuda de la Guàrdia Civil pel poder local, per tractar-se d'una força que, *a priori*, no podien controlar directament, com ho podien fer amb els guardes particulars i municipals.¹¹⁵ En tot cas, la Guàrdia Civil era l'encarregada —per part del governador civil— de resoldre els problemes d'ordre social (o públic), o almenys fer-ho veure. Entre els problemes a resoldre, hi trobem també els incendis a l'estiu. Cal tenir en compte que alguns focs, com comunicava el governador civil de Girona, a banda de descuits, podien respondre a problemes larvats o venjances.¹¹⁶

Les exigències i els requeriments públics a les autoritats locals i a la força pública eren comuns arreu del territori. Un dels grans cavalls de batalla dels governs provincials fou el compliment de les normatives de caça i el respecte a la propietat. A Lleida el governador va publicar, en més d'una ocasió, el Decret de caça de 1834 acompanyat d'una sèrie de recomanacions per a la seva

114 A banda de la indiferència i de l'incompliment voluntari, es detecta un problema de cultura jurídica, de dificultats reals perquè la població tingués coneixement de les lleis i els reglaments, tant de propietaris com de guardes i dependents. L'octubre de 1857, l'inspector general de la Guàrdia Civil va enviar una comunicació a totes les comandàncies recordant els articles 30 i 31 del Reglament pel servei del cos. BOPG, 26 octubre 1857, núm. 128, p. 2.

115 Alícia YANINI, «Els cacics rurals valencians i la seva oposició a la guàrdia Civil com a guarderia rural (1876-86)», *Estudis d'història agrària*, núm. 5 (1985), p. 115-132.

116 BOPG, 9 agost 1858, núm. 95, p. 2.

aplicació pràctica. Exhortava la Guàrdia Civil, guardes de camp i els Mossos d'Esquadra a complir amb les seves funcions, alhora que admetia que el paper i la dedicació dels diferents cossos policials no era prou eficient. La Reial ordre de 14 març 1881, sobre la veda i altres aspectes relacionats amb la caça, també posava en relleu els excessos que es cometien *abusando de la tolerancia de la Guardia civil*.¹¹⁷

El 1890 es va publicar una circular que perseguia la prohibició absoluta de la circulació i venda de caça durant la veda, contemplada en la Llei de 1879. En aquesta ocasió, a més de la Guàrdia Civil i els guardes rurals, la vigilància s'ampliava al *Cuerpo de Orden público*, la policia, i als empleats del ferrocarril,¹¹⁸ per ser, aquest darrer, un mitjà de transport utilitzat en els desplaçaments dels caçadors urbans.¹¹⁹ Amb la Llei de 1902 es repetia la mateixa operació. Hi ha evidències que la problemàtica continuava essent viva, com el fet que l'Asociación de aficionados a la caza y pesca del principado, de Barcelona, hagués acudit al Govern Civil de Lleida per denunciar que en els pobles no es complís *la mencionada disposición*. El governador, Federico Schwartz, en resposta, disposà que els alcaldes i els caps d'estació col·loquessin, en un lloc visible, un exemplar de la Llei de caça. La Guàrdia Civil s'havia d'encarregar que es complís el precepte.¹²⁰

Altres exemples de la incapacitat, o ineficàcia, de la Guàrdia Civil, els trobem en l'àrea pirinenca de Girona. A partir de 1877 les corporacions municipals estaven obligades a pagar a l'Estat un 10 % de la taxació dels usos comuns entre els veïns i del preu final dels arrendaments subhastats. Els pobles s'hi resistiren perquè estaven habituats a aprofitar-se'n sense pagar. El Districte Forestal, creat entre 1859 i 1877, va avisar els comandants de post de Ripoll, San Joan de les Abadesses, Ribes de Freser i Puigcerdà perquè reforcessin la vigilància i l'interès per fer complir la

117 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom II, 1886, p. 257; i GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 263.

118 BOPL, 12 febrer 1890, núm. 25, p. 1.

119 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 339.

120 BOPL, 23 juliol 1902, núm. 105, p. 439.

normativa. Però, com ens adverteix Pere Sala, la iniciativa va tenir uns resultats escassos, fet que es justificava per *la escasa fuerza con que cuenta la Guardia Civil no puede contener la invasión de los montes por la ganadería*.¹²¹ Constatem, per tant, que moltes vegades *la Guardia Civil no ejecuta las órdenes* i que la repressió podia exercir-se sense gaire ímpetu o amb forts condicionants socials, ja que *l'alcalde del pueblo es el más acérrimo defensor del abuso*.¹²² Un altre factor limitant per la Guàrdia Civil sembla que fou l'ampliació de competències dels jutjats municipals en matèria de denúncies, contemplada en la Llei de caça de 1879, que va qüestionar les seves atribucions i autoritat en l'àmbit rural.¹²³

Un altre aspecte important que explicaria la moderada efectivitat de la institució armada va ser la seva dedicació, cada vegada més important, a la repressió de l'activisme obrer i la concentració dels seus efectius, per aquesta causa, en l'àmbit urbà.¹²⁴ És coneguda la voluntat dels industrials de tenir el quarter a la vora de les fàbriques.¹²⁵ Alguns propietaris o polítics

121 Pere SALA, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense: pueblos y mansos ante el Estado interventor en la segunda mitad del s. XIX», *Noticario de Historia Agraria*, núm. 13 (1997), p. 109.

122 SALA, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense...», p. 110.

123 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 261.

124 LÓPEZ GARRIDO, *La Guardia Civil...*, p. 171-176; per Francisco Aguado (...) la inestabilidad política y las constantes y reiteradas época de conflictividad, que imponían concentraciones masivas y cuasi permanentes de guardias civiles (...). AGUADO, *Historia de la Guardia Civil*, volum II, p. 255.

125 A Sabadell, després de la Setmana Tràgica, es va buscar un lloc per fer la caserna de la Guàrdia Civil i va ser el mateix Ajuntament qui la va fer construir amb les aportacions dels fabricants. Jordi CALVET PUIG, «La setmana tràgica a Sabadell», *Arraona, revista d'història*, núm. 3 (1977), p. 61. Per la guarda i defensa de la *Companyia Riegos y Fuerza del Ebro*, es va sol·licitar la creació d'un post de la Guàrdia Civil als termes municipals de Torres de Segre, Aitona i Serós: *en estas peticiones de particulares a los Poderes públicos vemos nosotros el mejor premio y el más preciado aplauso para la labor constante y eficaz de la Guardia Civil. Revista técnica de la Guardia Civil*, any IV, núm. 40 (30 abril 1913), p. 244. Deu anys després, el 1923, la patronal de Canet de Mar va inaugurar el quarter de la Guàrdia Civil que havia finançat en la seva integritat. Anònim, «La inauguració de la caserna de la Guàrdia Civil a Canet», *El Sol de l'Aubó*, Canet de Mar, Centre d'Estudis Canetencs, núm. 7 (2004), p. 29; també a *La Vanguardia*, 25 setembre 1923, p. 11.

locals, per facilitar-los l'assentament, arribaven a l'extrem de sufragar les despeses de l'arrendament de la caserna. Fou el cas, per exemple, de Monistrol de Montserrat (Bages).¹²⁶ Aquestes podrien ser, a més, les condicions prèvies per a la connivència i l'assentament de lleialtats mútues amb l'horitzó de la satisfacció dels interessos dels propietaris. Altres exemples d'aquesta qüestió, amb voluntat d'establir vincles i reciprocitat, eren els donatius de molts propietaris al *Montepío del Guardia civil* de la comandància de Lleida.¹²⁷ En resum, l'acció de la Guàrdia Civil fou limitada i no sempre efectiva per diverses causes internes i externes. L'organització del cos no fou fàcil ni ràpida. El context fou el d'un complicat procés històric de construcció d'un estat centralitzat amb dificultats per fer complir les lleis. Les dinàmiques socials sobrepassaven un funcionament correcte dins una societat complexa en la qual convivien una àmplia constel·lació de cossos de seguretat. La seva presència no sempre fou ben rebuda. Els interessos econòmics i socials de la pràctica

126 Sabem que l'Ajuntament i els majors contribuents associats havien acordat sol·licitar a la Diputació Provincial l'autorització per pagar el lloguer del quarter de la Guàrdia Civil, ahora que se suprimia el guarda de camp per considerar-lo innecessari per tenir un terme reduït. BOPB, 9 febrer 1870, núm. 34, p. 3.

127 Noticia de los donativos hechos al 'Montepío del Guardia civil' por las corporaciones y particulares que se relacionan y pueblos a que pertenecen los donantes. Dels 23 donants, 19 eren propietaris, dues corporacions (una amb l'alcalde també propietari), un mossèn i un metge. BOPL, 22 desembre 1893, núm. 160, p. 762. Ara bé, aquest anunci era complementari d'un altre de dies abans en el qual consten un total de 415 persones que col·laboren amb un donatiu per al Montepío del Guardia Civil. Els propietaris són 215, un 51,8 %. El percentatge de propietaris baixa sensiblement respecte als anuncis amb menys nombre de donants. Els altres oficis i categories representats entre els donants són ajuntaments, regidors, capellans, comerciants, farmacèutics, metges, advocats, notaris, jutges d'instrucció i municipals, ramaders, fabricants i enginyers. Entre altres oficis, hi ha el de fondista, cafeter, militars i altres que desea conservar incògnita. BOPL, 18 desembre 1893, núm. 158, p. 748-750. Altres rèpliques amb un nombre més modest de donants són de maig i juliol de 1894. BOPL, 9 maig 1894, núm. 56, p. 338; i BOPL, 16 juliol 1894, núm. 90, p. 500. Dec aquestes referències a Josep Clara Resplandis.

de la propietat semblaven prevaldre per damunt de qualsevol consideració sobre les lleis.¹²⁸

Aquesta problemàtica fou, precisament, una de les inquietuds de diversos congressos agrícoles que se celebraren en la primera dècada del segle xx. El primer article, titulat «Policia rural», que es publicà en el butlletí de la Cambra Agrícola de l'Empordà el 1902 posava en entredit l'existència d'una vertadera policia rural a Espanya.¹²⁹ L'exposició argumental s'iniciava amb una profunda preocupació per les conseqüències que podia tenir en l'agricultura, sobretot pel control de plagues, la caça i l'extermini d'ocells. A partir d'aquesta problemàtica, l'autor —que signava amb inicials— elaborava una crítica contundent al sistema regnant i a l'incompliment de la Llei de caça i la no-protecció de les aus: *¿Es acaso que las leyes permiten semejantes desafueros? No, las leyes no solo no los toleran, sino que los castigan con multas bastante fuertes, y aún con penas afflictivas, según la vigente ley de caza. Pero como faltan agentes de la autoridad para exigir su cumplimiento y los que hay, poco de ello se preocupan, de ahí que la ley es como si no existiera.*

Per a l'articulista, la incapacitat del model policial era doblement perjudicial. En primera instància, l'atomització i la dispersió de les autoritats repressives, per si mateixa, provocava una pèrdua d'eficiència en tots els àmbits de la coerció que, de retruc, perjudicava les collites. Per l'autor, l'escàs zel mostrat pels cossos repressors autòctons, a diferència d'altres països europeus, era producte de problemes estructurals com una formació professional deficitària i una excessiva dependència dels favors i les relacions socials a l'hora d'instituir-los: *todas las naciones tienen policía y las más adelantadas, la tienen mejor porque no nombran sus agentes por influencias políticas, sino que los escogen exigiéndoles ciertas pruebas de capacidad especial y forman un cuerpo de carrera, bien retribuido.*¹³⁰ La missió de la policia rural havia de ser fer respectar la propietat

128 CONGOST, *Els propietaris...*, p. 192.

129 C.B., «Guardia Rural», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras, 15 juliol 1902, núm. 57, p. 1.

130 C.B., «Guardia Rural», p. 1.

rústica, les servituds i les normatives de caça i pesca. Els guardes particulars eren incapaços de mantenir l'ordre públic perquè estaven reclosos, exclusivament, en l'àmbit de les finques i heretats particulars; i la Guàrdia Civil es mostrava incapaç de complir amb els serveis que li atorgava la legislació. Per això:

*En España no existe policía rural propiamente dicha; puede formarse por medio de guardas particulares jurados, sistema que a la par que resulta dispendioso y contrario al principio de que es el Gobierno quién ha de mantener el orden público en todas sus manifestaciones y no los particulares, resulta ineficaz por la poca autoridad de dichos guardas. La Guardia civil es el cuerpo especialmente encargado de la policía rural; pero sea que la organización de dicho Instituto no se adapta bien, a esta clase de servicios, sea que son tantos los que tiene encomendados, que no puede cumplimentarlos todos, lo cierto es que prácticamente la policía rural no existe, y que todos los años se deja sentir más su necesidad.*¹³¹

Les dificultats experimentades per la Guàrdia Civil i les limitacions del model espanyol de guarderia rural van ser importants. La Llei que més hauria pogut canviar les coses podia haver estat la de 1876, és a dir, la Llei que atorgava a la Guàrdia Civil totes les funcions de la guarderia rural. Alguns testimonis que, anys més tard, varen reflexionar sobre per què la Guàrdia Civil fou incapaç de complir amb les tasques que li havien estat encomanades, destaquen la manca d'efectius, el lent desplegament i les dificultats pròpies de fer complir les normatives en un país on la norma era el seu incompliment. Tot plegat feia que aquest cos tolerés moltes il·legalitats i no cobrés les expectatives projectades. El 1910, el tinent coronel Rubio reflexionava al voltant d'aquesta qüestió. Aquest oficial de la Guàrdia Civil plantejava la seva deliberació a partir d'una de les conclusions de l'assemblea agrícola d'Alcalá de Henares. El plantejament d'aquestes conferències era demanar la creació

131 C.B., «Guardia Rural», p. 1.

d'un cos de guarderia rural amb organització militar. Amb certa sorpresa, Rubio exposava que ja existia la Llei de 1876, una normativa que, com hem vist, encarregava la guarderia rural a la Guàrdia Civil. Però, immediatament, reaccionava amb una frase contundent: *la ley de 7 de julio de 1876 está incumplida*. I era per aquest motiu que en els congressos i les trobades agrícoles es demanava la creació d'un cos de guarderia rural i un altre de forestal. Diversos eren els problemes i inconvenients, segons l'oficial, que explicaven les dificultats perquè la Llei es complís. La primera causa era manca d'agilitat entre els tres ministeris dels quals depenia el cos. Els de la Guerra i de la Governació s'entenen directament amb la Direcció General de la Guàrdia Civil, però el Ministeri de Foment, responsable dels serveis de guarderia rural i forestal (art. 5), s'havia de comunicar a través del Ministeri de Governació. A la falta d'agilitat en la transmissió de les ordres i les necessitats de servei, s'hi havia de sumar, tot i l'augment de personal, la dedicació del cos a actuacions relacionades amb la contenció de la mobilització obrera:

*Los aumentos de fuerza se realizaron, instalándose nuevos puestos y reforzando otros para atender a la guardería rural y forestal; pero como se fueron aumentando las atenciones del Cuerpo, y los conflictos á que da lugar el problema obrero y otros incidentes vienen determinando concentraciones de crecidos núcleos de fuerza, la custodia de los campos y los montes no puede tener ese carácter de constancia y regularidad que se requiere para ser eficaz de un modo absoluto; y en esto queda incumplido otro precepto de la ley en ese mismo art. 6º que habla de la fuerza que ha emplearse en el servicio de guardería rural y forestal, estableciendo que no se la pueda dedicar en ningún caso a otras atenciones que las de su Instituto; y el concepto de este vocablo no es otro que el cometido o misión peculiar que había de tener esa fuerza aumentada para la dicha guardería.*¹³²

132 Lorenzo RUBIO, «La guardia civil y la guardería rural y forestal», *Revista técnica de la Guardia Civil*, núm. 7 (juliol 1910), p. 1-4.

Aquest fet, segons l'articulista, era essencial per explicar la demanda d'un nou cos estrictament rural.¹³³ La qüestió econòmica també era important. Mostrava que el desplegament del cos estava condicionat pels pressupostos generals de l'Estat. Per aquesta causa, entre d'altres, les províncies de Màlaga i València varen demanar un augment de la Guàrdia Civil que se satisfés a través de contribucions. Però aviat els problemes de solvència varen aparèixer i les diputacions es van negar a continuar pagant aquesta despesa. Un dels *tours de force* més importants, com ja hem exposat, es jugava en el pla de la política local. Per Yanini, la Guàrdia Civil podia *resultar un element estrany dins la comunitat local. Podien doblegar-se als interessos dels capitostos, però també es podien mostrar contraris*.¹³⁴ A Catalunya, amb la Llei de 1876, l'IACSI s'oposava que la Guàrdia Civil substituís els guardes rurals.¹³⁵ En un sentit contrari, el 1911 Eusebio de Puig abominava de la guarderia rural municipal i defensava més presència de la *Benemérita*.¹³⁶

133 Mesos després, el tinent coronel Rubio hi tornava a insistir, es referia a les pràctiques i a la *resistencia pasiva* de propietaris i arrendataris a complir la Llei de 1876. Lorenzo RUBIO, «La guarderia rural. Causas de que ese servicio resulte siempre poco eficaz», *Revista técnica de la Guardia Civil*, núm. 11 (novembre 1910), p. 1-4.

134 YANINI, «Els cacics rurals...», p. 129.

135 LÓPEZ GARRIDO, *La Guardia Civil...*, p. 162; i YANINI, «Els cacics rurals...», p. 132.

136 El 1911 Eusebio de Puig, en representació de la Cambra Agrícola de l'Empordà, escrivia un informe referent al Projecte de guarderia rural que, en resposta a un qüestionari per la implantació d'un servei de guarderia rural a Espanya, dirigí a la *Dirección General de Agricultura*. Aquest informe, que es publicà al butlletí de la Cambra Agrícola, desaprova la guarderia rural municipal i reclamava la implantació d'una nova companyia de la Guàrdia Civil a la província de Girona. D'aquesta forma, preveia incrementar 25 llocs als 47 existents. Per De Puig els guardes municipals no eren competents perquè eren *en buena parte para colocación de paniaguados, de adheridos, y para ostentación y boato de la municipalidad, ya que las Ordenanzas municipales suelen quedar casi siempre no vigiladas ni cumplidas*. I no només això, sinó que aquests *incomplien tantas obligaciones por parte de estos guardas, y las debilidades en que generalmente caen en sus parciales servicios cuando dan oídos al soborno* (...). Eusebio DE PUIG, «Informe referente al Proyecto de Guarderia rural», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueres, 15 juny 1911, núm. 263, p. 179-181.

La història de la coacció és un relat de llarga durada sobre la vertebració d'un model complex amb intervenció de diverses iniciatives individuals i col·lectives. En el cas de l'Espanya liberal, aquest procés gradual mostra les limitacions i les febleses de l'Estat. Les classes dirigents intentaren, a voltes de manera contradictòria, potenciar mesures fora de l'àmbit urbà, com la guarderia rural, amalgama que pretenia establir una jerarquia encapçalada per la Guàrdia Civil.¹³⁷ La reforma de la Llei de 1876, que es produí en un context de dificultats econòmiques, fou una reforma frustrada i un dels primers símptomes d'esgotament d'un model que intentava renovar-se. L'emergència de la qüestió social deixà al descobert la precarietat dels sistemes de vigilància i repressió en el món rural.

La Guàrdia Rural, una institució efímera

El 26 febrer 1868, el governador civil de Girona informava que els comandaments de la Guàrdia Rural havien de procedir de la Guàrdia Civil, i publicava el reglament que estructurava l'organització del cos.¹³⁸ Pel servei, i en temps de pau, dependrien del governador civil; i pels assumptes d'organització i disciplina, el comandament dependria del director general de la Guàrdia Civil. Entre les obligacions de la Guàrdia Rural, hi havia la de *tomar noticia de la perpetuación de cualquier delito o hecho contrario a las leyes, decretos y órdenes del gobierno, bandos de las autoridades y ordenanzas municipales*.¹³⁹ La institució

137 Marta LORENTE i Fernando MARTÍNEZ, «Orden público y control del territorio en España (1822-1845): de la superintendencia general de policía a la Guardia civil», *Revista Jurídica de la UAM*, núm. 19 (2009), p. 195-210.

138 Segons la Reial ordre de 4 de febrer, per ingressar a la Guàrdia Rural calia un informe del comandant militar de la província i una certificació de l'alcalde de la població on residissin els sol·licitants que havien d'estar en la segona reserva de llicència militar. Pels paisans calia un informe de l'alcalde i del jutge de Primera Instància, i pels llicenciats de l'exèrcit els mateixos requisits que els anteriors. Per la província de Girona, en el butlletí oficial, hi apareix un llistat, per partits judicials, dels aspirants a formar part de la Companyia de Guàrdia Rural que s'havia d'organitzar. BOPG, 11 març 1868, núm. 31, p. 4.

139 BOPG, 26 febrer 1868, núm. 25, p. 3.

seria organitzada per províncies i en comandàncies, i no tindria participació en les multes, o penes pecuniàries, derivades de les seves denúncies.¹⁴⁰

L'article 67 del Reglament establia l'ordre de les prioritats dins del camp espanyol: *La Guardia rural prestará auxilio y protección, según lo permitan las condiciones de su instituto, a los propietarios y colonos que lo necesiten, y en general a toda la población rural.*¹⁴¹ La Guàrdia Rural havia d'articular-se, en el nivell més baix, en parelles i depenia dels alcaldes. Les seves funcions eren la vigilància de la propietat privada i l'ordre públic en el món rural, i les seves obligacions incloïen tasques coactives i preventives.¹⁴² El 27 de març es va aprovar en el Congrés dels Diputats una proposició en què es felicitava el govern per l'organització d'aquesta institució policial.¹⁴³ El Govern Civil de Girona anunciava el 14 abril 1868, amb un butlletí extraordinari, la creació definitiva de la Guàrdia Rural. Aquest fet era percebut com una gran fita històrica que permetria l'avenç de l'agricultura

140 Tenien un vestuari assignat per distingir-se amb *un sombrero de fieltro gris, impermeable, con escarapela encarnada, cinta del mismo color, chapa de metal blanco en forma de escudo, conteniendo en el centro las iniciales G.R* i jaqueta de *paño pardo*. BOPG, 26 febrer 1868, núm. 25, p. 3.

141 BOPG, 26 febrer 1868, núm. 25, p. 3.

142 Art. 58. *Cuando hubiese algún daño (...) pueda impedir-se, como incendio, distracción de aguas, invasión de ganado en propiedad vedada u otros accidentes cuidará la Guardia rural, con la prontitud que el caso requiera, de atajar el daño, obligando a que le presten su cooperación, no solo los guardias particulares, inmediatos u otros empleados rurales o forestales de cualquiera clase que tengan carácter público, si los hubiere, sino también los mismos dañadores.* BOPG, 26 febrer 1868, núm. 25, p. 3.

143 *El Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación en telegrama expedido a las 5 y 10 minutos de la tarde de hoy me dice lo que sigue. «En este momento y en medio de un gran de entusiasmo acaba de votarse en el Congreso por unanimidad una proposición felicitando al gobierno por la pronta organización de la Guardia rural. El señor Amorós, uno de los firmantes de la proposición la ha apoyado empleando las frases más lisonjeras a favor del Ministerio y especialmente de su digno presidente el Sr. Duque de Valencia. Este señor ha pedido la palabra y ha pronunciado un breve, correcto y oportuno discurso dando las gracias al Congreso por su voto: ha recordado que toda su vida la ha consagrado al servicio de su patria, de su Reina y de la libertad (...).* BOPG, número extraordinari, 27 març 1868, núm. 38, p. 5.

i la seguretat de les collites en particular, i del món agrari i del país en general.¹⁴⁴

La Guàrdia Rural va tenir una vida efímera. Es va dissoldre, per decret del general Prim, l'11 d'octubre del mateix any de la creació.¹⁴⁵ En algunes províncies fou uns dies abans.¹⁴⁶ Els seus membres es varen integrar a la Guàrdia Civil, encarregada —a partir d'aquell moment— de la custòdia de la propietat rural i forestal. La Guàrdia Rural havia nascut d'una manera una mica forçada i amb certa dificultat. Havia de dependre de les diputacions provincials. Aquest aspecte feia que, pel seu finançament, es gravés els municipis. Els guàrdies rurals, per aquest motiu, podien fer-se *odiosos*. Per *El Imparcial*, aquesta llei que reformava la guarderia rural aconseguia més aparentar que resoldre res: *hay proyectos que solo satisfacen en la apariencia, y que a poco que se fije en ellos la atención se tocan graves dificultades para ponerlos en práctica*.¹⁴⁷

Dins la Guàrdia Civil tampoc no es va rebre amb gaire entusiasme l'organització accelerada de la Guàrdia Rural, sobretot per la seva complicada estructuració i la formació precipitada dels agents.¹⁴⁸ Així doncs, després de la Revolució de Setembre, i un cop enderrocada la monarquia d'Isabel II, la institució fou suprimida perquè es considerava fidel a la Corona

144 *Si la Guardia Civil presta al ciudadano firmes garantías de seguridad en las poblaciones que habita, en los caminos que recorre y en los campos que cruza, asegurando además el orden público y la tranquilidad; la Guardia rural va a tomar bajo su custodia la propiedad campestre, sus frutos y cosechas, los productos de la industria agrícola, los ganados destinados al servicio de esta, y el aprovechamiento de las aguas y de los pastos, y la riqueza forestal, llevando su vigilancia hasta a los páramos y despoblados.* BOPG, número extraordinari, 14 abril 1868, núm. 45, p. 1.

145 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom V, 1886, p. 363; BOPG, 19 octubre 1868, núm. 125, p. 1.

146 A Girona, per exemple, la Junta Revolucionària Provincial va suprimir-la el dia 6 d'octubre: *Art. 1º Queda suprimida la guardia rural; Art. 2º La autoridad militar se hará cargo del armamento, equipo y vestuario de dicho cuerpo; Art. 3º En los pueblos donde hubiere montes de aprovechamiento común, se crearán inmediatamente las plazas de guardas que antes había (...).* BOPG, 7 octubre 1868, núm. 120, p. 1.

147 *El Imparcial*, Diario liberal de la mañana, 13 gener 1868, p. 1.

148 AGUADO, *Historia de la Guardia Civil*, volum II, p. 258.

i al Govern anterior, un contrapoder que podia posar en perill el nou procés polític. Abans de constituir-se ja era considerada una representant lleial d'un sistema deficient i corromput: *Con fines torcidos y calculados propósitos había creado recientemente el último Gobierno de la dinastía derrocada la guardería rural, convirtiendo este elemento administrativo en fuerza pretoriana de un régimen que se hundía, aún más por corrupción propia que por impulso ajeno; y preciso fue disolver cuerpo bajo semejante inspiración creado.*¹⁴⁹

La implantació del nou cos policial va anar acompanyada de certa parsimònia per part de les autoritats locals. El governador civil de Barcelona es plantejà mesures coercitives contra qualsevol negligència no justificable, perquè havia observat certa lentitud, per part de diversos alcaldes, en la remissió de les dades reclamades amb urgència i relatives a l'organització de la guarderia rural.¹⁵⁰ Cal tenir en compte que les relacions d'aquests cossos estatals amb les autoritats municipals no sempre foren fàcils, perquè, entre d'altres, podien suposar un contrapoder dins l'equilibri de forces local.¹⁵¹ La institució, tot i la seva curta durada, va aconseguir tenir certa presència territorial.¹⁵²

Una vegada dissolt el cos varen aparèixer diversos problemes relacionats amb aquesta decisió. Un d'aquests fou l'increment de les entrades en les finques, públiques i privades. Suprimida la Guàrdia Rural, la custòdia dels camps i els boscos va quedar més desprotegida i això va fer que augmentessin les intrusions i els *daños de incalculable trascendencia en las propiedades*

149 BOPG, 15 setembre 1869, núm. 111, p. 2.

150 BOPB, 14 febrer 1868, núm. 39, p. 4.

151 Fos com fos, una vegada suprimit el cos, un exguàrdia rural de la primera companyia de Lleida, fou cridat a declarar pel jutge de Primera Instància de Balaguer per una falta a l'autoritat local de Menàrguens (Noguera). BOPG, 5 febrer 1869, núm. 16, p. 4.

152 Al mes d'abril de 1868 tenim una informació que ens parla del servei en un incendi de dos guàrdies rurals a Borredà (Berguedà). El comunicat del governador resalta la tasca humanitària dels guàrdies per haver salvat Cecília Palau de la mort. Els agents havien entrat a la *casa de campo denominada del Segarra, sita en la Riera, propiedad de D. Juan Portills*. Havien extret el cadàver d'una segona ocupant, i havien aconseguit treure els mobles i sufocar el foc. BOPB, 2 maig 1868, núm. 106, p. 2.

rurales. Per aquest motiu, les juntes revolucionàries van tenir la necessitat de no deixar abandonats els boscos. Van restablir els *antiguos guardas mayores en unas provincias, y en otras creando guardas que interinamente se ocupasen en este cometido*. El Govern central va crear d'urgència, per un Decret del 27 desembre 1868, aquest cos provisional que tenia certes pretensions i que, pels diversos escalafons, preveia nodrir-se de diferents titulats:¹⁵³ agrimensors, pèrits agrícoles i llicenciats de la Guàrdia Civil i de l'exèrcit amb bones notes, així com dels que havien estat cessats.¹⁵⁴ Mesos després, el Govern va voler assentar la situació i consolidar el personal interí destinat a ajudants i a guardes. Amb un nou decret delegava als governadors provincials el nomenament del personal subaltern, *sobreguardas y guardas*, a proposta dels *ingenieros jefes*.¹⁵⁵

El segon problema derivat de l'eliminació de la Guàrdia Rural fou de caire econòmic i administratiu. El recaptador general de contribucions de la província de Girona denunciava que diversos contribuents i alguns alcaldes es resistien a pagar, entre altres conceptes, la part corresponent per a *cubrir los haberes de los mozos de escuadra y guardia rural suprimidos por la revolución*.¹⁵⁶ Aquesta resistència va continuar al llarg de l'any i en diverses províncies espanyoles. En el segon trimestre de 1869, alguns municipis continuaven negant-se a pagar i reclamaven que se'ls rebaixés l'import del recàrrec que *para cubrir los gastos de la suprimida guarda rural y mozos de escuadra se halla comprendido en ellas, y amalgamado con los demás conceptos por que se contribuye*.¹⁵⁷ Aquesta problemàtica va arribar al Ministeri d'Hisenda, que va dictaminar sobre

153 *Artículo 1º El personal subalterno encargado de la custodia y fomento de los monte públicos exceptuados de la desamortización se compondrá de 80 Ayudantes, 300 sobreguardas y 500 guardas, con el sueldo anual de 600, 400 y 300 escudos respectivamente*. BOPG, 5 març 1869, núm. 28, p. 1-2.

154 BOPG, 5 març 1869, núm. 28, p. 1-2.

155 BOPG, 15 setembre 1869, núm. 111, p. 2.

156 BOPG, 10 març 1869, núm. 30, p. 2-3.

157 BOPG, 21 maig 1869, núm. 61, p. 2.

una matèria que estava inclosa en els pressupostos de les diputacions provincials. Atesa la crítica situació financera es va decidir *que no es posible acordar la supresión de los recargos equivalentes al importe de los gastos no devengados de la suprimida Guardia rural, ni por consiguiente que dejen de recaudarse*.¹⁵⁸ La ràpida desaparició de la institució va deixar diversos deutes, com els *ocho escudos ochocientas milésimas* que apareixien en un memorial presentat per Isidre Duran en què reclamava, a l'Ajuntament de Monistrol de Montserrat, el lloguer d'un mes de la casa que ocupava la Guàrdia Rural.¹⁵⁹ Una altra qüestió interessant, vinculada a la liquidació de la Guàrdia Rural, fou la notícia de diversos empresonaments de membres de la institució a Galícia, difosa com a mesura propagandística per justificar-ne l'abolició. Aquesta informació ens posa en la pista de les irregularitats comeses per aquests cossos de seguretat.¹⁶⁰

Cal tenir en compte que la creació d'aquests cossos policials militaritzats denotava una posició paternalista i protectora de l'estat liberal com a garant de la propietat privada. Les reformes empres podien satisfer una demanda provinent de diferents sectors socials i podien afavorir no només els grans propietaris de finques, sinó també els petits. Aquests propietaris més modestos, que actuaven amb un cert mimetisme respecte dels grans, també els hem trobat en els anuncis dels butlletins referits al tancament de les terres.¹⁶¹

158 BOPG, 4 juny 1869, núm. 67, p. 1-2.

159 BOPB, 9 febrer 1870, núm. 34, p. 3.

160 La circular partia d'un subsecretari del Ministeri de la Guerra i difonia que els diferents individus estaven sotmesos a *procedimientos criminales por delitos cometidos en el servicio durante el tiempo de su pertenencia a la expresada institución*. BOPG, 15 març 1869, núm. 32, p. 2.

161 Ser propietari o tenir propietats, per petites que fossin, tenia una importància remarcable dins les poblacions. Era un tret social definitori, el model a seguir i el passaport per accedir a la representació política local i supralocal, així com en les diferents representacions simbòliques dins les poblacions. I era una condició, gairebé fonamental, per formar part de la milícia nacional o del sometent.

RELACIÓN DE LOS SERVICIOS PRESTADOS POR LA GUARDIA CIVIL RESPECTO A LA GUARDERÍA FORESTAL

Es tracta d'una font documental que recull els serveis realitzats per la Guàrdia Civil a la *Gazeta de Madrid*, entre 1876 i 1910, i ha estat utilitzada pel Grupo de Estudios de Historia Rural en diferents articles i publicacions.¹⁶² Tot i no ser l'objecte principal de la recerca, ens permet fer un breu incís sobre la qüestió que estem tractant. A Catalunya, hi destaquen, sobretot, les denúncies per artigatges de terres públiques o comunals que es produïen, eminentment, entre els mesos d'agost i octubre. A escala espanyola, aquest tipus de denúncia va sobrepassar, alguns mesos, el 30 %. A escala catalana, gairebé la totalitat de les infraccions es va concentrar a Tarragona i a Lleida. Les denúncies per furta de fusta o llenya van ser molt modestes si les comparem amb el global espanyol i varen ser habituals a les mateixes circumscripcions de Tarragona i Lleida. Aquesta mateixa tendència territorial, la trobem en les denúncies per pastures no autoritzades de diferent tipus de bestiar, sobretot, ovelles i cabres, una activitat que es registra en totes les províncies però de manera desigual i en què destaca Barcelona per la poca incidència del pasturatge en l'àmbit de la propietat pública. Les denúncies per pastures solien incrementar-se en el segon trimestre de l'any. La tendència territorial es repeteix en el nombre de detinguts, amb més pes de Lleida i Tarragona, probablement per l'existència de més superfícies públiques. Els percentatges de denúncies a Catalunya respecte a la resta d'Espanya solen ser molt modestos i no solen superar el 5 %.

Com van posar de manifest els membres del *Grupo de Estudios de Historia Rural*, la font utilitzada presenta limitacions importants: poca concreció de les infraccions, excessiva

162 GEHR, «Más allá de la 'propiedad perfecta'. El proceso de privatización de los montes públicos españoles (1859-1926)», p. 99-152; i GEHR, «Diversidad dentro de un orden. Privatización, producción forestal y represión en los montes públicos españoles, 1859-1926», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 18 (desembre 1999), p. 150; i GEHR, «Política forestal y producción de los montes públicos españoles, una visión de conjunto, 1861-1933», *Revista de Historia Económica*, any XX, tardor-hivern, núm. 3 (2002), p. 509-541.

generalitat dels fets denunciats, manca de dades sobre els infractors i altres insuficiències informatives.¹⁶³ A banda, hi ha les pròpies dificultats de l'institut armat per desplegar-se equilibradament sobre el territori. Les denúncies, segons el GEHR, també es van trobar amb fortes resistències socials que les veien *como una arbitrariedad despótica y no como una represión justa*.¹⁶⁴

ELS AVATARS D'UNA INSTITUCIÓ QUE VENIA DE LLUNY: ELS MOSSOS D'ESQUADRA

L'existència de grups de persones que tallaven fusta i llenya als boscos del sud de la Garrotxa va fer que el 1802 el capità general comissionés els batlles de les parròquies afectades i, excepcionalment, el *cabo de la esquadra de la villa de Olot*.¹⁶⁵ Aquesta mesura d'ordre ens apareix en els memorials de bans de la Reial Audiència esmentada en tres ocasions. La situació havia de ser prou conflictiva perquè —a l'àrea compresa entre la Vall d'en Bas, la vall d'Hostoles i la serra de Finestres— la màxima autoritat del Principat encomanés la feina a les Esquadres, la força repressora autòctona al servei de les autoritats de la monarquia borbònica.

El cos de les Esquadres va ser constituït el 21 abril 1719 per la Reial Audiència i el capità general de Catalunya, per vigilar les zones rurals i perseguir contrabandistes i partidaris austriacistes. El 1721, les Esquadres varen ser refundades i durant la segona meitat del segle XVIII es van estendre per tots els corregiments de Catalunya.¹⁶⁶ En el Reglament de 1817 —durant el mandat del general Castaños— s'establia la seva dependència del capità general,¹⁶⁷ i la seva funció principal consistia a *recorrer pueblos y caminos, dar favor a los justicias, descubrir y prender*

163 GEHR, «Diversidad dentro de un orden...», p. 150.

164 *Ibidem*, p. 147.

165 ACA. Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1.231 (3r), f. 399v-403r, 12 març 1802.

166 Núria SALES, *Història dels Mossos d'Esquadra*, Barcelona, Aedos, 1962.

167 Pascual MADDOZ, *Diccionario...*, tom I, p. 132.

a los delincuentes, gente vaga y mal entretenida, y asegurar la tranquilidad de los honrados habitantes. Durant l'anomenat Trienni Liberal el cos fou suprimit formalment,¹⁶⁸ però va ser reorganitzat el 1823.¹⁶⁹ Després de 1836 les Esquadres es van desvincular del comandament de la família Veciana i del seu privilegi; i la Reial ordre de 5 gener 1858 va aprovar un nou reglament.¹⁷⁰ Les Esquadres —segons diferents autors— foren una font d'inspiració pel duc d'Ahumada, per la creació de la Guàrdia Civil.¹⁷¹ Amb la fundació d'aquest cos estatal els mossos continuaren la seva tasca i una Reial ordre, de 22 febrer 1847, fins i tot va augmentar la seva plantilla. El final dels Mossos d'Esquadra en el conjunt de Catalunya fou conseqüència de la Revolució de Setembre. A la demarcació de Girona vingué de mans de la Junta Revolucionària de la província, l'1 octubre 1868. Desapareixia així una institució que s'havia destacat, entre d'altres, per la defensa de la propietat rural.¹⁷² Els motius de fons foren econòmics, perquè el seu sosteniment procedia del pressupost de diputacions i ajuntaments; però també polítics, per la dependència i fidelitat a la Corona i les topades amb els corrents progressistes.

168 Segons Núria Sales, malgrat l'existència del decret de dissolució varen continuar en actiu. SALES, *Història dels Mossos d'Esquadra*, p. 153.

169 *Por decreto de la Cortes de 8 noviembre 1820, fueron disueltas por motivos políticos, y no volvieron a reorganizarse hasta el año 1823.* ANÓNIMO, *La Guardia civil...*, p. 423.

170 *Ibidem*, p. 423.

171 Vegeu VEHÍ, *Endreçant la vila*, p. 63; Joan PAPELL, *L'origen dels Mossos d'Esquadra*, Lleida, Pagès Editors, 1999; D.A., *Mossos d'Esquadra, història i present*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2005. Altres obres interessants, però amb un caràcter laudatori i apologetic són José ORTEGA ESPINÓS, *Historia de las escuadras de Cataluña, su origen, sus proezas, sus vicisitudes intercalada con la vida y hechos de los más célebres ladrones y bandoleros*, Barcelona Librería del Plus Ultra Barcelona Imp. de Luis Tasso, 1859. (també amb edició de 1876 just abans del seu restabliment); i Juan OLLER PIÑOL, *Resumen histórico de las Escuadras de Cataluña*, Barcelona, Impr. de Eugenio Subirana, 1925.

172 *Queda abolido y disuelto el Cuerpo de Escuadras de Cataluña. Los subcabos de esta provincia, se presentarán desde el momento de llegar a su noticia el presente Decreto, acompañados de los individuos que tengan a sus órdenes, ante esta Junta, la cual dispondrá el modo de hacer entrega del armamento, efectos y caudales que pertenezcan a la provincia.* BOPG, 2 octubre 1868, núm. 118, p. 1.

Amb la Restauració borbònica els mossos van ser reorganitzats a la província de Barcelona però no a Girona, Tarragona ni Lleida perquè les diputacions respectives no volgueren fer-se càrrec del seu manteniment.¹⁷³ La Reial ordre de 30 gener 1877 autoritzava la Diputació de Barcelona a fer un nou reclutament de mossos.¹⁷⁴ I el Reial decret de 3 maig 1880 restablí els Mossos d'Esquadra, que es van regir pel Reglament de la Guàrdia Civil de 1852. Era una força pública amb dependència del governador civil pel seu servei normal i del capità general en la seva ordenació militar.¹⁷⁵ La seva naturalesa militar estava definida pel Reial decret de 4 maig 1892 i fou regulada per la Llei constitutiva de l'exèrcit, de 19 juliol 1889; els comandaments foren oficials.¹⁷⁶ Des de 1885, es publicà la *Cartilla para el servicio que deben prestar las Escuadras de Barcelona*, amb les mateixes funcions que la Guàrdia Civil.¹⁷⁷ Una de les funcions tradicionals dels mossos, a banda de la custòdia i el transport de detinguts, fou la de portadors de correspondència oficial. Aquest servei de camins i veredes podia tenir altres fruits i resultats.¹⁷⁸

Després del seu restabliment a Barcelona, el butlletí oficial d'aquesta província solia publicar un resum anual de les

173 VEHÍ, *Endreçant la vila*, p. 62.

174 Àngels RODRÍGUEZ i Enric UCELAY, «La trajectòria dels mossos d'Esquadra a la Catalunya contemporània», dins *Els mossos d'Esquadra*, Barcelona, l'Avenç estudis, 1981, p. 51-119.

175 *Revista de las prisiones*, Madrid, 20 abril 1893, any V, núm. 12, p. 96.

176 *Gazeta de Madrid*, 20 juliol 1889, núm. 201, p. 193-194.

177 *Redactada por el Excmo. Sr. General Comandante General de Somatenes, el comandante Jefe de las Escuadras y un Capitán de la Guardia Civil, por orden el Excmo. Sr. General en Jefe de este 4º cuerpo de Ejército, de fecha 9 de diciembre de 1895 y aprobada por dicha superior autoridad en 29 de febrero de 1896*, Barcelona, Tip. de la Casa P. de Caridad, 1904; Vegeu Àngel MAGARZO VAQUER, «Els Mossos d'Esquadra i la Restauració. La Cartilla de 1896», dins Actes del Congrés Internacional d'Història de Catalunya i la Restauració, 1875 – 1923, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 69-73.

178 Així fou quan, en 1833, aprofitant aquest servei, *els mozos de la Escuadra de Valls que han subido hoy al Pertús para la correspondencia, conducen a V.E. Pedro Llanes, francés que de algunos años a esta parte está domiciliado en esta villa sin otro documento que la fe de bautismo, siendo igualmente un ratero de las propiedades de estos habitantes*. VEHÍ, *Endreçant la vila...*, p. 60.

actuacions de les Esquadres, desagregat per subdivisions territorials. S'hi recollia el nombre de detinguts o denunciats, amb indicació dels delictes i les faltes, entre els quals consten les tres més habituals: *apacentar su rebaño en propiedad ajena*, *la corta de árboles y daños a la propiedad* i *la infracción de la ley de caza*.¹⁷⁹ Igualment, el 1850, el Govern provincial de Barcelona encarregava a *la fuerza de la guardia civil y la de los mozos de escuadras de Valls* el fet de vetllar pel compliment de les disposicions legals que regulaven la veda, i d'evitar els danys en les propietats particulars.¹⁸⁰

Imatge 1. Estadística de les Esquadres de Barcelona de 1890

Núm. 318

ESCUADRAS DE BARCELONA

ESTADO que comprende las capturas verificadas durante el próximo pisaño año de 1890, por las diferentes Escuadras y Subdivisiones de que se compone este Cuerpo, con expresión de los delitos ó faltas de que han sido acusados los detenidos ó denunciados.

ESCUADRAS	Subdivisiones	DETENIDOS POR											DENUNCIADOS POR		TOTAL POR		
		Bestiadas	Barrido	Leones	Riego ó viciados	Amenazas de muerte	Tierras	Riño, hurto ó estacas	Emboscadas y otros delitos	Quemados y pillados	Emboscadas y otros delitos	Emboscadas y otros delitos	Emboscadas y otros delitos	Emboscadas y otros delitos	Emboscadas y otros delitos	Emboscadas y otros delitos	SERVICIOS
	Barcelona	33	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33
	La Granada	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24
	La Llacuna	1	»	1	»	2	»	3	4	»	»	»	»	»	»	1	12
La Granada	Piera	4	»	»	»	»	»	»	»	»	16	1	1	3	3	»	30
	S. Quintín de Mediona (N.)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
	S. Pedro de Ribas (N.)	»	»	4	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	14	»	29
	La Garriga	7	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	1	8	22	»	62
La Garriga	Castellterrosol	12	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21
	Palautordera	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33
	Castellar del Vallés	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43
	Tordera	18	»	1	»	»	»	9	6	»	»	»	»	2	9	»	52
	Monistrol	4	»	6	»	4	»	3	»	»	»	»	»	4	»	13	27
	Praís del Rey	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9
Monistrol	Sarria	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	41
	Odena (N.)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12
	Bouafort (N.)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13
	Sallent	8	»	»	»	3	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	20
	Borredà	2	»	»	3	»	2	12	»	»	»	»	»	»	»	»	16
Sallent	Gironella	1	»	»	»	3	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	19
	Serchs (N.)	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	4
	Pobla de Lillet (N.)	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
	S. Cugat	4	»	1	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
	S. Vicenç dels Horis	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	3
S. Cugat	Vilasar de Dalt	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
	S. Gervasi de Cassolas (N.)	12	»	1	»	»	»	12	»	»	»	»	»	1	»	»	28
	Mollet (N.)	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
	Torelló	9	»	3	1	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	16
Torelló	Teradell	2	»	»	»	3	»	2	»	»	»	»	»	6	»	»	11
	Olost	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
	Estany (N.)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8
	Esquirol (N.)	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	TOTAL	142	6	25	6	43	36	81	1	2	4	88	56	31	140	133	767

NOTA.—Las Subdivisiones marcadas con una N fueron creadas y por consiguiente empezaron à prestar servicio à mediados del año.

Barcelona 10 de Enero de 1891.—El Comandante Jefe, Raimundo Tallavi.

BOPB, 21 gener 1891, núm. 18, p. 3.

179 BOPB, 21 gener 1891, núm. 18, p. 3.

180 BOPB, 20 març 1850, núm. 34, p. 1.

En aquesta realitat complexa, els Mossos emergeixen com a braç executor del Govern provincial. Però també entre ells existia certa laxitud i descurança. Així es percep, entre d'altres, en una circular del governador civil de Barcelona, en la qual demanava *la més rigorosa observança* de la Llei de caça de 1879.¹⁸¹

LES PROVIDENCIAS GUBERNATIVAS SOBRE FALTAS: NOTÍCIES SOBRE ELS MECANISMES DE REPRESSIÓ MUNICIPAL

Després d'haver vist els diferents cossos de vigilància i d'ordre públic que participaven en la defensa de la propietat, proposem apropar-nos a la problemàtica a partir d'una font complementària de caràcter local que se'ns ha revelat especialment útil per estudiar la repressió i els seus resultats. Es tracta de les providències governatives sobre faltes.¹⁸² Segons preveia el Reial decret de 18 maig 1853, les alcaldies havien de portar un llibre de registre de les providències, el *libro de multas gubernativas*.¹⁸³ Les multes, aplicades per l'alcaldia, responien a la voluntat de castigar, administrativament, qualsevol vulneració de les ordenances locals i les faltes relacionades amb la policia

181 *Prevengo á los Sres. Alcaldes, Guardia civil, Mozos de escuadra y demás agentes de mi autoridad, que estoy dispuesto á exigirles con todo rigor y sin contemplación alguna, la responsabilidad a que se hagan acreedores, si toleran o dejan de denunciar a la Autoridad correspondiente la más insignificante falta atentatoria a las disposiciones vigentes, y muy en particular en los que se refiera á la veda de la caza, en cuyo período nos encontramos.* BOPB, 1 abril 1888, núm. 79, p. 1.

182 Les providència governatives eren les disposicions, mesures o resolucions dels alcaldes, com a autoritat, en les quals imposaven una multa per les faltes comeses relacionades, sobretot, amb qüestions de policia rural.

183 *Manual de policia rural...*, p. 26-27; i *Colección legislativa...*, tom LIX, p. 77. Al *Manual de policia rural*, pàgina 27, s'aclareix que *dicho Real decreto mandó que el libro de multas se tenga foliado y rubricado en todas sus hojas y que se asienten en él por orden numérico todas las providencias que se dicten sobre faltas, haciéndose en ellas mención precisamente del nombre y domicilio del penado, de la falta cometida y de la pena impuesta, y dándose, en cada caso, al interesado copia de la providencia, autorizada por el Secretario, con expresión del libro y folio donde se halle el original.*

rural.¹⁸⁴ Aquest exercici, però, es movia en un terreny de difícil limitació entre la capacitat sancionadora de l'administració i la sanció penal, ja que ens trobem en un àmbit en què la separació de poders no estava gaire ben delimitada.¹⁸⁵

Els alcaldes tenien l'obligació de generar i portar aquest registre i, si ho incomplien, se'ls podia obrir un expedient disciplinari, com succeí el 1857 a Félix Pelegrín, l'alcalde de Favara de Matarranya (Aragó). Aquesta autoritat civil patí un intent de processament judicial, *por no haber llevado el libro de multas como está prevenido, y no haber dado a los interesados copia autorizada de las providencias gubernativas sobre faltas*.¹⁸⁶ Tot i així, tenim la certesa que en els llibres de multes no constaven totes les sancions que hi podrien haver constatat. Poc després d'entrar en vigor el Reial decret de maig de 1853, i per enèsima vegada, una circular del governador civil de Girona

184 *El libro registro de las providencias gubernativas que dictan los Sres. Alcaldes y Tenientes de esta villa, en virtud de las facultades que les corresponden, según la ley Municipal y otras disposiciones para corregir gubernativamente las faltas que se cometian por infracciones de las ordenanzas generales de montes, de la municipales de policía urbana y rural y de los bandos de buen gobierno (...). Manual de policía rural...*, p. 34-35.

185 Leopoldo Tolivar, en relació amb aquest aspecte ens diu que: *se ha tendido a equiparar la potestad sancionadora de la Administración con la represión de los ilícitos penales, facilitando así la concurrencia de normas y el concurso de castigos o modulándolos por razones cuantitativas más que cualitativas (...). Las barreras entre la corrección jurisdiccional y la administrativa de las conductas ilícitas, nunca han estado bien asentadas ni han marcado fronteras diáfanas. Tribunales penales y órganos gubernativos han tenido, desde antiguo, que incidir en la represión de conductas que, el legislador, no siempre ha confiado en exclusiva a unos o a otros, cuando no ha propiciado una confusa concurrencia, particularmente entre las faltas y las infracciones meramente administrativas (...). Esta situación, perfectamente estudiada por la doctrina y nunca correctamente resuelta, dio lugar, desde antiguo, a tipificaciones paralelas en lo criminal —codificado— y en lo administrativo —disperso y contingente— y a más de una norma bienintencionada que trató, tan temporal como estérilmente, de solventar el conflicto. Fue el caso, por ejemplo, del Real Decreto de 18 de mayo de 1853, sobre el que tuve ocasión de escribir hace años, tras un olvido doctrinal casi absoluto. Leopoldo TOLIVAR ALAS, «Concurrencia de sanciones: una construcción inacabada», *Documentación Administrativa*, núm. 280-281 (gener-agost 2008), p. 138.*

186 BOPT, 9 desembre 1857, núm. 154, p. 2-3.

tornava a fer una crida recordant els deures dels alcaldes perquè *por desgracia se ha arraigado una costumbre en algunos pueblos y es que pocas veces se cumplen con puntualidad las órdenes que se les comunican ya sea directamente, o ya por medio del Boletín oficial, y que se note gran indolencia en facilitar las noticias, o en evacuar los informes que se les piden*.¹⁸⁷ Entre les funcions que els reclamava que complissin, n'hi havia de policia política i moral: evitar el ressentiment dels veïns, vigilar el mode de vida de tot desconegut, perseguir la vagància i encoratjar el treball, no tolerar el joc, etc. I, evidentment, *el hacer respetar la propiedad particular. A esto el Alcalde debe dirigir una gran parte de sus conatos: y será fácil conseguirlo por los medios que acabo de indicar, y creando guardas rurales si no los hubiese en su terreno*.¹⁸⁸ Pels alcaldes, a voltes, no havia de ser fàcil castigar governativament els membres de la seva comunitat, amb qui mantenien relacions de veïnatge o vincles de parentiu. En aquest sentit podríem sospitar, com apuntava Alícia Yanini, que les denúncies podien respondre més a lògiques polítiques internes: *les autoritats feien complir arbitràriament les lleis de policia urbana i del camp (...), les aplicaven inexorablement a aquells que no eren els seus 'amics polítics', obligant-los a pagar multes*.¹⁸⁹

Hem examinat diferents fons municipals de l'Alt Empordà per localitzar-hi els llibres de multes.¹⁹⁰ Entre aquells que els

187 BOPG, 21 novembre 1853, núm. 139, p. 567-568.

188 BOPG, 21 novembre 1853, núm. 139, p. 567-568.

189 Alícia YANINI, «Els cacics rurals...», p. 115.

190 Joaquim Capdevila va estudiar les multes, els bans i la guarderia rural a Tàrrega, Ciutadilla, Sant Martí de Maldà i Barbens, entre 1890 i 1925. La infracció més castigada, a banda de la sostracció de fruits i altres aprofitaments de la propietat rural, fou la pastura *il·legal*. Emergeixen els pastors com a grup d'ofici que xocava amb la idea de propietat dels seus titulars. En les multes municipals o governatives l'autor detecta uns cicles repressius lligats a necessitats concretes i relacionades amb la publicació de bans municipals, que regulaven usos com els règims locals d'explotació de les herbes. També detecta unes certes constants i lògiques de l'activitat repressora, com multes a uns mateixos ramaders i, com en els anuncis dels butlletins, més incidència de multes durant la primavera i l'estiu, períodes de maduració i recol·lecció dels fruits. Joaquim CAPDEVILA, «Bans, multes i guarderia rural. Preservació de la propietat rural i construcció del municipi liberal», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21 (2008), p. 11-47.

han conservat —almenys parcialment—, hem analitzat els casos de Navata, Siurana, Vilanant, Rabós d'Empordà —amb un any corresponent a Sant Quirze de Colera— i Cantallops, essent aquests dos darrers els consistoris amb un nombre més elevat de sancions. El contingut d'aquesta documentació és força dispar. En alguns llibres, no hi consten pèrits ni testimonis. En altres casos, com succeeix a Cantallops, el nivell de detall és molt superior i l'import de la sanció podia detallar les despeses dels pèrits, la valoració dels danys materials i la multa. Finalment, alguns registres també aporten una indicació molt precisa del territori, amb la delimitació de les finques i les seves parts.

Per diverses raons que desconeixem, la preservació d'aquesta documentació presenta grans buits temporals i en alguns municipis grans, com Castelló d'Empúries i Roses, no s'han conservat. A Navata només hem trobat un cas corresponent a l'any 1885. L'octubre d'aquell any Martí Torrent, *peón caminero* del municipi, va declarar que havia trobat *Domingo Soler, vecino del pueblo de la Selva de Mar con cuarenta cabezas de ganado en el kilómetro 15 de este término municipal entre dos y tres de la tarde el día de ayer, en contravención al art[í]culo 10 de la ordenanza de conservación y policía de carreteras, a fin que se imponga al referido Domingo Soler el castigo que corresponde*.¹⁹¹ L'alcalde va imposar una multa de cinc pessetes que havia de fer efectiva en sis dies amb el corresponent *papel de pagos* i la denúncia fou adjuntada al llibre de providències governatives. El 1868, a Vilanant, després d'una denúncia de Jaume Salvanera, el tinent d'alcalde multava el pastor del mas Almar per haver-lo trobat amb el ramat a la finca del denunciant: *se le ha impuesto una multa de un escudo que satisfará en el papel correspondiente, y con arreglo al artículo 497 del código penal vigente*.¹⁹² I al mateix municipi, Joan Cardoner, el guarda particular de Salvador de Genover, hisendat empordanès i veí de

191 AMN. Administració General, caps núm. 36, Providències, 10 octubre 1885.

192 ACAE, Ajuntament de Vilanant, Hisenda, Fiscalitat, Llibres de providències governatives (1865-1868), caps núm. 183, 30 novembre 1868.

Barcelona, el 1865 denunciava Francisco Montalat, veí de Palau-surroca (Terrades), perquè *cazaba en la propiedad cerrada o acotada del citado Sr. Genover*. Fou multat per l'alcalde a pagar *medio duro*.¹⁹³ El 1856, a Sant Quirze de Colera, durant un dels anys que fou municipi,¹⁹⁴ l'alcalde imposà a Salvador Cristina una multa de deu rals per haver infringit els *reglamentos de costumbre de policia rural de este término relativos a la quema de yerbas*.¹⁹⁵ Anys després, Pedro Roquer —que fou alcalde de Sant Quirze, en aquell moment ja integrat al districte municipal de Rabós— fou denunciat pel guarda particular de Maria Castelló i multat amb 10 rals per haver-li trobat *catorce cabezas, ganado bueyes* en una finca de la seva propietat.¹⁹⁶ En el llibre de providències governatives sobre faltes de Cantallops, corresponent a l'any 1858, trobem la denúncia de Cosme Darner —guarda particular de camp— contra Pablo Llauró, el pastor de José Daviu, per pasturar el ramat sense permís en una finca de Josep Riera, al territori de les Estunes. En aquesta ocasió, però, el tinent d'alcalde va absoldre el denunciat perquè les ovelles no havien causat cap destrossa i perquè, atenció, reconeixia el dret veïnal de pastura: *todos los ganados de ese pueblo pueden ir a comer las yerbas de la mencionada finca y otras, según consta de los títulos de posesión*.¹⁹⁷ Un altre exemple, el trobem en la providència que va multar Isidre Collsamata, veí i masover, que el 1861 fou denunciat per haver introduït vint-i-un porcs a la *vinya de les serres*. Els danys causats foren valorats per dos pèrits i la sanció va ser de dotze rals de billó, d'acord amb l'article 488

193 *Ibidem*, 14 gener 1865.

194 Durant uns anys Sant Quirze va tenir jurisdicció municipal pròpia. Burgueño i Lasso de la Vega fixen la unió de Sant Quirze a Rabós el juny de 1846. Jesús BURGUEÑO i Ferran LASSO, *Història del mapa municipal de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Governació i Relacions Institucionals, Direcció General d'Administració Local, 2002, p. 148.

195 ACAE, Jutjat de Pau de Rabós d'Empordà, Providències governatives, capsa núm. 2, 17 maig 1856.

196 ACAE, Jutjat de Pau de Rabós d'Empordà, Providències governatives, capsa núm. 2, 27 març 1862.

197 ACAE, Ajuntament de Cantallops, Hisenda, Fiscalitat, *Libro de providencias gubernativas sobre faltas del pueblo de Cantallops* (1853-1875), capsa núm. 389, 30 març 1858.

del Codi penal, més quatre rals pels desperfectes ocasionats.¹⁹⁸ A Siurana es registraren diverses entrades de ramats. El 1859 Josep Petit, veí de Figueres, fou denunciat per haver entrat amb les ovelles a la devesa del Camp gran, propietat dels menors de la Casa Gorgot. Finalment, però, no fou castigat, perquè no es va justificar degudament.¹⁹⁹ En canvi, Josep Coll va ser sancionat el 1860, després de la denúncia del guarda municipal de camp, per entrar divuit ovelles a la peça anomenada els Oliverons de la Garriga d'Estanyet, pròpia d'Agustí Llorens, masover i veí de Baseia (Siurana).²⁰⁰

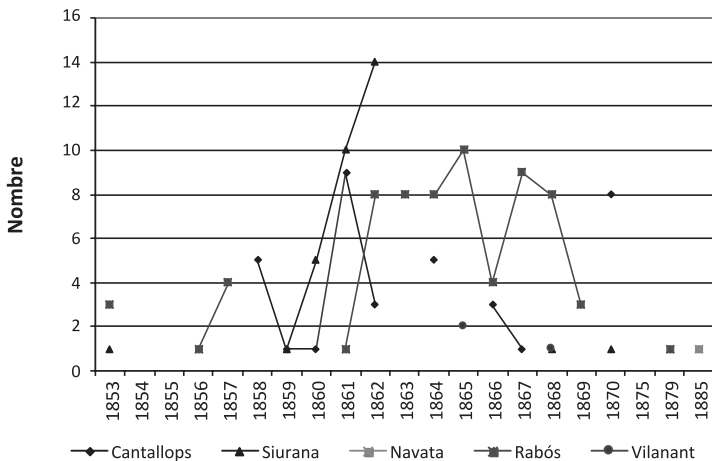
Les multes governatives donen una idea aproximada de quines podien ser les dinàmiques internes locals, tot i que una anàlisi restringida exclusivament a aquesta font tindria un biaix important per la seva dispersió i discontinuïtat. Els llibres que hem consultat comprenen el període entre 1853 i 1885, per bé que una recerca més sistemàtica sobre aquesta documentació probablement permetria ampliar l'arc cronològic. El gràfic 13 permet observar que hi ha una certa similitud entre els municipis de Siurana, Cantallops i Rabós pel que fa a la cronologia de les multes, amb una tendència al creixement entre 1857 i 1863, i un cert vigor fins a la caiguda entre 1869 i 1870. Si bé la mostra de municipis és petita, coincideix amb els moments de màxima publicació d'anuncis als butlletins de la província de Girona.

198 ACAE, Ajuntament de Cantallops, Hisenda, Fiscalitat, *Libro de providencias gubernativas sobre faltas del pueblo de Cantallops* (1853-1875), caps núm. 389, 24 octubre 1861.

199 ACAE, Ajuntament de Siurana, Hisenda, Fiscalitat, Llibre de registre de providències governatives sobre faltes imposades per l'Alcalde (1853-1870), caps núm. 234, 18 novembre 1859.

200 ACAE, Ajuntament de Siurana, Hisenda, Fiscalitat, Llibre de registre de providències governatives sobre faltes imposades per l'Alcalde (1853-1870), caps núm. 234, 5 agost 1860.

Gràfic 13. Providències governatives en cinc municipis empordanesos (1853-1885)

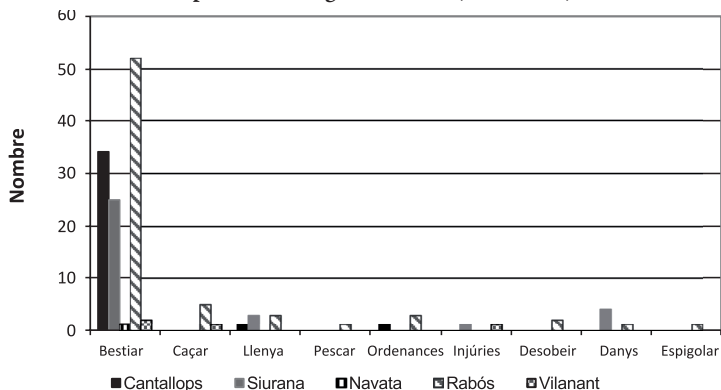

La font precisa alguns detalls sobre les irrupcions a les finques, a vegades amb descripcions impressionistes, gairebé literàries. El tipus d'entrada més denunciada, amb molta diferència ja ho hem dit— és la de bestiar. N'hem trobat 114 casos sobre 141 (80,5 %). Altres tipus d'intrusions, amb xifres molt modestes, estaven atribuïdes a caçar, fer llenya, pescar, incomplir les ordenances, injuriar o insultar, desobeir l'autoritat, causar danys i espigolar. A Cantallops, hi destaquen sancions per l'entrada de bestiar en terres comunals, especialment als paratges del Pradaló i el prat de la Corpella. Les entrades per fer llenya, si ens atenem a la font, són molt modestes, gairebé testimonials.

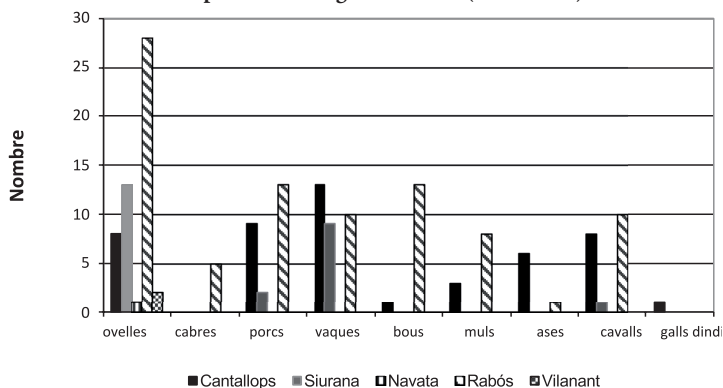
Les multes per entrades de bestiar, podem desglossar-les segons el tipus d'animal. Destaquen les ovelles, amb un 41,6 %, tot i que en algunes ocasions es tracta de dos o tres individus, mentre que en d'altres trobem ramats de més de cent caps. Per contra, les cabres hi surten molt poc, i només a Rabós. En segon lloc, tenim el vacum, amb un 36,8 %, i seguidament els porcs representen un 19,2 % de les incursions. Entre la família dels èquids, hi trobem entrades de cavalls i eugues, amb 19 multes (15,2 %), ases, rucs o burros amb 7 (5,6 %) i mules o matxos amb 11 casos (8,8 %). Pel que fa a les aus de corral, només hem trobat

un cas de quaranta galls dindi que, juntament amb tres porcs, eren conduïts per la seva propietària a un terreny comunal.²⁰¹

Gràfic 14. Tipologia d'infraccions sancionada en les providències governatives (1853-1885)

Gràfic 15. Nombre d'entrades segons el tipus d'animal en les providències governatives (1853-1885)

²⁰¹ ACAE. Ajuntament de Cantallops. Hisenda. Fiscalitat. *Libro de providencias gubernativas sobre faltas del pueblo de Cantallops (1853-1875)*, caps núm. 389, 18 novembre 1861.

En la petita mostra que hem examinat, hi consten només quatre casos en què es va absoldre el denunciador. La condemna als infractors era majoritària. Pel que fa a l'import de les multes, pensem que cada municipi tenia els seus barems, basats en la tipologia de bestiar i el nombre. A més, s'hi afegia la valoració dels danys causats i el salari dels pèrits. A Siurana, hi trobem un bon exemple que fer llenya en una terra aliena podia tenir efectes doblement no desitjats. El 1861, Mateu Font, guarda jurat de Josep Heras, va denunciar Pedro Costa, veí del poble, que tallava *espinas besas sin permiso*.²⁰² A la sanció per extracció de llenya, s'hi varen sumar els danys per tallar un arbust espinós que servia com a tanca que delimitava la propietat.

Els mesos de més incidència es concentraven en el segon semestre de l'any, amb dues puntes relacionades amb l'estacionalitat de les pastures (maig-juny i tardor). Les entrades a les finques, generalment, es produïen al matí, entre les 7 i les 10 hores, una franja horària en què era habitual l'activitat ramadera. Entre els denunciadors trobem un gran nombre de guardes particulars, la Guàrdia Civil, especialment quan el quarter era a prop (com en l'exemple de Rabós, que era pròxim a la caserna de Garriguella), i sobretot veïns i propietaris.

Sabem que alguns dels particulars que havien estat multats governativament a la circumscripció de Tarragona presentaren recurs d'alçada al governador civil. En principi només es podien recórrer els acords dels ajuntaments. Les providències governatives no estaven incloses sota aquest concepte, perquè només es limitaven a assenyalar el precepte de llei infringit. Per això els governadors no podien resoldre sobre el fons de l'assumpte sinó només indicar quan era competència municipal i quan no.²⁰³ ¿Algunes d'aquestes denúncies, podrien respondre a arbitrarietats amb rerefons polític? No ho podem afirmar categòricament, però alguns indicis implícits podrien apuntar cap a aquesta possibilitat. Fou en aquest sentit que el 1880 Ramon Coromina es queixà de dues multes de l'Ajuntament

202 ACAE, Ajuntament de Siurana, Hisenda, Fiscalitat, Llibre de registre de providències governatives sobre faltes imposades per l'Alcalde (1853-1870), capsa núm. 234, 20 novembre 1861.

203 *Manual de policia rural...*, p. 10.

de Constantí (Tarragonès) per introduir bestiar. Va interposar un recurs al Govern Civil i el governador va demanar els antecedents i l'expedient instruït per l'alcaldia.²⁰⁴ Un altre recurs, de 1882, fou el de Josep Serra, pastor transhumant, contra una providència de l'alcaldia de l'Espuga de Francolí (Conca de Barberà) que el multà en dues ocasions per infringir les ordenances municipals i per haver *entrado un rebaño en terrenos del término municipal* en hores prohibides.²⁰⁵ La seva apel·lació fou desestimada²⁰⁶ i es va confirmar la sanció governativa, al·legant que no es feien distincions entre ramats residents i transhumants.²⁰⁷ El recurs de Joan Rull contra una providència de l'alcalde de Valls (Alt Camp) va tenir més èxit. El 1889 se li havien imposat vint-i-cinc pessetes *por infracción de las disposiciones vigentes al tener fuera de los rediles el ganado después de la puesta del sol*. La Comissió Provincial va considerar que les disposicions d'alcaldia havien d'anar en sintonia amb les ordenances i les resolucions generals de l'Ajuntament, i que calia citar-ne l'article que avalés la sanció. És per això que la Comissió va proposar al governador la revocació de la providència apel·lada i alliberar el recurrent de la multa.²⁰⁸ Però gairebé la totalitat de recursos d'alçada eren revocats, com el de Miquel Alentorn contra una providència de l'alcalde d'Ascó (Ribera d'Ebre).²⁰⁹ Molts d'aquests estaven relacionats amb discrepàncies entre les ordenances i el Codi penal.

OBSTACLES, LÍMITS I DIFICULTATS

Amb l'organització de la guarderia rural es lliurava un combat entre els costums, alguns de castigats i considerats il·legals, i les pràctiques i lògiques d'una idea de propietat en procés de construcció que es pretenia sacralitzar i beneir a través de la

204 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 11 maig 1880, p. 219.

205 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 21 agost 1882, p. 247.

206 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 31 octubre 1882, p. 285.

207 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 29 desembre 1882, p. 309-310.

208 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 26 abril 1889, p. 116.

209 ADT, Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 28 maig 1889, p. 158.

legislació. Per diferents causes i motius, el compliment de la legalitat també quedà lluny de les pràctiques de les mateixes administracions i dels diferents cossos dedicats a la guarderia i la vigilància. Per González Pellejero la guarderia local va coexistir *bajo las corruptas circunstancias derivadas del caciquismo*; per això, amb les dificultats d'organització i sosteniment econòmic, *difícilmente podía acometer la gran obra que se le encomendaba*.²¹⁰ En aquest mateix sentit alguns autors han destacat que no resultà estrany que es denunciés *el caràcter corrupto de las fuerzas que custodiaban el campo, ya que los guardias rurales vivían de los (...) abusos que de su cargo, bajo el nombre de multas, gratificaciones, gajes, etc.*²¹¹ El desconeixement de la legislació no era un fet inusual. Fou per això que el 1857 el governador civil de Girona publicà els articles 30 i 31 del Reglament de la Guàrdia Civil, precisament els que estaven relacionats amb la defensa de la propietat i que atorgaven la possibilitat de reclamar auxili a la força pública.²¹² ¿Potser alguns s'estimaven més arreglar les coses d'una altra manera? ¿D'acord amb les necessitats locals i a través d'un sistema informal de justícia rural? Per uns motius o per uns altres, les ordres governamentals i les lleis no semblaven afectar la població rural ni els amos dels vedats, ni els alcaldes, que podien tolerar —si els era beneficiós— les diferents pràctiques que podien ser constitutives de delictes. En aquest sentit hem vist en repetits exemples la insistència dels governadors civils a l'hora de reclamar el compliment de les lleis relatives a la policia rural. I pels propietaris, les lleis eren bones sempre que fossin convenients i satisfessin els seus interessos.²¹³

Finalment, les providències governatives, una font poc estudiada, ens han donat una idea més clara de la repressió a escala local. La

210 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 254.

211 LORENTE i MARTÍNEZ, «Orden público...», p. 208-209.

212 BOPG, 26 octubre 1857, núm. 128, p. 2.

213 Rosa Congost defineix aquesta qüestió amb el concepte de propietaris pràctics: *El 'propietari pràctic' de Marx diu: 'Aquesta llei és bona perquè em beneficia, votem-la'. El 'propietari pràctic' català diu: 'Fem les lleis de manera que nosaltres puguem redimir els nostres censos però que ells no puguin redimir els seus'. I ho aconsegueixen.* CONGOST, *Els propietaris...*, p. 192.

percepció és la d'una nova justícia rural, en sintonia amb els canvis en l'ordenament jurídic del XIX. Els alcaldes, durant el vuit-cents, en aquest aspecte, serien legataris de l'obra jurídica de Cadis, però la separació de poders en el món local va arribar més tard. Aquí hi hagué una concentració de poders en mans dels alcaldes i les providències governatives són un exemple de les competències jurídiques que tingueren, en continuïtat amb la tradició d'antic règim, quan els corresponia administrar justícia.²¹⁴ Seria un exemple de la tensió entre la justícia lliga i la justícia lletrada en el transcurs del segle. Més enllà d'aquestes reflexions a l'entorn de la seva naturalesa, les providències governatives, i les multes d'alcaldia relacionades, emergeixen com una de les eines principals per castigar, en l'àmbit local, les entrades d'animals a les finques i ens ofereixen un element complementari per entendre la repressió en la complexitat d'interessos del món rural del segle XIX, i perquè aquesta repressió no sempre va aconseguir inhibir els veïns ni restringir totalment les entrades a les finques.

214 L'administració de justícia d'antic règim estava molt fragmentada i era patrimoni dels poders locals, reials i senyorials. Durant la dècada de 1830 es van posar les bases d'una única administració exercida pels jutges i els alcaldes constitucionals. La jerarquització de la justícia passà a organitzar-se a través de les noves divisions territorials sorgides entre 1833 i 1834 —partits judicials— que tenien els municipis com a base. Les funcions dels alcaldes i dels tinents d'alcalde com a jutges de pau i jutges ordinaris en l'àmbit municipal, on hi ha havia jutges de Primera Instància, foren regulades pel Reial decret de 26 setembre 1835 que aprovava el *Reglamento provisional para la Administración de justicia respecto a la jurisdicción ordinaria*. Amb el Reial decret d'1 maig 1844 del *Reglamento de los Juzgados de Primera Instancia* es concretaren les competències dels jutges de Primera Instància en l'àmbit del partit judicial. Poc després, però, pel Reial decret de 22 octubre 1855 es van crear i organitzar els jutjats de pau a tots els municipis. Amb aquesta disposició, la justícia municipal deixava de ser una funció dels ajuntaments per passar a ser exercida per jutges de pau i suplents, els quals eren nomenats pels regents de les audiències i juraven el compliment de la Constitució davant de l'Ajuntament. El 15 setembre 1870 s'aprovava la *Ley Provisional Orgánica del Poder Judicial*, que organitzava jeràrquicament el territori en districtes, partits, circumscripcions i termes municipals, els quals eren administrats, respectivament, per les audiències, els tribunals del partit, els jutjats d'instrucció i els jutjats municipals. La Llei de 1870 va perdurar amb breus modificacions fins a l'any 1944. Dec aquesta informació a Erika Serna, arxivera de l'ACAE.

7. CACERA I DRETS DE PROPIETAT, CONFLICTES I DINÀMIQUES SOCIALS

Una de las passions que més domina l'home, que li sol durar tota la vida fins que la vellesa hi posa fi, és la caça. O sinó que ho digui l'Andreu del mas del Cortal.¹

La cacera era una activitat econòmica de primer ordre, omnipresent en el món rural català. És ben present en la literatura de finals del segle XIX i principis del XX, especialment en narracions costumistes d'autors com Carles Bosch de la Trinxeria i de Marià Vayreda.² Era fonamental com a suplement dietètic de gran part de la població i com a font d'ingrés complementari a través de la venda de carn i també de les pells i les plomes. La pràctica de la cacera, tanmateix, xocava amb la idea de la propietat com a gaudi exclusiu, i amb el fet que la legislació incorporava el dret de cacera a la propietat sobre finques.

La historiografia de la cacera a Catalunya és molt pobra i la qüestió només s'ha abordat des d'òptiques com la cultura culinària i la història local, però no des de la perspectiva de la història social i econòmica.³ La historiografia espanyola tampoc no compta amb gaires estudis sobre la cacera. Entre els pocs articles relacionats, la majoria dels quals hi passen de puntetes o s'hi refereixen com una activitat més en terrenys comuns,

1 Carles BOSCH DE LA TRINXERIA, *Records...*, p. 289.

2 BOSCH DE LA TRINXERIA, *Records...*; Marià VAYREDA, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1984; i Marià VAYREDA, *La punyalada*, Barcelona, Selecta, 1980.

3 Josep LLADONOSA, *El gran llibre de la caça*, Barcelona, Empúries, 2005; Felip FUCHO, *El llibre de la caça: els sistemes de caça a la Fatarella*, Barcelona, Columna, 1998.

destaca el treball de Jesús Izquierdo i Pablo Sánchez sobre la cacera i els seus conflictes a la finca reial d'El Escorial durant l'antic règim.⁴ En aquest erm historiogràfic també destaca la tesi doctoral de la geògrafa Raquel González Pellejero.⁵ L'autora estudia la redefinició de la caça durant el segle XIX en termes de lluita per la propietat del recurs. Altres referències d'estudis sobre la caça serien el monogràfic de la revista *Agricultura y sociedad* (1991),⁶ i, recentment, l'estat de la qüestió elaborat pel geògraf Antoni Barceló.⁷

A escala europea, la caça no ha ocupat gaire l'atenció dels historiadors econòmics i socials.⁸ Ara bé, cal citar el clàssic *Whigs and Hunters* d'E.P. Thompson, una obra al voltant de la gènesi de la *Black Act* de 1723, feta des d'una perspectiva que té en compte la intervenció dels processos socials i culturals en la configuració de les estructures jurídiques d'una societat. El que estava en qüestió a l'Anglaterra analitzada per Thompson eren els hàbits d'accés als boscos en un moment de gir en la manera d'entendre els drets de propietat. El que es castigava era un delictes contra la propietat i la *Black Act* es podria entendre com un instrument repressiu de classe contra usos comunals i consuetudinaris.⁹

4 Jesús IZQUIERDO i Pablo SÁNCHEZ, «Racionalidad sin utilitarismo. La caza y sus conflictos en El Escorial durante el Antiguo Régimen», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 24 (2001), p. 123-151.

5 Raquel GONZÁLEZ PELLEJERO, *La actividad cinegética en la España contemporánea...*

6 D.A., «La caza en España», *Agricultura y sociedad*, núm. 58 (1991).

7 Antoni BARCELÓ ADROVER, *La caça com a objecte d'estudi de la geografia: estat de la qüestió*, Memòria del projecte d'investigació emmarcat en el programa de doctorat en geografia de la Universitat de les Illes Balears, 2011.

8 El 1982, la revista francesa *Études rurales* va publicar un número especial sobre la caça i la recol·lecció des del punt de vista d'etnòlegs i sociòlegs. L'estudi plantejava qüestions sobre aquestes activitats en la societat moderna. D.A., *La chasse et la cueillette aujourd'hui*, *Études rurales*, núm. 87-88 (1982).

9 Edward Palmer THOMPSON, *Los orígenes de la Ley Negra...*

DRET DE CAÇA I DRET DE PROPIETAT

L'activitat cinegètica a Catalunya, en el segle XIX, fou font de conflictes i confrontació de dinàmiques socials que giraven en l'òrbita de dos drets, el dret de caça i el dret de propietat. En aquest capítol examinarem els anuncis dels butlletins provincials per explicar les estratègies dels titulars de finques per sotmetre al control privat la pràctica de la cacera. Veurem les diferents maneres d'entendre la pertinença dels animals que eren objecte de captura i les mesures punitives per castigar les conductes que vulneraven la legislació establerta.

Antigament, les Constitucions de Catalunya fixaven (llibre 4t, títol 5è, constitucions 1a i 2a) en quines temporades es podien caçar les aus¹⁰ i la *Novísima Recopilación de Leyes de España* aplegava les disposicions legals sobre la matèria en el títol trentè del llibre setè, *de la caza y pesca*. La Llei XI, de 1804, descrivia l'ordenança *sobre el modo de cazar y pescar*, que fixava, per estaments, les persones que tenien dret de caça i les temporades de veda per espècies. Posteriorment, el Reial decret de 3 maig 1834 assumí l'abolició dels privilegis i les jurisdiccions i delimità els llocs on es podia caçar d'acord amb la propietat de la terra i els seus titulars. Aquest decret va patir modificacions a conseqüència del restabliment, el 6 setembre 1836, del decret de tancaments de 8 juny 1813, i de la publicació del Reial decret de 13 setembre 1837, que modificava la Llei de 23 novembre 1836, i que establia que el gaudi de la caça en els terrenys tancats i acotats *corresponde privativamente a sus dueños, y nadie podrá cazar ni pescar en ellos sin su previo permiso*. La Reial ordre de 25 novembre 1847 aclaria, contra les pretensions dels caçadors, que estava prohibida la invasió de tot terreny de propietat particular que estigués acotat, sense l'exigència de paret contínua. La gran

10 *Constituciones y otros drets de Catalunya, compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII de las Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona, any M.DCCII*, introducció de Josep M. Pons i Guri, Col·lecció textos jurídics catalans, Lleis i costums; IV/2, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1995, p. 252-253.

norma legislativa fou la Llei de caça de gener de 1879,¹¹ que adscrivia el dret de caça a la propietat de la terra i que fou citada en molts anuncis dels butlletins. Estigué vigent fins a la nova Llei de caça de 1902, la qual es mantingué vàlida fins a 1970.

Segons el *Diccionario* d'Escriche la cacera és el *modo más antiguo de adquirir el dominio o la propiedad de las cosas* i el primer que la naturalesa ensenó á los hombres para buscar el sustento.¹² En aquest sentit, apel·lant al *derecho de gentes*, se sosté que tots els homes tenen la facultat de caçar perquè la naturalesa ha criat els animals per als homes sense que ningú no en tingui el *derecho exclusivo*. Aquest seria un dels aspectes jurídics del dret romà que reconeix la caça com a *res nullius*, cosa de ningú que pot ser objecte d'apropiació per part de tothom. Tanmateix, continua dient el mateix diccionari, a les societats *civilitzades* en què l'agricultura ha fet grans progressos i en què la majoria de les terres ha rebut la *marca de la propiedad*, la llibertat absoluta de practicar la cacera té diferents limitacions.¹³ Una de les primeres versions del *Diccionario* d'Escriche recollia els límits que establia el Reial decret de 1834 a l'activitat cinegètica:

*Entre nosotros la libertad de la caza ha tenido diferentes modificaciones. Está prohibido generalmente el cazar desde el día primero de marzo hasta el primero de setiembre; y en todo el año en los días de nieve y fortuna; exceptuándose solo los dueños de los sitios vedados ó sus arrendatarios, que podrán cazar conejos en ellos desde el día de San Juan Bautista hasta primero de marzo. Está prohibido también el uso de galgos en el expresado tiempo de veda, ampliándose esta prohibición en los parajes plantados de viña, hasta que sea cogido el fruto.*¹⁴

11 Isabel PÉREZ VICENTE, «Legislación cinegética en España: Evolución y actualidad», *Agricultura y Sociedad*, núm. 58 (1991), p. 177.

12 ESCRICHE, *Diccionario razonado...*, tom I, p. 511.

13 *Ibidem*, p. 511.

14 Joaquín ESCRICHE, *Diccionario razonado de legislación civil, penal, comercial y forense, ó sea resumen de las leyes, usos, prácticas y costumbres, como asimismo de las doctrinas de los jurisconsultos, dispuesto por orden alfabético de materias, con la explicación de los términos del derecho*, València, Imprenta de J. Ferrer de Orga, 1838, p. 94.

El *Diccionario de agricultura práctica y economía rural* conceptualitzava la caça com a *producto secundario de las propiedades rústicas*.¹⁵ Aquest producte secundari era de gran valor i necessitava el propietari com a cuidador, per conservar i reproduir la caça, i l'administració per emparar *en esta parte el derecho de propiedad*. Continuava esmentant la preocupació dels propietaris pels abusos que cometien els caçadors, i els danys i les pèrdues que ocasionaven a l'agricultura en deixar *arrasados los campos, estropeados los sembrados, rotas las vides*. També relacionava la caça amb arts il·lícites, com l'ús de llaços, perxes, xarxes i fures. El discurs d'aquest *Diccionario* constitueix, en aquest sentit, una defensa dels drets privatius inherents a la propietat i una demanda d'enduriment de la legislació per reprimir les constants intrusions propiciades per la cacera.¹⁶

CACERA, ANUNCIS I BUTLLETINS

La cacera fou, doncs, com també hem observat en els bans de la Reial Audiència, un motiu de preocupació dels propietaris.¹⁷ Així ho entenien i ho van conceptualitzar les diferents lleis. Les notícies localitzades als butlletins sobre la vulneració de les lleis de caça

15 ESTEBAN i ALFARO, *Diccionario...*, tom II, p. 159.

16 *Ibidem*, p. 159-160.

17 En els memorials dels bans de la Reial Audiència detectem notícies i relats sobre els danys i perjudicis que causaven els caçadors. Aquestes descripcions qualitatives presenten escenes d'enfrontaments amb caçadors. Si bé és una qüestió preocupant pels actors històrics, en el recompte d'infraccions i faltes al·legades només hem detectat set casos explícits. Entre aquests, hi trobem el de Joseph Salvat, àlies *Jerós*, pagès de Reus amb peces de terra a Reus i Riudoms, i el mas Pujols de Tarragona. El 1801 es queixava davant el tribunal que hi entraven pastors i que els *casadores se meten con sus perros por medio de viñas y sembrados atropellando todo y comiéndose y llevándose lo que más les acomoda y no habiendo podido mediarlo con mandarlas guardar porque a un hombre solo le hacen cara las mas de las veces amenasándole con las escopetas y obligándole a huir a pedradas y como de otra parte a la inacción de las justicias por ser regularmente del común los ganados o la cortedad de las penas con que los amenasaban sean de ningún valor para expedir los graves daños que acarrear al suplicante* (ACA. Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1.231 (3r), f. 130r, 1 abril 1801). SERRANO, *Els tancaments...*, p. 375-376.

no fan més que corroborar el que esdevé la realitat incontestada d'unes pràctiques socials que ens anuncien l'incompliment constant de les normatives legals. En aquest sentit, recordem que l'estudi de les lleis pot ajudar a entendre la realitat històrica, però rars vegades és suficient per explicar-la correctament.¹⁸

El 1850, el Govern Civil de Barcelona va publicar una circular en la qual advertia dels *daños que pueden originarse á las propiedades particulares* per la no-observança de la veda de caça, tot i reconèixer la caça com a *objeto de honesta diversión para sus habitantes*. Fonamentant-se en el Reial decret de caça de 1834 i els articles del Codi penal de 1848 es prohibia que cap persona de *cualquiera clase ó categoría* cacés en terres que no fossin de propietat particular entre el primer de març i el primer d'agost, i durant els dies de neu. Igualment es prohibia caçar amb fures, llaços, perxes, xarxes i reclams mascles, exceptuant les guatlls i altres aus de pas. També es desautoritzava la *reunión de gentes por cuadrillas corriendo las perdices, como se ha verificado en algunos pueblos*. L'edecte acabava recordant que el Decret s'havia de complir i qui eren els encarregats de la vigilància: la Guàrdia Civil i els Mossos d'Esquadra.¹⁹ A Girona i a Lleida, hi trobem circulars similars entre 1852 i 1855.²⁰ Altres circulars, semblants a aquestes, es van reiterant al llarg dels anys. La llei no es complia.

Certament, la qüestió es presenta com un problema d'ordre públic i situava fora de la llei els qui es resistien per diferents motius a complir amb la normativa que regulava la caça. La prohibició de caçar en època de reproducció, fou motiu de gran preocupació i causa de repetició d'anuncis. A través d'aquests, es percep una gran pressió sobre el medi derivada de la forta presència de la caça en el món rural. Els governadors encarregaven a la Guàrdia Civil i als Mossos d'Esquadra, altra volta, de vigilar la veda. Els alcaldes que, a vegades, deixaven fer,²¹ en altres ocasions també es mostraven preocupats pels danys que l'afluència de caçadors forasters

18 Rosa CONGOST, «La llengua dels notaris. Notes sobre l'ús social del català (i del castellà) a la Girona de mitjan segle XIX», *Estudi General*, núm. 22 (2002), p. 125.

19 BOPB, 20 març 1850, núm. 34, p. 1.

20 BOPG, 17 març 1852, núm. 33, p. 1-2; BOPL, 26 març 1855, núm. 37, p. 4.

21 BOPB, 16 febrer 1886, núm. 40, p. 1.

ocasionava a cultius i propietats. És el cas dels alcaldes del Pradell (Priorat) i Dosaigües (Alt Camp) que, el 1910, declaraven que era *un atropello el abuso que están haciendo de la propiedad particular en este término los cazadores forasteros*.²² Els danys a la vinya varen esdevenir una constant. Així ho explicitava l'alcalde de Calders (Bages), Jaime Arola, el 1863, quan feia saber que, a instància de diversos propietaris del terme, tenia la voluntat de *poder cortar tamaños abusos* dels caçadors a les vinyes: *con sus perros echándolo todo a perder*.²³ El 1869, a la Nou de Berguedà, l'alcaldia prohibia caçar en terreny que no fos de pròpia titularitat, prohibia als pastors l'ús de *lebreles, galgos y podencos*, limitava la venda de caça i disposava les sancions d'acord amb la legislació vigent.²⁴

A més de les prohibicions, l'altre instrument que tenia l'administració pública per controlar i limitar la cacera era la concessió de llicències d'armes. En la documentació consultada detectem com l'accés a aquestes llicències seguia pautes de diferenciació social.²⁵ El seu titular, a més de ser reconegut per tenir una bona conducta moral i política, solia tenir una certa posició social. Aquesta qüestió afavoria relacions de reciprocitat i xarxes de fidelitat, unes connexions que, a voltes, es podien

22 BOPT, 1 setembre 1910, núm. 211, p. 2; BOPT, 13 setembre 1910, núm. 221, p. 4.

23 BOPB, 11 setembre 1863, núm. 217, p. 4.

24 BOPB, 28 març 1869, núm. 75, p. 4.

25 Aquest fou el cas de la circular signada el 1875 per Constancio Gambel, governador de Girona, que ordenava que, a partir d'aquell moment, les persones que desitgessin adquirir la llicència d'ús d'armes *para su defensa y la de sus propiedades* haurien de dirigir-se al Govern Civil a través d'una sol·licitud que havien de presentar a l'alcalde del municipi on tinguessin la residència. Una vegada emesa la demanda, l'autoritat municipal havia d'emetre un informe sobre la *posición y conducta moral y política* de l'interessat, una relació que havia de comunicar al *comandante del puesto de la Guardia civil más inmediato, el cual lo mandará a este Gobierno, con su informe también según está prevenido*. Les persones que obtinguessin la llicència d'armes no podien dedicar-se a l'exercici de la caça en terrenys oberts, encara que fossin de propietat particular, sense estar en poder de la corresponent llicència de caça. En canvi, sí que tenien la prerrogativa de poder caçar només amb el permís d'armes en terrenys tancats i acotats, sempre, això sí, amb el permís dels amos. Era la Guàrdia Civil la força encarregada de fer complir la disposició, la vulneració de la qual comportava la retirada de la llicència d'armes, l'escopeta i les multes assenyalades en la Llei de caça. BOPG, 17 desembre 1875, núm. 151, p. 2.

representar a través del sometent, una organització constituïda per l'Asociación de los Propietarios y Colonos Honrados als quals, per la seva adhesió a l'ordre social i a les lleis, les autoritats de la Restauració autoritzaven a tenir *arma larga y municiones para la defensa de sus personas y bienes*.²⁶

ELS ANUNCIS

En els anuncis d'acotament i vedat dels butlletins oficials la cacera apareix com la primera pràctica prohibida, present en 1.461 dels 1.781 anuncis (82 %). Comparant-ho amb els bans de la Reial Audiència, en què la cacera només apareix en 7 dels 671 bans (1 %), observem un salt quantitatiu molt gran. A mitjan segle XIX, la cacera s'havia convertit en motiu principal de preocupació pels propietaris, o almenys això sembla desprendre's dels anuncis. La voluntat era apropiar-se dels rèdits d'uns productes considerats inherents a la propietat. El 1851, en el primer anunci detectat a Barcelona, diversos propietaris que nomenaren el marquès d'Alfarràs com a representant, s'uniren i publicaren un text en què es queixaven que els seus boscos sofrien la *fraudulenta y continua extracción de leña y estermino de la caza que en ellos procrea*.²⁷ Els anuncis immediatament posteriors varen encapçalar-se, significativament, amb el títol de *aviso a los cazadores* i el seu contingut remarcava que *desde hoy en adelante prohíbe cazar a les heretats consignades*.²⁸ Així mateix consta en el primer anunci de Girona, de 1854, en què Casimiro Pons d'Hostalric, amb masos entre Sils i Tordera, privava a *todas las personas de entrar á cazar*

26 Art. 4 del Reglament de 1889, un codi que reformava el de 17 desembre 1875. *Artículo 1º El cuerpo de Somatenes de Cataluña, tienen por objeto asegurar y conservar la tranquilidad del país, hacer respetar las leyes, las Autoridades legalmente constituidas y perseguir hasta su captura ó completo exterminio á todas partida latro-facciosa que bajo una bandera cualquiera intente turbar la paz pública, á los ladrones y malhechores que traten de ejercer sus rapiñas ó procuren refugio en el territorio y á toda persona reclamada por la Justicia*. BOPB, 2 agost 1890, núm. 184, p. 2.

27 BOPB, 18 juliol 1851, núm. 85, p. 4.

28 BOPB, 15 octubre 1852, núm. 124, p. 4.

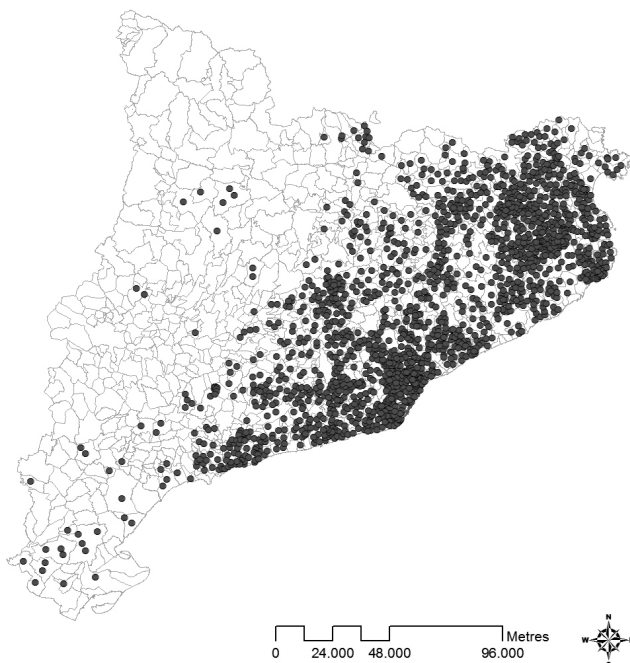
*desde esta fecha en los terrenos y bosques vedados de las fincas mencionadas sin licencia especial y por escrito del que suscribe.*²⁹

Taula 18. Cites a la caça en els anuncis d'acotament i vedat

Província	nre.	% sobre els anuncis de la província	% sobre el total d'anuncis
Girona	483	79,2 %	27,1 %
Barcelona	825	82,0 %	46,3 %
Tarragona	136	95,1 %	7,6 %
Lleida	17	77,3 %	0,9 %
	1.461		82,0 %

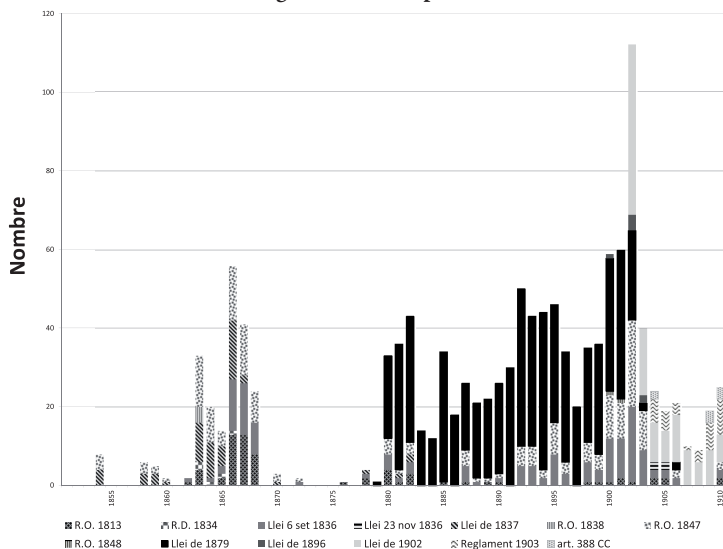
Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Mapa 5. Projecció geogràfica de la cacera com a pràctica contrària al dret de propietat

²⁹ BOPG, 8 agost 1854, núm. 95, p. 6.

Gràfic 16. Legislació citada per acotar i vedar

Els termes propers a grans aglomeracions poblacionals com Barcelona solien concentrar més anuncis adreçats específicament contra la presència de caçadors. A la província de Barcelona, el primer repunt d'anuncis per tancar les terres es detecta el 1853. Fou en aquell moment quan Juan Costa, propietari de Can Basas de Castellví de Rosanes (Baix Llobregat), prohibí *cazar en tierras de aquella*, indicant que estava sota la vigilància d'un guarda particular jurat que s'encarregaria de denunciar qualsevol infracció.³⁰ El mateix any, Juan Solà, Mariano Arnella, Joaquín Salas i Domingo Pi també anunciaren que quedava prohibit caçar en les seves propietats situades als termes de Sant Julià d'Alta (Sabadell) i Matadepera (Vallès Occidental).³¹ Josep Nicolau Pi prohibí caçar a l'heretat de Can Nicolau de Baix, a Castellbisbal (Vallès Occidental),³² i setze propietaris de la Pobla de Claramunt (Anoia) feien pública, en comunitat d'interès, la determinació de declarar vedades les seves heretats a fi que els *sujetos* que s'introduïssin a les finques *con*

30 BOPB, 16 març 1853, núm. 32, p. 4.

31 BOPB, 5 agost 1853, núm. 93, p. 8.

32 BOPB, 17 agost 1853, núm. 97, p. 4.

ánimo de cazar no poguessin al·legar ignorància.³³ Entre aquesta comunitat de propietaris crida l'atenció la presència de Ramon d'Olzinellas, el qual deixà traça dels delmes del seu domini,³⁴ i del donatiu d'una almoïna a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.³⁵ El 1854 Bartolomé Amigó vedava la seva propietat de Castellví de Rosanes (Baix Llobregat) *para que nadie entre a cazar en ella* amb gossos, fura ni escopeta.³⁶ El 1858 Manuel Torrents, José Raventós, Mariano Marcer i Pablo Raventós, propietaris de diverses heretats de la Quadra de Jofre als termes de Begues (Baix Llobregat), Sitges i Sant Pere de Ribes (Garraf) vedaven les seves finques perquè eren *muchos los perjuicios que se causan á los frutos y propiedades por los cazadores*. Afegien, i feien saber als caçadors, que se'ls aplicaria

33 BOPB, 3 agost 1853, núm. 92, p. 4.

34 Mariano RIBAS Y TÁMARO (relator) i José MASANET (escribano de cámara y actuario), *Demostración histórico-legal del derecho perteneciente a D. Ramon de Ramon y de Palau, D. Domingo de Dalmau y de Amat, y los consortes D. Ramon de Olsinellas y de Romero y D.ª Josefa Tos y Rabella en la revista del pleito que siguen sobre propiedad de diezmos ante la sala segunda de esta Audiencia Territorial contra varios vecinos y terratenientes de las cuatro parroquias de S. Pedro de Subirats, S. Pedro de Lavern, S. Pablo de Ordal y S. Sadurn de Noya y los Ayuntamientos de las mismas; el presbitero D. Vicente Mañosas y el ilustre duque de Medinacelli*, Barcelona, Imprenta de Brusi, 1841. El seu fill, Hermenegildo de Olzinellas, en altres ocasions serà usuari del mètode i dels usos d'informació dels butlletins (BOPB, 18 setembre 1881, núm. 224, p. 3) o constarà com a propietari limítrof d'altres finques acotades (BOPB, 30 setembre 1880, núm. 234, p. 2; BOPB, 9 març 1882, núm. 58, p. 3-4; BOPB, 10 maig 1882, núm. 111, p. 5; BOPB, 10 maig 1882, núm. 111, p. 5-6; i BOPB, 6 juliol 1882, núm. 160, p. 3). Hermenegildo de Olzinellas fou comte d'Olzinellas, títol pontifici concedit per Lleó XIII el 25 maig 1883 i autoritzat a Espanya el 5 febrer 1884. Vegeu: María Teresa FERNÁNDEZ-MOTA, *Relación de títulos nobiliarios vacantes, y principales documentos que contiene cada expediente que, de los mismos, se conserva en el archivo del ministerio de justicia*, Madrid, Hidalguía, 1984, p. 269-270; Ampelio ALONSO DE CADENAS, *Suplemento al Elenco de grandezas y títulos nobiliarios españoles*, apéndice II, títulos vacantes y títulos extranjeros cuyo uso fue autorizado en España, Madrid, Ediciones de la Revista Hidalguía, 1991, p. 58.

35 Acta d'una sessió de l'Hospital de la Santa Creu sobre el cobrament d'una almoïna de 250 pessetes feta pel difunt Ramon d'Olzinellas, núm. 1.903. AHSCSP, Herències, Llegats, volum VIII, inv. 1. carpeta 43/1, 27 febrer 1881.

36 BOPB, 5 juny 1854, núm. 84, p. 7.

la multa corresponent a *los que con perros ó sin ellos contraviniesen á este aviso*.³⁷

LES PRÀCTIQUES PROHIBIDES

La legislació limitava les modalitats de cacera pràcticament a l'ús d'armes de foc i gossos. Un bon nombre de pràctiques tradicionals basades en l'ús de parany i reclams eren considerades vils i estaven especialment prohibides. Moltes, les podem trobar detallades ja en la *Novísima Recopilación*,³⁸ i la seva prohibició es va refermar en el Reial decret de 3 maig 1834. La limitació a les armes de foc es pot considerar un intent de discriminació social, ja que no tothom tenia el poder adquisitiu per adquirir-ne, ni possibilitats d'accedir a una llicència.

Malgrat tractar-se d'arts prohibides per les lleis, els anuncis en els butlletins no s'estaven de detallar aquestes altres modalitats de cacera, posant en evidència que eren practicades amb certa intensitat. El 1853 trobem alguns anuncis referits als municipis de Canyamars i el Far (Maresme),³⁹ Pallejà⁴⁰ i Corbera de Llobregat (Baix Llobregat)⁴¹ on s'adverteix contra aquells que es trobessin *cazando en dichas propiedades, con escopeta, perros ó hurón*. El 1862, Joaquín de Cors Guinart anunciava l'acotament de diferents masos situats a Bordils, Celrà (Gironès) i Taravaus (Alt Empordà)⁴²

37 BOPB, 15 setembre 1858, núm. 221, p. 4.

38 *Ley II. D. Carlos I y el Principe D. Felipe en Madrid por pragmática de 11 de marzo de 1552, cap. 4 y 5. Prohibición de lazos, y otros instrumentos y arbitrios para cazar. Mandamos, que no se pueda cazar con lazos de arambre, ni con cerdas ni con redes, ni con otro género de instrumento, ni con reclamos ni bueyes, ni con perros nocharnriegos, so pena de seis mil maravedís; y que sea desterrada la persona que lo contrario hiciere por medio año del lugar donde fuere vecino: y que no puedan tener ni tengan perdigones para cazar, ni los tengan en sus casas, so pena de tres mil maravedís, y que le maten el perdigón; las cuales penas se repartan en la manera suso dicha.*

39 BOPB, 7 març 1853, núm. 28, p. 4.

40 BOPB, 28 febrer 1853, núm. 25, p. 4.

41 BOPB, 16 març 1853, núm. 32, p. 4.

42 Joaquim de Cors i Guinart fou alcalde de Girona entre 1867 i 1868, diputat a Corts entre 1869 i 1871, any en què fou nomenat senador electe (*Guía de Forasteros para el año de 1869*, Madrid, Imprenta nacional, 1869, p. 72). Rebé l'herència d'un ampli patrimoni d'Antoni Guinart-

i es referia específicament a la cacera amb llaços, trampes i fures.⁴³ També ho trobem en l'anunci particular de Joaquín Armet (1863),⁴⁴ amb terres i masos a la Jonquera, Agullana, Bosquerós

Arrufat i de Ventós i obtingué d'Isabel II (1852) el títol de cavaller de l'Orde Militar de Sant Joan de Jerusalem (Lluís CAMPS I SAGUÉ, *Els castells i els masos de Celrà*, Girona, Taller d'Història de Celrà, 2004). Amb el Decret de 9 novembre 1868 sobre l'exercici del sufragi universal els catòlics i monàrquics com Joaquim de Cors presentaren candidatura (Begoña URIGÜEN, *Orígenes y evolución de la derecha española: el neocatolicismo*, Madrid, CSIC, 1986, p. 320). Votà el *Discurso en defensa de la unidad católica* pronunciat a les Corts Constituents de 1869 per Miguel Garcia Cuesta, arquebisbe de Santiago (Vicente BLASCO IBÁÑEZ, *Historia de la Revolución Española*, tom II, Barcelona, La Enciclopedia Democrática, 1891, p. 240-241). I subscrigué esmenes com la de suport als jesuïtes, l'abril de 1869, després de la supressió de la companyia de Jesús pel Decret de 1868 (Manuel REVUELTA, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea*, Madrid, Universidad Pontificia de Comillas, 1984, tom I, p. 104).

43 BOPG, 11 juny 1862, núm. 70, p. 3.

44 Joaquim Armet Moragas fou l'hereu de Cal'Armet de la Jonquera. Hisendat i diputat a Corts Constituents de 1837 i, entre d'altres, de 1838 a 1839 (*Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los ministerios de España: desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el rey Don Fernando VII, hasta el 24 de diciembre de 1879, en que se suspendieron las sesiones*, Madrid, 1880). L'arxiu patrimonial de Ca l'Armet fou inventariat a l'obra de Pere GIFRE, Josep MATAS i Santi SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, CCG Edicions / Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines / Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2002, p. 106. Un arxiu que fou estudiat i consultat per Carles Pi i Sunyer; fruit d'aquesta recerca escrigué l'obra Carles Pi i SUNYER, *La vida a la frontera durant les guerres amb França*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1966. Joaquim Armet fou membre associat de l'Associació Literaria de Gerona, com consta al certamen de 1876. El 1842, Armet es casà amb Maria Pilar de Carles i de Mendoza. La filla d'ambdós, Maria Concepció Armet i de Carles, fou l'esposa de l'escriptor Carles Bosch de la Trinxeria (Mònica BOSCH, «Viure i pagar la guerra. Els efectes de la Guerra del Francès en la família i el patrimoni Carles», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 40 (2009), p. 77). El 1863 varen inscriure al registre de la propietat de Figueres els capítols matrimonials (*El Ampurdanés*, 5 juliol 1863, núm. 149, p. 2) i també fou diputat provincial (*El Ampurdanés*, 26 novembre 1863, núm. 190, p. 3). El pare de Joaquim Armet, Salvador Armet, aconseguí un ban de la Reial Audiència per prohibir l'entrada a les finques de la Jonquera i Agullana (ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1.433, f. 53r-55v, 19 octubre 1819). La sollicitud fou individual però coincidí sincrònicament amb altres veïns de la Jonquera com Jaume Roca; Carles Bosch, hisendat i avi de l'escriptor; Joan Laporta i Pau Viñas. Fou vocal de la subdelegació de Figueres de l'Institut Català de Sant Isidre (IACSI) i rebé, el 1852, en herència els béns de Francesc Blasi,

i Capmany (Alt Empordà), que prohibia l'entrada a les seves propietats per *cazar, tanto con escopeta como con perros, lazos, trampas y demás*.⁴⁵ En un altre anunci, de 1885, Francisco Morer i altres propietaris varen vedar tota l'àrea muntanyenca dels tossals d'Isòvol i Olopte (Cerdanya), un ampli territori que, *debidamente acotado y amojonado*, volien destinar precisament a la cria de caça, i on prohibien caçar *con escopeta, hurones, redes, reclamos, parar lazos ó con otros artificios destruyen nidos de perdices y los demás de caza menor*.⁴⁶ Un exemple més, el trobem amb Narcís Cusí i Jordà,⁴⁷ propietari natural de Llers (Alt Empordà) i veí de Figueres, que el 1885 va vedar la seva propietat situada als Hostalets de Llers, una finca acotada i fitada sota la vigilància d'Antoni Llaona, un guarda particular jurat. En l'anunci advertia que totes les persones que hi penetressin sense permís amb l'objecte de caçar amb qualsevol mètode, o que arranquessin i destruïssin les fites, serien denunciades i castigades sobre la base dels articles 47 i següents, de la Llei de caça de 10 gener 1879.⁴⁸

Les formes tradicionals de caça feien servir les arts prohibides. La insistència a recordar la seva proscripció no fa més que confirmar la freqüència amb què s'utilitzaven, tot i el rigor de les sancions. Efectivament, l'article 50 de la Llei de caça de 10 gener 1879⁴⁹ contemplava que qui fos trobat *in fraganti*, sense permís en una propietat aliena amb llaços, fures o *otros ardides para destruir la caza, será considerado como dañador* i seria entregat als tribunals ordinaris perquè li fos aplicat l'article 530 del Codi penal. A les darreries del vuit-cents es distingia entre els *dañadores*, que perseguien la caça amb parany, fures i arts tradicionals, i els *furtivos*, que utilitzaven l'escopeta com a

rector de la Jonquera. La biografia del personatge ha sortit, recentment, publicada a D.A., *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles. 1820-1854*, Madrid, Cortes Generales, 2012 (edició digital, ISBN-978-84-7943-429-8).

45 BOPG, 13 març 1863, núm. 31, p. 4.

46 BOPG, 27 juliol 1885, núm. 89, p. 2.

47 Narcís Cusí Jordà fou banquer a Figueres. Antonio AGUILERA, José REMESAL i Lluís PONS, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña, Catálogo e índices*, Madrid, Real Academia de la Historia, 2000, p. 85.

48 BOPG, 28 agost 1885, núm. 103, p. 4.

49 BOPG, 28 agost 1885, núm. 103, p. 4.

mètode legal però no respectaven la propietat aliena ni l'època de veda. Els pastors solien ser acusats de practicar la caça il·legal.

LA CAÇA COM A DIVERSIÓ

Revisant els anuncis d'acotament i vedat, crida l'atenció la presentació recurrent de la cacera com a *diversión*.⁵⁰ Aquesta consideració presenta multitud de referències i està inserida en contextos documentals diversos. L'Ordenança de caça de 1804, amb un to marcadament de classe i d'acord amb els codis de la societat d'antic règim, establia que només podien *cazar con escopeta y perros los nobles, eclesiásticos y las personas honradas de quienes no pudiera recelarse en exceso*, de manera que jornalers i treballadors d'oficis mecànics només podrien caçar *por pura diversión los días de fiesta de precepto, antes o después de la misa*. En la Reial ordre de 18 febrer 1818, que feia pública l'obligació de tenir llicència de caça, el mot hi apareix en dues ocasions.⁵¹ El 1858 el governador civil de Girona publicava una circular en què encarregava a alcaldes, Guàrdia Civil i guardes rurals que fessin respectar la legalitat, ateses les *varias las quejas que he recibido de que algunos sujetos infringiendo lo mandado se dedican á la caza y pesca en la actual época en que esta vedada dicha diversión*.⁵²

En els anuncis de vedat, sobretot a la província de Barcelona, hi trobem nombroses referències a la *diversió* de la cacera, a la qual, en alguns exemples, s'afegeix la noció d'*aficionados*.⁵³ El 1882 Josep Pujol, alcalde constitucional de Dosrius (Maresme), signava un edicte en què feia públic el vedat de caça del mas Brugaràs *para que los aficionados á dicha diversión s'abstinguessin de penetrar en aquella heretat gestionada per veïns de Barcelona, cessionaris*

50 L'historiador ha d'estar alerta dels mots perquè són les paraules, els conceptes i els discursos històrics els que ens informen o ens indiquen les visions, les pràctiques i certs canvis socials. De vegades se'ns apareixen com a signes dels temps històrics. Mirats així, els fets i la seva imatge contemporània adquireixen importància si són interpretats com a signes. Pierre VILAR, *Pensar històricament*, Crítica, 2004 [1997], p. 131.

51 ACAE, Col·lecció d'impresos, núm. 2.408, 1818.

52 BOPG, 26 març 1858, núm. 37, p. 3.

53 BOPB, 20 març 1850, núm. 34, p. 1; BOPG, 26 març 1858, núm. 37, p. 3; i BOPL, 26 març 1855, núm. 37, p. 4.

del dret de caça.⁵⁴ El mateix any, Casimino Girona, propietari de la masia de Solers, de Sant Pere de Ribes (Garraf), i veí de Barcelona, va sol·licitar vedar per la caça la seva finca, al·legant que volia evitar l'entrada dels *aficionados á dicha diversión*.⁵⁵ Afició i diversió serien complementaris i suggereixen que, des de la perspectiva dels propietaris, qui caçava no ho feia per alimentar-se o sobreviure, sinó per esbarjo. En aquest sentit, Bosch de la Trinxeria considera en diverses ocasions al caçador com un *sportsman*.⁵⁶ La procedència urbana de molts propietaris segurament reforçava aquesta concepció. En paral·lel a la cacera tradicional, amb un marcadament econòmic i utilitari, i motivada per la necessitat, a mesura que avançava el segle XIX prenia més força la modalitat de caça esportiva, urbana, no utilitària, d'afició i diversió.

A voltes, a l'afició s'hi afegeix l'*ejercicio*, un terme amb presència destacada al butlletí de Girona. El 1879, Alberto de Quintana, hisendat i veí de Torroella de Montgrí (Baix Empordà), vedava *para el ejercicio de la caza* diverses finques de Torroella i Gualta.⁵⁷ I Ramon Quintana, veí d'Olot, també va vedar el mas Rabaxiu *para el ejercicio de la caza y pesca*.⁵⁸ El 1864, a Cervelló (Baix Llobregat), els propietaris hisendats Pablo Majó, Salvador Paulet, Jaime Pascual i els consorts Pablo Boguñá i María Ollé es varen unir per declarar vedades les terres que posseïen a Cervelló (Baix Llobregat) i la Palma (Baix Ebre). Anunciaven que perseguirien davant el tribunal competent les persones que per *cualquier concepto entren en ellas para dedicarse al ejercicio ó diversión de la caza*.⁵⁹ Altres referències a la cacera com a diversió, les trobem en els diccionaris contemporanis,⁶⁰ i algunes obres d'autors, coetànies, ens descobreixen referències interessants a la diversió de la cacera.⁶¹

54 BOPB, 15 agost 1882, núm. 194, p. 2.

55 BOPB, 23 juliol 1882, núm. 175, p. 4.

56 *El Doctor Bernis, metge de l'establiment de la Presta, caçador i pescador de truites, es un verdader sportsman*. BOSCH DE LA TRINXERIA, *Records...*, p. 132.

57 BOPG, 25 juliol 1879, núm. 88, p. 3.

58 BOPG, 8 octubre 1879, núm. 121, p. 3.

59 BOPB, 6 setembre 1864, núm. 214, p. 4.

60 ESTEBAN i ALFARO, *Diccionario...*, tom II, p. 160. MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom I, 1886, p. 352; i tom II, p. 261.

61 Agustín ÁLVAREZ NAVARRO, *Legislación de caza, pesca y uso de armas*, Barcelona, Hijo de Domingo Casanova, 1915.

Tanmateix, no podem oblidar que la caça com a activitat econòmica també tenia molta importància. Les peces salvatges es podien trobar en els mateixos comerços que venien animals de corral.⁶² En aquest sentit, el *Diccionario de Agricultura* indicava que el valor dels productes de la caça era considerable pels amos de les finques.⁶³ Els ingressos que podia proporcionar la venda dels animals caçats eren un poderós estímul perquè la Llei no es complís, i perquè molts cacesin malgrat no tenir llicència.⁶⁴ Per controlar tot aquest desori els governs provincials feien crides constants amb la voluntat d'ordenar i normativitzar l'assumpte de la caça d'acord amb les lleis. El 1879, Joaquín M^a

62 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 278.

63 Esdevenia una font extraordinària de riquesa, com a complement dietètic i ingressos de les explotacions agrícoles. La caça servia: *de regalado alimento para el hombre, teniendo una venta pronta, segura y á subido precio; y cuanto mas escasea, naturalmente el producto es mayor por la subida de precio que en los mercados públicos tienen los conejos, liebres, palomas y demás animales que se consumen ordinariamente. Por lo mismo, creemos que los propietarios, siempre que el cultivo lo consienta, deben fomentar la reproducción de la caza, sobre todo, en puntos medianamente próximos á las grandes poblaciones donde la venta es segura.* ESTEBAN i ALFARO, *Diccionario...*, p. 160.

64 *Circular n° 402.- Registro n° 1106, Negociado 2.º—Industria, CAZA, Por diferentes conductos ha llegado á mi noticia que en varios pueblos de esta provincia se venden en los mercados piezas, de caza cogidas con lazos, perchas ú otros armadizos contraviniendo las disposiciones terminantes de la ley, sin tener en cuenta que de este modo se hace ineficaz la veda se perjudica notablemente á los que se dedican á esta industria y se priva en parte á los aficionados del recreo que puede proporcionarles el ejercicio de la misma. Preciso es desplegar toda vigilancia para corregir con mano fuerte tan punibles abusos y extirparlos de raíz en cuanto sea dable, porque si la astucia de los cazadores furtivos hace muy difícil cogerlos infraganti, puedan sufrir las consecuencias de su desacato á la ley, decomisando las piezas de caza á los que las lleven a los mercado para que cesen de adquirirlas con tal objeto.*

Por consiguiente encargo á los Señores Alcaldes que vigilen para que tales actos no queden, impunes y ordenen á sus dependientes el comiso de la caza cogida fraudulentamente y la denuncia que corresponde al juzgado municipal del distrito donde tenga lugar la aprehensión a fin de que los infractores sufran el castigo, que merecen, recomendando por último a la, Guardia civil., guardas jurados y demás dependientes de mi autoridad que cuiden asimismo del exacto cumplimiento de cuanto dejo prevenido. Gerona 26 de agosto de 1880. El Gobernador, Joaquín María Lagunilla. BOPG, 30 agost 1880, núm. 104, p. 2.

Lagunilla, governador de Girona, insistia en el compliment de la veda del 15 de febrer al 15 d'agost, i en feia responsables, com era habitual, els alcaldes. També, i això és important, ordenava regular i controlar la venda d'animals caçats.⁶⁵

Entre la caça com a complement i la caça esportiva, també hi havia caçadors d'ofici, professionals experimentats i coneixedors excepcionals del medi que, en ocasions, podien ser sol·licitats per pagesos i treballadors del camp per eliminar animals considerats nocius. La seva activitat estava legalitzada i els seus ingressos podien procedir tant de les recompenses com de la venda de les peces i les pells.⁶⁶ Els diferents tipus de caça es barrejaven, coexistien i col·lidien en els mateixos àmbits espacials. La caça tradicional estava fora de la llei i la seva pràctica navegava entre la necessitat i un fort component de consuetud. Per contra, la nova caça, la que buscava el *divertimento*, tenia un estil propi i unes noves concepcions de marcat to urbà. Noves idees que es van difondre a través de premsa especialitzada impulsada per societats i associacions d'aficionats a la caça. Els grups burgesos i les classes dominants del món rural compartien la concepció esportiva de la caça i hi tenien un espai de sociabilitat. Es tractaria, per González Pellejero, de la *caza por afición, la caza burguesa que desea emular la diversión favorita de la nobleza a la que envidia*.⁶⁷

Al llarg del vuit-cents s'anaren incrementant les activitats d'oci que des de l'àmbit urbà es dirigien cap als espais rurals. Probablement aquest interès incidí en l'auge dels tancaments de terres i, en particular, dels vedats de caça. Això es percep d'una manera molt notable des de l'aprovació de la Llei de 1879. Els nous caçadors, urbans i provinents de les elits socials i econòmiques rurals, es distingien sovint per la vestimenta, les armes i els gossos que portaven,⁶⁸ un llenguatge simbòlic de marcada diferenciació cultural i econòmica.⁶⁹ Era la

65 BOPG, 10 febrer 1879, núm. 18, p. 4-5.

66 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 295.

67 *Ibidem*, p. 278

68 *Ibidem*, p. 328.

69 *La caza* —diu Veblen— *es también un deporte —un simple ejercicio del impulso depredador. Como tal no ofrece un incentivo pecuniario*

representació social d'una manera de viure i de veure la cacera, una activitat que s'havia convertit en un signe de classe. Les trobades associades a l'exercici de la cacera donaven peu a tot un seguit de relacions socials complexes: creació i reforçament de vincles de classe, satisfacció d'interessos comuns, intercanvi d'impressions, realització de negocis, intercanvi de favors... Els nous caçadors també canviaren les maneres i les lògiques de la cacera tradicional: els vedats privats els permetien caçar durant tot l'any i sense llicència.⁷⁰ Era, en certa manera, una redescoberta de la natura i del món rural, en un sentit similar, però no idèntic, de com ho féu l'excursionisme.⁷¹

LES SOCIETATS DE CAÇA I LA CONFORMACIÓ DE NOUS VEDATS

En el transcurs del segle XIX, i especialment en el darrer quart de segle, detectem la creació de vedats de caça destinats a fer que la burgesia urbana practiqui la diversió de la cacera. En algunes ocasions són els mateixos interessats els qui arrenden el dret de caça.⁷² En altres ocasions, l'arrendament es fa a través

apreciable, pero contiene, en cambio, un elemento, más o menos ostensible, de hazaña. Es este último aspecto de la caza —expurgado de toda imputación de constituir una actividad lucrativa— el único meritorio y el único que corresponde al esquema general de la vida de la clase ociosa desarrollada. Thorstein VEBLEN, *Teoría de la clase ociosa*, México, Fondo de Cultura Económica, 1963, p. 48-49.

70 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 332.

71 El Centre Excursionista de Catalunya, entitat cultural i esportiva, fou fundat l'any 1876 amb el nom d'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Des de 1891 publica el butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, dirigit inicialment per Francesc Carreras i Candi, en què aparegueren monografies geogràfiques, històriques i arqueològiques. *Cent anys d'obra col·lectiva del Centre Excursionista de Catalunya: 1876-1976*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, 1976.

72 A finals del segle XIX, i al voltant dels vedats de caça, aparegueren diferents societats i associacions de caçadors, un *lobby* per la defensa dels interessos dels caçadors per afició i per combatre els preus de les llicències. GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 252.

d'una societat de caça. Aquestes associacions es convertiren en destacats espais de sociabilitat i de difusió de discursos i idees sobre les maneres de comportar-se i d'actuar amb relació als recursos cinegètics. També reivindicaren diferents mesures per a la millora i la defensa de la caça. A banda dels canals particulars de les mateixes entitats, també disposaren de periòdics locals i revistes especialitzades. El fenomen associatiu i la premsa cinegètica tingueren a Catalunya un territori pioner. Tenim notícies d'associacions com el *Círculo de Cazadores de Barcelona*, amb seu social l'any 1861 a la Rambla de Santa Mònica; l'*Asociación de Aficionados a la Caza de Barcelona* que el 1879 es convertí en l'*Asociación de Aficionados a la Caza y Pesca de Cataluña*;⁷³ i l'*Asociació de Cassadors de Catalunya*, amb estatuts de 1906. A aquesta relació, caldria afegir-hi la *Nueva Asociación de Cazadores de Barcelona* fundada el 1902, que posteriorment passà a denominar-se *Real Asociación de Cazadores de Barcelona*, i que arrendava diverses finques al terme de Castelldefels (Baix Llobregat).⁷⁴ A banda de Barcelona, també emergiren societats de caça —moltes de les quals ja existien el 1879— a Tarragona, Girona i altres poblacions

73 *Circular n.º 203. —Registro n.º 527, Sección de Fomento, Negociado 2.º —Industria, Caza y pesca. D. Joaquín M.ª Lagunilla, Gobernador de esta provincia. Hago saber: que á instancia del Sindicato de la «Asociación de aficionados a la Caza y Pesca de Cataluña», residente en Barcelona, he acordado conceder autorización por el término de dos años á D. Joaquín Badía y Andreu, Presidente de dicha Asociación, D. Joaquín de Molins, Secretario, D. José Coll y Massadas, Tesorero, Don Joaquín Viver y Callis, vice-secretario y á D. José Clausolles, vocal de la Junta; para que velen por el exacto cumplimiento de la Ley de caza, incluso el comiso de las piezas que se pongan á la venta durante la veda, y haciendo extensiva dicha autorización á los representantes que tenga la Asociación en los pueblos de esta provincia. Por tanto, encargo á los Sres. Alcaldes, Guardia civil, Guardas jurados y demás dependientes de mi autoridad que presten eficaz auxilio á los referidos individuos del Sindicato y á sus representantes, siempre que les fuere por los mismos reclamado, sin desatender principalmente los demás servicios que les están confiados. Gerona 26 de Abril de 1880. El Gobernador, Joaquín María Lagunilla. BOPG, 30 abril 1880, núm. 52, p. 2.*

74 Joaquín ROSSELL CAROL, «Los primeros diez años del Safari Club International de Catalunya», *Barcelona, Revista Safari Club International Catalunya*, núm. 20 (juliol 2006), p. 4-5.

com Terrassa, Sabadell, Reus, Vic, Vilanova i la Geltrú, Valls, l'Hospitalet de Llobregat, Mont-roig, Mataró i Figueres.⁷⁵

Entre la premsa especialitzada, a escala espanyola destacaren *La Caza* (1865), *La Ilustración venatoria* —que, el 1879,⁷⁶ convidava a la creació de societats—, i *La Caza Ilustrada*, revista desenal de caça i pesca, i òrgan oficial de l'Asociación de Cazadores Españoles. A l'ombra de les associacions catalanes nasqueren els òrgans de premsa d'aquestes com el *Boletín de la Asociación de Aficionados a la Caza* i la *Revista Universal Ilustrada*, les dues de Barcelona, a través de les quals les associacions es convertiren en grups de pressió i conformadores d'opinió. A Figueres, aparegué el *Boletín de Pesca y Caza* i a Girona, la *Sección venatoria, Órgano del sindicato de la Asociación de aficionados a la caza y pesca de Gerona*, integrada dins el diari *El eco de la provincia de Gerona*. Aquesta darrera associació operava almenys des de 1879, i el 1882 estava presidida per Narciso de Foxà.⁷⁷ Les seves reunions es feien en *el salón de la casa del señor Conde*⁷⁸ i mantenia vincles estrets amb les autoritats provincials, com es dedueix del fet que, en un dels números editats, agraïssin al governador civil la publicació en el butlletí oficial d'un extracte de la celebració de Junta General

75 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 361.

76 *La Ilustración Venatoria, periódico de caza, de sport y recreo campestres, de aclimatación y cría de animales domésticos y de cuanto tenga relación con la agricultura y con los deleites de la vida del campo*. Aquest periòdic, d'aparició desenal, es publicà entre 1878 i 1885 i tingué èxit a l'Exposició Universal de París de 1878.

77 El 1879 el governador civil autoritzà Andrés Guerra, vicepresident de l'Associació d'Aficionats a la Caça, a vigilar el compliment de la llei en el procés de comís i venda de peces durant la veda, i convidava les autoritats, guardes i cossos policials a auxiliar els membres de l'associació si era necessari. BOPG, 25 juliol 1879, núm. 88, p. 3. L'anunci de l'any següent també acreditava *á instancia de la Junta de la Asociación de aficionados á la Caza y pesca establecida en esta capital, he acordado conceder autorización á D. Juan de la C. Majuelo, presidente de dicha Junta, D. Juan Perxés, vice-presidente, D. Luis Catalá, tesorero, D. Jaime Miralles, secretario, D. Tomás Campderrich, vice-secretario, y á D. José Padrosa, D. Luis de Prat, D. Juan Saqués y D. Juan Pascual, vocales*. BOPG, 26 abril 1880, núm. 50, p. 2.

78 *El eco de la provincia de Gerona: diario político, de avisos y noticias*, 11 juny 1882, núm.160, p. 1987-1988.

de la societat.⁷⁹ Un aspecte recurrent del contingut d'aquestes revistes —caracteritzades per un marcat llenguatge de classe— fou la marginació i proscripció de les altres arts i tècniques de caça, la demanda del compliment de la veda i el control de permís d'armes i de llicències de caça. Aquesta premsa especialitzada s'adreçava no només als seus associats, sinó també al conjunt de la societat.

L'associacionisme fou un fenomen urbà contemporani a la Llei de 1879. I la proliferació d'aquestes associacions tingué un doble efecte: si bé s'aprofitaren de les lleis que protegien la propietat privada per tancar i vedar finques, es crearen corrents d'opinió contraris als privilegis que la Llei atorgava als propietaris per poder caçar tot l'any sense obligació de respectar la veda.⁸⁰ Ho podem entendre com una pugna pel control dels espais cinegètics en un context en què els interessos de les elits urbanes i dels propietaris rurals coincidien en contra dels *altres* caçadors.

Les societats de caçadors i la creació de vedats de caça són dos aspectes relacionats amb l'expansió del model de cacera com a diversió. Els vedats privats de caça són una modalitat de tancament específicament centrada en la cacera, considerada com a activitat principal de les finques afectades. Varen ser promoguts per societats d'interès de propietaris, per societats de cacera o per individus forasters. Els trobem en tota la geografia catalana i tenen com a objectiu privatitzar el dret de cacera per després cedir-lo, arrendar-lo o bé explotar-lo directament. Els

79 *Circular núm. 146. Registro nº 499, Sección de Fomento, Negociado 2º.- Industria, CAZA Y PESCA. Celebrada Junta general de Reglamento por la Asociación de aficionados de esta Capital á la caza y pesca y nombrada por los mismos su Junta de gobierno para velar por el cumplimiento de las leyes vigentes de caza y pesca, he resuelto aprobar el nombramiento de la citada Junta cuyos nombres y cargos á continuación se expresan y declarar caducadas todas las autorizaciones que se hayan dado con anterioridad á esta fecha á individuos de la mencionada Asociación; haciéndolo público por medio del presente Boletín oficial para conocimiento de los interesados. Junta de Gobierno, Presidente, D. Narciso de Foxà; Vice-presidente, D. Justo Lorenzi; Secretario, D. Esteban Sabater; Tesorero, D. Juan de Masdevall; Vocales, D. Joaquín Freixas, D. Luis de Bassols, D. Juan Vila, D. Luis de Prat, D. Juan Alsina. Gerona, 25 de Mayo de 1882. BOPG, 29 maig 1882, núm. 64, p. 1.*

80 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 368.

anuncis dels butlletins oficials ens mostren que es tracta d'un fenomen que creix, almenys apareix de manera més nítida, a mesura que ens acostem al final del segle XIX. La Llei de 1879 va ser important. En els articles 9, 15 i 18 consolidava el dret dels propietaris de vedar les finques i privar el pas a qualsevol persona sense el seu permís. En un context de dificultats econòmiques, caracteritzat pel descens dels preus agrícoles i la plaga de fil·loxera, moltes explotacions agràries varen descobrir en la cacera una font d'ingressos complementària i molt agraïda.

La cessió del dret de caça responia a diferents interessos. Les persones beneficiàries de les cessions solien ser forasters, en molts casos de Barcelona o d'alguna capital de província. El 1882, a Dosrius (Maresme), hi trobem una de les primeres cessions explícites del dret de caça. Es tracta d'un edicte municipal en què els veïns de Barcelona Paciano Guilimany i Baltasar de Bruguera figuren com a *cesionarios de Joaquin Matas del derecho de vedar y poder cazar en su propiedad* situada als termes d'Arenys de Munt i Dosrius.⁸¹ Les cessions del dret de caça podien fer-se sota la fórmula d'un arrendament, tot i que en molts anuncis, no hi solien constar els pactes que emparaven aquests actes jurídics. En alguns, hi hem detectat referències a arrendataris del dret de caça, cites als contractes d'arrendament i, en una ocasió, la transcripció completa del contracte, un fet excepcional que ens dóna idea de les clàusules temporals i econòmiques d'aquests.

El 1885, a Age, districte de Vilallobent (Cerdanya), es constituí un vedat que incloïa finques de diversos propietaris que *han autorizado plenamente á D. Francisco Morer y Guasch, vecino del mismo para que, vede para cazar, todos los terrenos campos y prados que forman dichas partidas, concediéndole el derecho exclusivo de poder cazar en ellas.*⁸² Un particular havia aconseguit l'autorització de tots els propietaris per gestionar i tenir, en exclusivitat, el dret de caça. Un cas semblant, el podem

81 BOPB, 15 agost 1882, núm. 194, p. 2.

82 BOPG, 27 juliol 1885, núm. 89, p. 2.

il·lustrar amb un anunci de 1888 referit a l'ampliació del *Vedado de Gatiellas*, format per un conjunt de masos d'Oix (Garrotxa).⁸³

Els acords entre propietaris residents i propietaris forasters sovintegen en els anuncis per tancament de terres. Es tracta d'un dels models més habituals per a la creació de vedats de caça. És el cas, per exemple, de la unió d'uns quants veïns de Sant Martí Vell (Gironès) i altres *hacendistas forasteros* que, citant la Llei de 6 setembre 1836, la Reial ordre de 25 novembre 1847 i l'article 18 de la Llei de 1879, varen fer públic que *quedan vedados en común los terrenos que poseen*.⁸⁴ Un altre exemple és el de Manuel Fina Puig,⁸⁵ que el 1892 va instar el Govern Civil per constituir un vedat *para disfrute de la caza* a la muntanya de Caramany de Pals,⁸⁶ una finca recentment arrendada, que se li va adjudicar a través d'una subhasta.

A la província de Barcelona, un dels primers exemples de vedats de caça que consten en la documentació consultada és la finca anomenada la *Casa de los Cazadores* del Prat de Llobregat, propietat de José Bosch i Juan Sisteré, veïns de Barcelona. El 1880 aquests dos senyors aconseguiren, a més, la cessió del dret de caça, *con el asentimiento á favor de los mismos*: de Pedro Batllori, l'heretat de les *Monjas Magdalenas*, amb ressonàncies de desamortització; i dels germans Badals, *Las Marinas de casa Monés*, terrenys palustres rics en aus i propers al delta del Llobregat.⁸⁷ A les zones humides del Prat de Llobregat la cacera era una activitat a l'alça. A Gavà, Viladecans, Sant Boi i Sant

83 També s'indicava el nom dels guardes particulars jurats encarregats de la vigilància i custòdia del vedat, els veïns d'Oix, Pedro Martínez, Bartolomé Gardella i Pedro Prujá (BOPG, 9 gener 1888, núm. 4, p. 20). Bartolomé Gardella apareix en un altre anunci de 1903 com a *apoderado de D. Antonio Bru de Sala*, que constituïa un vedat de nou masos a Oix, i un a Beget (BOPG, 10 juny 1903, núm. 69, p. 270).

84 BOPG, 15 agost 1888, núm. 98, p. 424.

85 Sabem que Manuel Fina va ser jutge municipal (*La Publicidad*, 14 juny 1899, edició de nit, núm. 1.177, p. 3) i, entre d'altres, soci del casino *La Alianza* i de l'Asociación de Propietarios de Palafrugell (AMP, fons Fina-Rocas, caps 651, títol de soci del casino *La Alianza* a nom de Manel Fina, 1898; i caps 660, títol de soci de l'Asociación de Propietarios de Palafrugell a nom de Manel Fina Puig —junt amb rebuts i el reglament de l'associació—, 1921).

86 BOPG, 27 gener 1892, núm. 12, p. 37.

87 BOPB, 23 desembre 1880, núm. 306, p. 5.

Feliu de Llobregat, hi consten nombrosos anuncis relatius a la constitució de vedats i acotats, fins a conformar un vertader puzzle de vedats limítrofs. A més de la riquesa cinegètica, la seva proximitat a la capital catalana va fer que aquesta zona esdevingués una autèntica àrea d'esbarjo i de negoci.

A Sant Just Desvern ens apareix una important associació cinegètica de la qual consten diversos anuncis de vedat. Es tracta de la *Sociedad de caza 'La Fatxona'*, un club selecte i exclusiu que, com veurem, articulava tota una sèrie de relacions socials de veïns i industrials de Barcelona al voltant de Can Fatjó, una masia situada al camí de Vallvidrera (Barcelonès). Un edicte municipal, de 1891, ens informa d'una ampliació del vedat. D'acord amb les disposicions de la Llei de caça, i a instància de la societat de caça esmentada, representada pels senyors Miguel Mallol Raventós —jutge municipal de Sant Just—,⁸⁸ José Oliveras i Federico Pedrosa, es declaraven vedats els terrenys cedits per Jaime Grau, els de la vinya de Juan Farrés i *los mansos can Vila, can Oliveras y can Padrosa*.⁸⁹ Una edició de *La Vanguardia* d'un parell d'anys abans elogiava la tasca de vigilància dels guardes particulars jurats de La Fatxona i el bon servei que havien fet ajudant la Guàrdia Civil a capturar tres *malhechores que merodeaban por allí teniendo en jaque á los propietarios*.⁹⁰ Tres anys després, el vedat de La Fatxona s'ampliava, agregant l'heretat Llavallol d'Anna Maria Ximenis i una vinya anomenada de la Creu.⁹¹ La sol·licitud a l'alcaldia de Sant Just, la signava el conegut Carles Godó Pié, president del vedat alhora que empresari i cofundador, el 1881, de *La Vanguardia*. Un bon exemple, aquest, de la dimensió i la funció social i política dels vedats i les societats de caça. Dies després

88 *La Vanguardia*, 7 juliol 1891, núm. 2.087, p. 3.

89 BOPB, 17 desembre 1891, núm. 301, p. 3.

90 *Leemos en El Diario Mercantil: Los guardas jurados particulares del vedado conocido por La Fatxona, Sarria, han prestado un buen servicio ayudando á la guardia civil de aquel puesto en la captura de dos ó tres malhechores que merodeaban por allí teniendo en jaque á los propietarios. Se nos hacen grandes elogios de los referidos guardas, por su constante vigilancia y su actividad en secundar la del benemérito cuerpo de la guardia civil allí acantonada, mereciendo unos y otros el aprecio del vecindario. La Vanguardia*, 7 setembre 1889, núm. 1.074, p. 2.

91 BOPB, 6 març 1894, núm. 55, p. 3.

del primer anunci de Carles Godó com a president de la societat, trobem dos altres referents a ampliacions del vedat al terme veí de Sarrià.⁹²

Un altre cas interessant és el vedat de caça constituït el 1894 per dos magnats de la indústria catalana a Castellnou de Bages (Bages). Els *fabricantes* i veïns de Barcelona, José Portabella Cots i Manuel Bertrand Salsas, a través del seu procurador, varen declarar vedades i acotades sis heretats que *poseen en arriendo de sus propietarios*.⁹³ El 1896, a Castellar del Riu (Berguedà), hi detectem la constitució d'un vedat de 1.481 hectàrees. Els germans Ramon i Pere Pujol i Ramon Minoves, veïns de Berga i *hacendados forasteros de este pueblo* destinaven a vedat el patrimoni de Riu, constituït per diferents finques fins als Rasos de Peguera, i l'heretat *Tarsá* que limitava al sud amb l'heretat Solana o *Emprivios del pueblo de Capolat*.⁹⁴

A Manuel Bertrand, empresari del sector tèxtil i sucrer,⁹⁵ el trobem el 1906, juntament amb el seu fill Eusebi Bertrand

92 BOPB, 8 març 1894, núm. 57, p. 3; i BOPB, 14 abril 1894, núm. 89, p. 4. Altres notícies de la societat *La Fatxona* són de 1899, quan era presidida per Federico Herrero González i s'amplià amb dos masos més, Casa Carbonell i Casa Marlés. BOPB, 12 setembre 1899, núm. 218, p. 3. Cinc anys després, segons un edicte d'alcaldia, José Gelabert Fatxó, propietari de la Casa Fatxó, acotava els terrenys del mas d'acord amb la nova llei i reglament. BOPB, 19 agost 1904, núm. 199, p. 2.

93 BOPB, 11 juliol 1894, núm. 164, p. 3. De l'afició per la cacera de José Portabella, en tenim notícia a través de dos anuncis més, pel mas Morera de Manresa, BOPB, 23 juliol 1889, núm. 150, p. 2; i per la costa de Collbaix a Sant Joan de Vilatorrada, una *porción de tierra de reciente adquisición* del mas *San Juan*, BOPB, 20 abril 1902, núm. 95, p. 2.

94 BOPB, 24 abril 1896, núm. 99, p. 2-3.

95 Els seus negocis es focalitzaren en el sector del tèxtil i el cotó, a Manresa i al Baix Llobregat. Fundà la societat que construí la Sucrera del Segre. Manuel Bertrand Salsas, fill de Manuel Bertrand Cortalé (fundador de *La Fàbrica Bertrand*, a Sant Feliu de Llobregat; fou una de les pioneres del sector tèxtil del Baix Llobregat), es casà amb Flora Serra Casanova el 1878, amb qui es constituï la societat *Textiles Bertrand y Serra SA*, propietaris, entre d'altres (a Sant Fruitós de Bages i Barcelona), de la *Fàbrica nova* de Manresa. Francesc CABANA, *Les catedrals del cotó*, Barcelona, Edicions Proa, S.A., 2008, p. 165-166; i Lucía JUÁREZ, *Estudio arquitectónico y patrimonial de la Fàbrica Nova de Bertrand y Serra de Manresa*, juny 2005, p. 23-27 dels apèndixs dins de Lluís VIRÓS PUJULÀ, *La industrialització catalana a internet. Materials didàctics per al web del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya*, Memòria de treball de llicència retribuïda,

Serra, en la creació d'un acotat de caça en uns terrenys del Prat de Llobregat, amb una extensió total de 228,7 hectàrees. La prohibició d'entrar-hi s'aplicava d'acord amb l'article 7 del Reglament de caça de 1903 i altres disposicions vigents.⁹⁶ La joia d'aquest conglomerat de finques era l'estany de La Ricarda, als marges del qual havien col·locat quaranta-quatre estaques de ferro amb *las tablillas que ostentan las inscripciones de 'Terreno acotado de M. Bertrand' y 'Terreno acotado de E. Bertrand'*.⁹⁷ La Ricarda estava constituïda per la finca Paret del Arus i per un anterior vedat, *Matetas y Lluís y socios de antiguo*, propietat de Manuel Bertrand; i s'hi afegiren altres peces, que eren titularitat del seu fill Eusebi i que limitaven amb *el estanque de Magarola*.⁹⁸ Un altre exemple interessant d'afició cinegètica fou el d'Alejandro María Pons Serra, financier de Barcelona.⁹⁹ El 1895, en l'edicte de l'alcaldia del Brull, al Montseny, constava com a *hacendado* que, en concepte de *propietario y arrendatario*, fitava els termes amb estaques de fusta i amb la inscripció de *Vedado de caza*, dels masos Casademunt, Sala, Boix i Brugué.¹⁰⁰

2005, <http://www.xtec.cat/sgfp/llicencies/200405/memories/947a1.pdf>, data de consulta: juny 2014.

- 96 Estem davant d'un exemple en què establien un *terreno acotado o amojonado* i no un *vedado*, amb la qual cosa la Llei i el Reglament citat ho conceptualitzava com un terreny tancat on només podia caçar l'amo, excepte en època de veda, i on aquesta activitat era secundària davant qualsevol explotació agrícola o industrial. A diferència del *vedado*, no tributava. *Gazeta de Madrid*, 9 juliol 1903, núm. 190, p. 1411.
- 97 BOPB, 3 abril 1906, núm. 80, p. 2.
- 98 BOPB, 3 abril 1906, núm. 80, p. 2.
- 99 Alejandro María Pons formava part de l'*establishment* financier i social de Barcelona. Enquadrat en un poderós nucli catòlic, i vinculat al marquès de Comillas, fou president del Comitè de Defensa Social de Barcelona per la promoció de falanges ciutadanes contra una hipotètica revolució obrera i social. El seu avi, José María Serra, i el seu pare, Isidoro Pons, foren fundadors —amb el marquès de Comillas— del *Banco Hispano Colonial*, en el consell d'administració del qual s'integrà el 1892. Anteriorment, el 1885, fou secretari general de la *Compañia Trasatlántica* per després integrar-se, amb el mateix càrrec, a la *Compañia General de Tabacos de Filipinas*. Martín RODRIGO ALHÁJILLA, «Hegemonía, consenso y conflicto: una historia social del poder en la Restauración», *Historia social*, núm. 36 (2000), p. 35-55.
- 100 BOPB, 17 juliol 1895, núm. 170, p. 2.

El 1907, a Santa Coloma de Gramenet, hi apareix, altra volta, un cas d'unió d'interessos per crear un vedat de caça, a través, entenem, de la cessió del dret a un individu com a gestor. En aquesta ocasió, Ramon Maria de Segarra i de Castellarnau, germà de l'escriptor Josep Maria de Segarra, *tiene concedido el derecho exclusivo de caza* d'algunes heretats i de multitud de finques plantades de vinya, que comprendrien gran part del terme municipal. Entre els masos, hi trobem Casa Segarra, propietat de Fernando de Segarra, el seu pare; can Gordi, propietat de Juan Gordi Doménech; can Calvet, propietat de Juan Mariné; can Sam, propietat dels hereus del comte de la Llar; i un reguitzell de vinyes de les quals consta el nom dels arrendataris.¹⁰¹

Arreu del territori, hi trobem nombrosos exponents de societats de caça relacionades amb vedats. El 1882, a Olèrdola (Penedès), hi detectem un vedat de caça acordat entre hisendats i propietaris locals associats amb persones de procedència diversa, entre els quals hi havia Josep Ferrer Vidal, veí de Gràcia, polític, economista i fabricant de teixits.¹⁰² Els altres socis del vedat eren veïns de Barcelona, propietaris de deu finques, que havien *acordado constituir las en vedado de caza*.¹⁰³ Un altre exemple interessant d'explotació de vedats, el trobem a Sant Antolí, actualment dins el municipi de Ribera d'Ondara (Segarra), on el 1898 José Melgosa havia presentat a l'Ajuntament una sol·licitud per iniciar un expedient per acotar i declarar vedat de caça *con la denominación 'del pañuelo'* una finca del seu domini

101 BOPB, 7 octubre 1907, núm. 240, p. 6-7.

102 Josep Ferrer i Vidal (Vilanova i la Geltrú, 1817 — Barcelona, 1893). Industrial i polític, afiliat al Partit Conservador. Fou diputat i senador i formà part d'institucions culturals i econòmiques de Barcelona, com l'Ateneu Català i l'Ateneu Barcelonès. Aquest prohom de la burgesia catalana defensà a ultrança el proteccionisme. Publicà les *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer en general y especialmente sobre el hilar y tejer el algodón hechas en el Ateneo barcelonés*, Barcelona, Establecimiento Tip. de Jaime Jepús Roviralta, 1875, i les *Consideraciones sobre la crisis económica europea*, Barcelona, Establecimiento tipográfico de Espasa Hermanos y Salvat, 1879.

103 BOPB, 2 novembre 1882, núm. 262, p. 4.

ubicada a la partida del Salat o Cucalé, i composta de bosc, matollar, erm, i de cabuda divuit jornals i quatre porques.¹⁰⁴ A Balaguer mateix, hi trobem la constitució del vedat de caça de Torre de Bisonga, propietat de Francisco Abella Torres i amb una extensió modesta de deu hectàrees de terra campa, vinya, pastures i arbres fruiters.¹⁰⁵ El 1885, al Camp de Tarragona, a Roda de Barà i la Pobla de Montornès es formava el vedat *La Unión* amb les propietats de José Virgili i el mas Soler de Rufino Plana;¹⁰⁶ a Pacs del Penedès, el *Vedado de San Gil*¹⁰⁷ i, al terme de Tarragona, el 1891 el governador civil anunciava el vedat de Comellà del Moro, uns *terrenos acotados* de 400 hectàrees producte de la unió dels masos Morató, Granell i part del mas del Pastor.¹⁰⁸

En pocs anuncis, només tres, hi hem localitzat referències a les condicions contractuals que tenia la societat que administrava els vedats; i només en un, la descripció completa d'aquestes clàusules. El 1890, José Bassa Plana, propietari i veí d'Altafulla (Tarragonès), i Ramon Puigmartí de Gispert, de Barcelona, van acudir al Govern Civil de Tarragona perquè desitjaven acotar i vedar un conjunt de finques que sumaven unes mil hectàrees ubicades a Tamarit i la Riera de Gaià, i que pertanyien a Juan Oliva, José Vallés, Juan Gatell, José Bassa, Leonor Gassó, Josefa Bassa, Francisco Rull, Juan Fortuny, Francisco de P. Ixart, Pedro Vives i Pedro Marqués.¹⁰⁹ El governador ho publicava en el periòdic oficial perquè els *cazadores que no tengan el oportuno permiso de los*

104 BOPL, 26 gener 1898, núm. 12, p. 52. Equivalents a 4.358,04 m². 1 porca = 363,1704 m², 6 porques = 2.179 m², gairebé una vessana. Claudi ALSINA, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990.

105 BOPL, 3 juny 1909, núm. 84, p. 374.

106 BOPT, 12 agost 1885, núm. 189, p. 2.

107 BOPB, 27 març 1901, núm. 74, p. 1-2.

108 BOPT, 15 agost 1891, núm. 92, p. 1.

109 Altra volta detectem els cognoms Vives i Gatell, descendents dels homes que el 1801 aconseguiren un ban de la Reial Audiència per fer valer el seu dret d'aigües del rec de Gaià, un cabal que prenién de la riera d'Altafulla. ACA, Reial Audiència, *Firmarum et obligationum*, núm. 1.231 (3r), f. 117v, 13 març 1801.

representantes de la Sociedad, se abstengan tanto en la época de la veda de la caza como fuera de ella de introducirse. I tot seguit adjuntava les clàusules.¹¹⁰

El 1898 tornem a localitzar el barceloní Ramon Puigmartí, un dels promotors del vedat anterior. El servei agronòmic, que depenia del Govern Civil i s'encarregava de les qüestions de la cacera, responia positivament a la seva sol·licitud per acotar i vedar per la caça la finca denominada *Coto de Montferri*, emplaçada als municipis de Salomó (Tarragonès), Bonastre (Baix Penedès) i Puiginyós (Alt Camp), i d'una cabuda de 1.825 hectàrees. En aquest cas tenim constància que el sol·licitant va presentar els contractes que havia signat amb els propietaris de

110 Les clàusules constitutives d'aquesta societat deien el següent:

1º Los propietarios adheridos a este convenio renuncian a favor de los socios que en cualquier tiempo formen parte del vedado el derecho de cazar en sus propiedades objeto de este contrato, igualmente renuncian a conceder permiso alguno. 2º Los socios deberán respetar en un todo las cosechas, absteniéndose de cazar en la viña hasta tanto que se haya levantado las cosecha. 3ª El guarda particular jurado vigilará el coto, no sólo para evitar que cacen en él las personas que por este contrato no tengan derecho a ello, sí que también para que no se cause daño ni perjuicios a las tierras acotadas. 4ª La Asociación nombrará en la forma que acuerde un representante a quien el guarda deberá dar cuenta de cualquier infracción de este contrato a de la vigente ley de Caza, ya sea por parte de cualquiera de los socios o de los propietarios, sin perjuicio de la denuncia prevenida por la ley para tales casos siempre que el representante de la Sociedad lo juzgue oportuno. 5ª El representante tendrá el derecho de conceder permiso a quien crea conveniente ateniéndose siempre al reglamento interior por el que se regirán los Sres. Socios. 6ª Solo se podrá cazar en el vedado desde el 15 de Agosto al 15 de Enero, ambos inclusive. 7ª El término o duración del presente contrato será de cinco años forzosos por ambas partes y de cinco años más forzosos para los propietarios y voluntarios para los socios al principio nombrados, de manera que si al terminar el primer quinquenio los socios desean continuar por cinco años más en iguales condiciones, los propietarios vendrán obligados á ello. 8ª Todos los gastos causados por este contrato o de que con relación al mismo en lo sucesivo se causaren, corren a cargo exclusivo de los Sres. Socios. 9ª Cualquiera diferencia o cuestión que surgiere entre la Asociación y cualquiera de los propietarios deberá someterse a la resolución de amigables compondores nombrándose al efecto uno por cada una de las partes y un tercero en caso de discordia. 10. El nombre del vedado será 'Vedado de Santa Margarita'. BOPT, 30 novembre 1890, núm. 283, p. 1.

les terres i que declarava tancades les finques per deu anys.¹¹¹ L'altra referència a l'existència d'un contracte és de dies després. En aquest cas, unes terres d'Alcover (Alt Camp) i Perafort (Tarragonès) cedides a León Alasá Rovira,¹¹² no se cita la durada, però s'especifica que *he acordado declarar cerrados en todas épocas dichos terrenos*.¹¹³

Per acabar, ens referirem a la *Sociedad de cazadores titulada La Protectora*. El 1896, el seu president i veí de Tarragona, Fernando de Castellarnau, sol·licitava vedar una relació de finques per a ús dels membres de la societat. El repertori de propietaris s'escampava per les diferents partides del terme de Tarragona (Torre de Sant Jerònim, Terres Cavades, Viladegats, Sant Pere, Lorito, Comellà del Moro, Budellera) i la partida del Monnàs de Tamarit. La superfície incorporada, que integrava parcel·les de noranta-sis propietaris, superava lleugerament les 242 hectàrees.¹¹⁴

LA LLEI DE 1879

La Llei de caça de 1879 va ser la gran fita legislativa, en aquesta matèria, del segle XIX. No només va regular la cacera sinó que el dret de propietat en fou, novament, la pedra angular. En efecte, la propietat fou la institució que va estructurar els llocs on es podia practicar aquesta activitat. La normativa s'implementava en plena Restauració monàrquica i responia als interessos de les classes dirigents. La cacera, doncs, jugarà una doble funció, com a recurs natural i com a diversió de les classes socials benestants en un context de canvis en la titularitat de la terra i la disminució d'espais on poder practicar-la.¹¹⁵

111 BOPT, 5 agost 1898, núm. 184, p. 1.

112 León Alasá Rovira en el context de la Guerra de Cuba, ens apareix com a registrador *de la patente de invención ante la DGAIC con el n° 17741, expedida el 23-9-1895 por veinte años, por una aparato titulado cama militar*. *Gazeta de Madrid*, 31 gener 1898, núm. 31, p. 355.

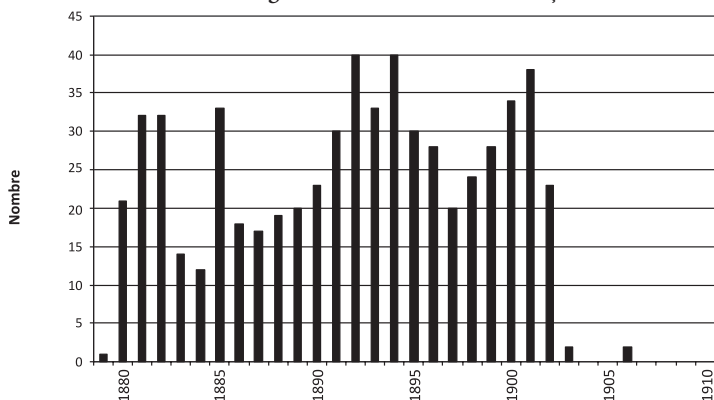
113 BOPT, 12 agost 1898, núm. 190, p. 1-2.

114 BOPT, 18 juny 1896, núm. 144, p. 1.

115 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 137.

Els vedats de caça havien de tributar d'acord amb la quarta regla de l'article 65 del Reglament de *Contribución territorial de 30 de septiembre de 1885*. Aquesta obligació podia fer desistir de ser titular d'un vedat de caça. En els anuncis dels butlletins, les diferències entre els vedats de caça i les prohibicions o simples acotaments per a caça solen ser, generalment, difícils de dilucidar. Per assenyalar els vedats s'instal·laven estaques amb inscripcions que ho indiquessin. L'existència d'aquestes estaques consta en 240 anuncis (13,5 %), als quals cal sumar 33 casos (1,8 %) en què s'informa que estan pendents de col·locació. Aquesta pràctica de delimitar les finques vedades no constava en la Llei de 1879. En canvi, en la Llei de caça de 1902, com veurem, s'explicitarà de manera detallada i el Reglament de 1903, a més, farà una clara subdivisió entre les diferents modalitats de vedats. La referència a senyals materials visibles per indicar la propietat consta de manera col·lateral en la Reial ordre de 25 novembre 1847.¹¹⁶ El nombre d'anuncis que justificaven el tancament i la prohibició de cacera o la constitució d'un vedat amb la Llei de 1879 —a més d'altres normes— és de 614 (34,5 %).

Gràfic 17. Cronologia de les cites a la Llei de caça de 1879

¹¹⁶ *Manual de policía rural...*, p. 338-339; i *Colección legislativa*, tom XLII, Madrid, Imprenta nacional, 1849, p. 363.

La Llei no va satisfer plenament a ningú. Segons González Pellejero, molts caçadors estaven insatsifets perquè, entre d'altres, els titulars de la terra o dels vedats no estaven obligats a complir la veda i podien caçar tot l'any, un aspecte diferencial que consideraven com un privilegi inacceptable.¹¹⁷ El *Diccionario Alcubilla* aportava una reflexió crítica amb la Llei, perquè aquesta permetia entrar a les finques veïnes a recollir peces mortes, un fet que representava una limitació del dret de propietat.¹¹⁸

El reglament que l'havia de desenvolupar mai no va veure la llum. En una trentena d'anuncis es fa referència als *reglamentos vigentes* com a complement de la Llei de 1879. En vint-i-un exemples, hi consta que *quedan acotados y destinados á vedado de caza, con arreglo á la ley de 10 de enero de 1879 y reglamentos vigentes*. En dos casos més, a la mateixa cita, s'hi afegeix la locució ... *y códigos vigentes*. I per acabar, en set casos s'aclaria que els reglaments eren sobre caça i pesca: *quedan acotados y destinados á vedados de caza con arreglo á la ley de 10 de enero de 1879 y reglamentos vigentes sobre caza y pesca*. Aquests esments podrien donar lloc a equívocs, però es tracta d'una referència genèrica a altres lleis i normatives i no a un reglament que no existí. D'aquests exemples, dos són per Lleida i la resta per Barcelona, i la seva cronologia s'emmarca en tots els casos, excepte un de 1892, en la dècada de 1880. Per territoris destaca l'actual comarca del Baix Llobregat, amb tretze

117 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 176.

118 Tret de les afirmacions del diccionari de Martínez Alcubilla, contràries a la Llei perquè s'havia fet, segons aquest, *menoscabando los derechos del propietario* (MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom II, p. 261.), altres autors, per aquest mateix fet, la qualificaren de llei autènticament socialista (GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 176).

models,¹¹⁹ l'Anoia, amb sis,¹²⁰ el Vallès Occidental, amb cinc,¹²¹ dos del Garraf,¹²² dos de l'Alt Urgell,¹²³ un a l'Alt Penedès,¹²⁴ i un a Osona.¹²⁵ En deu d'aquests exemples esmentats consta l'expressió *se declaran vedados y acotados para el uso de la caza* en la mateixa disposició que els vint-i-un en què consta *destinados a vedados de caza*, un aspecte que ens indicaria les diferents maneres de referir-se als vedats i a la seva constitució.

LA LLEI DE 1902 I EL SEU REGLAMENT DE 1903

Tan bon punt la Llei de caça de 16 maig 1902 fou promulgada, tingué una repercussió immediata en la publicació d'anuncis de vedats. L'any 1902, just a partir del 8 de juny, gairebé un mes després de la seva entrada en vigor, s'enregistren un total de 78 avisos, 47 dels quals són justificats amb la nova legislació.¹²⁶ Entre els anys 1902 i 1910 trobem 121 anuncis amb cites a la nova llei de caça. La Llei representà un nou impuls per tancar i vedar les terres dins el marc d'una normativa que aportà algunes novetats.

119 BOPB, 27 agost 1880, núm. 205, p. 2; BOPB, 27 agost 1880, núm. 205, p. 2; BOPB, 27 agost 1880, núm. 205, p. 2; BOPB, 23 desembre 1880, núm. 306, p. 5; BOPB, 11 gener 1881, núm. 9, p. 4; BOPB, 13 abril 1881, núm. 88, p. 4; BOPB, 27 juliol 1881, núm. 178, p. 3; BOPB, 14 abril 1885, núm. 89, p. 2; BOPB, 20 maig 1885, núm. 120, p. 2; BOPB, 7 octubre 1885, núm. 240, p. 3; BOPB, 13 abril 1886, núm. 88, p. 2; BOPB, 28 agost 1886, núm. 206, p. 1; BOPB, 15 novembre 1892, núm. 274, p. 3.

120 BOPB, 17 agost 1880, núm. 196, p. 4; BOPB, 5 setembre 1885, núm. 213, p. 3; BOPB, 22 setembre 1885, núm. 227, p. 4; BOPB, 23 octubre 1885, núm. 254, p. 3; BOPB, 2 juliol 1886, núm. 157, p. 2; BOPB, 4 octubre 1888, núm. 238, p. 3-4.

121 BOPB, 4 març 1881, núm. 54, p. 1; BOPB, 11 setembre 1881, núm. 218, p. 2; BOPB, 11 setembre 1881, núm. 218, p. 2; BOPB, 17 agost 1882, núm. 196, p. 2; BOPB, 14 juny 1885, núm. 142, p. 2.

122 BOPB, 2 abril 1886, núm. 79, p. 3; BOPB, 9 abril 1881, núm. 85, p. 4.

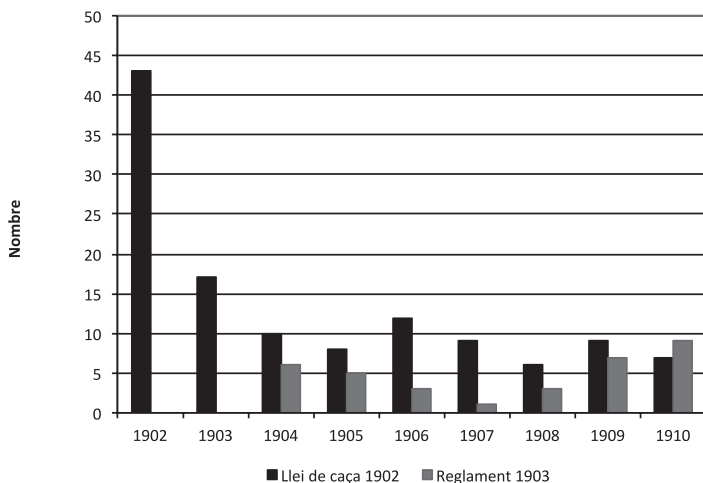
123 BOPL, 7 octubre 1885, núm. 219, p. 794; BOPL, 25 gener 1886, núm. 14, p. 42.

124 BOPB, 29 juny 1887, núm. 154, p. 5.

125 BOPB, 19 agost 1887, núm. 198, p. 2.

126 BOPB, 8 juny 1902, núm. 137, p. 2

Gràfic 18. Cites a la Llei de caça de 1902 i al seu Reglament de 1903

La Llei de 1902 reconeixia els vedats i el Reglament de 1903 en clarificà les classes. Els vedats de caça es reservaven per aquells terrenys on la cacera era l'activitat principal i, com recordava una circular de la *Dirección general de Contribuciones* d'octubre de 1902, estaven obligats a tributar d'acord amb l'article 65 del Reglament de la *Contribución territorial de 30 de septiembre de 1885*.¹²⁷ A més dels vedats, també es reconeixien els *terrenos cerrados o cercados*, que estiguessin closos físicament; els *terrenos acotados o amojonados* que tinguessin fites, *cotos* o *mojones* visibles en tots els límits i estiguessin dedicats a qualsevol explotació agrària o industrial, i amb la caça com a activitat secundària;¹²⁸ i, finalment, els *terrenos sembrados, en tanto no estén levantadas las cosechas*, que es consideraven

127 MARTÍNEZ ALCUBILLA, *Diccionario...*, tom III, p. 501. BOPG, 3 octubre 1902, núm. 119, p. 485; i BOPL, 8 octubre 1902, núm. 150, p. 648

128 *La circunstancia de estar el terreno destinado a explotación agrícola o industria, se presume siempre mientras no se demuestre lo contrario (Sentencia del Tribunal Supremo de 27 de abril de 1912, "Gaceta" del 16 de octubre de 1912)*. «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplement al núm. 308 (1935), p. 12.

tancats als efectes d'entrar a caçar sense el permís de l'amo sempre que no s'hagués fet la recol·lecció. Així doncs, tot propietari, segons l'article 7 del Reglament¹²⁹ i el 388 del Codi civil,¹³⁰ podia tancar els terrenys i reservar-se el dret de caça sense intervenció de l'autoritat.

L'article 12 del Reglament de 1903 establia que aquells propietaris que tinguessin terrenys declarats *vedados de caza*, amb anterioritat, tenien sis mesos per notificar a l'alcaldia competent la voluntat de continuar considerant-los la mateixa categoria. Això tenia clares implicacions fiscals. Per la província

129 En concordança amb els articles 9-16, 18, 26 i 27, 39 i 50 de la Llei, i 16, 27-29, 35, 36, 37 i 75 del Reglament. Art. 7 *Se entenderá por "terreno vedado" o "cerrado" para los efectos de la caza, toda extensión de terreno que esté materialmente cerrada por seto vivo, tapia o espino artificial, y que no tenga más entrada que las puertas que el dueño haya puesto en la finca.*

Se entenderá por "terreno acotado" o "amojonado" para los efectos de la Ley del presente Reglamento, todo aquel que, bajo una linde y propiedad de un dueño, tenga colocados visiblemente hitos, cotos o mojones, para determinar sus linderos y esté dedicado a cualquier explotación agrícola o industrial, siendo secundaria la de la caza.

En ambas clases de terrenos sólo podrán cazar o destruir la caza en tiempo legal, el dueño, arrendatario o las personas a quienes estos autoricen por escrito y reúnan además las condiciones exigidas por la Ley; pero no podrá cazarse en ningún tiempo con reclamo de perdiz, ya sea natural o artificial, ni hacer saca de conejos durante toda la época de veda. Gazeta de Madrid, 9 juliol 1903, núm. 190, p. 1.411.

130 L'article 388 CC esdevenia una referència sòlida de jurisprudència, així com un seguit de sentències al voltant de l'article 7 del Reglament de caça de 1903: *Constituye explotación agrícola el aprovechamiento de una dehesa para pastos (sentencias de 28 de abril de 1909 y 27 de junio de 1912, "Gacetas" de 19 de noviembre de 1909 y 1º de diciembre de 1912). Es terreno amojonado todo lo que tiene mojones, cualquiera que sea la antigüedad de ellos y se hayan o no cumplido prescripciones legales para colocarlos (sentencias de 3 de abril y 27 de mayo de 1912, "Gacetas" de 19 de noviembre del mismo año). La circunstancia de estar destinado el terreno a explotación agrícola o industrial se presume siempre, mientras no conste lo contrario (Sentencia de 27 de abril de 1912, "Gaceta" de 16 de octubre del mismo año). Basta tener en los linderos tablillas con la palabra "coto" (Sentencia de 27 de Junio de 1912, "Gaceta" de 1º de diciembre del mismo año). Se supone en esta última sentencia que la condición de estar la finca destinada a explotación agrícola o industrial existe, pues sin ella no bastan los mojones, señales o tablillas para impedir la entrada a cazar. «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», Revista técnica de la Guardia civil, suplement al núm. 308 (1935), p. 55-56.*

de Girona, el 1904 tenim un cas interessant en què es posa molt èmfasi a considerar un terreny com a acotat i no com a *vedado de caza*. Es tracta de les finques Torres de Palau, Casa nova i Casa petita, propietat de José M. de Sarriera i de Milans i ubicades a l'antic terme de Palau-sacosta, avui integrada a la ciutat de Girona.¹³¹ Aquestes finques, *actualmente propiedad del recurrente*, feia vint anys que havien estat declarades *vedados para la caza, corta de leñas y aprovechamientos de pastos*. Sarriera va sol·licitar al Govern Civil que se l'eximís de la tributació aplicada als vedats, i per això, en virtut del Reglament de 3 juliol 1903 i de la Llei de caça de 1902, es demanà que *deben conceptuarse las expresadas fincas como terreno acotado ó amojonado para los efectos de la caza, y nunca pueden considerarse como comprendidas en el artículo 9.º del Reglamento, ó sea 'Vedado de caza' porque la caza no constituye su principal explotación*. La requalificació de les finques no va limitar el dret del sol·licitant d'*evitar que en tiempo legal, se cace, corten leñas ó se aprovechen los pastos*.¹³²

Amb la nova llei el gener de cada any els governadors civils havien d'informar els caps de Districte Forestal provincial de les finques declarades vedats de caça durant l'any anterior, i havien d'enviar una estadística que s'havia de publicar a la *Gazeta de Madrid* i als butlletins oficials.¹³³ A la *Gazeta de Madrid* de 1908, hi hem trobat la relació de vedats de 1906-1907 publicada pel Ministeri de Foment.¹³⁴ Per a la *Región agronómica de Cataluña* apareixen només tres vedats, corresponents a la província de Barcelona, que no ens consten als butlletins oficials.¹³⁵ Aquest fet

131 BOPG, 20 agost 1884, núm. 100, p. 1.

132 BOPG, 12 octubre 1904, núm. 123, p. 493.

133 *Gazeta de Madrid*, 9 juliol 1903, núm. 190, p. 1.411.

134 *Ministerio de Fomento, Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio, Relación de los terrenos que han sido declarados 'Vedados de caza' y términos municipales á que corresponden, y de los que, habiendo tenido tal condición, han dejado de serlo desde Agosto de 1906 á igual mes de 1907, en virtud de lo prevenido en el art. 13 del Reglamento de 3 de Julio de 1903, Gazeta de Madrid*, 3 gener 1908, núm. 3, p. 36.

135 Es tracta dels vedats de caça establerts, sense cap dada dels titulars, de Roca Muradera (Palafolls), Pineda (Castelldefels) i Malet, Sayó, Patriol i Colònia Casanovas (Prat de Llobregat). *Gazeta de Madrid*, 3 gener 1908, núm. 3, p. 36.

potser s'explica per l'aposta generalitzada de declarar els terrenys com a acotats, seguint la fórmula que permetia prohibir l'accés i la caça a tercers però sense la càrrega fiscal dels vedats.¹³⁶ El frau no fou estrany. Com afirma González Pellejero, *en pocas ocasiones se tramitaron legalmente los vedados y era muy frecuente que los propietarios pusieran los carteles de 'vedado' sin declarar a Hacienda y denunciaran a los cazadores que entraban en ellos no para cazar, sino por allanamiento de la propiedad*.¹³⁷

Aquesta fou la principal preocupació dels propietaris: mantenir les finques lliures i per a l'ús exclusiu dels titulars. Per això, hi havia certa incomoditat amb l'article 16 que permetia l'entrada del caçador en finca aliena per recobrar les peces mortes. Aquest assumpte fou l'ariet perquè sorgissin discrepàncies sobre si la caça era *res nullius* o era propietat accessòria al domini de la terra.¹³⁸ La Llei, que tingué una llarga vida, fou objecte de reformes i d'intents de correcció com els que intentà Francesc Cambó quan fou ministre de Foment.¹³⁹ La seva llarga vigència, fins a 1970, estigué sempre acompanyada de polèmiques. Entre les crítiques rebudes ens ha cridat l'atenció l'article *Vedados y acotados*¹⁴⁰ de l'escriptor Renato Llanas de Niubó,¹⁴¹ publicat el 1956, en el qual posava en qüestió la legalitat

136 El rematant o licitador de muntanyes i boscos públics de l'Estat, comunals o de propis que es traguessin a subhasta per la caça, una vegada obtinguda l'adjudicació, tenia la potestat de demanar la declaració de vedats de caça. Art. 14 del Reglament. *Gazeta de Madrid*, 9 juliol 1903, núm. 190, p. 1.411.

137 GONZÁLEZ, *La actividad cinegética...*, p. 402.

138 *Ibidem*, p. 408.

139 *Ibidem*, p. 410-437.

140 Aquest article havia estat publicat anteriorment en el diari barceloní *El Noticiero Universal* i ... *por creerlo de interés para los cazadores y aficionados a la caza, reproducimos el siguiente artículo que publicó nuestro colega (...), original de nuestro colaborador D. Renato Llanas de Niubó. Ampurdán, semanario comarcal de FET y de las JONS*, núm. 707 (1956), p. 4.

141 Llanas de Niubó, de família carlista, formació catòlica i d'adscripció política dretana, fou autor de diverses obres, entre les quals destaquen *El Judaísmo*, Barcelona, Imprenta y Editorial José Vilamala, 1935 o *El enigma de Cristóbal Colón*, Barcelona, Ediciones Marte, 1964. Aquest publicista i *infatigable orador*, fou fill adoptiu de Figueres (*Vida Parroquial*, 20 desembre 1940, p. 2.) i col·laborador del setmanari *Ampurdán*.

del *simple 'acotado'*. L'articulista pugnava a favor de la *propiedad* de l'Estat sobre la caça, la major i la menor.

Aquest era, segons ell, un *principio fundamental* que havia d'assentar-se en la societat. Veia la legislació de caça com a *vetusta, anacrónica e inoperante, verdadero modelo de imprecisión, calamitosa* i una *concesión excesiva a la propiedad privada*. Només elogiava la figura del *vedado de caza*, entès com a concessió estatal del dret a matar peces dins una determinada propietat, fent socis d'aquesta facultat a tothom que tingués llicència i a canvi d'una quota. El dret dels terrenys acotats era un *derecho abusivo* que impedia el *ejercicio de la caza*.¹⁴²

CONCLUSIONS

Per concloure aquest capítol, a banda de destacar que els vedats —legals o no— van esdevenir un lloc de trobada i sociabilitat de classe, només tornarem a remarcar que molts anuncis de tancament de finques es varen justificar amb les diferents lleis de caça (1834 i, sobretot, 1879). Aquesta legislació, per tant, fou una eina més per reiterar la prohibició d'entrar a les finques, ja establerta en el Decret d'acotaments de 1813. És probable que la reiteració de normes i anuncis sobre acotaments i vedats sigui una manifestació del fracàs relatiu en la imposició dels tancaments —molt especialment pel que fa a la cacera—, però alhora també fou indicatiu d'èxit per la classe propietària en la mesura que va tenir la maquinària de l'Estat a la seva disposició per defensar els seus interessos.

142 Renato LLANAS, «Vedados y acotados», *Ampurdán, semanario comarcal de FET y de las JONS*, núm. 707 (1956), p. 4.

CONCLUSIONS.

LA COMPLEXA CONSTRUCCIÓ HISTÒRICA DELS DRETS DE PROPIETAT

Els drets de propietat són el resultat d'un procés de construcció social, progressiu o regressiu, que necessita l'atenció i la tensió permanent per mantenir-se o per canviar, un fenomen en què operen diferents dinàmiques socials i estratègies d'ús de la informació. Els anuncis en els butlletins provincials foren una pràctica de propietat que amb el temps es va convertir en una institució. Les resistències socials, però, tot i els mecanismes repressius al servei dels propietaris, van mantenir un múscul considerable.

En aquest llibre, en què l'empirisme té un pes important, hem volgut mostrar a través de multitud d'exemples el dinamisme i la complexa construcció social dels drets de propietat durant la segona meitat del segle XIX. Hem estudiat les relacions de propietat a través dels anuncis de prohibició publicats als butlletins oficials provincials, i en alguns moments els hem comparat amb els bans de l'antic règim. S'han analitzat diferents aspectes de les pràctiques de propietat en el que podríem anomenar un nou episodi de la *gran batalla de la propietat, silenciosa* (i silenciada), en el context de la nova organització política de l'estat liberal. Essencialment, aquest nou assalt individualista agrari fou el resultat d'aplicar unes lògiques excloents dins d'un procés de llarga durada de diferenciació social pagesa.

I. TANCAR LES TERRES A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

Els tancaments havien estat una de les obsessions teòriques d'alguns il·lustrats, agraristes i liberals que ho interpretaren com el camí natural davant la barbàrie dels camps oberts i els privilegis de la Mesta. Jovellanos fou la referència de capçalera, com veiem en diccionaris i en algun butlletí oficial. Amb les normatives de Cadis es posava un fonament, però el procés de construcció social de la propietat no estava acabat ni tampoc no tenia l'èxit assegurat. La capacitat de resistència era prou forta.

Després de diversos assajos de bans i edictes generals signats pels governadors civils, des de la dècada de 1850 els anuncis individuals o mancomunats que prohibien l'entrada en finques específiques es convertiren en una pràctica usual entre els propietaris. Durant el període escrutat, de 1850 a 1910, si bé detectem ritmes de publicació diferents per a cada territori, notem uns denominadors comuns pel que fa als anys d'aparició dels anuncis, amb una certa caiguda en els anys del Sexenni Democràtic, i en la periodicitat en la publicació dins l'any natural amb pics importants durant els mesos d'estiu, just abans de les collites, i els mesos de veda.

Amb un redactat i unes fórmules, com la de *para que nadie pueda alegar ignorancia*, que recorden els bans de la Reial Audiència —encara que amb una retòrica menys esplendorosa— els anuncis varen desenvolupar un discurs en defensa de drets de propietat excloents. Observant el llenguatge i les cites de les lleis, hem arribat a la conclusió que a la província de Girona el discurs esdevé més agressiu que a la resta del país. També hem vist que els propietaris i els redactors van utilitzar una bona colla de sinònims d'*agressió* per referir-s'hi.

Les categories socials i professionals dels propietaris de les finques tancades permeten observar com es classificaven els mateixos protagonistes. D'alguna forma és la concreció de la jerarquia i les desigualtats socials a través del llenguatge. La categoria més utilitzada fou la de *propietario*, seguida de la de *vecino* (en un context en què molts hisendats i propietaris residien fora dels municipis on tenien les finques). En la majoria dels casos, però, no s'especifica cap categoria concreta. Altres etiquetes socials presents en un nombre important d'anuncis

són la d'*hacendado* o els títols de noblesa (antiga i nova). Les *vidues*, l'adscripció social de les quals desconeixem, també emergeixen com un col·lectiu important. Un grup modest, si ens atenem al nombre de vegades que consta, és el que està format pels comerciants, industrials i fabricants, molts dels quals podien arribar a presentar-se com a *veïns*. Les professions liberals i relacionades amb estudis universitaris tampoc no són gaire notables, almenys de manera explícita. ¿Seria aquesta una representació dels efectes de la institució de l'hereu? ¿O s'amagaven sota la denominació de *veïns*? Una altra categoria gairebé testimonial és la dels eclesiàstics, que en algunes ocasions consten com a gestors del patrimoni de familiars.

L'extensió de les finques aporta un altre indicador sobre la identitat dels grups socials que promogueren els tancaments. La superfície mitjana dels masos era de 53 hectàrees, i la mediana, de 22 hectàrees. L'estudi de casos concrets d'anunciants ha servit per establir una radiografia qualitativa de les classes propietàries que, en els diferents àmbits territorials, encapçalaren els tancaments de terres. Aquests foren els artífexs d'un discurs individualista agrari que fou seguit amb un cert mimetisme pels propietaris més modestos. En aquest sentit, hem vist que persones que no sabien signar publicaven un anunci d'acotament. El llenguatge i les pràctiques socials eren apreses i estimades com a positives per aquells qui experimentaven o desitjaven un ascens social.

Entre les classes dominants, hi hem localitzat diferents exponents de la gran propietat a Catalunya. Alguns d'ells consten en les llistes de majors contribuents del període.¹ D'altres tenien títol de noblesa (a voltes aconseguit no feia gaires anys): el marquès de Camps, el marquès de Monistrol o el duc de Solferino... D'altres també foren dirigents de l'IACSI. Molts d'ells repeteixen anuncis per les seves diferents possessions i els localitzem com a polítics, industrials de renom o membres d'associacions de classe. Alguns dels anunciants foren coneguts en el que avui anomenariem el món de la cultura i les

1 CONGOST, «Las listas...».

professions relacionades amb l'art i les humanitats. També són interessants les referències als *americanos* que feren fortuna a Cuba i invertiren en béns immobles a Catalunya. Una de les característiques principals d'aquest impuls individualista, però, podia provenir de l'absentisme dels propietaris, residents en la seva major part a les ciutats. Entre ells, la defensa de la propietat va esdevenir una qüestió transversal, que va cristal·litzar amb les pràctiques dels acotaments i vedats.

La cita reiterada a les successives lleis liberals, des del Decret d'acotaments de 1813 fins al Reglament de caça de 1903, responia a la necessitat de fonamentar el tancament de terres. Aquest exercici, el de la fonamentació legal, constitueix una modalitat més de les pràctiques de propietat. La legislació no explica els tancaments ni la privatització de terres, sinó que són les dinàmiques i les relacions socials les que són útils per interpretar-los. En aquest sentit, algunes lleis serien resultat de la voluntat de normativitzar certes pràctiques de propietat i, per tant, la concreció d'interessos de classe. El corpus legislatiu es va complementar amb peces que esvaïen contradiccions entre normes i clarificaven conceptes com el de *cerrado* o *acotado*. D'alguna forma, aquesta sèrie de *notes al peu* del Decret de 1813 explicaria un procés jurídic de construcció social de la propietat sota la influència de les dinàmiques i les necessitats concretes de la classe dominant.

Els anuncis de tancament, amb cites de legislació o sense, eren declaracions coercitives de domini, que es revestien de solemnitat i oficialitat en publicar-se en els butlletins provincials sota la supervisió (teòrica) del governador civil. L'aparició d'una sèrie de fites legislatives en matèria de tancaments converteix la nostra font en una via útil per conèixer aquesta legislació. Entre aquestes lleis, a banda de les d'acotament, restablertes a partir de 1836, i les relatives a la protecció de boscos, criden fortament l'atenció les relatives als vedats de caça. A través d'aquesta legislació cinegètica es fonamentaren molts tancaments. La publicació de la Llei de caça de 1879 va comportar la seva utilització com una eina més per justificar els tancaments. La font no sol ser prou clara per distingir si es tracta d'acotaments o vedats, però el que interessava era la prohibició d'entrar a les finques. El 1885, una normativa fiscal va

diferenciar entre acotaments i vedats sobre la base de l'activitat principal de la finca. Quan era la cacera i no l'agricultura o els aprofitaments forestals, aleshores s'havia de considerar un vedat de caça, i com a tal havia de tributar, qüestió que no sempre es complia. A partir de la Llei de caça de 1902 i el seu Reglament de 1903, la diferència entre acotament i vedat té una concreció clara. Però, una vegada més, el frau i les pràctiques socials superaren els textos legals. Les lleis es feien valer si aportaven beneficis o eren bones pels interessos dels diferents protagonistes històrics. En resum, el repàs a les lleis citades en els anuncis ens fa veure la propietat com uns drets en redefinició constant en l'àmbit d'uns camps de forces i d'unes dinàmiques socials en moviment que els qüestionaven permanentment.

Les fórmules i expressions utilitzades per fer públiques les prohibicions d'entrada tenen una gran riquesa semàntica. Si bé amb un acotament de terres es prohibia l'accés a les finques, no sempre un vedat era el mateix que un acotament. L'acotament s'ajustava més a una prohibició genèrica d'entrada de bestiar o de persones per a realitzar aprofitaments diversos, tot i que també s'acotava per la caça. *Acotar* i *cercar* (en el sentit de *tancar*) tampoc no eren plenament sinònims. La primera paraula podia referir-se a prohibir sense cap impediment físic concret (es podia acotar, prohibir o tancar simbòlicament); mentre que *cercar*, si bé lògicament també es referia a un terreny acotat, implicava el seu tancament físic (amb una tanca, paret, plantes o objectes materials que envoltessin la finca). En el sentit de prohibició, doncs, *acotar* equivalia a tancar les terres.

En la documentació, hi apareix informació sobre tancaments físics i tancaments simbòlics. Entre els primers, hi trobem parets, marges i productes industrials com el filferro i el filferro espinós, que abaratien els costos de definició dels drets de propietat. Entre els segons, hem recollit diferents formes de delimitació que trobem en els anuncis: fites de pedra, estaques de fusta, rètols de vedat o tauletes d'acotament (personalitzades o no) que informaven el transeünt sobre la prohibició establerta. La col·locació de fites (diferents pràctiques de colors i tipus de pedres) i la referència als propietaris limítrofs, posen de manifest les estratègies informatives dels propietaris per delimitar les finques i informar-ne públicament. Altres formes més

sofisticades foren els anuncis que advertien sobre la distribució d'estricnina i trampes als límits de les finques per crear inseguretat, sobretot entre pastors i caçadors.

En el procés de llarga durada de privatització de terres, emergeix la problemàtica dels camins i les vies de comunicació en el món rural. En els bans, la preocupació pels anomenats, expressament, *caminos nuevos e inusitados* o els *caminos de mal uso* era patent. Aquesta mateixa inquietud, però amb una intensitat inferior, també es reflecteix en els anuncis dels butlletins. En la documentació detectem notícies relacionades amb carrerades del bestiar, camins públics i altres tipus de camins. En alguns dels anuncis per tancament es fa constar expressament que s'han de respectar les *servituds públiques*, amb al·lusió a unes vies de comunicació que, a voltes, es veien assaltades pels propietaris limítrofs. Els mètodes per apropiarse d'aquests camins eren diversos, i a vegades progressius. Es podia dificultar el pas mitjançant pedres, branques, fent-lo estret, no arreglant-lo ni mantenint-lo després de les pluges, tancant-lo amb tot tipus de materials o llaurant-lo completament. La legislació va establir diferents normatives referides a la salvaguarda dels camins públics, però es complien de manera deficient. Per la defensa dels camins ramaders existí l'associació de Ganaderos del Reino, un potent grup de pressió que aconseguí alguns reials decrets a favor seu i també la Llei de 1892 que protegia les carrerades, però no pogué contrarestar totalment les accions anònimes i silencioses dels propietaris. Una vegada tallat o desviat un camí, si passava el temps i ningú no protestava de manera formal, la situació *de facto* es podia convertir, a la llarga i amb l'oblit, en situació *de iure*. El 1855, una circular del governador civil de Barcelona era molt clara en aquest aspecte. Apel·lava als alcaldes constitucionals de la província perquè mantinguessin els camins ramaders i evitessin que els propietaris veïns els fessin desaparèixer. Els encarregava, a més, que busquessin antigues carrerades desaparegudes per haver-se cultivat els erms per on passaven. Aquesta informació, encara que pogués ser pura retòrica, ens indica que a mitjan vuit-cents ens trobem davant una problemàtica viva. Davant d'això, les autoritats municipals podien actuar en defensa dels camins

públics o tolerant-ne l'apropiació, depenent dels seus interessos i de les relacions que mantenien amb els executors d'aquestes pràctiques. Les relacions socials a l'entorn dels camins públics i camins ramaders esdevingueren un conflicte més en el procés de definició dels drets de propietat.

Els mecanismes de vigilància, repressió i guarderia rural esdevenen una altra qüestió central per entendre els tancaments de terres a la Catalunya del vuit-cents. La constitució de diferents cossos s'ha d'entendre en el context de construcció de l'estat liberal a Espanya. El 1844 el Govern de la monarquia espanyola va crear la Guàrdia Civil com a força d'ordre públic que tenia la defensa de la propietat com un dels objectius. Cinc anys després, el 1849, a sol·licitud dels propietaris catalans, s'aprovà una normativa que considerava els guardes particulars jurats com a agents de l'autoritat. Això permetia als propietaris controlar directament la repressió (contra els qui vulneraven els tancaments), cosa que no podien fer —encara que intentaren crear sinèrgies de reciprocitat— amb la Guàrdia Civil. Una altra força més o menys activa foren els Mossos d'Esquadra, tot i que tingueren una vida més accidentada per la seva adscripció a les elits tradicionals. Després de 1868 va quedar com un cos residual, adscrit a la província de Barcelona. Una institució efímera, i un fracàs, va ser la Guàrdia Rural, que pretenia ser la força pública específica del món rural.

Lluny de les laudatòries d'alguns periòdics o les visions idealistes de les forces de seguretat, la realitat fou ben diferent. Tingueren moltes dificultats de desplegament pel territori i a l'hora de fer complir la diferent legislació, també la que regulava i despleguava aquests cossos, per diferents motius: des de la manca d'efectius al xoc amb l'autoritat local, que era la primera a no complir les lleis o les ordres que es dictaven des del Govern Civil. L'obediència de guardes jurats particulars i municipals als poders locals portava inserida la consegüent vinculació a interessos privats. Altres agents de vigilància eren els masovers, que estaven en la primera línia de defensa de la propietat. La institució de la guarderia local, particular i municipal, l'hem vist de prop amb l'exemple de Roses (Alt Empordà). Aquí hem repassat les pulsions de la propietat, la procedència social dels

guardes, així com els processos administratius i les fórmules i el jurament de càrrec. També hem obert una nova font per estudiar la repressió en l'àmbit rural: les multes de les providències governatives imposades pels alcaldes. Aquest mecanisme sancionador s'explica per un Estat en què la divisió de poders encara no estava ben desenvolupada. L'estudi de cinc municipis empordanesos ens ha donat dades de l'impacte i de l'activitat dels alcaldes i tinents d'alcalde per sancionar les infraccions per pastura i per fer llenya en terres particulars i també en finques d'ús i gestió comunal. En resum, tot i la maquinària repressora engegada per l'Estat i les elits dominants, descobrim que l'efectivitat de les mesures adoptades era més aviat deficient o d'èxit puntual. També veiem, pels avisos repetits, la tolerància que tenien les autoritats locals cap a activitats que suposaven l'incompliment flagrant de les lleis. Els governs civils, encara que fos de manera retòrica i sense resultats aparents, els ho recordaven de manera insistent, però les dificultats pel seu compliment eren importants i de diferent ordre: cultural, social, polític i econòmic. Les normes s'incomplien sistemàticament.

Entre els costums que els propietaris conceptuaven com a contravencions, hi trobem activitats com tallar, arrencar i emportar-se llenya. A la província de Girona, aquesta activitat tenia una incidència important i preocupava molt els titulars dels masos. L'altra gran pràctica fou l'aprofitament de pastures, una activitat que, per la circumscripció de Girona, també sobresurt sobre les altres. Aquestes activitats, segons Joaquín Costa, no desapareixerien per obra de cap legislació de tancament de terres, sinó de manera espontània, per canvis en les convencions socials o per confluència d'interessos.² També consten activitats relacionades amb el dret d'aigües, i la gestió d'aquest bé. L'exercici de la pesca, realitzada mitjançant tot tipus de tècniques (també les prohibides) i sobretot en cursos fluvials i estanys, també preocupava més a la província de Girona, tot i que amb una lleugera diferència respecte de Barcelona. Altres pràctiques prohibides, com espigolar, estaven relacionades amb

2 COSTA, *Colectivismo agrario...*, p. 250.

la recol·lecció de fruits i altres productes agraris i forestals, o amb la pèrdua potencial de fems.

L'activitat més perseguida, tanmateix, si ens atenem a les cites dels anuncis, fou la cacera. La seva importància justifica que hi hàgim dedicat un capítol específic. Aquesta activitat consta en el 77 % dels anuncis. D'aquest total, a Barcelona, hi correspon el 46,3 % i a Girona, el 27,1 %. En aquest sentit, la constitució de vedats i la pràctica de la cacera tingué més rellevància a la província de Barcelona, probablement per influència de la capital i per l'afluència de persones residents en aquesta ciutat. En aquesta circumscripció, destaca —entre d'altres— el delta del Llobregat. En el darrer quart del segle XIX, en un context de depressió econòmica, la caça, conceptualitzada com un dret de propietat més, esdevingué una preocupació i també un negoci pels terratinents que podien arrendar les seves terres per practicar el que ells anomenaven una *diversió* o una *afició*. La prohibició de caçar sense permís en terres particulars i la privatització de terres comunals va provocar que aquesta activitat fos controlada *de iure* pels titulars de la propietat, tot i que *de facto* era practicada amb diferents tècniques, sobretot les prohibides, per moltes altres persones, ja fos per hàbit cultural o per necessitat econòmica. La pugna per eradicar la caça amb fures o l'ús de llaços i trampes es fa patent en els textos. No tothom es podia permetre costejar una escopeta, una llicència d'armes i una altra llicència de caça. Els requisits de la legislació contribuïen a posar fora de la llei grups importants de la població rural. Les batudes generals que permetien capturar feristesles i altres animals catalogats com a perjudicials foren, en aquest sentit, una de les poques vàlvules socials d'escapament que toleraven la invasió excepcional de finques particulars.

La cacera, els vedats i les societats de caça associades a l'esbarjo de persones provinents del món urbà van incrementar els conflictes en determinades zones tradicionals de captura. Les societats de caça van tenir òrgans de premsa per a la defensa dels seus interessos i per al desenvolupament d'un cert proselitisme i sociabilitat de classe. La caça esdevingué cada vegada més un acte social pels negocis, l'esport i la diversió d'individus que compartien àmbits de poder. També hi detectem comportaments d'emulació aristocràtica.

La privatització de la cacera fou un element molt important per comprendre els tancaments de terres en el vuit-cents. D'altra banda, la legislació de caça fou una bona eina legal per acotar les terres, encara que aquesta no en fos l'activitat principal.

II. GEOGRAFIA DE LES PROHIBICIONS D'ENTRADA EN LES FINQUES

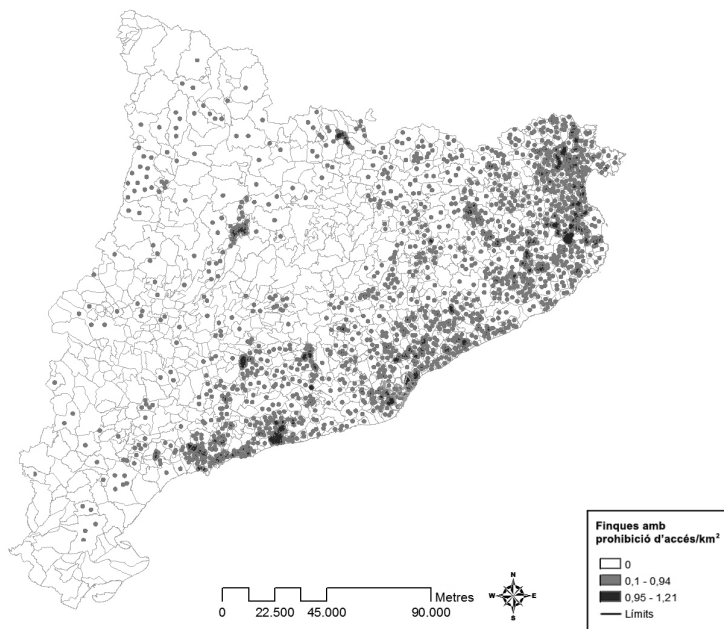
La geografia dels tancaments proporciona una projecció territorial interessant. Emergeix la Catalunya dels masos, la Catalunya Vella com a circumscripció principal d'allò que Montserrat Pellicer, en el seu estudi dels bans del set-cents, va anomenar *revolució silenciosa*. El mas, la unitat de producció agrària de la Catalunya Vella, va ser l'objecte bàsic dels tancaments. Dins d'aquesta àrea ens han aparegut diverses zones que tindrien lògiques i dinàmiques diferents. En aquest sentit, Elisa Badosa exposava que els tancaments de terres, entre 1770-1820, s'havien realitzat de forma molt àgil a les comarques del litoral, el centre i el sud de Catalunya, on predominaven cultius comercials.³ L'existència d'aquesta disparitat geogràfica va ser advertida per Pierre Vilar, i Llorenç Ferrer també ho ha destacat.⁴ Els resultats de les projeccions geogràfiques de la primera meitat i la segona meitat del segle XIX també revelen dinàmiques diferents. Mentre que en els primers anys del vuit-cents la demanda de bans se circumscriu molt en el que fou la província de Girona, amb un 45 %, especialment a les comarques del nord-est, en els anuncis per acotament i vedat fou la província de Barcelona la que prengué el protagonisme amb més d'un 53 % del total. Si en la mostra de bans (1800-1835) aquestes dues àrees arriben al 80,8 %, en els anuncis (1850-1910) aquestes dues circumscripcions encara concentren més tancaments, i arriben al 90,7 % de les finques acotades. Pel que fa a les províncies de Tarragona i de Lleida, tenim un percentatge més alt de finques tancades per bans (19,2 %), que no posteriorment amb els anuncis

3 BADOSA, «El cercamiento...», p. 305.

4 VILAR, *Catalunya dins...*, p. 627-655; FERRER ALÒS, «La diversitat de...», p. 725-764.

dels butlletins (9,2 %, 6,4 punts del qual pertanyen a Tarragona). Lleida, en les dues fonts, fou l'àrea geogràfica amb menor demanda tant de bans i com d'anuncis de tancament.

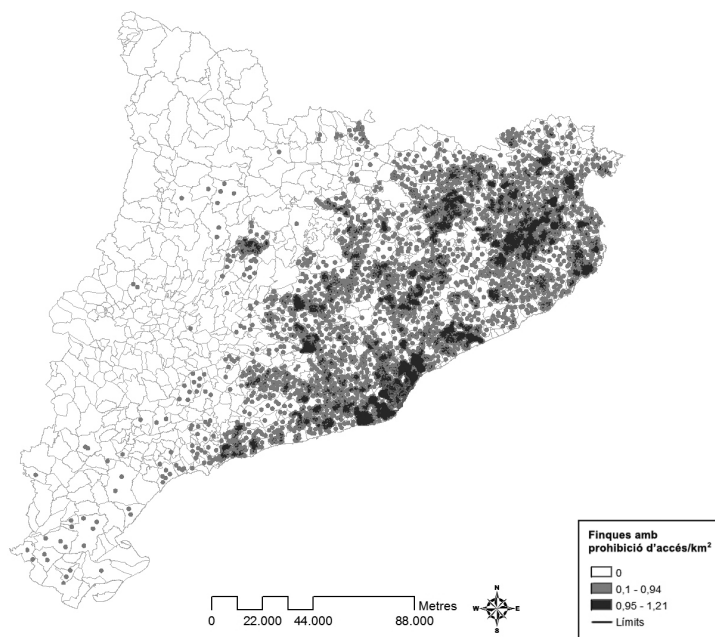
Mapa 6. Distribució geogràfica dels bans, model de densitat (1800-1835)⁵

5 Sobre l'ús de models de densitat en investigacions històriques vegeu: <http://desktop.arcgis.com/en/arcmap/latest/tools/spatial-analyst-toolbox/point-density.htm>, data de consulta: setembre 2016. http://downloads.gvsig.org/download/documents/learning/collaborations/ce_1404_01/Tutorial_gvSIG_estudios_historicos_pt_br.pdf, data de consulta: setembre 2016.

Dec la informació a Massimiliano Grava (Universitat de Pisa), a qui també agraeixo l'ajut en la confecció dels mapes. També es poden consultar els treballs de Massimiliano GRAVA, «Imágenes estúpidas versus imágenes inteligentes. Empleo de webgis y cloud service para la publicación de geo-datos», *Revista Uruguaya de Historia Económica*, volum VI, núm. 9 (juny 2016), p. 73-80; i Carlos Eduardo VALENCIA VILLA, *Ao Longo Daquelas Ruas. A Economia dos Negros Livres em Richmond e Rio de Janeiro, 1840-1860*, Jundiá, Paco Editorial, 2016.

Mapa 7. Distribució geogràfica dels anuncis dels butlletins, model de densitat (1851-1910)

Entre els factors que influïren en aquesta distribució geogràfica, cal considerar tant la pressió demogràfica, l'expansió de la vinya o el pes de la mitjana i gran propietat com la persistència dels usos col·lectius, sobretot a les àrees boscoses, i les resistències a deixar de practicar aprofitaments a les finques desamortitzades. D'altra banda, a la província de Girona la iniciativa privada, els anuncis privats, supera la resta i constitueix més del 80 % del total. Per contra, a la província de Barcelona, hi predominen els anuncis publicats a través d'edictes municipals, i a Tarragona els avisos són emesos, directament, pel Govern Civil. Les pràctiques i els canals seguits— difereixen en cada província, i poden estar relacionades amb la preponderància social dels hisendats a cada territori i també amb el pes dels comunals. A Girona i Barcelona, hi predominen els anuncis prohibitius, i les denúncies de la Guàrdia Civil publicades a la

Gazeta s'ubiquen, sobretot, a Tarragona i a Lleida, províncies amb més superfície catalogada com a pública.

III. USOS SOCIALS DE LA INFORMACIÓ I REALITZACIÓ DE LA PROPIETAT

La propietat, tal com la coneixem ara, no és sagrada, en el sentit bíblic, ni és eterna o immutable, com es podria arribar a presentar. Es tracta d'una construcció social que és el resultat d'un llarg procés històric i dialèctic de redefinició constant, un pols esperonat per interessos econòmics i necessitats de classe. Part d'aquest procés és el que hem vist a través dels anuncis dels butlletins provincials. Les resistències socials a les privatitzacions de comunals i a la supressió dels usos col·lectius sobre finques particulars van fer que els aprofitaments s'allarguessin en el temps i que la nova situació de domini no pogués ser completada ràpidament. Els propietaris tingueren al seu servei les institucions governamentals, durant els diferents períodes històrics, l'actuació de les quals es concretà en la promulgació de bans, l'aprovació de lleis d'acotament i la constitució de cossos de seguretat com la guarderia rural o la Guàrdia Civil. L'objectiu de totes aquestes normatives i institucions fou salvaguardar i completar una determinada manera d'entendre la propietat i proscriure altres pràctiques, que varen passar a ser perseguides i castigades. Hem vist unes resistències socials àmplies i sostingudes en el temps,⁶ com les

6 Nombroses foren les expressions d'aquestes resistències. Autors com Thompson, com hem citat, exposaren les diferents formes de protesta. Altres publicacions més recents també han descrit formes de protesta com la de Peter Sahlins per l'Arieja (França). Diferents habitants, en desacord amb l'aplicació de la Llei de 1827 que limitava l'accés als boscos (pastures i aprofitaments de llenya), entre 1829 i 1831, protagonitzaren una revolta en què els pagesos anaven vestits de dona en un sentit simbòlic de presentar-se com les fades del bosc que protegien el seu domini dels abusos dels guardes forestals. Les mesures també foren aprofitades per propietaris particulars per l'exclusió de diferents usos i aprofitaments. Vegeu Peter SAHLINS, *Forest rites: The war of the Demoiselles in Nineteenth-Century France*, Cambridge, Harvard University Press, 1994.

que es produïren a Espolla o Tiana, per citar-ne només alguns exemples. Aquests exemples, i la mateixa persistència a publicar bans, primer, i anuncis als butlletins, després (quaranta-cinc dels quals són repetits), corroboren que l'acceptació social d'aquests canvis fou més aviat deficient.

Els grans èxits, els trobem en els usos socials de la informació. En aquest sentit, hem vist tant l'ocultació de dades quan així interessava, com l'aportació sistemàtica d'informacions favorables. Un dels aspectes primordials fou presentar els aprofitaments comunals com a actes de furt i de delinqüència. Per arraconar aquestes pràctiques també foren importants els discursos de construcció històrica de minories socials (minoritzades) amb un clar objectiu de preponderància social dins les comunitats. La pràctica d'un dret de propietat exclusiu i excloent fou presentada com un dret natural irrenunciable, superior i indiscutible. Els memorials de sol·licitud dels bans tingueren la finalitat d'aconseguir, mitjançant un llenguatge abstracte, mesures favorables (bans i edictes prohibitius) per a una minoria: propietaris i hisendats. Aquestes disposicions, això és clau, eren presentades com a naturals, positives i necessàries per a tothom. La mateixa idea, en la segona meitat de segle, estigué totalment incorporada en els textos dels anuncis dels butlletins. Amb les pràctiques descriptives, les reformulacions i reafirmacions dels relats en les dues fonts, van anar assentant doctrina. En altres paraules, les *clases dominantes en los siglos XVIII i XIX construyeron un discurso sobre la propiedad y el progreso que identificaba de un modo absoluto los intereses de la propiedad con los intereses de la sociedad*.⁷

El control de la informació solia tenir efectes positius en la defensa dels interessos de la propietat. Per explicar-ho, podem apel·lar al concepte d'*hegemonia cultural* de Gramsci.⁸ A saber: els relats i valors que la classe propietària dominant intentava imposar per defensar els seus interessos. Aquestes concepcions,

7 CONGOST, *Tierras, leyes, historia...*, p. 115.

8 Antonio GRAMSCI, *Cultura y literatura*, selecció de textos de *Cuadernos de la Cárcel*, pròleg de Jordi SOLÉ-TURA, Barcelona, Península, 1973.

amb el pas del temps i la persistència, buscaven convertir-se en la norma social i, en última instància, en la Llei. Aquesta idea de fons, l'exposà Marx en els debats sobre la Llei del robatori de llenya.⁹ Marx (*Gasetta renana*, 1842), davant d'una proposta normativa rebutjada, reflexionava a l'entorn del propietari pràctic del bosc: *esta determinación legal es buena en la medida en que me es útil, pues mi utilidad es lo bueno*. A això, Congost afegeix que el propietari pràctic català diu: *fem les lleis de manera que nosaltres puguem redimir els nostres censos però que ells no puguin redimir els seus*.¹⁰ Els legisladors van tenir com a objectiu, principalment, satisfer els interessos d'una minoria d'individus i propietaris. Un nombre significatiu d'aquests foren, en la segona meitat de segle, homes públics, de negocis, senadors i diputats a Corts. Més enllà, tribunals i governs foren els garants del compliment de les disposicions. La citació reiterada i la fonamentació en les lleis liberals dels tancaments i les prohibicions publicades en els anuncis dels butlletins s'haurien d'entendre dins la mateixa lògica, la del propietari pràctic. Les lleis eren bones si els eren útils per justificar la prohibició d'entrada als masos. D'altra banda, si convenia, podien incomplir-les sistemàticament, per exemple usurpant camins rurals. L'objectiu principal fou el de sotmetre els aprofitaments dels no-propietaris i els drets de propietat col·lectius.

Els senyors útils foren els grans beneficiaris d'aquesta *revolució silenciosa* dels tancaments de terra a Catalunya. Els anuncis dels butlletins començaren com una pràctica privada d'uns propietaris esperonats per l'interès particular. Sovint, per penalitzar les conductes, es van valer del Codi penal, acabat de publicar i reformar (1848, 1850), per adaptar-lo al seu ús i a les seves conveniències, en una altra mostra d'actuació com a propietaris pràctics. La iniciativa tingué èxit, fins al punt d'institucionalitzar-se i, en última instància, ser recollida i

9 Karl MARX, «Los debates sobre la Ley acerca del robo de leña»..., p. 204-244. Les reflexions de Marx van ser comentades per Pierre VILAR, «Historia del derecho, historia total», *dins Economía, Sociedad, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 106-118.

10 CONGOST, *Els propietaris...*, p. 192.

regulada per la Llei de caça de 1879. Hi havia un desajustament entre el text normatiu i la pràctica social real en aquesta i altres normatives. Ho hem vist, entre d'altres, per les diferents i reiterades crides dels governadors civils a autoritats i Guàrdia Civil perquè es complissin les normatives.

També hem vist quines eren les estratègies per tancar camins públics i ramaders. Uns assalts que no estaven exempts de crítica o de resistència social o, fins i tot, d'oposició individual, encara que fos passiva. Alguns propietaris, a banda dels camins d'ús públic, s'atrevien amb camins d'ús privat i drets de pas dels veïns. Aquest fou el cas de Francisco Matlleria de Palafrugell (Baix Empordà), un propietari peculiar, que en el seu testament s'encarregà de deixar constància de la via de fet com a mètode habitual per aquestes apropiacions. Referint-se a mas Bartomeu de Mont-ras (Baix Empordà), després de deixar-lo a l'asil d'ancians de Palafrugell, va recordar un camí que li havia estat pres:

*De todos modos desearía que los cuatro alcornoques y una olivera que ahora lindan con la viña del Sr. Vergés, los dejaran, como a testigos perennes de que antes lindaban con el camino —pues de otro modo no serían plantados allí—, un camino que me pertenecía y servía para pasar con las carretas a los campos del fondo y que en tiempo del Sr. Verges (padre) se apropiaron y cultivaron para ensanchar su viña y su... fortuna. Con lo dicho yo no incito a que se haga reclamación alguna sobre este punto, pero me complace en hacerlo constar...*¹¹

La consciència de classe dels propietaris i dels hisendats emergeix com a sentit de la propietat, de l'exclusivitat del domini. Aquesta consciència de classe dels propietaris és notòria en molts aspectes del llenguatge, i també la percebem en les seves publicacions (com *El Bien del País* o *La Granja*). La propietat de la terra era la base del reconeixement i la distinció

11 Fermí VERGÉS, «El meu don Francisco Matlleria i el seu testament», *Mirador, setmanari de literatura, art i política*, núm. 305 (1934), p. 8.

social. El context valorava i atorgava significats de prestigi social a la compra, el manteniment i l'acreixement del patrimoni. Es presentaven com a nervi i múscul de l'Estat, fonament, base i estructura central per la vida social i econòmica: *el arado trazando el primer surco abrió los cimientos de la sociedad ha dicho Lamartine*, apuntava Narcís Fages de Romà.¹²

Hem volgut analitzar els anuncis, com a pràctiques en el seu context històric. Els anuncis per tancament de terres pretenien refermar una posició social dominant i enfortir el discurs que la fomentava en un context de baixada d'ingressos i de qüestionament constant del model de propietat excloent. Hi va haver un cert increment en la duresa, encara que fos retòrica i discursiva, que no vol dir el mateix que fortalesa i eficàcia. La investigació ha portat a desenvolupar i mostrar, a través de molts casos particulars, el caràcter canviant de les relacions socials i de les relacions de propietat. Hem repetit i hem donat a entendre que aquestes relacions no són, ni han estat, perennes. També que són, precisament, aquestes relacions socials les que poden explicar el canvi històric més enllà dels marcs jurídics i legals. El que hem pretès demostrar empíricament és que la propietat no és estàtica, ni eterna ni sagrada. La propietat és el resultat d'una construcció social de llarga durada i la seva realització s'ha d'entendre per les relacions de poder i domini per la consumació d'un procés de diferenciació social dins de les comunitats pageses. Entendre la propietat com una cosa donada, mítica, antiga, perpètua, perenne i exportable arreu del món resulta i esdevé un important obstacle epistemològic.¹³ Les teories dominants sobre la propietat, com a motlles per entendre-la i pretesament funcionals en tota època històrica o societat

12 Narciso FAGES DE ROMÀ, «Asociaciones agrícolas de Comarca», *La Granja. Revista de Agricultura y Biblioteca rural*, any I, núm. 1 (1850), p. 4. L'agricultura, segons Fages, no havia de tenir partits, representava el progrés, el vertader progrés. L'agricultura, com a columna vertebral de la societat, havia d'encapçalar-la i els titulars del domini havien de ser els garants d'un progrés, el progrés de l'economia rural, i d'unes bases que permetien avançar i assegurar un ordre determinat, un ordre que no podia ser subvertit i que assegurava —deien— la prosperitat pública i privada.

13 CONGOST, GELMAN i SANTOS, «Property rights...».

contemporània, poden resultar estèrils i poc productives per a la interpretació correcta del passat i d'altres societats que no siguin l'occidental actual, neoliberal i capitalista. En aquest sentit, cal evitar l'anacronisme històric. Els drets de propietat, les seves *condicions de realització* en el vessant dels tancaments de terres, són fràgils, inestables i imperfectes, *susceptibles de canviar*.¹⁴ I davant d'aquesta realitat el que hem après en aquest estudi és, precisament, la necessitat pràctica —també en època liberal— de la seva reafirmació i redefinició permanent, més enllà de qualsevol legislació.

14 CONGOST, *Dels capbreus...*, p. 27.

